Lidija Vukčević

Kiši li neprekidno nad Kotorom?

LIDIJA VUKČEVIĆ

Kiši li neprekidno nad Kotorom?

LIDIJA VUKČEVIĆ

Kiši li neprekidno nad Kotorom?

Za pisanje ovoga romana autorica je dobila potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske

SKANER STUDIO

Zagreb, 2012.

I dio

Onamo, onamo
gdje je noć sagorjela dan

I. JUNIJ
1. Lipanjski mirisi

Prijeđe li se u dubrovački suton granica na Debelom Brijegu, ubrzo se uliježe u sjene Bokeljskoga zaljeva, jedinstvenog jadranskog fjorda. Svete sjene Boke…

Svježe sjene večeri, sjetne sjene večeri padaju na nas dok klizimo cestom prema Jugu.

Čekamo trajekt. Promatram bokore oleandara. Visoki su i bujni. Nadsvođuju u ružičastim i bijelim lukovima zavojite ceste Zaljeva, uz more koje miriše na opojni mirluh.

Sažimaju se u jedinstven buket mirisi ulja i ribe, ruzmarina i soli, olendara i pinija.

Nesravnjivi mirisi Zaljeva i zavičaja. Udišem ih kao neku ariju eternu.

O leandri, božanski leandri, uz koje me vežu sjene mladosti i naše male ljetne kamene vile uz sutomorsku obalu. Otac i ja ih posadismo u trostrukim parovima na terasi i za kućom, u znak naše trojedine male obitelji. Sad me umnoženi i uvećani prate putem kojim se nakon desetljeća izbivanja vraćam kući kroz čudesnu tamnu zemlju Boku u kojoj sunce kasno izlazi i rano zalazi.

Nakon par kilometara, nameće se krajoliku Novi sa svojim utvrdama i žalima, lječilištima i crkvama. On je velika poluzatvorena školjka, optočena tisućama skalina što pamte jednako hercegbosanske vladare i srpske kneževe, crnogorske vladike i jezuitske grozničave propovijedi.

Tek prolaznici mi..kaže Lamartine, *jer svijet je brod bez luke, a vrijeme val bez žala, tek prolaznici mi*...U sebi ponavljam ove stihove.Ubrzo se penjemo preko Cetinja u Nahiju.

Već smo kod Barutane. Već mi srce lupa starim damarima.

I drhte mi ruke kojima pozdravljam ukućane u vratima očinskoga doma, izloženog Jezeru i njegovoj vječnoj arhajskoj ljepoti.

Sad dobro vidim da se velika zelena ploha jezera reflektira u mome duhu i očima mojih bližnjih, očima predaka, očima njihovih očeva...

-Kakva je žega, Božja voljo, uzdiše moj stric antičkoga imena Đorđija.

Jednako se izlažem vijorenju vjetra koji s mora donosi miris soli i

ruzmarina. I uzduh se puni nepojmljivom milošću. Kao kad ste zaljubljeni pa ne razlikujete jutro od večeri, podne od ponoći.

Časak poslije reže se crvenkasta pogača. Glavna proročica čini to ritualnom gestom, prema sebi. Toči se vino i iznose grude slanog, šupljikavog sira.

U slici visi nježan zvuk crkvenog zvona dok poziva na večernju. I jagnjeći meket uokviruje zadano u božanski prizor kojemu se ne može odoljeti. Sonorna ćutnja, šum glagoljive tišine može započeti, kao misterij u manastiru...

Onamo, onamo

Tako je započela roman izgnanstva. Prema nekoj pjesmi.

Htjela je dodati: *Onamo, onamo gdje je noć sagorjela dan.*

Vidjela je to u jedinoj ulici kraljevske varoši.Tražeći uzalud kamenu prizemnicu u kojoj je stanovao njen otac. Dok je pohađao gimnaziju. Ili je ipak bila samo skromna udžerica?

Na zapuštenoj kući s lijepo ugraviranim fugama i s prozorima u koje su zakucane daske, stajao je umjesto naziva ulice na plavoj sjajnoj tabli, ćiriličkim slovima natpis:

Noć je izgorjela dan. Zastala je, kao da ne vjeruje.

Prolaznik koji je nailazio shvatio je njenu sumnju.

-Da, to vam stoji tu već desetak godina. Što znam ja, neki su umjetnici to postavili i eto tako stoji tu.

Iz kavanice koja je zatvarala ugao dviju paralelnih ulica, dolazila je klavirska svirka.

Tiha, nenametljiva.

Pijanist je sjedio povijenih leđa. Preludirao je neki intermezzo.

Ili improvizirao, svirajući poznatu stvar? Nije se mogla sjetiti ničega.

Sparina među Gospojama raznosila joj je pažnju.

Smisao za nijanse preplavio bi ostatak znatiželje.

Detalj koji to nije, pomisli o natpisu. Svejedno je nastavila cunjati.

Istraživala je varošicu popodnevnom šetnjom između dviju sesija.

Turistkinja u vlastitom zavičaju. Strankinja u svojoj domovini.

Da, pravi je razlog njenog boravka na simpoziju bila očeva mladost.

Je li radio duže na Pošti ili u Ministarstvu trgovine? Kako se dosjetio da zarađuje za početak studija? Očev život poslije mature, te dvije godine koje su joj nedostajale u njegovoj biografiji. Kako će to istražiti sad, kad nema više živih svjedoka?

Manje su je zanemali referati, diskusije, inozemni kolege…

Ionako svuda znanstveni skupovi liče jedni drugima: *voce del povrce,* kruške se izmiješaju sa smokvama ili grožđem, gvožđe s olovom ili aluminijem, med s pekmezom.

Tortura kulturom.Toga ima i doma, pomisli sjetno.

Bilo je tu i flertova, očijukanja. Prepoznavala je prošlogodišnje parove koji su se ponovno sljubljivali u čudnim ogriscima što su ostajali nakon znanstvenih rasprava. Prividno, podizala se prašina iz teške artiljerije akademske akribije. U svečanoj dvorani gdje su zasjedali devet blistavih kristalnih lustera visjelo je nad njihovim glavama. Jesu li trebali značiti devet nebesa?

Ono što bi slijedilo iza večera u obližnjim hotelu nakon odrezaka u sufleu ili čorbica od janjetine - je li bilo svijetlog ili crnog runa jagnje što je plivalo u tanjuru, pitala se po stoti puta, kao u babinim supama, dok je bila posve mala - bile su najčudesnije kombinacije mladaca i starica, djedica i djevojčica. Za nuždu i nekako na silu izgovarali bi i onaj drugi slavenski jezik, jezik tzv. Drugoga. O, kako je to ušlo u modu na vrata nostalgije.

Možda bolje nego nekim trećim, jezikom diplomatije, franceskim, ili svekolike paljbe, ingleškim. Jezik Drugoga kao panaceja pomirenja.

Raspoznavala je to izjutra po leptirskom salijetanju kojim su kružili oko hrane ili koracali orni za doručak i nove rasprave što bi uslijedile nakon referata.

Naizgled zanimljive diskusije: je li citirani disident bio ujedno i dželat ili tek britanski špijun, je li doista ubijao kako se hvalio ili samo nosio pištolj u dubokom džepu balon ogrtača, je li venecijanski dužd dospio do bliske Boke stvarno ili u snovima…

Krao bi joj pažnju umjesto sadržaja izmitraljiranih riječi kroj usnica nekog od govornika kad bi predsjedavala književoj sekciji. Po tome je naslućivala nadmorsku visinu s koje bi započinjao tiradu.

Na primjer, da je za vrijeme rata bio ministar kulture u tom ili onom zaraćenom vilajetu ili da je i sam književnik. Ili pak da u engleskoj zemlji jednako tako ne razumijevaju naša pitanja. Dolazilo bi joj da podrigne. Kao i kod kuće na televiziji smjenjivali su se orangutani i dinosauri.

Nije više ničemu ne nalikuje...

Koracala je praznim i vrelim ulicama ubrzano i lako.

Nalik monahinjama iz Ćelija.

I ti si samo jedna monahinja, pomisli.

I tebi je bog riječ, a riječ bog.

I ti vjeruješ samo u istinu boli.

Mislila je jednostavno. Ne skanjivajući se.

Sklonila bi se da zastane među sjene vremešnih lipa.

Lipa koje je mogao zapamtiti i njen otac. Dok je radio kao poštanski službenik ili pisar u Ministarstvu trgovine. Da zašpara za studije. Da se otisne od kuće.

Mislila je i o tome kako u ovom negdanjem kraljevskom gradu nema Cigana fata-lista, kako su ih zvali u istoimenoj ulici veće varoši njene majke, Cigana smetlara. I tko uopće skuplja lišće, ili iznosi smeće iz ovih prekrcanih kontejnera što su osjećali na kiselo i prezrelo voće, na zagorjelo mlijeko, na dječje pelene…

Između nje i stvarnosti njihalo se veliko klatno vremena, ogromno i nalik crkvenim zvonima Stoglave. Vidjela ih je davno u nekom dokumentarcu.

Zelenkasti bakar uzbibanog zvona dijelilo je njenu stvarnost od stvarnosti ostalih ljudi.

Preostalih ljudi: znanaca, prijatelja, rođaka, likova, neprijatelja, raznosača informacija i virusa, stručnjaka, sustručnjaka, fatalista, fundamentalista, filologa, slavista, mehanicista i mehaničara, pozitivnih mislilaca, slobodnih zidara. Ili samo bacača kladiva?

S neba se između nje i stvarnosti ljuljalo zapleteno uže što ga je vidjela na upravo postavljenoj izložbi slika velikih dimenzija, pariškog slikara Dada Đurića.

U trenu joj se učini da liči nekom prizoru. Zvona Stoglave.. U jednom trenu…

Vidjela ih je, rekoh, u nekom dokumentarcu, izlivena od slitina.

Mjedi, bakra možda i zlata, bronce i olova, alpake i tko zna čega…

Nije li umiješana u tu kovinu i koja zvonolika riječ, pomisli jetko.

Revolucija. Borba. Protest.

Što je drugo trebala značiti zvonjava nego opomenu vremena. Koje treba doći.

Objavljivanje opasnosti? Vremena- nevremena koje je nahrupilo?

Koje stiže. Koje tek što nije stiglo. Tu je. Za vratima. Nepogovorno. Drsko. Kao prosjak. Vrijeme zvona koja najavljuju Budućnost.

Ona svakako nadolazi s Objavom božjom. A Gospod bog je visoki komesar.

Povjerenik Pokreta. Nosi li kožnu jaknu i zna li rukovati oružjem?

Ili je i tamo Gospod komesar iskaljen od čelika, kakvo je i klatno?

Ovdje, u zemlji koju je zvala Visozemska, zvono ili klatno povijesti razaznavala bi najprije u oblicima oblaka. Dijelilo je rekoh, njenu stvarnost od stvarnosti većine ostalih ljudi.

U njenoj stvarnosti, ni sada, toliko godina poslije, nije prestajalo kucati, kao plaha ptica na dlanu, očevo srce. Rijetko je sanjala jasno očevo lice ili figuru.Na javi bi u svakom danu osjećala blizu sebe, negdje za leđima, očevu pognutu ruševnu priliku. Zastaje li? Ili kaska idući za njom? Zamoren, zasićen gustim uzduhom. Uredno obučen, izbrijan. S kožom žutom poput voštanog platna.

Sjena njenog oca.

Voštanice je kupila u manastiru.

-Nisu iste kao one iz grada, reče monah.

Dodade tiho, jedva čujno:

-Ja sam arhitekt u svjetovnom životu.

Ona pomisli, arhitekt vremena ili zvonjave?

-Kako, zar nisu jednake?

-Ne, uzvrati, ove su posvećene. Budete li ih palili nekome ko vam je značio mnogo, uzmite ih ovdje.

Uzela je četiri komada.

Putem se pokaja. Zašto nije pitala monaha kakva je arhitektura neba. Ili kršćanstva.

Možda bi ipak bilo neprilično. Shvatio bi kao provokaciju.

Slično je pitanje trebala postaviti sebi.Kakva je tekstura tvoga života, možeš li je podnijeti? Rasipa li ti se tkanica, prorijeđena na mjestima gdje su šavovi jači od osnove a osnova od potke?

Kiša se naglo spusti nad varošicom. Svojim je krupnim zrnatim kapljama bila spasonosna. Olovo neba naglo je zasulo gustim pljuskom. Odahnu. Otplakalo je nebo umjesto nje kantilenu što je izvirala. Spremna da se prolije. Iz prepunog vrča duše.

U ovoj zemlji ne proizvode keramiku sjeti se, crljenica je nepodatna.

Nema grnčara, lončara.

Tek u iskopinama i muzejima.

Keramika je elementarna, porculan dvorski, sjeti se Ištvanovh riječi.

Stranost, stranost kao stvarnost, neprekidno se nametala. Vireći iz svih rubova njenih intima. Dvostruki osjećaj da je svoja među neznancima i strankinja među svojima.

Možda veća sada kad se vraća iz zavičaja roditelja nego ikada.

Misao da ne čini drugo nego putuje iz jedne tuđine u drugu nametala joj se neprekidno.

U svakoj pojedinosti koja bi joj makar načas zaokupila pažnju.

Padale su svježe sjene večeri.Pomisli, onako kako pjeva Luccio Dalla:

Fresche ombre della sera…

2. Fresche ombre della sera: U svakoj pojedinosti koja bi joj zaokupila pažnju

Muškarac koji joj je bio kao brat a nije joj bio brat nego su im roditelji bili brat i sestra, mlađi od nje pet godina, umro je nekoliko sedmica prije nego je ponovo krajem ljeta stigla u kraljevsku varoš.

Umro je na početku najsvjetlijeg ljetnog mjeseca. U septembru je započela tortura, u julu završila. Devet godina živio je bez jednog plućnog krila. Misleći da je zahvat otklonio klatno. Klatno života i smrti. Svejedno nije prestajao pušiti. Povremeno se i opijao.Odlazeći u Visozemsku.Tražeći duh svojega oca.

Svojoj majci, Itani, nije dopuštala da ga obilazi niti joj je govorila kako izgleda. Uljepšavala bi, dodavala, proširivala. Neku svoju istinu. Istinu koja to nije, istinu što se udaljila od svoje prvotne zloguke najave. Kako se pripovjedač udalji od prvotne priče.

Izgledala je kao svaka druga putnica.Ukotvljena u sebe i tek ovlaš usplahirema.

Kako se osjećala kad je drhtavi i mali klipni avion s elisama - posve nalik onima iz djetinjstva - rulao pistom slijećući na poluprazan aerodrom? Kako se ćutila kad se vraćala takozvanoj kući ?

Osim Zokijeva još toplog pepela pod četvrtastim mramornim spomenikom nije ostavila nikoga. Nikoga svoga.

Samo vlastitu majku. Koja je izgledala deset godina mlađe sebe same. Oronula je bila iznutra. Itanu, koja uza sve pohvale svojoj sjevernoj novodomovini, nije prestala živjeti u Visozemskoj.

Premda joj je ovdje rođena jedinica, iako joj je s početka boravka - a to je već punih šest desetljeća, kad je krajem četrdesetih pobjegla od očeva despotizma - moralo biti ugodno kao ribi u vodi. Posebno u glavnome gradu u koji je došla na studij. Planskim rasporedom mladih kadrova.

Dobila je medicinu pa se zamijenila za historiju.Među kolegama je prepoznala zemljaka.

S kojim će na četvrtoj godini studija započeti živjeti. Stanovali su u mansardama, suterenima, vešarnicama…

Sad, a to *sad i ovdje* koje kod njene majke traje bar dva desetljeća, otkad se rasula zajednička država, sad i Itanu preplavljuje osjećaj stranosti. Izgovara se bolešću i smrću oca svoje kćeri.

Ona koja pripovijeda, dobro zna zamke. Nije samo ta smrt učinila pustoš u Itaninu životu. Izgubila je krajem sedamdesetih i jedinog brata. U čudnim, nikad razjašnjenim okolnostima. Došao je bio koju godinu za njom u Niskozemsku. I umjesto ekonomije upisao Vojno učilište. Nestao nakon dvadeset godina rada kao visoki oficir. Nastradao na službenom putu, na nekoj smotri aviona.Uz provincijsku klisuru, u hotelskoj sobi.

Samo šapka visokog oficira na limenom kovčegu.

Onoj koja pripovijeda neprekidno se nameće tragedija kao način postojanja. Najprije korota i tamnina majke i njezinih sestara. Potom

korote žena u ratu. Korota majki učenika. Korotne zastave. Stradalih učenika. Zavjeti crnim ružama. Neobjašnjena stradavanja u automobilskim nesrećama. Dječaci prije punoljetstva. Droga? Prešutna korota kolega koji šute. Šute kao ribe. Ili ušute kao ona uđe u zbornicu?

Ćute li ili ćute, pitala bi se dvoznačno. Da izbjegne ozebline neugode.

Osjećaj da je strankinja ma gdje bila - sjećate li se tog pozdrava braniteljima na TV dnevniku za vrijeme rata - viri iz svih rubova kao donje rublje. Strankinja među strancima. I sada kad se vraća iz zavičaja roditelja ne čini drugo nego putuje iz jedne tuđine u drugu. Neobičan osjećaj istovremenog prianjanja i razdvajanja.

Neko od čuda koje je ponijela i prije rođenja iz blisko-jugo-istočne postojbine, Visozemske? Pristajanje i odbijanje nametalo se u gotovo svakoj situaciji. Kad god je trebala nešto reći, odlučiti se, izabrati.

Stranost kao način postojanja. Posebno sada kad Itana nanovo simbolički gubi brata. Smrću njegova jedinog sina. Umrli su u istim godinama.

S nepunih pedeset. Ne zna što joj gore pada. Tugovanje za Zokijem ili promatranje majke koja šuti nekom turobnom, unutarnjom crninom.

Ipak je sebi obećala da će uspostavi li ikad dovoljnu udaljenost prema stranstvu, iskorijenjenosti, isključenosti, nepripadanju, *čuvstvu stranosti* kako se sve to lijepo bunca po veleevropskim campusima i seminarima nelagode, nastojanju da se bude u situaciji a ne ispred ili iza nje, da će sve to pokušati uobličiti.

Svoja nejasna, razlivena opažanja u neki pripovjedni oblik.

3. Neki pripovjedni oblik: pripovijest ili roman?

Obećala je sebi: kad se vrati – ako se ikad vrati, jer čovjek koji jednom ode ne vrati se zbiljski nikad, putositnice mu skrenu život jednako kao i pažnju u nekom novom smjeru- da će napisati neku vrstu biografskog romana.

Romana o izgnanstvu. Romana o emigrantima podbuhlih očiju.

Romana o izbjeglicama u iskrzanim kaputima od samurovine i prstiju punih starinskog prstenja. Romana o strankinjama kojima četvrtaste cokule lupkaju o kaldrmu Sjevera. Romana o čudu preživljavanja. Romana o nesretnicima koji snivaju sreću na drugim obalama.

Romana o beskućnicima. Romana o ukorijenjenima. I onima drugima, iskorijenjenima. Romana o presađenima. Romana o onima kojima se ponavljaju snovi. Romana o onima koji čekaju dozvolu boravka ili radnu dozvolu u zadimljenoj prefekturi vremena. Romana o onima koji su otišli a ne pripadaju ni tu ni tamo. Romana o onima koji su onamo, onamo.

S onu stranu sreće. S onu stranu stvarnosti.

S onu stranu dobra i zla.

Romana o romanu, pitao ju je cinično, i preko brka, njen stari drug.

Romana koji će biti ispisan u prvom licu a značit će *Svi mi koji smo otišli.*

A da nismo ni pošli ni došli.

Romana o onima koji su otišli a nisu stigli nikamo.

Romana o onima koji će putujući neprestano zaboraviti odakle su krenuli.

I kamo dolaze. Kojim se putem vraćaju. Kojim kruže. Kojim lutaju.

Kojim se kreću slijepom ulicom snivajući otvorene svodove prostranstava. S onu stranu stvarnosti. Romana o onostranima. Romana o inostranima.

Romana o inokosnima. Romana o inojezičnima.

Romana o onima koji su zastali negdje za nama. Romana o onima koji su isplovili iz nas. Romana o onima kojima smo bili luke i koji su bili putnici. Romana o nama koji smo putnici bez vozne karte. Romana o nama koji volimo redove vožnje. Da bismo ih izbjegli, da bismo okasnili, da bismo ih izbjegli.

Romana o onima koji su nas čekali. Kojima nismo došli.

Romana o onima koji nam nisu pošli ususret.

Romana o onima što su duboko svezani nitima duše s nekim drugim *tamo, ovdje, tu.*

Romana o povijesnim vremenima.

Romana o ljudima koji nemaju vremena za povijesne trenutke.

Romana o beskućnicima u vlastitim kvartovima.

Romana o sustanarima, podstanarima, nadstanarima.

Romana jedne izvrnute zbilje. Romana o odbijenema i odbačenima.

Romana o rubnima. Romana ojađenih ljudi. Romana izoliranih.
Romana o onima koji su se izolirali.Romana onih koji izoliraju.
Romana ostrvljenih. Romana disidenata. Romana drugačijih.
Romana o neprihvaćenima.
Romana o nepoželjnima.
Romana o gurnutima ustranu.
Romana o onima koji odbacuju pripadanje.
Romana o provincijalcima u ruhu kozmopolita.
Romana o kozmopolitima u koži provincijalaca.
Ne romana zvijezda. Ne romana likova romana.
Ne romana protagonista live-prijenosa.
Ne romana šminke koja je zastrla raju.
Ne romana skandala, tračeva, životinja i farmi.
Već običnoga romana o neobičnom vremenu.
Neobičnoga romana o zlu nevremenu.
Romana nejunaka.
Romana tuđeg vremena.
Romana ukradenog vremena.
Romana pokradenih godina.
Romana tuđinstava.
Uostalom, romana našeg doba.
Romana *stranog* doba.

4. Lipanjska nježnost
Kiši li neprekidno nad Kotorom?

> *" ..I zaista, ovdje kiša pada kako nigdje drugdje nijesam vidio, osim možda u Egiptu.Samo, u Egiptu, to je pljusak koji prestane za pola sata, dok se nad kotorskim brdima stalno obnavlja i iz crnih oblaka neprekidno pada nedjeljama."*

Pitanje postavlja jedan engleski putopisac sredinom XIX. stoljeća nekom putniku koji je dolazio iz Dalmacije.

Naravno, ne kiši stalno. Ili je pred kišu ili iza kiše. Oblaci su tmasti i slojeviti kao na Doreovim ilustracijama Biblije. Izađete li oko ortodoksnog Sv. Nikole na pjacu, ispred bedema, zapljusnut će vas simfonija kamena. Građenog, tesanog, zidinama opasanog grada. I onog u tajanstvenom okviru bedema i surog ,visokog, serpentinama upisanog.

> *"Pogled koji je pružao Kotorski zaliv, dok smo zavijali usponom, bio je divan…*
>
> *Izgledalo je da pruža sve lepši izgled njegovih zupčastih obala iskićenih selima, koja se ogledaju duboko dole u mirnoj vodi, dok se krševite sive planine nadvijaju na sve strane zaliva i predgorja, dižući se jedna iznad druge kao neki ogroman reljef.*
>
> *..Međutim kada se uđe u luku, prizor koji se otkriva zadivljenom pogledu, gotovo je nemoguće opisati. Odmah pred očima diže se strma, krševita, ogromna planina, oštrih vrhova, a jedno duboko ždrelo, čini se kao da preseca samo njeno srce. Niz ovaj procep ruši se bujica i prekriva površinu zaliva svojom mutnom vodom. Divlji izgled planine u čudnoj je suprotnosti sa pitomim predelom koji okružava njeno podnožje."*

Ovdje Agnes zastade, promisli malo o uzvišenim romantičnim prikazivanjima i pokuša se prisjetiti nalikuju li njenim prvim viđenjima Boke.

Koliko je imala: deset ili dvanaest godina kad je prvi puta bila u Boki? Tog je ljeta s roditeljima plovila brodom od Rijeke do Dubrovnika. Potom su ljetovali sedam dana kod očeve sestre u Tivtu. Stara kućica nad gradom. U naselju Perkovići. Zaljev kao na dlanu. Maslinik za kućom. Majka s lektirama u krilu.Tetkino pile s ružmarinom. I sad joj je u nosnicama. Česma u masliniku, stotinjak koraka dalje. I pjesma koja se okretala s radija:

"Kad ja pođoh na Bembašu, na Bembašu na vodu …"

Suhomeđe i uske uličice seoceta nad morem.

Agnesini su djedovi i pradjedovi silazili u Primorje i Boku da prodaju frut i duhan.

I kupe staklo i pjate, bronzine, kotliće i kazane. I uznesu to, gore, u Crnu Goru.

> *« Serpentine vijugajući dugo i fantastično nad Kotorom vode u Crnu Goru. Put nevjerojatnog uspinjanja u čiste, kristalne vidike cijelog bokokotorskog zaliva koji se kao neki novi svijet ukazuje s*

Lovćena, vizionerski, neprekinutim lancim brda, njihovih duguljastih oblika, što izgledaju kao ploveći brodovi na uskim pojasima nepomične vode»

Jedan je stric trebao biti kotorski berberin. Ali, tek što je izučio zanat, njegov ga otac, Agnesin djed, povede kući. Neće, kaže, njegov sin, kupiti kose i brade bijeloga svijeta.

Vidio je kako Dušan, mladi kalfa, čisti metlom brijačnicu. Postidio se oca. A ovaj njegove muke.

Kad je Agnes, s onom koja je gluha od buke bombardmana, izmakla u veliku postojbinu Iluminacije okušala se tekstom o bokeljskom putopisu.

Prevodila je tada i gustu kratku priču Danila Kiša sa studentima. Mučeći će se s riječima IZBA ili KRPARA.

Ona koja je rođena ravno šest godina prije Danila, njena Itana, podsjetit će je da se propustila naći se s njime u ljeto '84. baš u Kotoru. Zbog nekih alzaških i poljskih Židova koji su bili toga ljeta njihovi gosti. U Agnesinoj pradomovini...

-Da sjećam se, dodaje sumorno Agnes.Tvoja im je kuhinja bila zanimljivija i od ruševina Duklje i od Barskog zaljeva.

- Zaboravila si na vranac kojim ih je tvoj otac opijao.

- Sjećam se i toga, kako ne. Nije sam mogao piti pa je uživao gledajući druge kao pijuckaju.

Ili loču.

- Ona najstarija od njih, bocu tamnog opijata, na odlasku, držala je čvrsto u rukama.

Nasmijaše se obje. Prisjetile su se kako je Agnezin otac nazivao tamno vino s očinskih imanja.*Krv božja*. Agnesu je to smetalo kad je bila mala. Nikad prije nije majci o tome govorila. Mislila je da znači nešto sramotno. Jer su Dalmoši pominjali krv Isusovu, kad bi psovali.

Prisjeti se potom Agneza kako ju je jedan od troje Francuza, zovimo ga, Jean-Jacques, gledao u čudu kad ih je pitala hoće li *fosfalugel* iz barske farmacije. Nakon onolikih ćevapa putem do Visozemske, zaboljeli ih drobovi…

-Zar vi to imate?

- Ne, nego si došao među barbare koji kuhaju kamenje. Nešto nalik

Marquesovoj pripovijesti o siromaštvu.

"Obe se zemlje mogu ponositi veličanstvenom lepotom svojih predela. Zaljev natkriljen planinom i divlje ljupke doline njihova su obeležja….Jadranska obala obiluje prijatnim lukama , među kojima se najvažnija nalazi na onoj tački gde se susreću austrijska, turska i crnogorska teritorija a poznata je pod imenom Boka Kotorska.."

Ne. Nije kišilo tada. Rominjalo je nad napoleonskim putevima, nad fjordom, nad zaljevom.

U Agnezinom životu nije prestajalo pljuštati. Kako već kiši ili kako se oduži zla godina. Bogovski je kišilo, lijevalo, krupnim zrnatim kapima. Lupkala je kiša o prozore, o lastru, o balkonska vrata, o dovratke. Jednoliki ritam poganskog dažda jednostavan i ritmičan ulazio je u sluh naratorice. Opčinjavao je. Mislila je o tome treba li reći :

Božanske li kiše. Ili jednostavnije: Kiše bogova.

Uostalom, bogovi smo, čekamo kraj svijeta….*Siamo dei, aspettiamo fine del mondo…*

„Boka - to je onome , tko je vidio u suncu i kiši, uvijek jedna nepromjenjiva i veličanstvena tišina, koja nas umanjuje u svojim granicama, koja nas određuje, udahnjujući u nas zakon svoga kamena, da se smirimo i stopimo s prirodom».

Mislila je Agnes o tome je li i njen život postao *jedna nepromjenjiva i veličanstvena tišina* kojom vlada slučaj.

« Gledao sam jednog predvečerja oluju u kotorskom zalivu. Nebo je cijeli dan skupljalo gomile kišovitih oblaka. Odjednom, svih brda je nestalo pod ogromnom koprenom kiše koja se teško spustila; cijele Boke je nestalo. Samo siva boja vode se vidjela, i ništa drugo. I u tom nestanku oblaka čuo se jedino šum dažda, koji se slijevao sa kuća, kao da more pada na zemlju ili kao da odasvud žubore česme. To mi se učinila prava slika tajanstvene Boke. A kad je sunce probilo guste oblake , sinula je, u tmurnom amfiteatru voda, bjelina kuća i cesta u nekom avetnom osvjetljenju ukazale su se neke čudne boje pećina po brdima. Pred tim prizorom, gledajući raštrkane kuće, što izgledahu poplijedjele od straha, i osamljena brda, spojen s prirodom u paničnom udubljenju, imao

sam osjećanje potpune, irealne samoće koja nas vraća u prve dane svijeta. I zato volim Boku, što se tu čovjek osjeća potpun, malen i velik, preobražen, kao da je prirodu doživio prvi put. Boka u suncu i oluji, ta neljudska samoća, uvijek je vizionerska, i kad je teška, kraj ljepote neobične, što živi sama za sebe. «

Očajanju dati formu, čitak oblik, to je kao pokušati svladati nesvladivo. Tijestu priče dati figuraciju. Jezičnoj gipkosti jasnoću i strogoću. Krotkost i čvrstinu rečenici. Pisanju jezgrovitost.

Nije podnosila kiselkastoslatke mirise proljeća, rascvali behar miješao se s kozolacem a neke lukovice osjećale su se po trulini tržnica na rubovima dana. Svuda je visila kao kazališni zastor ili atmosferska granica s nebom, kiša. Kiša, kiša, kiša…

Kiša glagoljiva i ćutljiva, šutljiva i ćudljiva, kiša berićeta i očajanja, kiša koju cmizdri njeno južno podneblje za ono drugo sjeverno, kiša ranokršćanska milost što pokrštava pogane, kiša koja čisti pljuvačku s njenog lica, kiša što pljušti poput nebeskog tuša na njeno tjeme sjećajući je na tople kiše koje su je snalazile od Đerinca do Barutane ili onaj komad od Visećeg mosta do Hercegovačke i Njegoševe kad bi se natopila kao miš, skvasila bi i nove sandalice- o kako su mirisale po štavljenoj koži, sandalice s dva remenčića i kopčama, tamnoplave ili bež, ni sa čime nisu bile sravnjive- mora ih skinuti i staviti u okvir avlijskog prozora da se osuše.

Kiša koja pada po njenim rukopisima, pismima i bilježnicama, kiša suza koju je izlila čitajući očeve dnevničke bilješke u zelenoj tinti, kiša poljubaca koju će izmijeniti kao da se nije nikad ljubila s čovjekom kojeg je čekala sav svoj život na nekoj željezničkoj stanici, kiša čekanja i vjernosti, kiša milosnica ….

Okolnosti romana nalažu usklađenost, ritmičnost, harmoniju, distancu, hladnoću, trezvenost, promišljenost u pisanju.

Kod ovih riječi Agnes zastade, pogleda u svjetlinu jutarnjeg neba. Zapazi jednu lastu kako zasijeca prostor između dviju zgrada. Jednako je tako na licu neba mlaznjak ostavljao svoj ravni dugi ožiljak. Sjeti se da je proljeće i s nešto većem naporom, da je srijeda. Podrignu lako nakon jakog gulaša. Osjećalo se na luk, vlasac, bosiljak, masline.

Oćuti po svojem disanju da se odavno ne zaljubljuje. U stvarnosti vladaju dvoznačni tipovi. Mizogini ili muželjupci? Nekom bi, da ima,

napisala, kao nekad, ljubavno pismo.. .

Ovaj bi joj uzvratio lirskim. Lirikom koja zavodi najbolje. Tiho i pridno. Kao u molitvi. *Njinje i pridno.*

5. Tek jedna u letu poludjela ptica

«Njegova zbijenost djeluje groteskno».

« Neko osjećanje tjeskobe nas obuzima, kad mu se približimo, jer su gromade stijenja toliko nadvijene nad njim, da se čini, kao da će se sručiti na grad.»

Agnesin se otac u najboljim godinama teško razbolio. Nalikovao je Hristovoj muci više nego ijedan oslikani mučenik. Nakon iskustva s njim Agnesa nije mogla vjerovati. Posebno u uskrsnuće ili u preobrazbe. Seljenje duša? Metempsihoza? Nahrupila bi joj ta riječ s prvim leptirom koji bi s proljeća opazila.

Očevo tijelo vidno se urušavalo. Kopnio je iz dana u dan. Iza svake dijalize dolazio bi slabiji, bivao bjedniji. Misli o tome Agnesa nadnesena nad tekst. Tiho, šutke, u sebi.

A da ipak uskrsne samo na koji dan iz svoje onostranosti? Njen otac?

Da ga pita nešto jednostavno? Ne krucijano. Ne polemički. Nešto teže. Kako je izdržavao svoju muku? Njega - ne zna nikoga kompetentnijeg- naviklog na gadarije. Pitala bi ga što misli o onome što vidi. Bi li vjerovao da je stvarno? Ovo što je zateklo *njeno* vrijeme?

Čuje kroz predivo vremena očev glas. Jedva da ga razabire. Prepukao je. Nalikuje strunama na raštimanom basu.

Kaže da je otišao navrijeme. Ili da je ovo nova Sodoma i Gomora.

Čuje kako govori poluglasom. Boji li se? Ne, bio je ludo hrabar.

Ponestalo mu je glasa, kao u košmarnom snu.

-Niko ovo nije mogao predvidjeti. Čista negacija svega ljudskoga.

Čudim se kako nema nikoga da se pobuni i zbaci s vlasti toliko zlikovaca.

Sluša Agnes poznati dragi prepukli glas:

-Nijesu još dovoljno gladni, nijesu se još nasrkali dovoljno bijede.

Ili su slijepi i ušutkani od straha?

Tad mu Agnes u imaginarnom dijalogu, prepričava neke izbjegličke sudbine svojih učenika.

Onoga koji joj je bio jedan od najdražih.Vukovarca. Tomislava K.

Jednom je kriomice otišao s nastave. Da sahrani ostatke svog oca.

Nikome ni riječ nije rekao. Saznala je poslije Agnes sve od njegova najboljeg druga. Iz klupe.

Njihovo crnilo i očaj, bijedu, nesreću. Agnesin otac bi ostao nijem i zaprepašten.

Pitao bi je:

- A zašto onda trpe toliko? Kako podnose poniženje?

-Ućutkani su stipendijama ili očinskim penzijama tata, kako ne shvataš?

Dobili su stanove i možda o praznicima misle da žive u najboljem od svjetova.

Otac bi prekrio lice onim svojim koščatim dugim prstima. I zaplakao. Ne samo nad carevanjem svjetskog zla. Ne samo nad pepelom koji je ostao od socijalizma.

Najprije nad tolikim nesretnicima.

U što je vjerovao? U socijalizam? Kojem je zdušno vjerovao, kako ga je i predavao?

Srčano, svim svojim bićem. Socijalizam koji je živio sve dane svoje mlade zrelosti. Koji je za njega bio «uspostava sveg ljudskog na zemlji». Jer nije odlagao svoja obećanja. Jer je bio djelatan kao ilegalac. Socijalizam koji je posvojio i svoje suputnike i svoje protivnike. Koji nije «satanisao ni svoje ubice». Koji je svima darivao opstanak.

Dobri oče koji si me prerano ostavio, bunca Agnes svoju brojanicu, ne uskrsavaj.

Miruj u spokoju. Nije za tvoj sluh ovo ljudožderstvo. Kojem smo izručeni, predani.

Snivaj u svojoj crvenoj fantaziji. U toploj crljenici.

Postiđivao bi je svakoga dana na nastavi neki doživljaj. Njeni učenici, njihovi nestali.

Oni sami nestali i izgubljeni u agramerskom žrvnju. I oni su protrajbali svoju mladost.

Kad joj je u jednom maturalnom razredu koji je vodila jedan drugi učenik Vukovarac donio za Božić Vučedolsku golubicu da joj se zahvali " za sve što ste učinili za mene i moga brata"- bila je razrednica i starijem bratu u generaciji ispred- i kad je to opazio Tomislav K. došao je na kraju velikoga odmora istoga dana pred Zbornicu. I predao joj u ruke pažljivo zamotanu sitnicu. Zamolio je da ne odmotava dar dok ne dođe kući. Čim je stigla doma otvorila je paketić. Pod staniolom se caklio neobičan ukras za bor.

Ptica, dugorepa, srebrnkasta, crvenoga kljuna. Prisjeti se da je upravo u tom razredu citirala iz Cesarićeva soneta:

"Tek jedna u letu poludjela ptica."

Dobro se protresla te večeri. Majci najprije nije ništa govorila.

Znatno kasnije kad joj je ispričala storiju s pticom, plakala je i Itana.

Otad drži stalno srebrnu pticu na starinskom zrcalu. Pred kojim se šminka.

Svakog jutra nazdravlja sebi i Tomislavu. I svoj djeci bez očeva. Dobru i mirnu sreću.

6. Trajna uspostava stranstva: Okusi siromaštva

Nije bila navikla da živi siromašno. Ne. Najmanje se na hrani šparalo u njihovoj kući.

Kad su dobili svoj stan Agnesi je bilo devet godina. Roditelji su dali sebi oduška. Oblačili su se dobro, uzeli novi namještaj, kupili kola. I da namire svoje desetljetno podstanarstvo i gladovanje u Agnesinu rodnom gradu, kupovali bi sve što se moglo kupiti. Osim kavijara.

Sjeti se toga Agnes uvijek na istom mjestu. Kad je riječ o politici. Jer joj je jedan student rekao nešto slično o francuskoj ljevici. Kavijarljevica. Koliko su bogati.

Posebno se dobro jelo otkad se otac razbolio. Bilo je zima u kojima bi kupili i po pet dalmoških pršuta. Janjetina, teletina, domaće patke. Sve je to bilo na njihovoj trpezi.

Samo godinu nakon očeve smrti uslijedila je ona sudbonosna godina. U kojoj je pao Berlinski zid i urušio se crveni imperij. U Agnesinoj zemlji nestajala je srednja klasa. I njene navike.

Slutila je što bi moglo slijediti. Potpuni rasap zemlje? Najavljen nestašicama struje, inflacijom, uvodjenjim par-nepar za potrošnju benzina? Manjkom deterdženata, kave?

Pražnjenjem polica?

Sve joj je teže padalo siromašenje. Posebno nakon svježih uspomena na milanske tanjure.

Svake subote njeno društvo iz samačkog hotela odlazilo je u drugačiji talijanski restoran. Nema pokrajinske talijanske kuhinje koju nije kušala.

Za ilustraciju navodi jednodnevni jelovnik dviju romanesknih figura. Fingiraju lica.

Zbiljski su punokrvne osobe. Itana je u osamdesetoj. Agnes četvrt stoljeća mlađa. U osjetljivoj prijelaznoj dobi. Treći je milenij. Itana je umirovljena srednjoškolska profesorica. Agnes doktorica znanosti, bez posla. Mjesec prežive o majčinoj mirovini. Dok piše ovaj tekst majčina penzija iznosi u eurima manje od 270 jedinica. Nakon što zimi dvjesto a ljeti stotinjak eura potroše na režije, evo kako im izgleda dnevni menu:

Doručak:

Crna kava, dvije kriške kruha, po 1 dkg maslaca, jabuka

Ručak:

Kelj ili zelje na cušpajz, palačinke sa sirom, sezonska salata

Večera:

Komad suhog seoskog sira, šalica jogurta, kriška hljeba

Ili: pastasciuta- čitaj špageti s umakom od rajčice, češnjakom i celerom

Subotom i srijedom u ručku i večeri srednji tanjur zamijeni plavom ribom:

srdela/ skuša/lokarda/ prilog: kuhani krumpir i blitva

Jednom nedjeljno : pola pileta u dva obroka- kosti u juhi, četvrtina u pohanju, četvrtina u perkeltu sa žgancima ili pireom

L'aspect comparatif:

Francuski menu u ovećem olimpijskom selu gdje je na sveučilištu Agnes predavala prve tri novomilenijske godine:

Doručak:

Kroasani, paleta sireva- od talijanskih i francuskih do danskih-slani maslac, marmelada s gorkim narančama

Kava, čokolada, šumsko voće

Ručak:

Gulaš od konjetine s maslinama i porilukom/ Nilski grgeč ili losos u sosu od metvice/ Zec na divlje/ salata sezonska, sirevi po izboru

Pašteta od datulja/ sladoled /tarte Trianon/ torta od jabuka na tvrdom tijestu

Večera

Fondue od sira/ musaka/ insalade grecque/ jogurt/baguette

Voće sezonsko po izboru

U zemlji obilja ovakvi obroci ako ih pripremaš kod kuće jeftini su, desetak dnevno.

Mogući su i uz lektorsku plaću jer idu uz najjeftiniju odjeću u Evropi. Nju kupuješ svakim danom osim ponedjeljkom na Place St. Bruno. Na dnevnoj tržnici bude dobre i nove robe sa svih strana svijeta. Agnes tamo uzima Itani i sebi košulje za po jedan euro. Indijske i kožne jakne, veš. Sve je novo i dobre proizvodnje.

Kad pita Francuze kako je moguća tako jeftina roba uglednih dizajnera jedna joj gospođa odgovara:

-Jednostavno. Ta mi imamo socijalni program. Svaki artikl ima malu, nevidljivu grešku. Fabrike takvu robu daju badava siromašnijima, najčešće arapskim emigrantima. Ovi zarade neznatno. I socijani mir je osiguran.

Doma su već par godina nakon francuskog boravka. Agnes je omršavila. Itana je na kraju rata i početku njihove bijede preživjela dvostruki srčani udar. Liječnici je hvale kako se pridržava reducirane prehrane.

Navečer im u praznim drobovima zavijaju crijeva. Muka im bude od gladi.

Prešutnim dogovorom nikome ne priznaju ni riječi o tome.

Kad pitaju za liniju, Agnes kaže da je na dijeti jer je "u godinama kad valja pripaziti".

Njen stari drug, i sam književnik, pita je nakon desetak godina neviđanja:

-Od čega, kako živite pobogu ?

Zagledana u pepeljasto nebo nad njima- možda baš s istog mjesta u secesijskoj kavani s kojeg je Matoš pijuckao svoje portugisce - Agnes odgovara:

- Jesi li čuo da čovjek može živjeti i na vatri svojih ideala?

Malo postiđen, stari drug smješka se njenoj dosjetki. Dodaje sjetno:

- Naročito kad se ostvare….

7. Ostvareni ideali: usta na usta

Otkad Agnes živi u velikom svijetu, u Heksagonu, kako Francuzi od milja zovu svoju zemlju, ne misli na ljubav. Slavenska duša ili šarm nešto je na što su zaboravili i slavisti.

Tek brbljanja o zlu i neredima. Kao i doma.

I tu se sve zna. I više od toga. Kaže onoj koja je trpi:

- Kako su samo znatiželjni ti Francuzi.

Itana, stara i iskusna, uzvraća:

- Zaboga, to ti je k'o i naša kultura. Usta na usta.

Kikoću se u rano poslijepodne uz kavu iz finih porculanskih prozirnih šalica. U Heksagonu je sve ionako naopako. Ružno je lijepo, lijepo ružno, dobro je zlo, zlo dobro. Nevolja navika.

Sreća tek priprema za nesreću.

Vješto Agnesa prikriva svoju potištenost. Itana je dobro poznaje i usred smijeha- imitira nekoga od studenata ili kolega, možda baš Arapina Abdela kod kojeg kupuje – kao usput je pita:

-Dušo, nešto si snuždena.

Da stvar zamagli, kćer joj uzvraća:

- Najviše zbog posla. Kad se vratimo. Na vlasti su ponovo znaseovci.

- Dobro, pa ni poštenomisleći nisu mnogo bolji.

Agnes je u kupaonici. Pere zube, češlja se - promišlja kako su ti glagoli nezgodni u francuskome jeziku, koliko puta moraju dodati povratnu zamjenicu - i tek neznatno šminka.

Misli o tome kako ju je Itana podučavala govoreći indirektno o drugima:

-Pa ta ti je i u pojavi, prava intelektualka, ne farba kosu, ne šminka se.

-Znači, one koje to čine, nisu intelektualke, one prave?

Agnes je nedavno obojila kosu. Dvostruko. Rđavim plamenovima na kestenjastoj podlozi. I odmah naučila pjesmu Henrya Michauxa. Neobičnu i dugu u kojoj se ponavlja stih*:*

Moja žena s kosom od plamteće buktinje. Ne napamet, ne zna ni svoje pjesme napamet.

Nego lijepo, pročitati naglas.

U tramvaju do Fakuteta spopada je tjeskoba i uz jednu od gradskih bazilika počinje cmizdriti.

Baš si plačna baba, pomisli u sebi o sebi. Vidiš da ovdje nitko baš nitko ne plače.

Ni djeca? Ni djeca. Ni žene? Ni žene. Samo se deru. Ni Arapkinje, ni Židovke, ni Crnkinje. Samo ovima zadnjima sjaje one volujske oči na suncu.

Pomislila je na to kako je ušla u zadnju od četrdesetih i kako joj je ostala daleka i strana ljubav. Ne može reći da ne zna što znači ta riječ. Božesačuvaj. To je ono kad te hod, korak nekog nepoznatog muškarca viđenog s leđa podsjeti na onog kojeg si voljela. I koji je, možda volio tebe.

Pa od toga sad više nema ničega. Ni pomisli, ni sjećanja, ni milosti, ni gracije...

L' oublie. Zaborav. Zaborav samo.

Dok ovo piše fingira zabavljenost nasmrt ozbiljnim autorskim tekstom. U famoznoj *Maison des langues*. Studentice oko nje bujnih briljantiranih, brižljivo svezanih kosa, kovrdžavih i ravnih, vade iz ruksaka svoj pribor. Velike i narandžaste, ljubičaste i plave bilježnice, olovke. Svaka ima bar po pet *crayona*, gumice, pernice, naočare. Velike bebe postaju brzo velike znanstvenice.

Iza rituala dohvaćanja pribora, usporene su i pospane zapaža, dolazi onaj drugi - uzimaju za njenim leđima velike i teške rječnike. Robertove ili Laroussove u neobičnim kombinacijama s francuskim jezikom.

Agnes zamjećuje najprije onaj s kineskim ili japanskim pismenima. Uče se ovi jezici kao nekad arapski u Milanu.

Sjedi za ovalnim stolom i sjaj kasnog zapada ukošenim prucima svjetlosti pada joj na papir.

Primakla se prozoru da ugrabi dnevne svjetlosti. Duža je ovdje skoro sat nego doma. Ne voli neonsko svjetlo što je čeka u zgradi gdje ima nastavu. Sjeća je na rat. I vječito titranje, žmirkanje svjetla na stropu učionica.

Nešto dalje, oboružani divovskim slušalicama i kompjuterima, teleekranima i filmovima, ostali pridni studenti uče neki od stranih jezika. Kad ih pogleda prvo što zapaža je tjelesni stav. Većina se klate na stolicama viseći prema ekranu spuštenih ramena.

Pomisli u hipu: znaju li oni za ljubav, za ono, usta na usta. Kako smo mi zvali francuski poljubac. Pa da se žvališ dok imaš daha. Spopada je bogohulan osjećaj, primisao. Na to da suvremeni mladci svrše brzo. I kratko kao njeni davni preci. Brže nego traje jedno jutarnje mokrenje. Ili koliko je potrebno da s interneta skinu neku do jučer sablažnjivu sliku u kojoj stvarni likovi stvarno kontrolirani stvarnom kamerom stvarno ne rade ništa. Nego, kao bebe, kopaju nos i seru.

Nije se kajala Agnes što nema djece. Izašla je iz studentskog braka bezdjetna. Ionako je od djeteta najviše voljela bebu. Razdoblje između tepanja i opiranja na noge. Spoznavanje, opipavanje, dodirivanje. Prvo učenje.Toplo, hladno, žeđ, glad.

Nije joj bilo dano. Desilo se tako da je odustala već nakon prvog dana u braku. Od tog braka. Pa potom i od svakog.

"Kad smo mogli nismo htjeli, kad smo htjeli nismo mogli." Tako bi se izgovarali u njenom gradu tzv. emancipirani parovi.Intelektualci snobisti na djelu. Egoisti, alpinisti, parašitisti, paraziti, spolno nejasni…

Čovjek kojeg je voljela nije htio djecu. Trpjela je taj izbor. Nitko je ništa nije pitao. Što ona hoće. Koga hoće. Kakav život. Prilagodila se. Misleći: otopit će se, raskraviti. Krivo nasađen. Nije htio nikako. Možda ne s njom? Možda je htio neki drugi izbor? Rasni i klasni? Kako se i dogodilo. Naposljetku. Omaklo im se. Moš' mislit, sa ženom Agnezinom vršnjakinjom. Oboje u poodmakloj dobi. No to je kraj priče.

8. S kraja na početak priče

Početak? Jedne kasne zimske večeri. Kazalište. Karta više. Nemaju ni karata ni novaca.

On se predstavlja kao novinar. Uvodi ju u teatar kao nekog svog. Sjednu zajedno.

Iste večeri nakon predstave dolazi za njom u gradić. Jer su ugovorili sastanak u ponoć na trgu. Penju se u maglu putem koji joj je najdraži. Poslije, prati je do kuće. Kad uđu u njenu ulicu, spočetka su vile. Agnesi je dvadeset. Njimu šest više. Žao joj je što mu ne može reći: evo ja stanujem ovdje. Tek kad se približe radničkoj zgradi, pokaže mu srednji ulaz.

On je fer. Ne pokušava ništa. Zakazuju novi randevu. Kod Sveučilišne. Tako nekoliko sedmica, ostaju na *Vi*. Onda je pozove sebi, u stan na trećem katu.

Sve ostalo zadugo je pjesma. Kad bi je pratio vozeći svojim kolima za njom do male varoši, zadnjih nekoliko kilometara, put je niz neobično polje. Idiličan pejzaž, nalik pozadini leonardovskih slika.

Tamo bi je pretekao i vozio uz nju. Voljeli su tek ovlaš poremetiti zadano. Nije bilo opasno.

U to doba nikoga nije bilo na cesti. Oko dva ili tri u noći. Bila je na trećoj godini studija. On svršeni fizičar. I apsolvent filozofije. Putovali su. Najprije u Sloveniju. Potom na Fest u Beograd. U Toscanu i Rim nekoliko puta. Naravno, i u Visozemsku, postojbinu njenih.

Kad ju je pozvao, odmah na početku one zime kad su se upoznali, u djedovsku kuću u Sinj, nije htjela ići.

-Ja da perem čarape, zvocala je u njoj probuđena mlada žena.

-Zašto bi prala, pa ponijet ću sobom deset pari ako treba.

Danas ne može razumjeti što se to oprlo u njoj da ne pođe na romantično zimsko putovanje.

Htio joj je pokazati da i on ima svoj Jug? Nije htjela kuhati prije braka? Ili naprosto nije htjela staviti na kocku njihove nježnosti? Izložiti ih neprekidnom zajedničkom boravljenju petnestak dana?

Bi li se potrošile? Ili razvile u veću prisnost? Pomisao na hladnu kuću u kojoj se ne stanuje ledila joj je dah u nozdrvama.

Sljedeće zime je pošao u vojsku. I za prvog dopusta zaprosio je. Uhvatio je na prepad.

Nije imala kud. Njen ju je ujak zezao:

-Ti se udade za prvog koji te zaprosio.

-Ima li neke razlike?

Sada donekle nazire svoj propust. Nevjericu oko prvog dužeg bivanja u nekoj gluhoj provinciji. Znala je da ne bi mogla samo tako kidnuti. Sjesti na bus i vratiti se doma.

Agnesa, majstorica fuge. Šampionka bijega. Iz situacije.

Djedovska kuća u lijepoj kamenoj varoši - neizvršeno mjesto njihove blizine - ostaje da lebdi kao balon u snohvaticama. Dok je njegova majka ne proda. Svoju očevinu.

Agnes koja je odgojena tako da ne vidi interes ni u jednoj ljudskoj vezi, Agnes koja nije ljude shvaćala kao instrumente svoje volje, Agnes osjeti negdje na dnu svoga bića žaoku. Dnu bića? Mjesto nad Venerinim brijegom? Ili na vrhu duše? Na dnu srca?

Zašto se samopovređivala i onda kad to nije bilo nužno? Odustajala, predavala, bježala kad je bila blizu izvršenja, ispunjenja? Neće vam to znati objasniti.

Liči na malu Agnes koja je poduzela toliko tečajeva: klavir, ritmiku, gitaru, engleski. Roditelji bi joj nalazili privatne učitelje, uplatili tečaj. Ona bi kupila note, udžbenike, papučice. Išla bi par sedmica. I odustala. Našla bi poneki detalj koji bi joj zasmetao. Dugi crveni nokti učiteljice klavira, glavobolja učitelja gitare - pio je neprekidno kombinirani prašak u fino zapakiranim papirnatim vrećicama - nervoza engelske teacher. Zaokupio bi joj pažnju takav detalj i nije mogla dalje slijediti, nastaviti, učiti. Nisu je roditelji kažnjavali.

Čak ni prigovaraili za pozamašnu sumu koju bi unaprijed uplatili. Za učenje klavira su dali skoro jednu svoju mjesečnu plaću..

Cijenila je to, i zauzvrat nastavljala bi učiti nešto sama, izvan redovnog programa.

Zapažali su roditelji da zagleda u svoje i u njihove encikopedije. Otac joj je za deseti rođendan poklonio prvi svezak Likovne enciklopedije. Dobila je potom još tri. Nije mogla zamisliti ništa ljepše na dar: slikovnica za odrasle.

Eto, mislila je ponosno, na vrata umjenosti ušla sam u svijet odraslih.

9. Svijet odraslih: Između redaka ili rebrenica?

Sjeća se odrastanja i fraza koje su je zbunjivale: između redaka. Ni sada im ne zna pravo značenje.Izgovarali su je revolucionari ili njihovi sljedbenici. A i heretici revolucije. I oni su imali svoje retke i njihovo između.

Pamti dobro svoga oca. Strastveni socijalist. Sve što se publicira iz suvremene povijesti i politike čita. Ne čita nego guta. Onda slijedi kritička obrada. Uvali i njoj po koju otpadničku knjigu. Da, jedna se baš tako i zvala.

Da bi ga podražila - o kako ga je voljela Agnes, moj čitatelju, nijednog drugog muškarca nije toliko voljela- rekla bi:

- Pa to ti i nije bogznašto.

A on bi odgovarao, jedva dočekavši povod za raspravu:

- Kad ne znaš čitati između redaka.

- Kako ti to radiš tata, pitala bi ga zastajući kod ove zadnje riječi malo postiđena.

Sjetila bi se da u pradomovini roditeljima kažu *tata* ili *mama* samo kad su jako stari.

Agnesin je otac tad imao jedva pedeset. Nalikovao je sedamdesetgodišnjaku. Kako se uspijevao nositi? Čime je bio nošen a da ne posegne za alkoholom ili morfijem?

Mislila je ogledajući se u onom istom zrcalu u kupanici pred kojim se brijao otac toliko godina idući svakog drugog dana smrti ususret.

-Lijepo: uspoređujem, proučavam, analizujem. I ti si mi neka, studentkinja filozofije. Jesi li čula za riječ ANALOGIJA?

Čuli su se svi vokali u dvostrukim dužinama i vapnenac je pod njima prštao. Otkrhavao se niz litice prema rječici.

-Jesam, odgovarala bi Agnesa, parirajući. Ali i za riječ Antihrist.

- Pa onda gdje ti je pobogu, dijalektički, kritički duh?

Gledala bi ga poslije kod kuće kako se podiže i pjeni u onoj fotelji koja je kao izrezana iz jedinstvenog komada drveta. Pa potom šetka sobom u kožnim papučama i dugom kućnom kaputu u boji miša, opervaženog gajtanom. Potpasao se, hoda još uvijek žustro, ali u očima mu se naziru sjene.

Čovjek koji se nosi s bolešću. Teškom, neizlječivom. Na čas odlazi u kupaonicu. Vraća se svježe počešljan, i pita je brzo:

-Reci mi molim te iskreno, ali sasvim iskreno, jesam li mnogo propao?

Agnesa okreće na šalu:

- Otkud ti to pitanje sad, da nijesi skrenuo? Uostalom revolucionari nikad ne propadnu.

-Ma nemoj me zezati, ne da se on smesti, zar si zaboravila neslavni kraj francuskih revolucija? Ili onu dvojicu iz Oktobra, Kamenjeva i Zinovjeva, pa se pritom uzdigne na prste kao da će porasti i citira Lenjina malo zabačene glave:

-Teška vremena, težak zadatak, teška izdaja!

A onda, kao da su se dogovorili, udvoje u isti glas u isti čas uzvikuju:

-PROLETERIJAT ĆE IPAK POBIJEDITI!

Utoliko uđe mama s fritulama i kaže:

-Kakva je to vika zaboga, sav pristojan svijet spava a vas dvoje zanovijetate s revolucijama.

Otac i njegova jedinica malko se kao postide, ali se jednako hvataju priganica.

S misliocima se slažu: da bi se filozofiralo moraš najprije jesti.

Puno dnevi, noći, sedmica, mijena, mjeseci, godišta, prođe odonda.

Padnu zidovi, zavjese, svodovi i zvijezde.

Agnesa se ne vezuje ni za koga i nizašto. Stanuje s Itanom.

Dođe i jedan strašnan bratoubilački rat. Nekim čudom prežive. I ne izbjegnu. Unatoč pozivima talijanskih drugova. Promijene državljanstvo. Agnes i narodnost. I jezik kojim saobraćaju. Progutaju poprilično dreka. Domaćeg. Dvostrukog. Domoljubnog i ravnodušja zavičajnog. Izgube prijatelje, drugove, ovako ili onako.

Agnesa predaje, počinje pisati. Životare. Živuckaju svoje male sudbine.

Grickaju svoje živote usitnjene do malograđanskog tavorenja.

U iverje pretvore svoje visoke jablanove.

Privremeno i u Francuskoj Agnesa predaje inačice svojih jezika internacionali studenata.

I čini se da ne gleda na svijet kroz škure, između redaka, kao reče njen otac.

Pomeđu rebrenica.

Samo Agnesina Itana dok pažljivo sluša politički esej na francuskom radiju o aktualnoj temi arapskoga fundamentalizma ili dok čita onu sebi licem tako nalik Susan Sontag, sličan esej o Americi i Evropi, priupita je tiho:

-Jesi li opazila ...ma neću ti reći ništa, baš me zanima što misliš.

Navečer, nakon što se vratila s nastave Agnesa pregleda tekst koji je Itana bila pročitala.

Zapinje o ista sporna mjesta u dalekometnoj francuskoj retorici ili pisanju američke književnice, ali ne nađe ništa zazorno.

Agnesina Itana već lagano iznervirana tiho izgovara:

- Izmaklo ti je krucijalno, kao i uvijek, između redaka, krunsko pitanje.

-Koje, mama, uzvraća Agnes, prisjećajući se slika viđenih putem u tramvaju ili busu. Neki se pijanac derao na mlade Arape mazeći psinu pred sobom Ne želi sad o tome. *Jer, večer je već tu… A svatko stoji sam…*

Iza spuštenih rebrenica kao iza spuštenih vjeđa uzvraća:

-Znaj da sam i ja sumorna i umorna od američkih avionskih visina i evropske poniznosti.

-Pa lijepo, između redaka provejava - tu ona ubaci i jednu stilski jaču riječ da bolje privuče njenu rastresenost- tu dakle provejava jedna tako imperijalistička logika čovjeka koji svisoka, s visine od toliko i toliko hiljada dolara brutto proizvoda ili ne znam, po glavi stanovnika, gleda na Stari kontinent kao na nešto inferiorno.

Tada Agnezo još nećeš znati za onu odu Americi koju je Brodski spjevao na novom jeziku. Na Novom kontinentu. Pa nećeš moći zajedljivo uzvratiti o potkupljivosti pjesnika i pjevača, esejista i koreografa, fotografa i filozofa.

Jednostavno odgovaraš kao i uvijek svojoj Itani, najjednostavnije što možeš, jer ona voli francuski stil. Otprilike tako da svoje ne daješ a tuđe nećeš. Nalik titovskom modelu političke retorike…

Majka subesjednica, Agnesina Itana- koja OSJEĆA STVARI - kaže kako je to moglo biti dobar model političkoga vladanja, no:

-I mišljenje i politika, dušo moja, itekako uključuju oponiranje.

-Ne vidim niti išta zazorno niti išta neprijateljsko u tome..

Sad je već Agnesa umorna od zahuktale retorike svoje majke. Uzmiče u šutnju.

Itana nastavlja sa svojom tiradom. Izgleda da je večeras neumorna:

-Ne neprijateljsko, nego NEPRIHVATLJIVO.

- Mama, je li ti iko rekao da si nemoguća?

- Ako i jesam to je samo za to da bi se postiglo moguće. Shvataš li dijete moje?

Onaj filozof, teolog, teozof, onaničar na francuskom radiju još nije svršio svoju tiradu. Poemu kasnog Iluminizma. Zamjećuje Agnes da mu kod riječi *liberté*, nekako poraste intonacija kao u krivulji. Onoj što ilustrira jednadžbu. Čini mu se, popeo se dalje od vlastitoga nosa. Do alpskih vrhova. I dalje govori sporo kao da ga slušaju samo stranci.

Osim pisanja - misli potom u sebi- koje se natječe s kuckanjima zidnog sata ili njihovim srcima u kvartu i na desetome katu ne čuje se ništa.

Ramazan je. Kažu ovdašnji Arapi Ramadan. Čim Sunce zađe započinje dernek.

Tu škure nisu kao naše, između redaka ne propuštaju. Nego kao harmonika.

Kad ih jednom navučeš ili razvučeš, mrklina ili svjetlina je potpuna.

Pa ti sad biraj, hoćeš li pjevati ili buncati u mraku ili u duhu svjetla.

Mislila si kad si dolazila ovamo: potonjeg svjetla Prosvijećenosti.

II. JULIJ

Bješteći žar ilinštaka ili potonje svjetlo Iluminacije

10. Redigiranje romana stranog doba

> *„ U časovima kad dan još malo svijetli na vrhovima brda, pođu glasovi zvona s bokeljskih crkava uzduž cijelog zaliva, i njihova zvučnost, što se otežе među stijenama tajanstvena je i duga, puna neke izgubljenosti. Čini se, da se mjesta raštrkana na zatonima dozivaju melankolijom zvuka. Tada je Boka mistična kao neki veliki manastir.“*
>
> *„Od Hercegnovog se prelazi u more tišine. Samoća je svečana kao u nekom djevičanskom kraju. Usred zelenila na brežuljku sja bijeli manastir Savina.*
>
> *Tu je gaj starinski, s tišinom, koja opaja blagošću poganskih podneva. Jedan trg, na kojim se drže svečanosti, prenosi nas svojom jednostavnom, svijetlom slikom u drevno doba Helade..“*
>
> *„Iz toga možimo razabrati kako pejzaž određuje sudbinom jednog kraja dajući duhovima biljeg.“*

-Rukopis vam je nečitak, kolegice. Izgleda primamljivo kao da vezete ili pletete, pa svi znamo što znači riječ tekst, zar ne? I kad misliš da si ga pročitao iskrsne neka zamka u pismenema ili oblicima - u duši njegovoj, koja se ne daje lako, koja čitka nije.

-Sva caka i jeste u tome, dati čitatelju mogućnost da se prevari, da misli svojom glavom, da ne ulježe u kuću pisanja na sva vrata, na sve otvore, uzvraća Agnesa, teško prikrivajući svoju sjetu.

Ona koja piše ne može podnijeti tu strogoću iza naočala, to smješkanje ciničnoga brka, taj jezik koji bi da se uplete, da ispravi ili barem popravi, da doda dužine ili skrati rečenicu.

Ne trpi to traženje dlake u jajetu, to cjepidlačenje nosem, ta frktanja koja znače istodobno odobravanje i ugodu, ono zvjersko ispitivanje kože i svega pod njom. Strah i strast kojim njuškala razlikuje od drugih zanimanja. Mrze darovite. To im je nazivnik. Imenitelj.

-Ipak, ako dobro promislite, rukopis odaje sve: onu grafiju trenutka - a

on je, zašto ne, krunski, onu bezbožnu razmetljivost znanjem - a ono je poigravanje najtajnijim - jezikom, ono duševno nagnuće u kojem ste - a ono je za autora uvijek jedan od oblika rastresenosti, čak i kad se kamuflira sabranošću. Ona nije drugo nego organizacija očaja, rastrojstvo pred konačnom ludošću.

-Rado bih pisala nekom drugom rukom, uzvraća Agnesa. Rukom kao sviješću koja zna da možda i ima boga… Čini mi se- tu zastade kao da odgovara isljedniku - da se sva stvarnost može spoznavati ljudskim duhom i jezikom..

Posebno naglašava riječi SVA STVARNOST. Ta ona je ovdje književnica, zna finese intonacije. Razumijeva i uredničko udvaranje. Svejedno uzmiče.

Draže su joj riječi kad im u ponovljenim čitanjima iznova otvara smisao. Daje sebi odriješene ruke - o koje li slobode, koje li drskosti - za oblikovanje viđenog i doživljenog.

Života nalik džuboksu. U koji ubacuje žetone. Meljava vremena. Suvremenici to nazivaju povijesnim događajima.

Njena generacija bi o lošoj mjuzi govorila: *kuruza*. Kukuruz.

Zar superstvarnost koju živimo, zombizbilja, nije zemaljsko ništavilo?

Užasava je pomisao na neučinjeno. Propušteni časovi u kojima je izgubila priliku.

Da govori. Ili djeluje.

Na jednom mjestu Agnesa naglo zastaje kao čovjek zagledan u nebo. Nalik otvaranju kišobrana širi svoju retoriku:

-Djelovati, pita se sad filozofska ruka, ima li to ikakva smisla? Djelovati ŠTO? Djelovati ČEMU? Djelovati GDJE? Kao u onome vicu o filozofu koji bi ljubio, ali ZAŠTO?

Osnažena urednikovom strpljivošću nastavlja:

-Zar govoriti nije i djelovati, makar to i bilo svojevrsno prosipanje geste. Imamo li kome govoriti? I tko će nas čuti u nezbiljskome, gdje svatko govori svojim jezikom?

Pa se malo zagrcne i zastade. Da vidi kako odjekuju njeni rafali u tamnim kupinama očiju urednika. Sjaje mu se kao junetu u škuroj štali. Trepću sad oboje i Agnes nastavlja:

-Izgubili smo domovinu, jer nemamo jezika. Izgubili smo glave jer

nemamo dostojne filozofije. Izgubili smo i razum, jer smo mislili da smo ga dobili u dvjestogodišnjoj bajci Iluminacije.

Ovaj prekoputa što joj sjedi sučelice kao da je već naučio tekst za probu skorašnje primijere, uzvraća:

-Filozofi postaju romanopisci, gutači vatre apostoli a istinski pjesnici lude samoubojice koje raznosi vlastita moć pjevanja. Gluhoća bitka je potpuna. Jer je buka je postala nečuvena, nenadmašna, arogantna i gotovo bezimena. Rukopis buka čini drhturavim, labirintskim, logorskim. On gubi i svoje Arijadne i svoje Tezeje. Konac drži sve, a nit sama raznosi misao.

Jesu li to dva studenta od prije nekoliko desetljeća koja se takmiče? Boksači, rvači?

-Kamo ili kojim putem ispostaviti račune, ostaje, kako se to običava reći: otvoreno. Urediti jednu križaljku u novinama ili šahu, povezati točkama naznačene točke u projektu sutrašnjeg, to već mogu umjesto nas, ova stupidna računala. Zar ne, mislite li i Vi tako?

-Ta igra, nastavlja redaktor u svojstvu sveznalice- ipak je jednostavna spram one pismenosti koja nas čeka.Uspostaviti ne: novo, jer ono je zakazalo na svim prostorima, na svim mjestima. Već unutar zadanoga riješiti enigmu postojanja, to će biti pitanje.

Urednik naizgled hladan kao špricer na ovom mjestu zagrli Agnes. Posjeća je njeno ime na ime slavne režiserke Agnes Varda. Prisjetio se u času i bizarne priče iz njenog filma *Sreća*.

Sve ga to ga raspaljuje. Naslućuje Agnesin broj grudnjaka i obujam onoga pod njime.

Ustane, približi ruku sugovornice. Poljubi je kako se to radilo u Srednjoj Evropi još u vrijeme njihova rođenja. Digne se naglo i krene s Agnes do starinskih dvokrilnih vratiju koja ih dijele od susjedne sobe. Ona ne shvaća odmah. Uputi se do vješalice za vratima, tamo su joj šešir i šal. Redaktor ih vrati. Zagrli svoju sugovornicu ovlaš preko ramena. Krenu prema salonu.

Tamo je dvosjed, prisjeti se Agnes. Tamo će me pokušati povaliti, sine joj.

-Ne, nisam mislio na hamletovsko plakanje. Cmizdrenje nad mišljenjem. Prvo, on je jednako lud za mrtvim ocem koliko za majkom droljom.

Kod zadnje se riječi malo zagrcne i ovlaš je okrzne pogledom, da vidi kako će reagirati.

Sjednu jedno prema drugome na istome divanu. Zapadni divan, pomisli cinično Agnes.

Agnesa naglo ušuti i zagleda se kroz prozorsko okno.Topao južni vjetar raznosi i podiže listove platana.

-Jedna nevina djevojka utapa se od svoje lucidne ludosti, nastavlja ovaj svoj nadobudni monolog.

Nabujao je od svoje zrelosti, osjeća se to, kipti iz njega snaga. Koliko bivoljskih snaga ima u ovome čovjeku? Svršava li naglo i ispušta li glasove ? Što očekuje od nje?

-Ne, takvo mišljenje nas ne čeka, koliko god ono bilo zavodljivo. Nas možda čeka neka postupna i potpuna sabranost. Zakon, ako ga i bude, biti će onaj jezični.

Malo zastade, zabacujući glavu unatrag. Agnes zapazi da su mu uvojci kose za vratom vlažni. Sparno je. On dohvaća maramicu i čisti lice.

-Zakon bezakonja. Da istinskoga propisa bivstvovanja nema. Ni u crkvi ni u državi. Niti u njihovim farizejskim građanskim konvencijama.

Što ovaj traži, opravdanje za svoje nakane? Ispriku pred nečim što je nedopušteno?

Ili je to uvertira. Udvaranje. Kako je brzo prokužio njena shvaćanja…

-Kaos mišljenja - na ovom mjestu već mu je ruka spuznula s ramena prema njenom dekolteu i već je napipao kopču na grudnjaku, s teškom mukom otkrivajući da je sprijeda - biti će možda jedini oblik ćutilnosti za sutra.

Agnesa se ne obazire kao ni one lutke iz Name. Pomisli jetko: ja sam tek jedna od manekenki koje prođu uredničkom sobom. Zapaža nešto drugo.

Da ne koristi korektno gramatičko vrijeme. Omakao mu se školski primjer pogreške u izgovoru futura. Tipično za regionalne tipove, pomisli.

Ovaj nastavlja svoju monološku tiradu. Malo unjka i ujedno podiže svoje fraze kao da uzima zalet. Pritom spušta prste lijeve ruke do njenih bradavica. Agnes šuti kao riba. Znači li to da pristaje, da se predaje?

-I mi ne možemo dopustiti da poezija poručuje više nego što sluti. A da se filozofska strogoća stavlja van zakona, dakle van same sebe.

Možemo reći - ispišimo se, odbacimo taštine. Predajmo se onome što nas nadmašuje!

Scena se preklapa. Nadmašuje li je ono što se nadvilo nad situaciju?

Strast, pohota, želja?

Na ovom se mjestu nadnosi na nju. Već ju je posjeo na divan, svoju novu figurinu.

Nije se protivila. Kao što nije ni odobravala. U znak instinktivnog otpora ukrstila je noge.

Boji se, tek sad joj se naslućuju bedra. Nosi suknje, posebno kad zatopli.

Redaktor je učvrstio svoj stav i ukrutio onu, svoju stvar.

Sad počinje mumljati jer je svoje lice i usnice nadnio nad njeno.

Agnes opaža da nalikuje teletu. Liže joj obraze kao da vida rane:

-Ne zaboravimo Agno, mogu li Vas tako zvati, kraće? Djelo samo govori jezikom one duboke, pritajene tišine. Budimo li samo šutjeli, naše će noći, naši snovi i naše pjesme, iznijeti na vidjelo svu golotinju, sav stid našeg vremena.

Agnesina se stidnica - zove li se tako po novome jeziku ona ženska stvar- gotovo pa studenica od neupotrijebljenosti, Agnesina se studenica protivno njenoj svjesnoj volji zagrijala i počela otapati mlakom tekućinom.

Znači li to da je bila spremna primiti njegovu muškost među svoja bedra?

Usprkos navikama, nesviđanju, odbijanju, nepristajanju da padne na prvoj redakturi?

Jarko svjetlo obasjava udvojenu sliku. Imaginarni dvostruki ljubavni portret. Pozlaćuje ih sunce kasnog poslijepodneva.

Ostaju goli golcati, primaknuti, prepoznati, zbliženi.

Uostalom, razotkriveni jedno od drugoga. Do sutona. Sami u čitavom velikom uredu redakcije.

Nedostupni za znance i neznance koji su ih nazivali. Za koje su trebali biti tu. Jer i nisu bili tu. Gdje su bili? Oboje su shvatili: prebrza dvojina. Ipak, boravili su svako od njih na svojoj strani slike.

Žena na nekoj južnoj plaži. Muškarac na perini svoje ugode.

Muškarac, muškarac je pokušavao naslutiti zašto ta žena , *ta* Agnesa

uopće piše roman o izgnanstvu. Uostalom, mogla bi zdimiti s prvim avionom. Ili pilotom.

Mukla je tišina prekrivala sve. Prostor oko njih, kiselkasti vonj uzduha nihovih tjelesa, natapao je časopise, rukopise. Miješao se s mirisom olova iz netom otisnutih špalti.

Provirivale su ukršteno složene iz urednikove sobe..

Umotani u gustu tišinu smiraja ćutali su jedno drugo tihim mukom.

Čin ljubavi učinio je svoje. Tišina je postala vidljiva.

Oboje su izgleda, namještajući stupicu onome drugome upali u zamku onoga što nejednako nazivamo simpatija.

Simpatija koja je trebala značiti početak ljubavi?

Drugarstva ili ljubavništva? Kolegijalnosti ili rivalstva?

Nije znala. Bridjelo joj je lice od rumenila. Ne, nije se zaljubila.

Bar ne na prvi dodir. Crvenjelo joj se lice od dvodnevne brade zavodnika.

Pomisli dok je popravljala sjajilo na usnicama, to je jedan običan stari trik latinskog ljubavnika.

Je li teži Dalmoš u njemu ili unaprijeđeni redaktor?

Umišlja li da je šef i ponavlja li to sjutra u zrcalu dok se brijući ranjava uvijek na istom mjestu?

11. Ranjavajući se uvijek na istom mjestu: ni tamo ni ovamo

I Agnes se ranjavala gotovo uvijek na istom mjestu, gdje su rezovi najbolniji.

Da svom romanu da i naslov i podnasnov. Pozajmice bi bile stvarnosne.

Konceptualistički naziv ulice ili početak jedne od himni?

"Onamo, onamo, za brda ona…!"

Posudila je naslov iz jedne kraljevske pjesme koju su zemljaci bili uzeli za himnu.

Tamo je svatko i kraljević i pjesnik. Ništa neobično za Južnjake. Govorljivi, gorljivi, rječiti.

S rječnikom pod jezikom koji je, činilo joj se, zamjetniji nego u drugih

Mediteranaca. Visozemci su naslijedili ili preuzeli metafiziku riječi nalik biblijskoj dikciji.

Vjeri da iz riječi nastaje sve. Sudbine, geste, životi, djela, čini, zakoni, prava, imutak, ljubav, naslijeđe i nasljednici, početak i kraj.

Agnezi se taj osjećaj ponekad i gadi, baš kad ga uzvisuje.

Vjerovanjem u iskonsko jezika trebala bi zezati svoje Niskozemce. Najprije mlade prodavače. Pita u dućanu:

-Koliko stoji kruh ili mlijeko?

Bijelo je gledaju. Stajati njima znači biti na nogama ili: dići onu stvar. Nikako i koštati.

Zatekne sebe u takvom bogohuljenju koju lingvisti, filozofi, fanatici, pjesnici nazivaju pobožnošću.

Vjeri da se jezikom i kroz jezik sve može iskazati. Pa zatim i imati ili dati...

Nikako i uzeti…

Jezičnom sposobnošću uzima se, zakida, krade. Njome se ranjava bolje nego zrnima.

Cilja točnije od strijelca. Slama nekome srce. Ili samo razbija skramica leda koja se nalik leptirovu krilu u finoj opni boje spektra nategla nad dušom.

Agnesa je s proljeća slabunjava. Posebno uz najveći katolički blagdan Uskrs.

Najkrhkija je tada. Valjda zato što je svaki Uskrs podsjeća na divljanje rulje i povike govornika.

Pitala bi se nijemo iz tramvaja: po kojoj se to od francuskih revolucija trg zove?

Trg pored kojeg je stara masonsko-katolička bolnica u kojoj je rođena, općina u kojoj je upisana. Koja bilježi i njen izlet u kratki studentski brak i njegovo razrješnje « U ime naroda».

Kad prolazi tramvajem onuda sjeti se pjesnika budničara s mladom budućom muzom novog budničarenja. Kako urliču. Ona svojim visokim krештećim tonovima-koloraturni sopran?- deklamira pohvale novom poretku. Masa s uzdignutim pestima i maslinovim grančicama u rukama zaneseno se njiše.

Prisjeća se Agnes i svojih učenika koji su lako izgovarali slične tirade.

S njima u istome razredu sjede oni koji slave nešto kasniji Uskrs.

I oni treći koji ne slave ništa uskršnje. Nego klanjaju.

I oni četvrti koji ne slave ništa pod kapom nebeskom.

-Četvrta internacionala, kaže joj urednik kad pročita Agnesin zapis.

-Pa znaš li ti što je to? Anarhija? Kako ti to možeš znati? Što ti o tome znaš?

Šutiš Agneso jer si sama. I prisiljena da budeš ateistica među tolikim zajapurenim fanaticima.

Starcima. Mladim starcima. Bajati okus vremena ulazio bi joj u čula. U jezik.

A čuvstva? Što je s njima? Gdje ih je zametnula, zapretala?

Kojoj se mogla pridružiti grupi? Najmanjoj?

Dok ne zaboli želudac, mislila je u kadru između dviju stanica.

Samo za koliko treba da prebriše bljuzgu sjećanja.

Nije mogla razumjeti čemu tolike pohvale smrti. Jednom se vozila nedjeljom prema Deželi. Tako su odmila zvali dio Dolenjskog. Ona koja je s njom putovala zapazila je povorku, procesiju mladih ljudi u bijelom. Prvi je nosio križ. Reče joj Itana urotnički:

- Ovi katolici čim se rode žele umrijeti.

- Ne znam, ni u francuskoj provinciji nisu puno bolji. Iako ne idu procesije cestom.

Obje se sjete riječi *Carrefour.* Raskršće. Naziv za lanac veledućana.

Poganstvo na djelu. Pedesetak blagajni u svakom. Hiljade kupaca.

Dvije časne za milijunsko olimpijsko raskršće...

Agnesi je bilo neugodno čitavog tog nedjeljnog *pomladnog* dana.

Jer se često oslanjala na kršćanski socijalizam deželaca.U nedostatku boljega.

Na njihove prvomajske proslave, na roditeljske izlete i pohvale.

Prisjetila se kako se u djetinjstvu naslušala martinskih propovjednika u staroj baroknoj bogomolji. Kazivali bi nešto neobično. On je umro i razapet je za sve nas.

I kako će uskrsnuti.

I kako je kamenje crveno od Njegove krvi.

I kako su jaja nalik oblucima u Obećanoj zemlji.

I kad je bila mala trpki smrad sumpora osjetila bi iz na silu i uime snošljivosti razbijenog jajeta. Tolerancija kojoj je podučavala Itana. Ona je živjela prvih deset godina svoga života u kulturnom krugu Barske biskupade.

Ne zaboravlja nikad naglasiti, "starije i od splitske". Tamo su najbolji učenici primani i čašćavani. O oba velika katolička blagdana, o Božiću i o Uskrsu. Proljetnog se praznika radije sjeća nego zimskog.

"Jer je tamo na jugu sve već pjano od cvata proljetnoga, i behar je nenadmašan, i miriše gora , i časne iz Biškupade rade najljepše kolače".

I zadarski sveštenik s kojim prijateljuje njen otac učitelj donosi u njihovu kuću maraskino od kojeg ona i brat pomalo potkradaju iz komode u očevoj kancelariji. Dvoje najstarijih učiteljevih klinaca već je supijano. U rakamanu robu obučeni. S bostonkama, lakiranim sandalicama na nogama.

Agnesa ih pokušava zamisliti. Na čelu su ponosnog očevog stada. Itana prvorođena.

Još ih je petoro iza nje, brat i četiri sestre. O, kako ispunjavaju onu biblijsku *Množite se*.

Kao: Bliznite se jaganjci nebeski, sve će vam Gospod dati. I baldahinske ležaje, i melemne sahane, i bale svile i kadife, i kuće s doksatima, i pune trpeze, i duge živote, i mudrosti za pobjede i strpljenja za poraze.

Nad evropskom se scenom već počelo mrčiti. Već je izgorio Reichstag, već je Musolin obukao crne košulje i obučio svoje alpiniste i baliste, već su natakli fesove, već osvojili Abesiniju, već su popadale u nesvijest časne kad je ubijen kralj u Marselju.

Već se otac -Agnesin budući djed - sprema za novi premještaj u banovinu u kojoj je rođen.

Zašparao je za deset barskih godina samo od dječjih doplataka za postariju ali dobrodržeću -kao da je udavača - visoku prizemnicu, na kraju Njegoševe i na ćošku sa Svetosavskom ulicom. Kuću s deset soba i prostranom avlijom. U njoj će s manjim preuređenjima stanovati njegova osmočlana *famelja* . I ne sluti tada da će je razrušiti prvo njemačke pa potom savezničke bombe. Da će morati izbjeći iz žice u kojoj je grad. Svi osim njega. Da će on jedini iz *famelje* - kao jedinica njegove prve kćeri pedeset godina kasnije - morati predavati u fašističkom

režimu da ne izgubi mjesto. I da će jedva zahvaljujući milosti jednog od svojih đaka spasiti kuću od nacionalizacije.

Sad je julij i Agnes pomisli kako se u domaji taj mjesec naziva srpnjem. Srp i čekić?

Žanje se žito, izvlače se rijetki jezični znakovi: jematva. To je zapazila u prijevodima.

Ili prijevojima.U prijebojima.

Višeboj na vrelom užarenom limenom krovu. Tek predstoji. Vraća se otopinama sjećanja.

12. Fantazija rastočena otopinama sjećanja

Kad sada nakon toliko godina kaže *rastakati ili rastočiti,* prvo pomisli na drvo rastočeno djelovanjem vode, vlage, crvotočine. Prisjeti se velikih matica rijeka koje naplavljuju drveće izlokano nevremenom.

Zatim, željeza kojem je boju rastočila hrđa, kao na ogradama teraca na moru.

Moraš ih premazivati crvenim u boji hrđe minumom i poslije nanositi lak.

Ograde morske terase nad kojom su razgovarali do kasnu u noć zagledani u debelo more što se ljeskalo pod njima. Debelo more po njima, duboko nebo nad njima. I ljubavni zakon u njima. Koji ih je vezivao. Naizgled jači od svega što im je značilo.

Kamene zidine male vile znaju koliko su se voljeli ...

Tko o tom da sad misli nakon četvrt stoljeća? Je li ostalo išta do ispranog žala kojem je visoki val nanio kaos pješčanih zrna?

Kad je nakon rata prvi puta otišla tamo da izvidi što će s kućom nad morem, od njihova dijela kamene vile ostali su samo zidovi. Novi vlasnici prodane polovice raznijeli su sve što se moglo. Vrata, prozore, namještaj, škure, čak i posuđe. Došlo joj je da zaplače. Susjeda kojoj je platila da očisti smeće govorila joj je o krepanim mačkama ubačenim u spavaonicu. Izbjeglice su bile pokupovale obližnja zdanja. Podijelile ih, pregradile, ukinule im put.

Put do vile u šumi nad morem. Njeni su roditelji krvavo zarađivali. *Onamo onamo* u Niskozemskoj. Predavali u večernjim turnusima. Podizali kredite.

Stric, očev brat, prodao je svoj dio na početku rata nekom znancu.

Ovaj je htio budzašto kupiti i njihov dio.

Agnes kojoj je otac ostavio u naslijeđe kamenu kuću i teracu nad morem, nije htjela popustiti. Nimalo. Radije neka se uruši sve nego da raspikuće raznesu pamćenje.

Trebala joj je kuća nad morem da očuva sjećanje.

U njenoj stvarnosti to je bila oveća školjka što čuva šumove južnih noći.

Šumove pinija, zvijuk vjetra, buku valova, talasanje mora, zvižduke željeznice.

Metafore na djelu. Simboli njihove rastočene porodice.

I ovako oslijepljena, mala vila blistala je njenom imaginacijom.

Kao neka velika školjka u brdu nad morem. S njene terase vidjela se zaobljena pučina.

Debelo more. Dokaz da je Zemlja okrugla.

Naseljavala bi je Agnes za jesenskih dana ili zimskih noći. Kad je *Ovdje, ovdje* kišilo.

Ili sipio snijeg. Duhom je bila *Onamo onamo*. Kad je htjela zaokružiti elipsu dana.

Kao nemoguću formulu. Šetkala bi sutomorskim žalom. Ili se nadnosila nad ogradu terase. Melagrane iz vrta Petra Lazareva visile bi preko ograde. Mogla ih je dotaći. Skoro i gustinu crnogorice u brdu prekoputa. U Haju-Nehaju.

More se ljeskalo i danju i noću. Uz sunčev disk i uz mjesečinu. Prema pučini. Za vrelih sutona jedva su se razaznavali rubovi modrina. Mora i neba. Uljano more prelazilo je u ferlauf neba.

Slike i glasove, šumove i valove, riječi i ćutnje, nije mogla raznijeti.

Mir koji je treptio s neba, strmine sozinske i sutormanske planine, sve joj je u bilo u dahu, nosnicama.Sačuvano u pamćenju. Uzela bi u ruke ruzmarin iz komode, iz veša. Protrljala među prstima.Uzvitlali bi se začas ljetni pljuskovi miline. Ili od timijana iz stubišne tegle.

Donijele su ga iz Visozemske. I zasadile. Osjetila bi komešanje valova, mirise mora i borova, pinija i raslinja. Ruzmarinsko nebo svitalo bi nakon olujnih noći. I *Onamo onamo* i *Ovdje ovdje.*

III. August Gromovnik

13 .Zapadniji pogled nego što slutiš
Ili: Kako živjeti trajno alternativno

Liči na naslov onog engleskog filma. Soba s pogledom. Sve atribute možeš čitati kao sinonime. Kako Sjevernjaci, ili još bolje Zapadnjaci, vide Toscanu, Firenzu.

Frivolnu, tako frivolnu Italiju. Kako svršavaju na Jugu. Sjeća se priča Milaneza o tričetvrt talijanskog uloga u svjetskom kapitalu ljepote.

Izdvaja iz svojih dnevnika. Koje je bilježila kad nije imala gdje pobjeći. Kad nije mogla putovati. Kad se bojala spustiti Onamo, onamo. Da ne izgubi radno mjesto. Majku. Ili Lijepu svoju. I njene kerbere.

> *"Duša mi ga ište, govorili smo, bivajući mali. Tako mali da smo se muvali babi oko skuta da udijeli koju paru, koji dinar za sladoled. Ili kadaif ili tulumbe, kod Š.T.Hamza, u Glavnu ili Ulicu slobode. A onda bi nas presreo djed, pa se smilovao, a to je bivalo rijetko, oko penzije, uvali nam one aluminijske kovanice od pet dinara, pa se ugriju u dlanu dok pretrčiš od ćoška do ćoška, a možeš tri kuglice sladoleda dobiti za to. Sve ti se cijedi niz male šake, sve ti se lijepe prsti, i onaj kornet se skvasio ali strast za slatkim, za avanturom je prevelika, pa ne odustaješ.*
>
> *Proždireš alavo onu ledenu masu, zabolje te grlo, promukla si od moračke vode ladne i žeđi za Marezom ledenom što je piješ za ručkom, ali oni koji piju i od Ribnice naučili su te da ne treba ništa propuštati, jer brzo će jesen i brzo će sve utonuti u zaborav i san kao onaj disk zapadnoga sunca što se strovaljuje za gorama za onima, za morem za modrim."*

Dalje u staroj žućkastoj svesci s crtama stoji:

> *"Sve su mi kuće, svi stanovi, svi boravci, svi pogledi zapadni. Čak ako uključim i one bolničke, imali su makar neki oberliht ka kasnom zapadu, večernjim zlatu.*
>
> *Tako mi je to drago, premda već dvojim koja su mi vrata draža: prema vrtu modrog mora i s terase sutomorske ili ona s očinskog praga prema Jezeru. Naravno da ću ja, poznata po eskiviranju, izabrati nešto sasvim treće, jedno od žala na Južnome Jadranu, i pržinu i pijesak, i valove i pučinu, i pljusak krajem avgusta kad more je još toplo od ljetnog zagrljaja. Toponimi bi otkrili one intime kojih se dohvaćam samo u slikama i skinuli dužnu pozlatu s uspomena. Osim toga, draž je za čitaoca da pogađa, da traga, da se raspamećuje, da istražuje, i da , grdno griješi.*
>
> *On bi se sad ionako najradije povalio s tobom na nekoj plaži, tako je plitak, tako proziran. Jer mu treba dizalica u skutima ili glavi neke nimfe, da ga pokrene, da mu da znak, mig ili airbus, uglavnom, dušu na dlanu, pa da ga još raspuhava ili oduvava od zapare omare symposiona ovčetine jagnjetine pivca i vinca, trpeza slavskih ilindanskih. A on se pravi Englez, ne zna ništa drugo nego uzeti i strugnuti, i to lijevom stranom kolovoza.*
>
> *I on pati od dvostrukosti u kazivanju, i sam je reumatičan, paše mu pijesak, voli pržinu. Ali voli taj i savsku maglu i vrbike, balkanskustvar i albanskipalac: gdjegod stigne potpisuje peticije u zdravlje neke internacionale. Uostalom, kaj hoće ti pravoslafci?*
>
> *Po čemu se razlikuju od nas autohtonih ak' nisu religiozni? I ti si agnostica, kaj ne?*
>
> *Odmahujem glavom, stavljam cigaretu u usta, šutim i dimim, dimim i pizdim, već su mi se pluća napunila grmljavine, već sam pročitala onu glupost da o Mediteranu najbolje pišu kontinentalci-stepski vukovi valjda, ili Hazari, ili Tatari, ili oni s Blatnoga jezera, kojima je Zeus kriv što Mađarska mora nema.*
>
> *Ajme, a onda mi dunu s Divinskim elegijama, s njemačkim plačnim nosevima, s tršćanskom maglom i vodostajem dunavskim, putopisnom pozom i mističnom gnozom, a čim dođu na Jadran traže iskopine, koralje ili Franju Josipa, Ilirske provincije ili mletačke špije.*
>
> *I onda , da pokažu da znaju znanje citiraju neku venetsku riječ, ili je napišu s X.*
>
> *Ekstra, ekstra, ekstra LAŽ. Ne moš' to podnijet, draže ti je jedno noćno kupanje kod uvale Ratac, nego sva zvizdarija crvenihkaoraknesretnika koji već po bogu plavi misle da treba potamnjeti da bi brzotečajno postao Plesalajejednoljeto Južnjakinja.*

A to se, kao ni poezija, ne može naučiti. Jesi ili nisi pjesnik. Jesi ili nisi Južnjak. Ne onaj nauk Sjevernjaka. Po krvi sam Nordijac ali po tlu Grk. Malo morgen. Grk voli drahmu i obudvjelu Penelopu a pomisao na bijele noći izluđuje ga više nego kanalizacija Četvrtoga rajha u kojoj radi i zarađuje plave eure. Dalmoški galebovi vole pismu i spizu, a o ženama ne zbore, tu muče. Ono malo Crnogoraca i Arnauta pri moru za jednu psovku bi vam oči izvadili, premda će vam svaki uz mjesečinu u Boki obećat klance i lance koje ne ljubi. Malo dalje u brdima, povest će vas i do Svetog Vasilija, manastira uklesanog u stijenu .Pazite, pjan od visine, mogao bi vas i zaprosit'. Ne daj bože da ga odbijete.Pravite se da nijeste čuli. Budite Zapadnjakinja. Nataknite tamne naočari na nos. Svežite kao Lolita maramu oko vrata. Sjednite u kabriolet. Zdimite. Za te pare svaki mužik bi vam znao pokazati di je zavičaj.

Na polzu sveg obćinstva. Naročito onog raseljenog, da ne velim, rasejanog. Po zapadnim, po širinama."

14. Dvostruki životi po zapadnim širinama

Znala je Agnez da njeni roditelji žive dvostruki život. Kao oni primjeri iz sociologije u završnom razredu gimnazije. Oboje su bili savršena ilustracija za *homo duplex*. Javno predaju toleranciju, prava, kupuju siromašnim učenicima bilježnice i olovke, posuđuju udžbenike, a u sebi pate od zavičajne bolesti.Mal de pays?.Entuzijasti danju, melankolici s večeri. Vidi to Agnes kad dođu Starovarošani što žive u njenom rodnom gradu, o Onom drugom Vaskrsu ili na Badnjak. Pa majka ispeče jagnjetinu s krtolom i paprom, naliju se vrancem i poju *Veselicu* ili *Sejdefu*, što ih puštaju s gramofona u ćošku. Pa se rasplaču nad svakim sjećanjem.

Tata je pjan čim vidi čašu a zapjeva tako da mu se vidi zlatni zub gore desno. Majka se osvrće dolje s balkona da vidi smetaju li kome sevdalinke. Beba, žena nogometaševa, radi u banku i ima visoke štikle. Izula ih je ispod stola koliko se stopila vinom i pjesmom.

Čim se raspušte u školu, Agnes pošalju prvim avionom a njih se dvoje s ono dvoje strmoglavljuju njihovim novim japanskim kolima.Majka

poslije kod babe leži u spavaću sobu svezane glave i nabraja svom nagluvom ocu sva mjesta kroz koja su prošli. Kad dođe do Počitelja ili Popova polja, đed je pita:

-I sve to u jedan jedini ljetnji dan?

-Aman, sve u jedan jedincati, sve. Isto sam k'a pjana. I sad mi se čini da se vozim.

Koliko nedostaje do raja na zemlji: France, transe, dance? 15. Kako postati pjesnik u egzilu?

« Samoća je nečovječanska i ima nečeg od neobičnih snova. Duboko ulaze u nas slike koje vidimo, i ujedno nas one ispunjuju...Tmurne stijene silaze k moru, kao da ga hoće okovati. Tu uvijek osjećah , da me stežu oblici prirode, kao da silazim u neko podzemlje, stepenicu po stepenicu. «

Agnesi možda nije trebalo ovo izgnanstvo. Njena je samoća i doma bila potpuna.

Ovdje u zemlji bageta i kačketa povremeno je bila nepodnošljiva.

Dovoljno dugo je bila strankinja u vlastitoj zemlji.

Do tridesete nisu joj štampali ništa, ili skoro ništa.

Žudnja za literaturom: nije li to naopaka potreba da se od života naparavi literatura a od literature život? Sav život? Najdublji porok, žudnja za literarnošću?

Dobro joj poznato iskustvo izmještenosti. Osjetila ga je prvi puta kad je dobila nove udžbenike. Na početku školovanja. Korice i stranice zamirisali su nepojmljivim mirisom knjiškosti.

I sad joj je to čuvstvo draže od parfema i pomada, kolonjskih voda ili kolonijalnih začina.

Bila je mala kraljica pismenosti s najboljom kaligrafijom u razredu.

Prva literarna sjeta započinje u Veneciji. Ušla je u njen purpurni suton pravo s autostrade. Bjelokosne kupole Santa Maria della Salute nazirale su se u ljubičastoj noći.

Neka od sablasnih gondola brodila je Canalom grande. Učinilo joj se

da je već puno puta boravila ovdje. Putovala je sa svojim dragim. I baš kad se raskvasio njihov umor od vožnje Agnes zamjeti da je voljena osoba počinje napuštati. I to u času kad joj izjavljuje ljubav. Svoju čudnu, stranu ljubav.

Kad koju deceniju poslije bude čitala *Stranezze* Sandra Penne, prepoznat će srodni osjećaj stranstva. Nelagoda o kojoj će se raspisati- kao *raspojasati-* novofilozofi, lupkanje o oskudice identiteta ili pitanja Drugačijega ćutila je kao smolu u ustima i tekstu.

Prdanjava i rabota, rekli bi njeni stari za manjak istine i istinskoga. I višak govora o bespredmetnome.

Drugi? Isti? Koji nije nimalo gori? Tek možda mrvicu bolji od Istoga? Svejedno je označen kao ovca biljegom. Različitom pripadnošću. Akcentom u govoru ili temperamentu. Poimanjem boga ili čovjeka. Ne dijeli ni većinske političke ideje. Ne nalazi zaklona nigdje. Najmanje u opni vlastite kože. I boji se ispovijediti analitičaru.

Nije li svaki od njih službenik režima? A to je kao vojnik revolucije.

Pjesme koje piše Agnes čita samo prijateljima. Dlanovi su joj mokri kad ih prvi puta nosi u neku od zadimljenih redakcija. Misli, oni što je tamo čekaju nadimljeni su mlitavim pripadanjem. Jučer je bilo ljevičarenje, danas je virtualni ne-svijet a sutra apokaliptička objava novoga i velikoga reda.

Pa to je već prokužila još 70.-ih na filozofskim seminarima, naslutila na soarejama 80.-ih, iskusila na vlastitoj koži 90.-ih.

Ne da se Agnes lako nasukati. Ona je zbiljski izgnanik. Iz jedne domovine u drugu, iz južne pokrajine u sjevernu. I već joj se muti u glavi od vječno istih pitanja. Na primjer, ono iz studentskih dana:

-Kolegice, a odakle je TO prezime?

Ježi se jednako pitanja i dužnosti da odgovara. Zadnje godine studija rekla bi:

-Nije odavde.

Svojim rođenjem osuđena je na lutanje.

Ipak, neće se lako smesti Agnes ni dok bude trajao rat u njenim zemljama. Nije prihvatila politički azil koji su joj nudili talijanski kolege. Ni onaj prijateljski. Odbila je da bude izdržavana.

Ne shvaćate? Ona hoće svoju slobodu. Slobodu trovanja slobodom i bratstvom.

Puštanja ideološkog suzavca: jednakošću i pravdom, pravom i logikom.

Ona vas zapravo zavarava. Nije Agnes nikakva neoromantična junakinja, protagonistica.

Ona duboko vjeruje u razum i progres, filozofiju i pozitivno znanje. Čak i kad se smrzne od pomisli na policijske dosjee- jer isto je takvo izgnanstvo čeka u ruhu sporazuma o kulturnoj suradnji- ona hoće samo ono što je ostvarila radom i znanjem.

O, kako je zapravo nedotupavna sa svojom pravicom. Liči sebi na upregnutu žensku verziju slavnog junaka i njegovu avanturu s vjetrenjačama. Sve je tu apsurdno i besmisleno, ludo i nakaradno.I prije nego ste shvatili, Agnesi treba baš takav svijet. Balkanski, južni, kranjski, dalmoški, krajinski, pogranični, fluidan i bibav, nedefiniran i košmaran.

Možete li je zamisliti u skandinavskoj ili njemačkoj varijanti? Ili talijanskoj i francuskoj?

Ne, tamo joj ne bi trebalo više razuma nego prava, više srca nego duha, više hrabrosti nego rječitosti.Tamo je mnogošto predviđeno, propisano, uređeno, uokvireno. Stilizirano, dogovoreno. Povijesnim kompromisima ušutkano.

Među svojim plemenitim divljacima, bili oni zakrabuljeni maskirnim ili manekenskim uniformama, Agnes se osjeća kao među hajducima ili razbojnicima.

Spremna na najgore. Najčešće uzmiče pred zlom što joj se valja pod nosem.

Kad joj se obije o glavu, tek tada poseže za zakonom. Okasnila je dobrih desetak godina.

Lijeva, lijeva, maršira bi moj otac s njom u maglovita jesenska jutra put škole.

Imali su isti raspored, on u gimnaziji ona u osnovnoj školi.

Njen slavni otac i ona. Otac koji se nikad nije ponizio da kleči. I koji nikad nije dopustio da itko kleči pred njim. Koji je odbijao svaku pažnju zahvalnosti. Jednom je netko donio wisky u kristalnoj flaši. Agnes je bila sama kod kuće. Jedva se prisjetila imena kojim se čovjek predstavio. Otac je vratio bocu. Majka se čudila:

-Što si tako tvrdoglav Milorade?

-E, dušo moja, mi smo stranci ovdje, sjutra bi rekli da su nas kupili.

-Pa što se onda ne suzdržiš, što pomažeš đacima, što im kog đavola šapćeš na maturama?

-Zato što znam što je bijeda, klasna bijeda, shvataš li?

-Ne nikako, jer je nijesam okusila.

-Vi ste imali makar čaja i hljeba, a mi smo bijelili vareniku i solili je da utolimo glad.

Nije znao, nije mogao ni slutiti što će postati od Agnes.

Evo kako je postala pjesnikinja u egzilu: najprije je vlastita zemlja odbacivala kao strano tijelo, kao kopile. Desetljećima nije dobila posao. Jedino sklonište imala je u roditeljskom domu. Vršnjaci su već izgradili svoje karijere a njena se knjiga kiselila godinama u ladici redakcije. Zdimila je s prvim natječajem na zapadno sveučilište. Tamo su je snašli stranstvo, luksuz, samoća i neupitna visina kulture: kuhinje, stanovanja, slikarstva, arhitekture, filma, teatra, ophođenja.

Ipak, nalikuje sebi najprostijim kurtizanama kad u maglovitu večer cupka potpeticama vraćajući se s predavanja ili koncerta. Nitko je više ne čeka za vratima doma. Niti rezidensa. Tek poneki suludi student preludira na velikom klaviru negdje duboko u holu.

16. Ostvarivanje pisanjem: smisao izgnanstva?

Što slijedi u stvarnosti? Je li uvijek sudbonosna ili jednostavnija nego što sanjaš?

Što si mislio ili zamislio? Doći vozom do Agnesina staništa, sići i izljubiti je kao u francuskoj šansoni? Izrecitirati joj svoje stihove na uho? A kiša pada po vama baš kao nad Kotorom? Stihovi koje si joj napisao i prije nego si je upoznao? Pljušte po vama zrnate kapi dažda novembra? Kiša odsustava, kiša prisustava, kiša pristajanja?

Uzeti avion i odletjeti s Agnesom u neku nepoznatu zemlju, ni tvoju ni njenu i tvoju i njenu pradomovinu? Vježbati strpljenje zajedničkim životom?

Rezati vinograd i musti vareniku, siriti sir i saditi duhan?

Jesi li spreman na takav epilog ljubavne popijevke? Ili na glodanje dvoje umjetnika nakon uvodnih kancona? Na optužbe, prepirke, plač, rastanke, razmirice, egzaltacije, pomirenja?

Osuđenost na dvojinu, najpreču samoću?

Ili pak očekuješ od Agnes još veću stegu samoće?

Stvarnost izgnanstva hrani njeno pisanje bolje nego ijedna lektira. Neočekivano je u njemu jedina konstanta. Izostajanje, zastiranja, otklon autorskog Ja, jednostavnost i strogoća stila, ideali su Agnes. Ali i neka vrsta difamacije pisanja.

Mrske su ti kolektivne ideje Agnezo.Navlastito: ekologija, feminizam, rodno novopismo, pismo egzila, zavičajnosti, familijarnosti. Odvratan ti je okus što ti je tvrda proza traperica ili fakovaca ostavlja u ustima, nešto između hiperrealizma i carstva banalnosti.

I gadi ti se okretanje pokrajinskih kuhinja, balkanskih noževa i domoljubnih litanija. Otkrivanje srednjoevropske osjećajnosti predaka, konjskih jabuka i Mozart-kugli.

Raznijela bi sve to molotovljevim koktelima ili makar suzavcem.

> *"Jutros ti ja tako moj dragi čitatelju idem na svoj famozni posao kad prije nego ću uzeti bus, padne mi s neba poklon u vidu golubjeg govna, onako kako se to redovito dešava turistima po zapadnim gradovima. Ptice vole nježnosvjetlije, zapazila sam, osim gavranova i vrana, koje naravno preziru čistotu i kao ti i ja u prešutnome dogovoru, jedno drugome oči ne vade.*
>
> *Sjetih se da moja Itana koja u svemu vidi vedriju varijantu, zna da je to dobar znak, ali ja u tu golubinju, golupčekovsku filozofiju ne vjerujem, jer od onih koji lete pretili i glupi, uvijek željni hrane, ne možeš očekivati ništa drugo nego ciljanje plijena. Nebo ti je sve dalje. Puna si neizgovorenih riječi. Mraka dakle.*
>
> *Kasnije, na onoj čudesnoj pjaci St. Bruno, zbiva se slika sanjana noćas. Umjesto Itane pada neka druga žena, i ti joj pomažeš da se digne, i ona se žali da je slomila već slomljenu ruku, a nije zbilja, nego joj se samo čini, a laka je samo kost i koža, i uvode je poslije dvije djevojke iz salona; ne znaš što biva kasnije, ti si je spasila. Digla si je a dobro znaš da nezahvalni su spašeni, kao toliki mladi kojima si pomogla da ne potonu.*
>
> *Ovo ti je moje iskustvo, premda kako često kažem s Danilom u mislima, ovaj rusizam je u nas umjetnost, živjeti svoje ideje ne možeš u svakom iskustvu, u svakoj umjetnosti, u svakoj literaturi.*

I literatura se mijenja u odnosima s drugima, kao što kad mijenjaš podneblje mijenjaš način na koji misliš ili postojiš.

Ovo ti je sad samo uvertira, skica za tekst, ali znaj, idealni čitatelju, da ti neću dati sve svoje koncepte, svoje ideje, svoju literarnost. Jer ti si kradljivac, kao onaj moj lik djetinjstva, Krsto Tomašev konjokradica. Uzet ćeš mi konjicu, najbolje upregnuti hate i kidnuti s prvim sumrakom. "

17. Kako ostati pjesnik u egzilu?

„Ali njegov kameni san ne može se usporediti s bilo kakvom tišinom... To je orgija tišine cijeloga zaliva, samoća koja se spušta s neba, iz velikih stijena, s mora, odasvud; samoća koja ima ritam, disanje, tako da u njoj osjećamo kao dalek, u neobičnoj boji, svaki zvuk i glas, što u nju padne."

I nije neki problem postati pjesnik- to samo naizgled rafiniraniji oblik stranstva- već naprotiv, kako ostati pjesnik.

Misli o tome Agnes jer pokušava nešto reći o sebi. Nešto jednostavno i jako.

Kao caffe - ristretto. Kratka kava s malo konjaka. Piju je zimi milanski šljakeri.

Naprimjer želi vam reći ovo:

"Imala je koščate ruke i kao mačka izrezane jantarske oči. Osjetljivija je ljeti nego zimi.

Podnosi fizičku bol dobro. Najčešće trpi, bez lijekova.

Psihički djeluje stabilno. Najprije zbog stature. Na ravni kože osjeća povrede riječima.

Ne trpi znakove srednje dobi. Odvratna joj je mlohavost. Nikad nije srela starijeg muškarca. Njoj takav i ne treba. Imala je mladog oca."

Upravo tako je htjela priopćiti nešto bitno. Nešto specifično. Distinktivno.

Što bi autobiografsku pripovjedačicu razlikovalo. Od drugih. Od svih drugih.

Ipak je htjela i sredstvo univerzalizacije. Kao neku literarnu panaceju.

Svaki osamljeni čovjek odvojen i uklonjen, osporavan i ponižavan, trebao se prepoznati u Agnesinim doživljajima.

Život i priključenija jedne disidentice. Jednog isključenika. Ostrvljenika.

Prosa salvatrice. Lirska figura Bijelog anđela dominirala je na pravoslavnom kalendaru.

List je bio okrenut na septembar. Bijeli anđeo u bijeloj halji srebrozlatne aureole i s tankim finim štapom među rukama. Hilandarski ili studenički? Pitala se nijemo, podnimljena na lijevu ruku i tek ovlaš naslonjena na stolić s kojeg je pisala...

"Nije bitno jeste li se sami isključili ili vas je isključilo. To je, kao i u ljubavi, uvijek obostrano. Navikli ste da vas izostavljaju. Već ćete sebi naći neki oblik doma. Bio on i ciganski šator. Ili bijeg koji snivate uz glazbu ili zureći u tanjur mjesečine.

Nije u tome ni problem ni čar. Vjerujte mi na riječ, jer ja imam samo riječi. Biti u azilu ili egzilu, izgnanstvu ili progonstvu ili samo dobro mimikriran među svojima, sve su to nijanse jedne iste osjećajnosti. Ona ne prestaje da nas naplavljuje ili nadahnjuje, ako vam je lakše, već tisućljećima. Otkad postoji ne: kotač, nego kaskanje ili galopiranje, ili samo erimitsko, pelegrinsko, sandalsko, apostolsko lutanje od zidina do zidina, od granica dozvoljenog do prekoračenja u neistraženo. "

Zastaje Agnes, jer Agnes je već dobrano navikla na gadarije. Naslušala se smeća, uši su joj pune grmljavine, lice zasuto šporkom kišom gorkih riječi..

Jednom ju je kolega koji je djelovao kao istanjeni predstavnik dekadentne loze, blijedoproziran kao morski gušteri, nalik žele bombonima u obliku gmazova, ispljuvao svojom dikcijom za koju je najprije trebao kišobran pa potom i uljuđenu stilizaciju, pred nekoliko ostalih kolega za vrijeme zajedničke duge pauze od školskoga sata u Zbornici.. Toliko gadosti u par minuta.Časak je zdvajala nad mogućnošću da uzme onu rasklimanu stolicu za sobom i razbije mu je o glavu. Utoliko je ušla ravnateljica i privremeno je zaštitila nekom pomirdbenom frazom.

Nije uzimala za ozbiljno kolegu povjesničara: vidjelo se da nije čitav. Ličio je na čovjeka koji nije doživio ništa dobro. Koji onanira gledajući klince

u parku. No, pitala se: zašto da ja čuvam obraz huljama a meni nitko?

No Redaktor, gdje je on nestao? Gdje se istopila milina tog čovjeka, njegova dobrota? Tolerancija? Mislila je da ga dobro poznaje. Da, bila ga je i zavoljela. Činio joj se blagorodan.

Kad ga je zadnji puta nazvala uvrijedio ju je. Opsovao je nešto nepristojno u slušalicu.

Nije mu uzvratila uvredljivim riječima. Nego jednostavno:

-Ne služi ti ni najmanje na čast da tako govoriš. I uputi taj pozdrav svojim omiljenim prijateljima. Mene se okani.To i moji Južnjaci znaju: ne udaraju nikad na slabije.

I ona je voljela gađati bitno. Ciljati kao strijelac. Eto to je jedno od novijih, zadnjih stranstava odrasle Agnes. Osjećaj da više nije svoja na svome. Da na nema nikoga među vršnjacima kome može ispovijediti svoje sumnje, da su joj najbliži drugovi okrenuli leđa.

Kad o tome misli hladnije glave zna da i nije htjela svijet lagodnosti, udobnih fotelja i mekih perina, ugode i slizavanja sa stvarnošću.

Mrzila je i konformiste i komfor. Najprije intelektualni i moralni.

Znala je Agnes da su ljudi temeljne hulje. Ipak joj je postalo razvidno tek u četrdesetoj.

Nije tad zapalila cigaretu i nalila čašu jabukovače. Ne. Niti otvorila prozor ili ulazna vrata i odlepršala u šetnju. Da žustrim koracima izbije ljutnju. I začudo, nije se ni ljutila.

Kao suvišni mantil spao je s nje osjećaj drugarstva.

Okus izbljuvane čorbe ostao joj je tek načas u ustima. Oprala je zube, istuširala se, uvukla u mekanu pidžamu i uzela neko likovno štivo. Tamo gdje je apsurdno slikarstvo navodilo oblake u stražnjici mornara, tamo se nasmijala i klonula nad knjigom. Spavala je dugo, tvrdo. Tek kad su se kroz rebrenice počele cijediti trake žute svjetlosti pitala se što je to doživjela neugodno. I koji dan u tjednu slijedi: srijeda ili petak?

Onih par koraka do toaleta jedva se sjetila urednika i psovke. Mokrila je dugo, ispuštajući obujam mjehura.

Potom je pogledala na sat. Bilo je pet jutarnjih zapadnjačkih sati. U to vrijeme ustaje da bi pisala. Upalila je stolnu lampu, navukla dugačku vestu, otvorila laptop i nastavila svoj zapis o pjesništvu i izgnanstvu tamo gdje je bila jučer zastala.

"Mi smo svi jednaki lopovi, htjeli to priznati ili ne. Tuđe višnje, višnjevače i naročito višnjici draži su nam od one krhke slike koju smo zapamtili na rubu nekog proljetnog dana, kad je majčin kišobran, izvrnut i ružičast, zapodjenuo brižnu priču koja će uskoro ispunjati kao tegle džemom porodičnu i obostranu sagu. U kojoj ni zidovi ni sinovi ni zadržani dah slušatelja neće moći ne zapaziti, ne čuti vjerodostojnu pripovijest nizašto: jer se priča i priča da bi nas izbavila od straha, kao ono zabrinuto dijete koje se izgubilo u Nami krajim pedesetih.

Naravno da se vi možete prepoznati u svakoj od ovih priča, u svakom od zakutaka scene. Sjene su meke i pregibaju se od svibanjskih svjetlina do avgustovskih zrelih zlatastih tonova, poprašene svetošću kao ikone u pivskome manastiru. "

Na tom se mjestu sjeti da je bila poduzela izlet od desetak dana u ljeto osamdesetih s prijateljem na Pivu. Stanovali su kao Cigani pod šatorom, kupovali hranu kod seljaka, prali se na izvorima. Tada je pažljivo razgledala radove oko prijenosa manastira, ikona, fresaka.

Vodila ih je kustosica koja je na tome strpljivo i predano radila.

Manastirski hram je već bio preseljen i nanovo izgrađen, pod kanavacom su se sušile freske.

Visoravan, novo jezero, jednostavnost i mir…

"Scene su jarke baš tad kad su osvijetljene gromovskom rasvjetom ljetneg predvečerja, povišenim ili uznimirenim glasovima lica koja volite, pratnjom orkestracije južnjaka ili samo šumom balade koja se u nejasnim, nerazaznatljivim arapskim govorima odvija za vašim leđima..

Njegovati morate svoje glazbalo, pročišćavati mu duh, simbolizirati uvijek iznova, davati mu različite intonacije, čak i onda kad se čini da svirate samo iz dura. Redovito ga morate uzimati u ruke, svirati ga, pojati njime, da se izrazim starinski. Poezija je sva sila stvarnosti. Svi to dobro znaju, naročito oni koji je silno otklanjaju. Ono što je u pjesništvu nužno, nužno i neophodno, sam je jezik."

Podrignula je Agnes na ovom mjestu. Štucnula. Otišla po čašu kisele vode u kuhinju. Zamiješala sebi hladnu kavu i uzela tri kvadrata dvopeka.

"Vi nećete postati bolji pjesnik u izgnanstvu nego kod kuće, ne. Samo onoliko koliko vaša sjena naraste od ravnih dnevi do krivih noći, jesenskih pragova koji zgušnjavaju majska nagnuća, toliko će vam i rasti žudnja, želja, ljeto žarko, žaoke, žandarmi- da se zadržim samo na nekim znacima zadnjega slova. Ovi vas znaci ne čine pjesnikom. Ne, niti govora, kako bi govorio moj otac. Ne čini vas pjesnikom ni pojmovno, kao što vas ni žuđene, zazvane ili sanjane slike ne čine ni više ni manje slikarem. Sprega značenja, snaga izraza, zapažanje koje slijedi uvijek i samo bitno i kad ga ne imenuje, koprena mekog zatamnjivanja, kao filterom u fotografiji, izostavljanje ljudožderskog jezika sadizma koji voli meso i ono što je pod kožom, prekrivanje sablasnog , farsa s baroknom i karnevalskom, operetskom stvarnošću, istodobna uspostava kontrasta, proturječja i antiteze kao sukusa stvarnosti umjetnine, sučeljavanje s glupošću i ravnodušnošću kritike i književne povijesti, trpljenje i trapljenje, to vam je donekle, monaško odijelo lirike. Ni snoviđenja varalica, niti vizije lažnih svetaca kojima zaplijeće se jezik već nakon prve čaše porta ili prošeka, nisu istinska trezvenost znalca koji je kušao od kalvarije bitka više nego je to dopušteno smrtniku.

Naravno vi, vrlo dobro znate da vas to ne iskupljuje niti čini bogovima. Samo je vaš tonalitet, vaša ciganolika fuga, od drugačijega ritma. Dok ju skladate fućkajući kao vjetar bezdomnik na sve svjetsko vi dobro znate da brbljivci vazda orni za priču, dobro će namaljati, okaljati, zamrsiti vašu slikariju.

Svejedno, vi volite svoje djelo. Ono djeluje odozgo, kao nebeska poetika. I kad mu zadignu suknju, ili izvrću džepove ili rukavice, vi osim putovnice pjesme nemate ništa u svojim rukavima. Iznebuha prsne iz bakrenog šala grlica optočena lepetima. Vi širite ruke.

Za milost bez kajanja ili straha. Propuštaju vidljivo za nevidljivo, nepostojeće za postojeće.

A ako se neki trapavi cenzor u ruhu pozornika policajca ili prostače ugrije na toj vašoj tihoj vatri izgnanstva, vi ćete između sažalnosti i prijekora pitati : Imaš li vatre beštijo?"

Kod predzadnje rečenice zasta, zapazi riječ cenzor. Htjede je prebrisati pa odustade.

Ne, osveta je jelo koje se jede hladno, naučila je s Milanezima.La vendetta e una meta che si mangia a freddo.Vratit će je kasnije, kao hladetinu.

18. Alpski zapusi ili posve francuska dobrodošlica

Došla je Agnes tek u Francuskoj na svoje: samoća, hladnoća, izgnanstvo. Čekala ju je kao mediteranska djevojka tek njena književnost. Samo joj je Itana vjernija.

Imala bi ti puno toga za reći, barem onoliko koliko je oćutano.

"Rekao si mi nedavno, sjeti se Agnezo, sjeti. Drage su mi parafraze. Ali, zaboravljaš da ja nisam barbarka. Odgovori mi se omiču kao ogrlice ili riječi. Prošla sam već zadanim putevima, netko ih je drugi nacrtao. Jučer, u avionu do Lyona jedna djevojka predamnom, dvojica našijenaca za mnom i preko puta neki prestrašeni, ojađeni starci.

Jedan od mojih drugova, onaj bračni, pitao me, običavao pitati: kako se osjećaš, s onim naglaskom na prvome slogu, da pokaže svoju učenost i suosjećanje sa mnom. Nisam znala što bih rekla.

Bilo bi to obično nakon kriza, katarze, žudnje, žala, slijetanja u malu i južnu pokrajinu, tek nakon bitaka. Osjećala sam se jednostavno. Kao junakinja svoga doba."

Zbilja, njena literatura započinje nalikovati šmrcavom romantizmu.

A jezik joj ostaje jedini oblik jastva, naročito ako je strani?

Agnezo, što tebi peostaje? Lutanje tuđim gradovima? Telefonski računi vratolomno visoki, lupkanje o stare kaldrme židovskih i arapskih četvrti? Ručavanje u fakultetskom restoranu gdje ti kolege i administratori mjere zalogaje? Slabi teatar i nešto bolji likovni život alpskog središta? Savijena leđa od sjedenja u Sveučilišnoj knjižnici nad francuskim putopisom o Boki za knjige i mikrofilmove koji ne idu van? Sumraci ispunjeni tišinom?

Sad te sastaje ono pred čime bježiš: harmonike i špije, cigarete na rubu vulgarnih usana, djevojke što bi ti mogle biti kćeri, junakinje svoga doba. Jesi li to htjela, sve to, i baš tako, Agnezo, moja Agnezo?

“Sve je izvana utihlo. Mislim na tebe. Izostaješ s obećanjima. Ne priznajem poraze.

Tek plahe pobjede, pažljivo izmoljene u sitne trenutke sumraka.

Ćutanjem smo rekli više nego brbljanjem.Samo nepoznanica dodira podsjeća da ljubav je putovanje iz jezika u jezik, da ne kažem na način francuski: ona ima sva prava.

Pravo da čini što joj je volja: da sumnja i vjeruje, da osporava i potvrđuje, da riskira i obogaćuje se, i da propada konačno, kad su joj sav ulog sjene. “

Junak našeg doba joj je najdraži romantički tekst.*Geroj naševo vrjemeni*, to je nadahnuće, avantura, stremljenje nemogućem. Ono je već tu, na vratima nadolazećeg stoljeća, začinje se krvavim revolucijama, utišava s melankolijom djevuški kakva je Agnes.

Razgolićavanje su započeli pjesnici- pravi i možda jedini junaci svoga doba- a nastavljaju ga kao perverzno voajerstvo progonjeni i progonitelji svih klasa rasa i ideologija. Jer, čemu golotinja? Da bismo lakše došli do srca ili bića jezika, stvari, znanja?

Čemu kraljevsko ruho poezije kad dospjeli smo do petnih žila one mržnje koja proizvodi ludilo svih protiv svih, rat svih protiv svih? I čemu vrijednosti kad su nužnosti poricanja jače od morala i moralista?

Sjeća se grozničavih filozofskih sedamdesetih kad ih je, studente, nosila bujica promišljanja slobode. Svi su bili bolesni na smrt od filozofije. Oni, djeca cvijeća i bjegunci od bučnih šezdesetosmaša. Jer su njihovi profesori bili od slične fele, fele zanesenjaka.

Čak i ako su i bili pomalo zagriženi bili su filozofi prakse, čitaj erosa.

Bez filozofije stvarnost bi Agnezi bila posve nemoguća.

Tri desetljeća kasnije na djelu je praksa eura. Koliko je međusobnih satiranja prethodilo?

Vraća se junakinji, ona je sad spremna polemizirati, dakle voditi rat. Ipak, ona je pristojna cura, čak i kad je pjesnikinja, pa i onda kad psuje. Ili, drukčije kazano, posebno kad pjeva.

Pjev i nije drugo nego isprika za oćutane riječi. Koje najprije mogu razgolititi.

Soba iz koje piše ima one šahovske cnobijele, vermeerovske podove.

Itana je zove u salon, jer podsjeća na njihove salone u Niskozemskoj i Visozemskoj, kockaste i kvadrolike, s prozorima K NEKOM JUGU.

Da je Agnes konceptualna umjetnica izradila bih šahovske figure od drveta, metala ili papira.Ostavlja egoizmu pamćenja da ih udvaja i pamti, riše i briše. Stan je u jednoj od arapskih četvrti, na desetome katu, na kraju Rajnske i Dunavske avenije.

Agnes ne voli život kao literaturu. Zapravo, od svega jedino je lirika zanima. Stoga je ovaj rat lirski, stoga je unaprijed izgubljen. Nakon što si pročitao poantu već na devetoj stranici, na primjer, možeš sklopiti knjigu, istuširati se, obrijati se i izaći u svibanjsku noć. Tamo te čekaju stvarne muze, ljubiteljice papira, šuškavog i protkanog nitima nove evropske osjećajnosti.

Između toga tonovi naših glasova, disonantni i harmonični, misli i slike, sjećanja i scene.

Koliko li je polje junakinja, koliki je očaj junaka? Svakoj se tad čini da je neka od amazonki, a ona koja misli da je prerasla tu rolu, redovnica je s očima koje stiska kao kad naglo bljesne munja ili *coup de foudre* obasja sjećanje. Na davni božanski prizor viđen u djetinjstvu.

Pitala je Agnes svoju majku u zbilji njihove svagdašnjice:

-Kojim imenom da te krstim, kako bi se zvala kao romaneskni lik.

Majka zastade malo da promisli i kaza:

-Itana, po mojoj babi. Ona mi je ljudski, ne samo ženski ideal.

Što je Agnesi potrebno da podnese ludnicu i sva njena kukavička gnijezda? Mala kartuzija, jedna ćelija okrenuta zapadu, stroj za pisanje ili laptop prema prozoru, more pod nogama ili barem u mislima.

Uvijek mora paziti da ostane upaljeno svjetlo u toaletu, da zna na koju stranu liježe a na koju se diže, gdje je u labirintu od života netko kome može povjeriti neku jednostavnu tajnu. Koju će dijeliti s njom kao komad pogače ili dim zadnje cigarete iz kutije, kad je nedjelja i kiši u Srednoj Evropi. Da joj se kao plitica voća, ne prospe duša.

Itana ima svoju neku tajnu Visozemsku, tajniju nego Agnesa. Kćer je ne muči pitanjima i sjećanjima. Daje joj ovakve zapise da ih pročita. A ona od toga odmah napravi dvostruku zastavu nalik skadarskom šalu s resama što ga je Agnes naslijedila od Itanine majke.

Možeš ga nositi s obje strane kako je svila fina i lijepo tkana. Sa

čvorićima što se sjaje na proljetnome i južnome suncu. To ti je sve sa skadarskih razboja, kazuje ti na daljinu. I tad se Agnes nasmije kroz suze. Bože sačuvaj da vidi da čuje da zna da plače. Jer, odmah bi joj rekla da to oštećuje vid, ten, neurone…

"Ajme, znam, ali lakše mi je kad odušim. Vrlo mala dobivala sam injekcije antibiotika, desetak zaredom svakoga dana u Staroj ambulanti. Sestra Sonja bi mi rela: stisni zube, ti si Crnogorka, ti si hrabra. Stisnem ja oči, a ono cure suze krokodilske. Pritom i ne pisnem. Uzmem onu lijepu vezenu kinesku maramicu ispeglanu na trokut, kao ovlaš popravim trepavice, pobrišem kapke, navučem gaćice i dokoljenice, pa pored Kina, lijepo doma.

Čekaju te tvoji s knjigama u skutima, bilješkama po stolu. Majka osim boranije nudi i priganice sa sirom.

Živi se jednostavno, otplaćuju dugovi za namještaj i kola.

Dečki iz gimnazije su uobraženi, oholi. Nijedan te ne bi pogledao da im tvoj otac ne predaje povijest.

…A da spustim glavnicu priče na bitno: lako je sanjati, treba odraditi snove.

U ovoj mukloj, da ne kazem mrkloj idili, zvala se ona f…ska ili s….ska, tako svejedno je. Sjene su već pale , već se sputio i sumrak. Utihnula su kola na autostradama. Niti tvoji dalekoazijski susjedi nisu bučni, kao uoči praznika. Netko dolje u prizemlju lupa ritualno tijesto. Subota je, nema politike pred izbore, ni spikera, samo neki duet ponavlja C'est l' amour…"

19. C'est l'amour …

Spočetka bi odlazila svom Redaktoru nedjeljom. U kućnu posjetu. Tako se zezala, tek je bila doktorirala. Mislila je: eto, tretira me kao nekog svog.

Uzimali bi se s mnogo nježne strasti. On bi je prvo oraspoložio nekom pričicom, dosjetkom. Ponudio joj hrane i pića. Potom je obnažio. Posjeo je u veliki krevet male sobe.

Zatim se i sam svukao, zavalio se u fotelju, uzeo malo wiskeya na dno čaše, zapalio cigarilos i podigao noge na rub kreveta. Promatrao bi je

najprije. Koliko? Par minuta, četvrt sata?

Šutke. Kao što lav zuri u svoj plijen. Neumoljivo. Netrimice bi se gledali Agnes i Redaktor, oči u oči. Potom bi se srovalio na nju, svom svojom težinom atlete. Vodili su ljubav, ritmično, bez riječi. Zapamtio je da ona voli svjetlo. I nikad ga više ne bi ugasio. Lampa nad krevetom ocrtavala je obrise njihovih figura koje se njišu.

Jednom joj je te, tek jednom, kad je možda osjetio da je šmugnula u neki flert, rekao :

-Ti si kraljica!

Ushićen, očaran, začuđen, možda i zaluđen…

Uzimali bi se nekoliko puta uzastopno, lizali se kao zvijeri, ljubili dugo kao da obaraju rekorde….

Prije nego bi svršio, Redaktor bi je pitao za dan u mjesecu prema njenom ciklusu.

I kad bi bio povoljan, uplovio bi u njenu luku rikom parobroda.

Smirio bi se ispuhujući dimom svoje strasti, dugo je ljubeći nakon zagrljaja…

Sunce bi dotle umirilo svoj sjaj i tonulo sjetno u duboke izmaglice večeri…

Na kraju bi joj ljubavnog čina pustio Leonarda Cohena… Odjekivali bi stihovi o plesu u Agnesinim ušima i dok bi brodila vozeći cestom koja ju je preko rijeke vodila doma, desetak kilometara dalje…Tek bi poneki tamni crveni list nošen vjetrom zapeo o staklo ili brisač kola, i ona bi ga poslije, ostavljajući kola pod prozore stana, oprezno skidajući donosila kući kao suvenir..Sjećanjem na ljubavni zagrljaj dominirali su veliki rumeni listovi nošeni vihorom…

Vihorom strasti, uzbuđenja, prisnosti…

Je li to ljubav, pitala se nijemo, prije nego bi utonula u san…

20. France, trance

I jeste ova zemlja zemlja transa. Ne onako nadrealna kako pjeva Aragon, u duhu sa svjetlom zemlje. Ovo je zemlja ljudi u transu. Ne transcendiranih, već transeniranih stanovnika.

Kako biste mogli vjerovati da je tako poslije iskustva mišljenja Decartesa, Voltairea, Rousseaua? Onih koji su proslavili francuski duh? Suvremenici Agnesini, nasljednici su Prosvijećenosti u trećoj, četvrtoj generaciji. Često su su poprilično daleko od razuma.

Barem koliko i njeni zemljaci. Daleki i od osjećaja za stvarnost, pravednost, suzdržanost. Suvremenici-subremenici.

Reći ćete, to je pokrajinska, provincijska Francuska.

Agnes će vam odgovoriti: a koja Francuska nije pokrajinska ? Nećete valjda reći da se sav taj *l'esprit de colère* ne kuha u pariškim kuhinjama. Ponajprije među njihovim novofilozofima.

Dođu nadrkani na Balkan. Stanu odmah bez ikakava primišljanja na bosansku stranu.

To se, vraiment, podrazumijeva, da su baš oni i samo oni ugroženi. Naturelement, i Albanci.

Potom prosiplju po vama svoj egalitarizam dobre volje.

Dođu na Kosovo, vide svojim očima spaljene i raznesene manastire. Spremno izjavljuju :

-To je sve posljedica velikosrpske politike, vrai, to je zato što su njih, Albance, Srbi ponižavali stoljećima.

I tako putuju Balkanom kao u transu, onim istim Orient-expressom da se mogu doma na soarejama hvaliti kako su vidjeli višegradski ili mostarski ili ne znam koji most iz knjiške fantazije meljući između dviju kamenica što ih proždiru u jednom zalogaju.

Oni vas prozivaju, vas koji ste sve vrijeme rata bili na domu, ni krivi ni dužni, ni lijevo ni desno, nego s glavom nadolje, kao hegelovska teza u Marxovoj dijalektici, što ste učinili za Sarajevo ili Srebrenicu, ili protiv njih.

Agnesa ili neka druga istinska svjedokinja, suvremenica rata i poraća tada ih priupita:

- Prvo, jesu li ikad bili s osam stotina učenika zajedno u atomskom skloništu za vrijeme zračnih uzbuna?

- I drugo, što su osim lijekova i hrane slali u svojim konvojima humanitarne milosti?

Velika većina Francuza s kojima ste razgovarali obično na ovom mjestu stane i zajapuri se od potisnutog bjesnila.

Dotle se već onaj fondue ohladio pred vama, zapažaš, moja Agnezo kad tvoji nalijevo, naslijepo orijentirani intelektualci za soarejom jetko uzvraćaju:

- Što pretpostavljaš da smo slali?

Ti odgovoriš jasno i dovoljno glasno da svi za dugim stolom za dvanaest osoba čuju:

-Pa naravno, oružje, i još koješta s njim. Uostalom, gdje su vam bili protesti za "humanitarno" bombardiranje Jugoslavije kao što su to naprimjer makar simbolično učinili Talijani?

Jedan od njih, fizičar, psihijatar ili bankar, pocrveni kao škampi s početka večere i naglo skrene razgovor ka nekoj drugoj, univerzalnijoj temi. Ili, za njih zanimljivijoj.

To je, uz pitanje o postojanju boga, Alžir ili Afganistan, ustrojstvo njihove desnice ili stranačkog vodstva, koje uz omrznutog Le Paina, čine i jedan Arapin i jedan Židov.

Kad ste već kod toga i ti uzvraćaš protupitanjem: čudiš kako se usuđuju opravdavati svoje glasačko tijelo. Zbrajaš u sebi, 20 posto od 60 milijuna to je 12 milijuna osoba.

Pa to su tri Lyona ili Milana.

Tvoji sugovornici već su supijani od miješanja alkohola - ponijela si dalmoški prošeko i vranca s djedovskih imanja montenegrinskih. Društvance je već poprilično iritirano tvojim stavovima. Okreću očima i kažu nakraju otvoreno:

-Zar ne vidiš da je sva Evropa udesno?

Eto vidite, nisu oni samo u pitanjima politike takvi, transoviti.

Oni su i u poslu isključivi, netolerantni i oprostite na izrazu, vrlo nedvosmisleni šovinisti.

To si iskusila ove jeseni.

Stade Agnesa u pisanju da vidi hoće li joj trebati boca s kisikom da podroni ovaj događaj. Ovu priču. Prije nego ju je opisala.

Iz navodnih," sigurnosnih razloga "dočekalo ju je na zadnjoj godini manadata brdo knjiga na ulazu u zajedničku knjižnicu. Na snazi su novi su propisi za biblioteke. Pa su i s njihova fakulteta i sveučilišta uklonili tri četvrtine, 75 % *naših* knjiga: hrvatskih, srpskih, bosanskih. Albanskih. Makedonskih.

Zatekne to Agnes na početku semestra i nađe se izvan sebe. Hrabra kavu ju je bog dao i život oblikovao- jer ne zaboravite, svakodnevno se bori i u vlastitoj zemlji za opstanak - zaprijeti se šefici biblioteke da će napisati demarš ako treba i ministru kulture.

I zaista, sroči pismo dekanici i pošalje internom poštom. Podsjeti u svome apelu na kulturocid koji sliči Njemačkoj iz 30.-ih godina. A i nedavnom gorenju sarajevske biblioteke.

Ova se javi njenoj šefici. Bretonki s očima boje Atlantika. Ova optuži Agnes za teške riječi.

Potom histerična kao većina Francuskinja, uspe u Agnesin duh telefonom - kako će drugačije, boji se relacije face en face - toliko žestokih i teških riječi da se Agnes ne stiže nijednim vokalom obraniti.

Ne, ne, ipak ne može shvatiti koliko Francuskinje mrze.

Zato što su ljubomorne?

Gdje je sad andrićevsko zapažanje o njihovu šarmu?

"Kako to samo umeju francuske žene".

Ponavljala je frazu nobelovca. Odzvanjala je u njenom duhu obratnom fascinacijom.

Nije joj moglo promaći: izbacivanje knjiga povezano je i s njenom osobom. I da se to desi u kulturi koju je toliko voljela. Velikoj francuskoj književnosti i jeziku. Na sveučilištu koje se diči imenom velikog romantičara. Učinilo joj se da još može uzeti daha između ekstaza s druge strane žice. Na kraju Agnes poblijedi. Ojađena Agnes. Poražena Agnes.

Ne onako kako blijede ljudi što vole svoju muku. Već stoga što se to zbivalo i doma.

Na otocima renesansnim, u jadranskom krugu, nakon bljeskova oluja ili nevera, kroćenja zmajeva ili bratskih zagrljaja, izbacivalo se iz knjižnica svo ili sve - kako sad valja reći, napisati i kako propisuje Razlikovni rječnik- "ćiriličko smeće".

Spušta slušalicu na omanjem ružičastom aparatu. U prostranom socijalnom stanu arapske četvrti koji je unajmila preko Fakulteta.

Kako je ipak uspjela vratiti frazom koja je pogađala ? Kako je u drek umetnula svoju obranu...

Sjeća se da je uspjela reći na kraju mučne tirade- trajala je barem koliko čovjeku treba da ispuši cigaretu - i nakon što je šefičinu histeriju

odslušala strpljivo:

-Sad Vi čujte mene: smatram da je sramota za jednu iluminiranu Francusku uklanjati knjige na početku trećeg milenija. I pitam se, kako biste se Vi chere collegue, kako biste Vi tu činjenicu podnijeli? I kako biste se ponijeli da ste na mom mjestu, par exemple, da je na zagrebačkom sveučilištu uklonjeno s francuskog lektorata tri četvrtine knjiga? Biste li onda reagirali?

Bretonka plavoledenih oceanskih očiju odgovara na način slavenski, ta ona je sama rusistica:

-Kunem Vam se da je već uklonjeno odavde i osamdeset posto ruskih knjiga.

Je li se poduhvatila za njedra, šireći prste kao domoljubne duše dok svira himna?

Sjeća se Agnes kako joj je je na kraju brbljanja, siktanja, zviždanja u uho i nakon što je ova s one strane histerije bila povisila intonaciju svoje francuske fraze, Agnes sama niskim tonom ali svom njegovom muklinom rekla :

-Ne dopuštam nikome da razgovara sa mnom tim tonom, makar bio i moj šef.

Poslije, da se rastrese, odlazi pješice stanicu između Garea i St. Bruna.

Da bi se ispuhala, splasnula. I čim uđe u tramvaj neka dična mademoiselle ispruži prljave, blatnjave cipele na stolicu preko puta. I zijevne frivolno a da ne zakloni usta. Pomisli ponovo na Andrića, bi li i sad rekao :"Kako to samo umeju francuske žene".

Mlle izvuče sendvič iz ruksaka i pojede ga do Campusa. Na kraju očisti desni kažiprstom.

Vidi je, koji tren kasnije kako se unosi u lice službenici u studentskoj službi.

Ova joj ne ostaje dužna. Pljuckaju riječi, riječi, riječi.

Postaje nešto jasno. Polako, doucement. I Agnesi i onome koji čita ove retke.

Zašto je Sartre odbio primiti Nobelovu nagradu. Nagradu. Ne i novac.

Jer u ovoj zemlji, osim papira, osim novaca, ništa i nitko ne vrijedi..

Rekli bi sad s majstorima analize: to je samo simbolički rad giljotine.

Ili su snovi revolucija na djelu u ovom grozničavom kaosu?

Kad svako svakome žudi glavu?

A tamna zastava anarhije vije svjetlo svoje mrke Iluminiranosti?

Nije li i tu dan sagorio noć? Ili je noć sagorjela dnevne snove?

Fantazije o slobodi jednakih i bratskih?

Ljudjej, naturelement.

21. Fantazija o slobodi jednakih: Pissoir international

U prizoru što slijedi Agnes se nervozno priprema za nastavu. I nakon svih gadosti želi ostati sabrana, trezvena. Nalazi jednan pasaž kod Crnjanskoga. Tekst koji joj treba za politologe. Ponedjeljkom u pet poslijepodne dođu nadobudni i udvojeni.

Mlle Proust i Xavier. Nakon oveće grupe početnika, politolozi su Agnesi osvježenje.

Tu je Crnjanski s kojim koketiraju srpski disidenti. Na kojem zarađuju glavnice desničari.

Koji je preveden na francuski. I kojeg Agnesa dobro poznaje. Studirala ga je dugo, pomno, obranila tezu o njegovu romanu. Crnjanski govori o evropskoj politici nakon Grande guerre. Francuski diplomat Briand u Društvu naroda za novostvorenu Albaniju kaže da će biti internacionalni pisoar, mokrilište, urinarij Evrope.

Što biste takvom diplomati osim diplomatske note zbog snage ekspresije, mogli uručiti? Svježi paket govana kao jedini adekvatni odgovor?

I inače u Heksagonu u kojim Agnes makar privremeno živi i radi, riječ *merde* je uzrečica česta. Čestotna koliko i pojava. Natuknica, napojnica, fusnotica, marginalna ili poglavita, kapitalna. Fenomen i pojam. Sepstvo po sebi. Dreque autenthique.

Svuda kud god da krenete, govna: na trotoarima, prijelazima, parkovima, stepeništima, uz crkve. Zato ova riječ i jest najčešća napomena uz neki, makar i mali neuspjeh.

Gotovo jednako čest za neuke koliko i za obrazovane. Oh, merde!

Puna su im usta govana i sve je govno.Od predsjednika vlade, države ili parlamenta do šansone koja govno divinizira i beatizira. Kao novu i svakome dostupnu mantru.

Ali, ne lezi vraže, Francuska je postala od alžirskog rata u zadnjih četrdesetak godina, pissoir international, međunarodni nužnik.

Ne mora vam to dokazivati Agnesa. Svaki klinac na maturalnom putovanju ovo zapazi.

Agnes vam ovo govori kao čovjek koji je i sam stranac u vlastitoj zemlji.

Pa potom i u svakoj stranoj zemlji. I koji je, navikao na spoznajne ili osjećajne viškove, jer je rekoh, tuđinac u vlastitom dvorištu.

Malo je podilazi jeza od atribucija, VLASTIT, TUĐ. Shvatimo ih uvjetno ili samo umjetno. Jer kako je vještačka, umjetna tvorevina nastala -da se vratimo crnjanskijevskim zapažanjima- balkanska federacija, tako je i vrlo neprirodno i nestala.Ugušila se u svojim supersoničnom laboratoriju: najprije informacijama, izmišljanjem neprijatelja, balvanskom i jogurt revolucijom, dešavanjima naroda. Potom su vrlo brzo svi prethodni poslovi i dani, godine i desetljeća nestali. Kao zapaljeni dokumenti što su smrdjeli iz ministarstava u nekoj od noći koja je sagorjela sve prethodne dane. Kao da ih nije ni bilo, svih prethodnih sedamdeset godina, urušila se sva Yougoslavie. Nalik kockama domina. Potom je postala velika duga neumorna fronta rata svih protiv svih.

Mučilište, klaonica, stratište. Usred civilizirane i prosvijećene Evrope.

Kod ovih potonjih riječi diže se Agnezi želudac i izvrće duh. Jer da živite kao i ona tu Evropu početka milenija i njene "vrijednosti" znali biste i mnogo prije, već s Krležom i Crnjanskim koji su sudjelovali u prvom svjetskom klanju, izvještavajući s njega, da ta Evropa i ovdje i danas i nije ništa drugo do smetlište. Otpad ljudskih svojstava, moraliteta, humanosti.

Ne kaže to Agnes zato što je i sama strankinja. Ili što je u tome usamljena.

Niti zato da bi optužila strance, priklonila se desničarima ili podišla ljevičarima.

Božesačuvaj.

Znajte dobro: onoliko koliko je Evropa kolonizirala svijet sad je i sama kolonizirana.

Agnesina Evropa bila je nešto drugo. Barem u onom dijelu svijeta koji je nastanjivalo njeno svjesno biće. A to je gotovo svih prvih njenih četrdeset godina života.

Agnes umjesto da živi svoju kozmopolitsku utopiju - pa bila ona i francuska, zvala se i V. republika - trpi zajedno s većinom francuskih državljana ksenofobijsku agoniju.

Francuska politika asimilacije čini svoje. Sve čini da od nefrancuza stvori Francuze.

Od Francuza vanzemaljce. Koji su tako neprikriveno neraspoloženi prema strancima da ne možete bez prijekih pogleda ili aluzija putovati ni par tramvajskih stanica. Čuli su neki jezik koji nije nije aboridžanski ni arapski. Ni koptski, ni berberski, ni katalonski. Ni bogme veliki ruski ili poljski.

Francuzi- ako kojim slučajem nisu naglašeno servilni sa svojim *obojenim* stanovništvom da bi dokazali svoju toleranciju- najčešće su vrlo neuljudni i agresivni. Sa svim dvonošcima.

I ako su njihova jezika.

Većina njihovih tamnoputih već su u drugoj ili trećoj generaciji frankofoni.

Zato su psi, kerovi, kučke, opće mjesto. Medij francuskog obožavanja.

I ljubopitljivi su samo za onoliko koliko im treba da vas smjeste u jedan od nužnika. Imaginarnih ili stvarnih. Pa da se dobro izmokre po vama, vršeći svoju neodgodivu nuždu mržnje.

Vjerujte joj. Agnes ni među Balkancima nije vidjela toliko nesimpatije za strance.

I kako je samo takva antipatija neupitna i dobro osigurana.

Pitate se, pita se, zašto je i dopuštena?

Valjda stoga što samo po sebi razumijeva da su stanovnici Velike France ako ne gospodari svijeta a ono ostataka evropskih ostataka. Preostala Evropska je - tako su njeni studenti nazivali Evropljane i Evropu, po analogiji s etnonimima u njenom jeziku- izim Ingleterre i Skandinavije, SSSR bes prefiksa i sufiksa. Dakle sve što preostaje od Atlantika do Crnoga mora. Pa, zar se nisu sljubili na programu Novog poretka s najljućim neprijateljima, Nijemcima? Ili Talijanima koje ne podnose ni nakon što je Corse njihova?

22. Između sagorijevanja

Na ovom mjestu Agnes zastane. Pijucka hladnu kavu iz dubokih šalica.Ode u kuhinju po nekoliko slanih štapića. "Coctail slani štapići"?

Njeno ju je podsvjesno kao policajac zaštitilo od frivolnih tipova koje bi srela na miješanom domjenku. Partiju? Koji bi pretpostavljao kimanje glavom i ogluške podjednako.

Nastavlja svoj tihi unutarnji monolog. Pretače ga u pisanje:

> *"Ne zaboravite, nitko nije toliko hrabar kao onaj koji se suočio s bolnom muzikom izdaje.*
>
> *To je stranac. Svaki stranac. Najprije onaj pod vlastitom kožom. Kroz nju rastvorit će se i estetska istina vaše golotinje. I dok budete na brzinu navlačili halje u zadimljenim garderobama za nove scene, nova će vas ostrašćenja čekati za potonje okršaje."*

Zastala je na ovom mjestu u pisanju Agnesa, da navuče pulover. Učinio joj se tekst bljutav. Apstraktan. Bezdjelatan. Bez bitnosti. Promašivala je sve danas. Osjećala je to svojim nosem strijelca.

Suton je padao i u sobi je bilo prohladno. Zvonio je najprije mobitel, pa kućni telefon u biblioteci u hodniku. Kao da opominje i mrtve pisce, ne samo nju živu, da se probude.

Nije se javljala. Nije čak ni ustala s oniže bambusove fotelje da vidi tko je to tako silno treba.

Odjednom joj sinu. Sjeti se da je zaboravila na poziv. Sigurno je to njena Itana.

Otišla je s penzionerima na more.

Uranja u septembarsko more u Istri. Samo je ona tako uporna, tvrdoglava, odana.

I najednom se Agnesa strese, kao da joj je struja u stražnjici. Ustade naglo. I nazva broj s mobitela.

Usplahirena Itana, s one strane vala, žice, vremena, na rubu rastrojstva sasipa joj rafale optužbi:

- Pa gdje si ti, imala sam izludjeti, zar nisi rekla da ćeš o biti doma i pisati.

- Zar ti ne znaš mama da se ne javljam dok pišem. Nego to činiš ti

umjesto mene. I da pišem brzo. Ako prekinem ne znam nastaviti , i da…

- Dobro, ali zaboga, zar si tako zaboravljiva? Zar ti nisam rekla da ću zvati iza ručka?

- Jesi, mama, oprosti, nisam mislila na to.

- Znači li to da nisi ni ručala?

- Znači, mama.

- E dijete moje, kako ne misliš na sebe. Kako se samo zapuštaš čim mi leđa vidiš.

- Jest mama, umrijet ću od gladi.

- Vala i ako ćeš, baš me briga.

Agnesina majka razljućena spušta slušalicu.

Kćer se nađe u vakuumu vlastite srdžbe. Ne zna izaći s tim na kraj.

Pali, pogađate, cigaretu. Izlazi na balkon i promatra kosove i laste, svrake i grlice.

Naizgled ne misli ni o čemu. Pokušava izbrojiti koliko još sutona mora proći da ponovo stigne ljeto. Brojačica zapada. Promatračica Zapadnjaka.

I prisjeti se jednog subotnjeg rituala koji je ponavljala za vrijeme francuskog boravka.

IV. Septembre sacre
Svetost rujna: rumene sjene septembra

23. Orgulje

Uvodi vas Agnesa pljuštećim zvukom orgulja u svjetlo Zapada. Svog Zapada.

Iako neprekidno mislima boravi na Jugu. Svom Jugu. Jugu Boke. Jugu Primorja. Jugu Jadrana.

Sniva glazbene dionice što ga pljušteće more valovima prosipa o žalo.

Da, njeno more predstavlja beskrajne orgulje.Glazba valova liči joj na bujne zvukove orgulja.Tada, dok ovo sniva, još neće biti postavljene one zadarske.

Uvodi vas, kako kaže Paul Verlaine, svojim rukama što otvaraju glazbu.

Orgulje su organ boga, dodaje Agnesa.

U crkvi. St. André koja je prava romanička katedrala u srcu Grenoblea subotom poslijepodne netko talentiran preludira čitave glazbene dionice.Uđeš nakon nesvakidašnje šetnje središtem što liči na ferrarsku srednjovjekovnu varoš s trgovima i fontanama u kružnim labirintskim uličicama, najprije u prostran crkveni brod.

Kasna rumen zapada pada ukoso klizeći niz modrozlatne vitraže.

Liježe na veliki oltar jednostavno označen modernističkom varijantom menore.

Iza tebe najednom pljusnu tonovi kao snovi.

Orkestracija koncerta koji je uokviren prirodnom podlogom za odjek, za rezonancu: kamenom S njega sve odjekuje dublje i zvonkije, raskošnije, uzrujanije. Nalikuje ukradenoj grmljavini, zarobljenoj orguljama. Slično se nevrijeme stropoštava. Topotom i brujanjem s južnih nebesa.

Mislila je: nema bolje alegorije za tjelesnu ljepotu i muku. Žudnju i ekstazu, nesmirenu nadu i potragu božjeg u tijelu. Nego u kromatskom rasponu što ga zatomljuju orgulje.

One su fantazija na djelu.

U simfonijama ili sonatama sve je podređeno sviđanju.

Orgulje propituju granicu dodira ljudskog i božanskog. One su skepsa

u rukama glazbenika. Neizbježna sumnja u zemaljsko i nebesko. Iskanje dužnosti vjere. Baš kad je skupa i dragocjena, kao uska traka jesenskog svjetla kroz jednostavne i visoke vitraže hrama.

Rekoh, kao Agnesa, kako je svjetlo rane jeseni padalo iskosa na latinska pismena.

U prohladnoj katedrali punoj plamtećeg svjetla glazbe što joj je novi srednjovjekovni martirij činila podnošljivim. Uz pljuštanje orgulja neočekivano se i lako postaje bogobojazan.

Nezasluženi koncert za vratima katedrale. Tvoja duša ključa kao lava.

Izlijeva se na freske i mozaike koje si vidjela davnih, pompejanskih dana.

Ljubičasto, modro, zlatno, srebrno prosipa ti se za leđima.

Tonaliteti gusti i tmasti, plimni i opasni, ne idu uz jakobinsku rasvjetu dnevne svjetlosti iz obližnje gradske vijećnice. Smjena plime i oseke kao na jugu Juga. Jugu Jadrana?

Nije li muzika onaj zemaljski sejour kojim shvaćaš da si bliži bogu nego svim propovijedima? Ili bliži nego prosvijetljenim ispovijestima?

Zvonoliki zvuk orgulja uspinje se do raskoši.

Nalikuje raspojasanosti mladosti i njiskanju konja.

Orgulje su internacionala, pomišljaš Agneso. Prostranija od tisuću zvona romanike ili kremaljskih bakrenozlatnih kupola. Ujedinjuju jedinstvenim jezikom.

One su peta internacionala, šapćeš u sebi. Ove, Pete republike.

Čista poezija. Jer je poezija najviši oblik tjelesnosti.

Poslije izlaziš na trg obasjan listopadnom svjetlošću, mekom i gipkom, riđom, mačkastom.

Uz najveću gradsku fontanu je par umjetnika s tvojih prostora. Uz harmoniku i ciganske kugle plesom oživljavaju stari prizor magije i čuda. Topot njihovih stopala i dirke na instrumentu zajednički su vam.

Zapadnjacima su strani ovakvi ritmovi, pomisli Agnesa resko.

Umotana je u velike indijske šalove. Kupuje ih kod gospona Jeana na jednom drugom trgu.

Ritmovi balkanske muzike utjelovljuju snove o stepskoj fugi.

Muškarci su bosonogi kao divljaci. Oktobarska ih rasvjeta čini

maglenim utvarama.

Slika oteta trenu, kao u fotografiji, čini da milost napunja njeno biće kao posudu medom. Ovakvi će trenuci iskupiti grešne primisli, riječi. Ne i čine, ne i djela.

Potom prolazi pored draguljarnice mlade Židovke koja na uglu dviju ulica prodaje srebrni nakit. Na kilograme meksičko srebro, na dekagrame rusko i poljsko, izvornike indijske na miligrame. Kad je pita za slonovaču *krasavica* blago zamuti pogled i okrene očima prema nebu.

Iza zavjese iskrsne sitna Indijka u sariju.Tu smo, sjeti se Agnesa, pa mladci su u trendu.

Ne nosi slonovaču, ali pij kornjačinu supu. Pljus, pljus, odjekivale su njene riječi po ulaštenim kockama minijaturnog trga s cvijećem. Jedan je od trgovaca što se već spremao pred kišu kući zapazio njenu sjetu. Uzimajući od anemona, pokloni joj grančicu s cvjetovima. Bila mu je neobično zahvalna.

U zemlji iluminiranih gdje je dragi bog tjednom specijalac a orguljaš subotom u fušu, pojavljuje se povremeno i u ljudskim prilikama. Što nisu zaboravile značenje nekih ženskih riječi. Sjeta.

Nešto dalje mladci, novi hipiji, sjede na toploj kaldrmi trga, jedu hrenovke i senf.

Po zalogaj pružaju i svojim psima. Pseći izmet na svakom koraku.

Bez groteske prizor ne bi bio francuski.

Kazuje s njima:Merde. Njihovim načinom. Podmićena cvijetom anemone, obilazi ih u velikom krugu.

Demantij one milosti, promišlja u sebi. Brza na tramvaj.

Tamo, salve smijeha. Neki cirkusant pompozno izgovara kritiku crkve:

> *„Ako i jest posao religije da traži božansko u ljudskom, onda je ljudski život tek mali predah u sjeni - tu podiže obrve i vidi se kako mu je lice napudrano a ruž prelazi rubove usnica-neke velike palme. Nije važno jesmo li u njenoj sjeni našli Boga- važno je da nam ne treba ni hram ni propovijedi".*

Tanana figura časne u sivobijelom habitu. Žmirka kratkovidno. Postiđuje je tirada. Svejedno se pravi da je ne čuje.

Preostali putnici, starudija uokvirena studentarijom, prepuštaju se kazalištu.Salve kikota.

Kod riječi *svećenik, propovjednik*, cirkusant dodiruje prednji ishod i stražnji sud.

Umjetno uvećani falus i podebljana stražnjica razgolićuju subotnje popodne...

Ne pitajte se zašto, znate i sami..

Uokvirena je pripovijest likom Agnese. Ljudska je komedija sačinjena, moj novi čitatelju i drevni autore, od beskrajnih studija. Karaktera, sredine, duha…

24. Comme d'habitude: les confessions occidentaux

"Nisam vješta pripovijedanju, a htjela bih opisati današnji doživljaj. Zato neka mi čitatelj oprosti nesklad ili odsustvo mjere.

Svake slobodne subote moja Itana i ja odlazimo odavde, s kraja grada, u centar. Autobusom do muzeja, a onda par koraka, do starog rimskog i renesansnog središta. Moja je Itana jedan pritajeni anarhist, i kad god može eskivira sve oblike nadzora.

Tako danas u busu nije štancala novu kartu od deset vožnji. Već na trećoj stanici ušli su komandosi reda, troje kontrolora, dva muškarca i jedna žena. Mater im njihovu, mislim se ja, sad ću ja zaštiti svoju staru. Priđu oni, oni idioti muški njoj. Mama sjedi ispred mene, ne vidim joj lice. Ja kažem:

C' est ma mère. Pa što onda, spremno odvraća onaj viši, metalnih očiju. Kako da ne, ja sam pogriješila, kažem. Nisam joj pokazala kako da označi kartu. Ona je ovdje turist, kod mene je. Ovaj se ne zbunjuje, ne da se smesti , traži dokumente. Moja mu mama spremno daje osobnu kartu, svu na hrvatskom.Pita koja je to zemlja, jer ne zna pročitati dalje ništa od riječi Republika. Ja mu kažem, on ispisuje kaznu, jer ja nemam uza sebe toliko eura, da mu odmah platim. A i da imam, ne dam. Jer ja sam imala kartu, comme il faut, urednu, lijepo odštancanu molim, i mama svoju neoznačenu, i u drugom džepu kartu od jučer, koja je još jedan dokaz da se ne švercamo. Idiot alpski se ne da obraditi, smekšati.

Pita me za ovdašnju adresu, jer ja nemam uz sebe nijedan dokument osim carte professionelle, na kojoj nema adrese, ja mu diktiram, i pitam maliciozno:

-Vi mi naravno vjerujete?

A on ipak traži neki dokument, makar pismo. Nemam ništa ni u torbici u lisnici, osim potvrde agencije u kojoj iznajmljujem stan, za randevu. On se hvata tog dokaza, prepisuje, koje gadosti, mislim se dok gledam u srebrne niti punđe moje majke predamnom, mislim, zar je morala ovo doživjeti, zar je ništa ne može mimoići, zar nije platila sve vozne karte unaprijed još '48, kad je kao studentica prve godine povijesti pješačila od Maksimira do Kazališta, jer nije imala u džepu ni pola dinara za tramvaj, ona koja će kasnije tolikima predavati ekonomiju socijalizma, da bude žrtva kapitalkretenizma.

Dragi Bogo, sačuvaj me od prava Zapadnjaka na potčinjavanje…

Najviše me postiđuje što moja majka ni poslije scene, nakon mojih tirada o njenom anarhizmu ne kazuje ni riječi, nego blijedi kao junakinja ruske proze.

U centru je mnoštvo pacova, onih obrijanih ćelavih crnokošuljaša-šminkera, ništa je ne može oraspoložiti, ni moje humoristične opaske, ni poklonjena penkala u papirnici Arthaud, ni prizori sablasnobolesnih u kolicima, jer tad se ne može misliti, što je kazna od tridesetak eura prema ovolikoj nesreći.

Uzalud tražim integralno Gallimardovo izdanje Valeryja, ne nalazim ga.

On je već luda od kamera i kontrola posvuda. Ulazimo u tramvaj, sjedamo na zadnja sjedišta.

Obratno postavljena. Ispod nas klizi grad, balustrade, balkoni, mansarde. Tako mi je bliska, tako mila u tim trenucima kad očekuje i prihvaća moju zaštitu. Ispružila sam desnu ruku preko njenih ramena. Drugom joj popravljam kosu. Što osjećam?Biće koje najviše volim? Majku koja se žrtvovala toliko puta da šutke i pridno podnese život?

Ona se podsmjehuje, s jedva vidljivim umorom čovjeka koji je pomiren sa svim. U liftu mi kaže:

-Znaš, čini mi se puno, dvojica fašista u tri nedjelje. Kao i u onom policajcu na münchenskom aerodromu, prepoznala sam, znaš dušo, strašnu mržnju.

-Da znam. Itekako mogu naslutiti. Hem je onaj idoiot arijevski listao tvoj pasoš pet minuta i zamalo zakasnismo na lyonski avion, hem ova trojka terorista u funkciji zaštite zakona.

Nudim joj sladoled i otvaram ono pakovanje čokoladnih bombona. Liči na novogodišnje kuglice, onako crvenosjajno. Dok otapam čokoladu na nepcu, moja Itana me zove u kuhinju da vidim ružičaste rumene vrhove Alpa.

I kaže jednostavno:

-U ovoj zemlji, ovo je jedino što vrijedi...”

Nastavlja Agnes tamo gdje je stala. Prisjeća li se gdje je to zastao život, čuvstva?

“Otkad sam ovdje, za alpskim Savojima, Itana i ja odlazimo svake subote i nedjelje iz ove naše Dunavske i Rajnske avenije na čijem kraju stanujemo, u središte grada. Do Muzeja suvremene umjetnosti, Notre Dammea ili St. Andrea, gotičkih i romaničkih katedrala.

Pa onda, uz tijesne sredovječne uličice koje se zovu Kineska ili Arapska ili Magrepska, najčešće u srebrnarnicu s nakitom sa svih meridijana, ili na besplatan koncert orgulja, na kojima svakog poslijepodneva preludira neki nadobudni fratar.

Orgulje bruje tako jako da probijaju i najtvrđe uši, a skitnice koje ručavaju na uglovima ulica sjede u grupama i dijele solidarno bagete i majonezu. Moja Itana sporije hoda i zastajkuje nad svakim neobičnim prizorom. Ja sam već prišla cestu i domogla se stepeništa koje vodi u Rue chinoise a ona stoji pred crnozelenim gavranom sjajnog perja koji kljuca orah.

Prizor je podsjeća na onaj iz moračkog manastira, gdje je naslikana freska “Gavran hrani Sv. Iliju”.

Mama poslije kaže:

-Nikad nisam bila tako blizu gavranu.

Prisjećam se svojih đaka koji su voljeli Poeovu poemu o gavranu.

Zašto su voljeli mrklinu?

U vremenima korote isto se istim liječi, mislim se.Svejedno mi ne ide lako u glavu homepotaska filozofija.

Majka moje lamentacije dopunja: prema svecu i tropar.

Kad stižemo na trg koji dopodne služi kao prostor za tržnicu, taman se trgovici pakuju.

Ona bi htjela cvijeće koje tako bezdušno pakiraju, i kad pita za cijenu ruža, onih bijelih, odustaje, čine joj se preskupe. Par koraka dalje spazim ispušten iz velikih kanti vinskicrveni tulipan i pitam Arapina, mogu li ga uzeti. On uzvraća radosno.

-Naravno, to je nedjeljni poklon za vas, Madame.

Kako je Itana poslije sretna kad se cvijet kočoperi u vazi od mutnoga stakla, u povelikom salonu koji ne bez ponosa zove oranžerija, naglašavajući uvijek da smo ovdje u staklu osvijetljene kao i vani, koliko je svjetlosti. Kad smo se vraćale tramvajem, zapazila sam da se na vrhu starinskog zvonika crkve Notre Damme, na tankom metalnom križu koji kao da ukrštava mačeve a ne milost i muku, kako se na njegovoj okomici, na samome šiljku, kočoperi crni, veliki gavran.

Zašto i grabljivice i pjevalice vole najviše vrhove? Vazda traže plijen, ciljajući na daljinu precizno, ne uznimirujući se ni za nevremena.

Kasnije, u busu na St. Brunu, čujemo s radija neke uznimirujuće vijesti, ne razaznajemo je li to Irak ili Balkan, zgledamo se u čudu, sve postaje nekako nestvarno, snovito, natpisi na arapskim trgovinama Kasabio ili Kebab zvuče zloslutno, obuzima nas strah.

Itana se pita jesu li to gavranovi naslutili nesreću i parafrazira recitirajući:

“Samo crni gavran perjim mrkijem, zbori o životu glasom muklijem, kao da je baksuz usred svemira.”

Ja je prijekorno gledam, a ona jednostavno kaže:

-To je dozvoljeno, samo stvaralačka prerada, ništa više.

Ispijamo hladnu kavu iz onih sjajnih, kao sedefastih šalica, već se skuplja ljubičasti sumrak na snjegove Alpa, tako treperi kao mirijade kristala, noć pada s modrog neba i Mjesec ovnujskih rogova bode nebo. Itana se zagleda kroz prizor i kaže da Luna ima srebrnastu auru. I sutra će biti sunca, dodaje, i dok zatvara škure prema jugu, ja znam da će pasti neka od storija o njenoj arhajskoj kneževini, stvarna koliko i imaginarna. I prije nego sam naćulila uši, evo , šiljim olovke, tražim hartiju, da prospem mastilo, da ne kažem, onu tamnu, gavransku melankoliju."

25. Bjelje od bijelog

Itana, koja je otrpjela mnoge muke, u sedamdesetoj je. Krenula je na put sa kćeri.

Pri kraju prvog semestra, osjetila je da joj nešto crvenkasto curka dok mokri.

Baš nekako oko Božića. Agnes ju je odmah povela u obližnju kliniku.

Mlada ginekologica rekla je otvoreno Agnes:

-Da se radi o mojoj majci ja ne bih čekala uskršnje praznike. Ne bih uopće čekala.

- Ali Uskrs je blizu, za dva i pol mjeseca su praznici.

-Rekla sam, Madame, što mislim.

Agnes ju je poslušala. Odlučila je pripremiti smještaj u klinici kod kuće. Odmah iza Nove godine sjele su u mala kola i polako, oprezno kao da voze nitroglicerin, vozile Italijom. Navečer su u Duinu uzele hotel. Prespavale i izjutra krenule Slovenijom dalje, doma.

Cesta se ledila i vrtlozi pršca zasipali su brisače. Stigle su kad se počelo smrkavati. A tempo.

Majku je već sutradan čekala soba na ženskom odjelu. I pretrage koje su upućivale na neku vrstu tumora. Agnesi se okrenuo svijet. Hoće li preživjeti operaciju Itana, bude li se odlučila? Kako će podnijeti anesteziju tako slabog srca, s ožiljcima dvostrukog infarkta?

Bila je neobično hrabra. Profesor koji ju je vodio nije oklijevao. Operirao ju je već treći dan.

Kad je Agnes došla na kliniku, majka se još nije bila probudila iz

narkoze. Vidjela je u sobi koju su zvali kao da je riječ o predvorju pakla- *Budilište* - kako leži golih ramena prekrivena do sredine grudi samo plahtom. Zapazila je da se budi i osjeća mučninu. Pozvala je dežurnu sestru.

-Sve Vam to ide pod normalno, odgovorila je glavna sestra, šiljatoga nosa i tankih nogu u kratkoj suknji plave uniforme, dodavajući majci metalnu posudu i pridržavajući joj glavu.

-Svejedno, molim Vas , pozovite dežurnog liječnika, moja majka je teški srčani bolesnik.

Liječnik je uključio monitor nad majčinom glavom i stavio joj uske plastične cjevčice u nos.

-Zasad je sve u redu sa srcem, rekao je pažljivo vagajući riječi.

To je podsjeti na onaj drugi odjel Klinike kad je dan nakon srčanog udara, mlada specijalizantica Lidija M., Agnezi rekla nimalo utješno, izlazeći s intenzivnog odjela:

-Zasad ne možemo ništa reći, ništa prognozirati, radi se o jednom jako, jako velikom srčanom udaru.

I te je prethodne noći Agnes probdjela. Sjedeći obučena u krevetu. Ujutro, čim je prošlo sedam, nazvala je odjel. Sestra Sandra joj je vedrim tonom rekla:

-Vaša majka je sasvim dobro!

Nikad joj ničim nije uzvratila. Upamtila je to svijetlo srcoliko lijepo lice u liftu.I ime, netko joj se bio obratio. Crvenkastoplava kosa, modre oči, pjegice po nosu.

Anđeo, pomisli Agnes, anđeo što mi spašava dušu.

Majka je desetak dana nakon operacije otpuštena kući. Agnes je ostala još desetak dana s njom. Poslije se morala vratiti. Zbog nastave i studenata. Iako je najveći dio sati bila odradila unaprijed. Bretonka nije htjela čuti za bolovanje. Nije smjela uzeti bolovanje za sebe. Agnes se bojala da ne izgubi mjesto i studente.

Kad su sjedale u kola Agnes zapazi na dnevnome svjetlu zimskoga dana žutozelenu boju Itaninog lica. Prestravi se. Ali boja joj se vraćala polako. Slabo je jela, kao ptica.

Onoga dana kad je Agnes putovala u Heksagon majka je bila još u kućnom ogrtaču.

Ona koja ne voli mantije i *mantelje*. Kimnula je glavom i mahnula. S balkonskog prozora. Agnes je cio put do aerodroma preplakala. Ne samo zbog toga što jedno starije biće ostaje samo, bez ikoga svog. Nego se Agnes sjetila koliko su se puta rastajale.

Kad je tek rođena beba od par mjeseci ostala kod babe da Itana položi diplomske ispite. Agnesin se otac pitao, ne Itana. Pa toliko puta poslije, za učeničkih ljetovanja i zimovanja Agnesnih. Uvijek bi joj se upalio taj fitilj odsustava. Da je neće čekati tamo gdje ide.

I osjećaja da neće zateći onako kako je ostavila one koji je čekaju.

Uzbibalo bi joj se tlo pod nogama, nestajalo, topilo se.

Kao u snu u kojem želiš nešto reći ili kriknuti a ostaješ nijem.

Kad je bijelo bjelje od bjeline. Kao potpuna nenastanjena praznina.

Davno je otišla trbuhom za kruhom. Najprije za špagetom, u Milano, nakon diplome.

Majka je došla k njoj na petnaest dana. I nije mogla sakriti koliko žali svoju kćer, izloženu samoći velegrada. Skupoći, dirinčenju na Fakultetu. Otac je Agnesin bio pri kraju, ostala je dobra draga susjeda s kata niže da pripazi na njega. Svejedno je Agnez majci priuštila *Čarobnu frulu* u Scali. Najbolje cipele kod Maglija. Večere u *Due torri*, Novinarskom domu, kod Sicilijanca Salvatorea u samačkom rezidensu u središtu grada, gdje je stanovala tri godine.

A sada trbuhom za baguettom. I prije nego će otići u Francusku Itana koja je bila prišla sedamdesetu, odlučila se staviti nove zube. Bila je od onih koji ne mogu podnijeti uzimanje otiska. Sad to čini da ne ide neurednih zubiju u veliki svijet. Čini ono što je mislila da neće nikad: ponovo zagristi ogavnu vrelu gumenu potkovu i otrpjeti je par minuta na nepcu.

Znala je Agnes da njena majka to čini samo zbog nje. Nijednom joj Agnes nije spočitnula zbog zuba. Niti je ucjenjivala odlaskom, ne. Majka je sve razumijevala. Znala je koliko je Agnes propatila zbog oca. Što zadnje godine njegova života nije provela s njima. Koliko je očajavala.

Ono što nije učinjeno isti je grijeh kao i ono što je loše učinjeno, ponavljala bi Agnes kao neka nadobudna kršćanka.

Zato je Itana odlučila poći sa svojom kćeri u Francusku. Pa makar fratri padali.

I nakon operacije u januaru, obećala je:

- Ovaj ćeš semestar tamo biti sama, a najesen ću ja s tobom, sigurno, sasvim sigurno.

Održala je obećanje. U junu, čim je završila nastava Agnes se vratila. Ljeto su provele brižno pazeći na to da Itana vrati kilažu. Kad je Agnes došla doma, Itana je izgledala još mršavije nego nakon bolnice. Kao avet. Sreća, bilo je ljeto i seljanke na tržnici nudile su mnoštvo voća i sireva.

Nalazi su joj bili u redu. Prvih dana septembra vratile su se u novu francusku privremenost.

25. Deseperadosi ili ljudska komedija na djelu

Rana jesen. Nedjelja.Tiho i svečano. Kako biva u provinciji. Od prolaznika u centru galske varoši tek poneki Skandinavac. I klošari. Svih dobi. Sad oni mlađi vode pse. Ulančani, kao ruska proza. Jedan lanac za svakog psa. Više pasa nego ruku koje ih vode.

Tiho bruji jesen svojim orguljama jantarskim. Prolaze uličicama koje nose španjolska, portugalska, arapska imena. U Rue Cajos ostavljaju kola, među okljaštrenim platanama i pred irskim pubom. Dva koraka dalje je romanička crkva, gotička vijećnica, lijepe uske zgrade ukrašene balustradama cvjetnoga kova.

I ja sam dijete cvijeća pomišlja Agnes. Djevuška hipi-revolucije.

Anemone, crvene i žute, ostarjeli hipi prodaje nekom drugom ostarjelom hipiju.

Vezane su u buket sa zelenom anturijom.

Agnes se dotle pravi da razgleda minijaturne jabuke-višnje. Stvarne su.

Kočopere se, ukrašavajući drugi buket. Sjeti se da su kavaliri ovdje rjeđi nego dinosauri.

Fontane i balustrade njoj su najdragocjeniji ukras varoši. Na jednoj fontani alabasterni Neptun spašava ustrijeljenu srnu i voda curi plaho. Djevojački cvijet? Na drugoj sredovječni Posejdon s krčagom na lijevom ramenu izlijeva široki mlaz na stilizirani vrh čuna.

Izbliza liči stepenastoj piramidi.

Na trećoj mlazevi izviru iz čipkastoga tkanja u buketima.Prskaju sitne kapi.

Uz središnju gradsku fontanu što se prelijeva u tri koncentrična kruga u šumnim vodopadima, skupljaju se *desperadosi*. Sami se tako nazivaju.Tek stasali mladići, besposleni i brzi na kavgu.

Pomišlja Agnes, jesu li i u njenim provincijama stasali ovakvi mladići?

Iz staklenih boca ispijaju crvenkasto piće.

Pita ih lijepo je li to pivo ili nešto drugo, a oni drsko uzvraćaju:

- A zašto pitate?

- Pitam jer takvog pića nema u mojoj zemlji.

A lijepo vidi naljepnicu sa starinskim pismenima. Vitičasto piše: DESPERADOS.

Ugao iza je kubanska kafeterija. Dobro poznati miris prepržene kave.

U društvu je s Itanom.Stoga često zastaju, nenadana toplina jeseni umara.

Agnesa se osvrće. Itana je zastala pred dućanom muzikalijama. Uspoređuje i zbraja.

Koliko košta sat operne milosti na novim diskovima. Agnesa zuri u žute krošnje i sluša neobične arapske i francuske govore.Miješaju se u nekom makaronskom narječju.

Poslije ulaze u dućan koji se zove: *Le soleil de Kartagha*. Par postarijih Arapa nudi maslinovo ulje autentične izrade. Slastice kao preseljene iz novovaroškog djetinjstva: kadaifi, tulumbe, ušećereno voće. U izlogu *Sunca Kartage* brončane posude. Avani, mlinci za kavu s poznatim intarzijama i oblinama, tucani i laki metalni tanjuri i tacne, nargile za pušenje kroz vodu, oslikane keramičke posude, pribori za čaj…

Na drugoj stijeni uskoga dućana polusuhe marelice i datulje, mala bliskoistočna sunca i mjeseci.

Mladi Arapi sjede u barovima za stolovima iznesenima na ulicu. Kupe zadnju toplinu ljeta, ispijaju kavu, brbljaju i puše. Svaki od njih namirisan je i briljantiran. Mirluhom između vanilije i badema. Ne vode svoje žene. Ako ih i imaju, podižu djecu u Magrebu.

Po Kartagama, pomisli cinično Agnes.

Ovi ovdje čini se da otklanjaju francuske žene. Možda su draži jedni drugima, pita Agnes sebe samu u nenadanom zrcalu nekog japanskog dućana.

Podijeljena si kao i svi stranci. Na biće koje je okusilo od očaja izgnanstva

i ono drugo, koje se nada. Da negdje, ma gdje to bilo, postoji domovina. Bila minijaturna kao šator.

Šator šahovnice?

Vidite kako je francuska ironija zarazna.

Požuruje Itanu da im ne istekne parking-karta. Zapaža kako joj se prikrada s leđa. Izigrava čarobnjaka i iz džepa balonera vadi pupoljak ruže. Prekorno je pogleda.

Sluteći kćerine tirade, kaže jedva čujno:

-Niko me nije vidio. A kad ih uostalom vidim kako vuku pse, kučke, mačke i bogati i siromašni, pa valjda i ja imam pravo na porez na ljepotu.

Poslije, u svjetlosti stana koji pluta među Alpama, majčina oporezovana ruža u svojem karmicrvenom ruhu prijeteći diže glavu...

Zatekla je Agnes pismo svojeg urednika. Na brzinu ga je pročitala i bacila.

Nedostaje mu?

Sve se bojim, kao šahu Šeherezada.

Pod razapetim šatorom šahovnice.

U mailu se prisjeća njihovih zagrljaja. I govori o tome kako mu nedostaje njena, Agnesina, *nezamjenjiva ženstvenost*.

Je li i to samo retorika ili je Redaktor i nehotice otvorio dušu?

26. Bez daljnjega

Već se Agnes navikava na tuđinu, već miri sa stranstvovanjem.

Ne čezne za domajom nego u pejzažu.

Onih kojih je željna nema i nema…Nikako i nikad. Drugi su se preobrazili da ih i ne prepoznaje.

Udaljavanje, jednom započeto, ne prestaje. Samo se uvećava, kao samoća ili zebnja.

Iz sjećanja joj iskrsne izraz: *bez daljnjega*. Neupitni optimizam izraza pamti još s početka šezdesetih. Išli bi subotom gradom, nakon trgovine, tata, mama i mala Agnes..

Kad bi se pozatvarali dućani, žurili bi do *Srebrne strijele* što metalna i

sjajna čeka na Trešnjevci.Tata bi uvijek zastao s nekim od kolega sa studija, i ovaj bi mu, na kraju kratke i brze izmjene novosti, rekao:

-Moramo se nać', Milorat, bez daljnjega!

-Svakako, ojačavao bi tata ovu frazu.

Agnes bi u novim cipelama već zaradila žuljeve od špartanja gradom.

Nikad nije sasvim dobro razumjela onu vrstu neupitnosti i neobaveznost koju domoroci tako razdarušno troše dok izgovaraju čarobno *Bez daljnjega*!

Koliko vesele svjetlosti u te dvije riječi. Koliko spontanosti, koliko neodgovornog obećanja, koliko površnosti !

Neće proći puno godina, jedva desetak, i Agnes će se, bez daljnjega udati, na svojoj zadnjoj godini studija. Koju godinu prije, njen će se otac, bez daljnjega i neopozivo razboljeti i dugo bolovati razapet na dijalizi kao Kristuš. On će, u godini koja završava istom znamenkom a simbol je vječnosti završiti svoj veličanstveni život. Život koji nije imao svoje alternative ali i svoje BEZDALJNJEGA.

Samo godinu prije nego će bez daljnjega pasti Berlinski zid, Agnesin će otac iščeznuti sa zavjetnom molbom da bude sahranjen tamo gdje je i rođen, među čempresima, u nebu postojbine. To je bezdaljnjega i značilo obavezu i dužnost da jednom godišnje pohode njegov grob, pa dakle i domovinu, kao što kršćani pohode Isusov grob, u Svetoj zemlji.

Tako Agnes s majkom prije balkanskih ratova odlazi, Bezdaljnjega, u najcrnju zemljicu da hodočaste ocu.

-Kako si ironična, rekao bi da je može čuti, mogla si bez tih ciničnih opaski.

-Nisam, ovako je tekst crnohumoran i nije sva težina nebesa na našim plećima.

Njena će se Itana, nakon što je već postala prvosvećenica u porodičnoj ikonografiji svetaca, posvećivati kćeri. Koja će se otad, svake petoljetke razbolijevati. Od čega?

Od duha svetoga, Bezdaljnjega. Svoj će očinski imutak usitnjavati da bi Agnesini glavoderi Bezdaljnjega tražili đavola a pronalazili derište u Duhu njenome.

Kad Agnezi Bezdaljnjega bude dosadila ova perverzna igra suprotstavit će joj se strašću neizvršene revolucionarke, Bezdaljnjega. I umjesto

na analitički divan, sjedat će na onaj svoj niski modroplavi, hasurom osjenjeni. I posvećivati se pisanim ispovijestima, kamuflirajući ih u lirsku dikciju.

A kad joj Bezdaljnjega, budu dosadile neukusne domaće fasističke parade, farse i operete, ona će se s prvim natječajem, otisnuti u tzv. Zapadni svijet.

Tamo će, Bezdaljnjega naći i Bliski i Prednji i Daleki Istok.

I draži joj je ipak ovaj baget znojem poštrapani nego svi banketi u našim Blitvama, vjerujte joj, Bezdaljnjega. Pretile i lažne domaće ljevičare zaboljele su ruke od potpisivanja peticija Bezdaljnjega, a da još nisu ni otvorili zamrljanu stranicu klerokomunizma koju su tako slavodobitno šampanjizirali.

Bleferi i lažni umjetnici plus etablirana kritika, Bezdaljnjega će one kojima je pjesma sve ili mnogo više od vlastitih stražnjica, isključiti ili učiniti nevidljivima. Ili ih izručiti ulici.

Jer kome trebaju raskolnjici? Čine krhko stvarnim i vidljivim. Neugledno treptanje u sumrak zovu postojanjem.

Sumrak je. Čega? Bezdaljnjega, sumrak čovječanstva. Slijedi li osvit bogova ili makar, bogovska pjesma? Za pojedinosti raspitati se kod dežurne tajnice svemirskog kaosa.

Neizostavno, Bezdaljnjega.

Bezdaljnji, najbolji od muškaraca koje je upoznala, onako bolestan i već na dijalizi, nije se libio cijepati i nositi drva. Kad bi zakazali lokalni pijanci koje su plaćali.Na ovom se mjestu Agneza rasplače gromko.Njen bolesni otac, ona u Italiji, majka u školi, ciča zima. On cijepa drva u podrumu, na ljevici, na zapešću mu zavoj s premosnicom, desnicom osnažuje zamah.

Potom ih nosi u naramku.Zatim propiruje i stavlja najprije smotuljke novina, pa usitnjeno triješće, pa nekoliko tanjih oblica. Samo idiotu ne bi prepuklo srce.

Koliko je bio taj čovjek hrabar? Kad je sve bilo pihtijasto, bibavo, nesigurno, a od takvih je situacija bio sačinjen njihov život, on bi svojom voljom onako ojađen i mršav, onako mali kao gnom, o, onako prvi među mučenicima, pobjeđivao očajanje i bijedu, i uzdizao se nad svaku situaciju. I zapjevao bi neku od operskih arija.

Bio je siromašnog porijekla i jedna od najdražih deviza bila mu je:

Proleterijat će ipak pobijediti. Bez daljnjega!

Otac je otputovao s raspuklinama koje nikome nije pokazao.

Rezovi koje je nosio bili su duboki. Nevidljivi.

Zaputio se Tamo gdje noć sagorijeva dan.

Izmožden, umoran, čist.

Zlikovci su mu u ruhu isljednika-ispovjednika ionako bili ponijeli i išporkali svu prtljagu mladosti.

27. Potonje svjetlo iluminiranosti ili Naši prijatelji nojevi

Jednoga ponedjeljka nakon nastave Agnesa brodi linijom tramaželjeznice.

Iz Campusa do famoznog Placea St. Bruno. Dvadesetak kratkih postaja. Misli putem o sličnostima i razlikama.

O onome što su je pitali studenti. Je li bolje organizirana milanska ili francuska sveučilišna sredina? Stotinjak metara kraći razmaci među tramvajskim stanicama. Nego u Milanu ili doma. Potom se javlja Itani s javne govornice na Place Saint Bruno da će kasniti.

Sumrak je i dobrano kiši. Vidi na betonskom podu kabine odštampano crnim simetričnim slovima: To je koju guska/pura koju ste pojeli (koju ćete pojesti?) za Božić.

Ne shvaća dobro.Misli se, možda ono DINDE znači dandy. Upale joj se lampice u hipu.

Nije li u domaćim novinama koje dobiva na Faks zapazila bizarnu fotografiju: svinjske glave na zagrebačkoj špici. I natpise koje nose nadobudni aktivisti: *Ima li vaš hamburger lice?*

Joj, da se pobljuješ na te nove vegane. Oni stari, koji krstare svijetom od '68., barem nisu bili na frontama. Ili ako i jesu, nisu klali ili bili legionari. Pa potom manekeni evropske mafio-elegancije: Gucci i Armani.

Ovi današnji prvo natežu mišice utezima, vitaminima, hormonima.

Poslije kao plaćenici odu u Pakrac, Medački džep ili Gospić.

Dobro se napiju srpske krvi. Kako neće, to je ipak najjači opijat.

Onda ono što preostane od njih trpi od PTS. Pa ih nanovo kljukaju drogom.

Prođe par mjeseci ili godinica na terapiji i skuže, vide, prokljuju da je najbolje bit RVI s dvijetisuće eura mirovine ili djelovati u programima civilnog društva: Iskorak, Raskorak, Udesnoravnajs, Noefilija. Pizdopatija ili Kurcolomija.

Jednom ili dvaput tjedno sjediš s istomišljenicima, drugim nojevima, ispušite par džointa INSIEME, jer već treba zasukati rukave, već svrbe dlanovi, ZA EUROPU SPREM-NI!

Već treba pripremiť seminar za kloniranje novih nojeva. Nasjedneš na ona pogolema jaja i čekaš da ti ispod stražnjice počne kljucati. Tad se ispili još jedna generacija idiota koja ne zna ništa dalje od tastature.

Na primjer, pitaš ih hoće li studirati anglistiku, a oni uzvraćaju:

- A kaj je to anglistika?

Ili, naiđete u tekstu na riječi *plahovit*, *stubokom* ili *tankoćutan*.

Ili pak *ćutjeti* ili *tlapnja.*.

Oni stanu i gledaju vas, ili kažu:

- Ovo je sigurno neka greška, to ne m're bit.

Naši đaci nojevi, naša djeca nojevi, naši nogometaši nojevi, naši generali nojevi, naši političari nojevi. Nabiju svoje glave u pijesak, izbace zadak prema vjetru i prodaju svoj idiotski novi poredak. Dotle se podiže pustinjski pijesak, tlak u žilama onih nekoliko preostalih slobodnih mislilaca a novi filozofi uvećaju leće dioptrija da se bolje priključe perverziji prizora.

Ne više kao voajeri balkanskih ratova, nego kao sudionici u ideo-projektu *Spas nojeva od vazdagladnih radnih ljudi.*

Danas su zabranili hamburgere jer zamislite svinja ima lice a ne njušku.

Sutra će kao i ovdje: guske, patke, purice, prekosutra njihova zlatna jaja.

Prekprekostra i bieli i crni hljebac, jer zaboga, oni su slied sjemena.

A to nije bogougodno nego bogohulno. Dakle, preostaje nam da pojedemo jedni druge.

Kao što su ti dojučerašnji antropofazi i radili. Ubijajući Srbe, Cigane, Židove i ostale šporke rase. Sadašnji porcofili, svinjoljupci brane da se dosita najedemo prasetine, odojka za Godinu Novu. Conclusio: Srbi u Pakracu , Gospiću etc.. nisu imali lice. Bili su bezlični.

Kad ih je obezličilo. A svinja domestica da, ima lice. Ona ima rilo, onu odvratnu njušku kojom ruje. I dok je živa kad ogladni, da utoli glad,

može proždrijeti bebu.

Pa nikad se ne zna, jedna šporka beba manje...

Zadržava dah ovdje Agnes. Misli o tome kako će ovakav tekst pasti u vidno polje i žutu pjegu njenog redaktora. Zadržava dah ili ga usrkava kao ozon nakon kiše. Onako kako uzima uzduh dok pliva. Napaja pluća kapljicama mora s bibave površine. Kad se nakanjuje uskočiti u more i zaroniti. Duboko. Naslijepo. Kako će se tek razjariti njen dragi cenzor u ruhu redaktora?

Da bi je zadržao mora podnijeti njene lijeve ideje. A tko je danas normalan pa se usuđuje biti lijevo orijentiran? I zar to nije već pomalo passé?

Bila mu je vjerna u Francuskoj. Ne zato što je htjela. Ni zato što joj se nitko nije sviđao.

Ne, naprosto njihovi su muškarci lijeni. Nijedan prstom ne makne. Padaju li im ženske u skute, kao kruške?

Na redaktora je mislila s nježnošću. Uputio joj je par mailova: njima je i ne htijući, priznao koliko mu nedostaje. Pomisli resko:

-Je li mu bila potrebna daljina da joj se približi?

28. Zašto pišeš?

Pisati mistifikatorski i zastirati ? Zakriliti stvari? Dug književne umjetnosti je u ciljanju na bitno.Upozoravanju na stvarno. I kad je nevidljivo. Ono zbiljonosno, kao kišonosno, opterećeno bitkom i ništavilom, nabujalo supstancijom, nabijeno značenjem.

I nije dostupno prostim okom.

Dapače, zadatak je književnika da demistificira. I skida velove, da bi, kako to lijepo kaže Novalis, postao besmrtan. Za islamske mistike, hidžab je sve ono što zastire cilj, što ne dopušta srcu da spozna smisao.

Prisjeti se Agnes kako je bjelina u hindusa korotna boja. I kako ona sama na svom vjenčanju nije bila obučena u bijelo. Tako joj je malo ceremonija značila da je nije označila ni prikladnom haljinom.

Čudite se otkud sad izlet u pripovijedanju? Zaokret, rikverc?

Kad je to bilo? Sredina sedamdesetih? Zadar ili Zagreb?

Bila se obukla u crveno-crno.Ne kaje se nimalo. Naprotiv.

Nije htjela izmaći svojoj pravoj prirodi.

Djevičanstvo ili djevojaštvo? Nevidljivo a stvarno kao pjesnička sloboda?

Netko ih ima čitav život a netko je rođeni poganin.

Ovo piše i gricka orahe. Kao vjeverica. Vani? Vani pada večer u svojim mnogim koprenama mezzatinte. Kad izjutra zora bude rastakala svoje velove i otkrivala svjetlost, raspredajući tmasto klupko tame, možda će Agnes isplivati bunovna iz školjke snova.

Možda se probudi preporođena i čista. Možda zamućena kao ocean.

Ne prestaje misliti u vrijednostima XIX.stoljeća: o dostojanstvu pjevanja, o hrabrosti da se sačuvaju ideali. O tome kako ih ne nalazi, kao zrnca jantara u smoli svoje zbilje.

Kad redigira ove retke, štuca kod svake rječe riječi.

Bilježi jedno dnevno snatrenje:

"Čador, kao ciganski šator usred stepe. Lagan je i lelija na lahoru. Čeka na nomada i misli o sebi da ljubi bestjelesno. Kao i mnoge druge fantazije samo je privid.

No, dopustimo joj da u to vjeruje. I kad put nadmašuje duh, čini joj se, putenost onoga kojeg iščekuje iznimna je. On je već pomalo na lomnoj granici sa zrelošću. Kad konačno stigne, prepukloga je glasa i sumoran. Možda u srijedi svoga života. Šuti. Čini mu se se da su svi putevi još dobri. Dobri koliko i besmisleni, zaludni.

Sunce zapada u žutu ravan. Nalikuje disku koji baca vrijeme.

Prizvani lik zamjećuje da s očiju boje meda spada koprena po koprena, veo po veo.

Kao s njegove duše.

Prilika koju vidi naratorica iznimna je. Sasvim nujan, plače u krilu svoje Ciganke. "

Na ovakav tekst Agnes razvija svoju fugu zime. Poosobljuje ju:

"Pišem brzo. Kradem od kratkog dana, od duže noći. Radujem se što počinje uvećanje svjetla. S prvim danom zime. Premda je

moja ćelija pokupila ružičnjak ljetnog neba.

Sezona što traje neprekidno. Sezona snova. Ružičnjak s trnjem okačenim o auru svetaca.

Neboznanaca ili znalaca ruža?

Najdraže su mi divlje ruže u vrtovima mladosti: bijele, nježno roze, svijetle kao usnice .

Jednom u lunarnom mjesecu dogodi se da raširе dlan svojih cvjetova. Njihovo blijedožuto, plaho i puteno svjetlo naizgled je otporno. Izmiče usporedbi. Postaje ranjivo.

Nalikuje mojoj koži što bridi na pomen tvoga imena.

Trnci divlje ruže prelaze granicu moga strpljenja. Iznose plahost na vidjelo.

Ogledanjem s oholom tamninom krvave ruže. Usred solsticija u začetku stroge zime.

U vazi koja liči crkvenoj cvate po jedna kasna decembarska ruža. Svjetloputa, ispršena, sama.

Na zavist gavranovima i vranama. Nalikuju omanjim parobrodima u oceanu plimnog neba.

Mlijeko magle uranja iz miline vrtova u periferiji. Inje zacakli stakla, okna i željezo balkonskih ograda. Kraljevna ružičnjaka daje znak suncu da popusti. Mig. Treptaj. Da propusti milinu toplog voska kroz škure. Do mog srca. Znaj, neću tada misliti na tebe koji čitaš. Ti i ne haješ. Ni kad si od lunarne sile.

Spiš mirno snom nehajnim među perunikama, kamelijama ili agavama. Prije svitanja te uzbiba vatra u šumu uha. Paluca, pucketa, bubnja, bridi. Između žmaraca stopala i jagodica dugoprstih ruku čudotvorca. Uostalom, znat ćeš, odakle dolazi taj plamen.

Izranjaš naglo iz postelje da bi ponovo zaronio u svoju ružu. U času što visi iznad dvostrukih vjeđa ili vitraja.

Naizgled sam tu. Na dosegu ruke. Iza prvog rta. I zadnjeg rata. Svakako za dobrom nadom, od bolje želje."

Skida pled. Odlazi u kupaonicu. Svlači se. Mora se istuširati. Osjeća se

zasićena muzikom i riječima. Orkestracijama što joj neprekidno curi iz glave ili diskova dok piše. Zasićena je i mnoštvom vlastitih pasaža. Iskrsavaju naglo. Bljesnu kao mala melodijska dionica i gasnu u svijesti.

Koja hoće oprez, odmak, bitno. No što je bitno u životu jedne provincijske žene?

Ništa mi se osim garderobe ne mijenja u životu, kazuje starija dvojnica.

Meni ni garderoba, uzvraća Agnes.

Prska jakim tuše svoje lice Agneza. Navikla je tako ispirati gadosti. Pljuvačku. Umor dana. Kalem vremena.

Nosi uvijek iste tipove cipela i torbica. Crno i bakreno smeđe. Tek poneka crvena nit izađe iz potke tkanice i bljesne na suncu.Kao prva sjedina u tamnim kosama.

Šampanjac ne vole. Posebno ne u Francuskoj.Nijedna od njih. Slatkasto, gazirano, obojeno?

-Nedostaju štikle i ruski kockari, dodaje Itana prije nego će Agnes presjeći:

-I kavijar francuske ljevice!

Crveni ili crni, pitaš se poslije puno puta kao da je to jedino što preostaje od alpskih uspomena….

29. A što preostaje od olimpskih uspomena?

Mislila je na one slike koje joj je teško dozvati iz sjeverne perspektive. Mora sjesti u sebe, čučnuti na dno svoga bića. Spustiti se do sebe petogodišnje. Kad to uspije uskrsnu same.

"Koliko će puta umoran seljak vraćajući se s imanja zavezati oko murvina debla konopom magare nasamareno i s kotarinama punim tek ubranih grozdova dragocjenog grožđa. U boji tinte, modre kao vječnost.

Predahnuo je malo mještanin da iznese bronzin vode iz bistijerne i napoji živinče, da ne lipše od julijske žeđi.

Četiri su dudova stabla dugo označavala četiri kuće i četiri muška nasljednika u generaciji moga oca. Koja je njegov otac, blag kao što mu je ime, Blagota, zasadio u samo njemu znanom smislu brojeva i razmaka, rasporeda i redoslijeda. Naizmjence crni i bijeli dud.

Kao da time prorokuje dobru i zlu sreću za svoje sinove. I stabla su bila između naših kuća i bistijerne. Baš na pola puta do groblja gdje počivaju duhovi predaka.

Je li Blagota htio da mislimo na njega, idući na groblje ili dolje prema Razboju, najljepšem dijelu imovine? Prema prvom duvaništu, sa starim nasadima loza i smokvama koje su bile za tebe najljepše u Nahiji? Ili je htio da samo odahne i putnik namjernik i rođak i moj otac kad se bude vraćao sa svojih dalekih i dugih, sjevernih i hladnih puteva? Ili je možda slutio da će se roditi i neka proročica pjesnikinja koja će spjevati svoje cantose još u djetinjstvu?

Dok bude zurila u neobični labirint dudove sjene?

Provodila bih svoje ljetne i djetinje sate, duga avgustovska podneva u toploj kopreni između dana i večeri. Ili u svježa majska jutra u sjeni nježnijeg, svjetlijeg duda.

Prvi u drvoredu imao je najširu krošnju, najgušći hlad. Poneko bi prošao vraćajući se iz doganje na Barutani. S vrećom brašna ili bocom gaza za petrolejku. I navratio k nama na čašu lozovače. Bio je djed otesao jedan oveći kamen. Kiše su ga bile izlokale pa je za sunčanih dana nalikovao toploj plitici. Bio je usađen na rub ulice i prema korijenu murve.

I tebi je služio kao topli škanj. Tako godi kad malo si prehlađena.

A onda bi se s džade sjurio onaj đavolji stvor od Krsta Tomaševa i u trku viknuo:

-Što raaadiš tu Maaalaaa?Ili: Jesi li naučila više azbukuuuu?

Za njim bi ostao miris dobro ufitiljenog cigara duhana i sjena kaubojskog šešira što mu ga poslao brat iz Amerike....

Kad bi zastao da nagne malo freške vode niz grlo, usipajući je u sebe kao u ponornicu, ti bi zapazila svjetlucanje lažnoga zlata u pečatnjaku koji je tako ponosno nosio na malome prstu lijeve ruke.

Pomislila bi:

-Kakav si to baksuz nesretniče? Kad već ne bih imala para za

pravi i sjajni, u varoši kod filigrana kupljen prsten, ne bih nosila ni ovaj lažni, ne bih se kitila tim kupljenim kod Cigana na pazaru…

A on bi, kao da presijeca tvoje misli, požurio da nazove:

-Dobro vi jutro, Blagotići. Pa da osluhne eho one njene strine, karijatide:

-Dobra ti sreća Tomašu….

Ti bi ostajala da brojiš ovčice, popadale plodove murve. I misliš o dalekim kontinentima, Robinzonima Kruzoima i gusarskim osvajačima pred kojima se otvaraju uvijek nove obale.

Ili u Grad, ako bi te baba ili tetka pozvale na objed, morala si staviti štipavicu na nos za mirluh onoga pirgastoga pijetla što se još kokoti iz kotlića na verige nad ognjištem. Jedino je miris tepsije ispod sača mirio onaj dobro poznati starozavjetni obruč napetosti koji su zatezala djeca, oko svetoilinske slavske trpeze...”

30. Crveno ili crno, ovdje ili ondje, tamo ili tu? Siamo dei, aspettiamo fine del mondo…

Devedesete.Treća zaredom. Odlazi s učenicima u Veneciju. S generacijom koja je u zadnjem maturalnom razredu. Putuju busevima. Dva razreda. Dva busa. Tri razreda?

Neki su od njih mrtvi. Posljedice rata? Droga? Automobilske nesreće? Vise u kavezima vikendom. Radnih dana dolaze u školu. Pretežno djevojke, svaka druga s licem svetice.

Putem pjevaju. Sve narodnosti. Zna to po prezimenema. Svi se jednako vole kad se udružuju protiv zamornih programa. Teško im gradivo. Ne vole nijednog od pisaca u programu. Čitaju dvoje ili troje u razredu od četrdeset i više. Ostali imaju sažetke lektira. To je u ratu ušlo u modu.

Sažima se i pejzaž. Slovenski moteli, Opicina, Trieste. Lido. Lido di Iesolo. Di Jezivo.

Raspršе ih vodiči u nekoliko hotela. Agnes s kolegicom spava u tijesnoj sobi s bračnim krevetom. Okupljaju se na obrocima. Morao bi ih hvatati radarom. Neke joj djevojke tužakaju druge: provele su cijelu noć vozeći se s Talijanima u barkama.

Agnesi se ledi krv u žilama: pomisli na tamne lakirane čunove gondola. Zgadi joj se primisao koju osjeti. Ševe se u mrtvačkim sanducima što lebde kanalima? Nalik onostranosti?

Sljedećega dana jedna od djevojaka na putu u Padovu dobije atak. Grand male. U busu koji je išao ispred njihova. Iz Agnesina razreda. Par sati čekaju u bolnici liječnicu. Epileptologa.

Ona postavi stotine pitanja i potpitanja djevojci. Agnes prevodi. Poslije im daju pismo.

Za domaćeg liječnika.

Da ne prave frku ne javljaju roditeljima. Sljedeće dvije noći Agnes ne može spavati. Uzima lijekove za smirenje. Danju pliva. More je puno trava. Pijesak nalikuje onome na Velikoj plaži. Rijetki kupači. Kraj avgusta. Nekoliko dućana u mjestu. Jedva nalazi kasetu Luccia Dalle. *Siamo dei, aspettamo fine del modo…*

San Marco je pun golubova. Nadlijeću nad njihovim glavama. Kao u engleskim filmovima.

Tek što se vrate jedan od učenika iz razreda paralelnom njenom, onoga kolegice s kojom je putovala u Veneciju, strada u saobraćajki. Jedino dijete roditelja. Njegovoj majci ne preostaje drugo nego utok u vjeri.

Kolegica koja je s njom putovala plače u čajnoj kuhinji. Agnes dolazi kasnije na nastavu.

Na treći sat. Jer putuje iz varošice na nastavu. Ne može shvatiti što se zbilo. Zašto plaču i oni koji nikad ne plaču.

Prepričava kako je mladić par dana prije na njenom satu pjevušio *Cesaricu*. I kako ga je molila da ušuti bar na pet minuta. Nakon minute ili dvije pokaže list papira. Velikim slovima je pisalo: PROŠLO JE PET MINUTA.

Još samo pet minuta, pjevalo se u nekoj stvari kad je Agnes bila mala.

Tih godina, dugih deset godina rata i poraća, svakih se pet minuta, svakih pet sati, svakih pet dana nešto stravično događalo u Školi. A kad se ne bi događalo, onih preostalih pet minuta, osjećali su se carski.

Posebno je bivalo turobno u poslijepodnevnom turnusu. Agnes bi dolazila na nastavu ponekad i pješice.

Siđe onu stanicu prije i pješači na svoj prvi sat. Učenicima i nekim kolegama je to treći, četvrti. Dvorište puno učenika…Obično dojave da

je podmetnuta bomba. Test iz matematike ili stranog jezika. Ili knjigovodstva. Konjovodstva? Dok policija pretraži dugačku zgradu Škole, sve toalete i razrede, prođe ne samo veliki odmor nego i sljedeći školski sat.

Kolege se smjenjuju. Odlaze u rat. Oni suspektnih prezimena izbjegnu. Kako se Agnes održala? Zato što je tu rođena? Je li je netko zaštitio? Zato što je ona štitila učenike na maturama od kolega daveži? Kao njen otac svojevremeno? Što je šaptao slabijim učenicima na završnom ispitu?

Jedan od kolega bi započeo sa starijim piscima hrvatskim a završavao s Kafkom. Ravnateljica bi je pozvala da je nakratko zamijeni u komisiji. Agnes bi skratila međusobno mučenje kandidata i vrlog kolege. On sam nije znao čitati Držića bez komentara. Jer ga nije studirao. Sad se nadobudan našao u ruhu isljednika s naočarima bez okvira i svijetloj košulji da crpi ekonomiste kafkijanskom tjeskobom. Učionica sa stijenama prema jugu. Vreli dani poraća. Navukli su crne zavjese. Svejedno na drugom katu je 30 stupnjeva već u 11 sati.

Svaka zavjesa Agnesi nalikuje crnoj zastavi. Koje su se na Školi vijorile gotovo u pravilnim razmacima. Zaredali su se, posebno među gimnazijalcima u drugoj smjeni, zavjeti crnim ružama. Mladi fanatici ili narkomani?

Šutjelo se o svemu u Zbornici. Samo su se smjenjivale priče o ženskim bolestima, dječjim ospicama ili muževima na fronti. Kad bi Agnes ušla na kraju pauze najednom bi zašutjeli. Sjeća se tek jednog ogriska društvanceta uz kafenisanje. Ekonomistice. I nova anglistica. Bila je riječ o dužini prstiju. Ko kako reže. Agnes je pretrnula kad je shvatila. Naglo se skrenulo ka statističkim podacima. Da se "kod njih" rađa najviše muške djece. Pomislila je da je riječ o Albancima. Najednom u hipu shvati da aludiraju na Visozemce. Potom pripovjedačica ove gadosti, da se ispravi jer se ugizla za jezik, a Agnes ju je običavala povesti kolima, stanovale su obje podalje od Škole, ona koja je predvodila rasnu brbljariju, zaključi:

-Da, oni su i najviši u Evropi. Statistike to, pokazuju, ne.

-Nakon Šveđana, doda Agnes. Koja nije skidala ni svoj sako ni svoj šal.

U *rušnici*. Kako je osvanulo jednoga dana na vratima garderobe.

-Nego, doda, mislim da su ti podaci malo *bajati*. Namjerno je upotrijebila tu riječ.

-Jer to navodi enciklopedija LZ, nastavi. A podaci u njoj nisu obnavljani, iz pedesetih su.

To je već skoro pola stoljeća, zar ne?

Plava i visoka anglistica, prava *jelavošica*, rekli bi prerađenim engleskim Visozemci, poskoči, ukoči pogled i ustade prva od stola. Uze svoj imenik. Ode na nastavu. I Agnes je običavala ići među prvima.

Agnesino društvo pušača i prijatelja pušenja još nije bilo došlo. Otkad je zabrana, puši se na lođi. Svejedno, nije ih čekala. Otišla je na sat, čekala ju je *Prokleta avlija*. Uvela je Andrića pod "svjetski pisci". Roman koji je objavljen u godini njenog rođenja.

31. Proklete avlije: kako se u njih osidriti?

Pokušavala je i s time Agnes. Itekako. Osidriti se u sebe. Kao u najsigurniju luku.

Nije joj išlo. Ni kad bi promatrala dvije porculanske šalice. Nalikovale su jedna drugoj.

Bijela podloga na kojoj su plavim nježnim crtežima upisani mornarski znaci. Na jednoj je sidro u mnogim inačicama ličilo na nešto iz muzike.

Zapravo, ako se zagleda iz daljine i violinskom ključu.

Alegretto ili andantino grazioso?

Kako bi se upisivali pljuskovi u simfonijskoj pjesmi?

Malim molom na čijim kraju stoji lijepo oblikovan kamen kao neki uskličnik.

Dur vremena. Kao mol s užadima. Da se konačno i jednom za svagda veže uz neku obalu. Duh vremena nije podnosio osidravanja. Vezove. Stalnost. Pripadnost.

Gruba vremena, rečeno neodređenim, neutralnim načinom.

Ovaj jezik to trpi: osidravanja u nekom mlakom moru-molu.

Barkom na jedra. Jedrenjakom koji stiže iz druge porcelanske šalice.

Nježnom barkom oslikanom finom tankom kineskom ručicom.

Kao u djeteta.

Rekao joj jednom jedan lik: pogledaj u zlatne ribice na mušemi, pa ćeš znati šo ti kažu. Ispunjavaju li ljetne želje. Koji je znao njene riječi.

Mušema, mušoar.

Neka počekaju zlatne ribice. Ionako je morala uvećati dioptriju. Večernji jogurt miješala bi sa zobi pridno. Prskavali bi mjehurići s mušeme i iz ribica. I nije mogla znati jesu li iz jogurta, morskoga dna ili sa stola. Tek pod rukom. Samo jednostavno. Estetikom protiv etike. Kao u milanskim vitrinama. Izlozima. Veliki stol s akvarijem. Tih davnašnjih ljeta na televiziji RAI. Onaj novinar - Pipo Baudo?- ne prestaje brbljati. Balbetare.

Svi su upućeni u tekući kičeraj tračeva. Nitko da baci udicu. Tek pokoji dokoni arhitekt što listajući časopise naiđe na Casa Malaparte. Pa je pita:

-Kak' ne znaš za tu vilu nadnesenu nad morem?

Ona šuti. Kak' ne bi znala. Vid'la ju je zbliza. Vilu na hridi s koje se možeš hititi u more.

Vilu prema moru.

I onu srodnu a mračnu Dannunizijevu na Lago di Garda, najzaškurenijem mjestu talijanske poezije. Vidjela je to svojim očima vrlo mlada.

Itana joj predvečer pripovijeda o tome kako je njen otac imao primjerak D'Annunzijevog "Ognja". Poslije bombardmana opljačkaju im kuću, odnesu i tu knjigu.

-Možda da dokažu saradnju s neprijateljem?

-Ma kakvi, zar nije spavao partizanski pilot u našoj kući, Savičin sin, krio se od racije.

Osim toga ilegalci nijesu pljačkali. I ne bi ponijeli i sat s Njegoševim likom.

Itana se potom zagnjuri u svoja sjećanja. Ispriča joj toliko toga što je vezuje za *Fennetre de la maison paternelle*…

Prvi puta spomenu metaforu svoga oca o pet kćeri. Njih pet kao pet kontinenata.

Agnes dodaje smijući se:

-Jesi li ti bila crna Afrika ili stepska Azija?

Umjesto odgovora Itana se zagleda kroz nju.

Agnes zna, to je čas kad počinje svoj alternativni život.

Stalno je negdje drugdje. U svojim lektirama. Luta doživljenim uspomenama.

Nakon filma "Pijanist" prene se i pita je:

-Jesam li ti ikad rekla da je ovako izgledao moj grad nakon što su ga saveznici dokrajčili bombama? Kao da gori hiljade kandila. I da je samo u Dresdenu u toj istoj Evropi stradalo više ljudi prema broju stanovnika.

-Ne, mama, nisi.

-Shvataš li dijete moje zašto ne volim ljotčike i samaljote, kaže joj kroz suze.

- Moj rođeni i jedini stric, nastavlja, postao je prva žrtva prvog bombardmana u oktobru 1943. Za njim ostane udovica s troje djece. I nas šestoro. Svi izbjegnemo na selo kod babe. Otac u gradu, u žici. Sagorjeli su bombama- kandilima grad. Tolike hiljade ljudi.

U rovovima. Čitava jedna porodica u našem komšiluku.

Noći su izgledale kao dani, kad bismo se popeli na Zeleniku.

Mogao si čitati uz nebesko osvjetljenje.

Sine ponovo Agnesi naslov romana: Noć je sagorjela dan. Dani koji su sagorjeli kao noć.

Misli Agnes potom zašto nije o tome nikad napravljen film ili napisan roman. Kako istu priču zna iz verzija njenih sestara i brata. Dvoje djece nakon rata i nakon što je to učinila Agnesina Itana dolaze na studij u Z.

Kad je odlazila pratili su je na voz. Brat je poslije svu noć preplakao. Nije hti priznati, nego da ga je bolio zub.

Godinu poslije nakon mature upisuje Vojno učilište. Postaje plavac. Ne leti, nego je veza. Usavršava se u Morskoj Soboti. Najstarija sestra ga posjećuje. Puno puta priča to svojoj jedinici kad brode Dolenjskim.

-Znaš li kako su bili duševni slovenački radnici? Stanovala sam kod jedne familije, kako su me lijepo primili tih par dana na *kvartir.*

Čini to uvijek na istom mjestu gdje se cesta izravna kao pista, prema Cerklju.

I gdje stoji natpis da je fotografiranje *prepovedano*. Nad pejzažem se u nebu naziru baloni, crveni, žuti, zeleni. Liče na fantazmagoriju.

-Lebdite Evropejci svih boja! dođe Agnesi da usklikne.

-Plutajte nebom ničim izazvani!

Žudnja za avanturom, rubni sportovi, iskušenja kojima liječe nerve.

Od čega?

Pretili drobovi, prazne tintare. Trebali bi provesti par dana u atomskom skloništu s osam stotina učenika. I održati nakon toga nastavu od tri školska sata. Po trideset i pet minuta.

Čim otvoriš dnevnik da upišeš sat počnu zavijati sirene. Skotrljaju se njih sedam razreda u generaciji puta četrdeset i nabiju u smrdljivo atomsko sklonište. Većina nakon nekoliko minuta počinje šiziti, izlaze van pušiti. Neki dobiju napad.

Nijednom nisi izbjegla. I ostavila ih. Tek jednom kad si se zatekla s Dijanom R. u zbornici. Ona nije htjela sići. Odšutjele ste jedna vis-à-vis druge pola sata, čitav sat, dva sata, ne znaš više koliko je vremena prošlo - uz mali stol na kojem je bila upisana šahovska ploča.

Šahovnica se počela upisivati i u njihove vijuge. Naročito nakon što je došla interna uredba da samo Hrvati mogu predavati hrvatski. Tada ju je Dijana pogledala stišavajući njihove sumnje.

I rekla jednostavno:

-Nitko od nas četvero nije etnički Hrvat, kaj ne?

Agnesa pomisli, da bome. Same narodnosti i manjine predaju hrvaščino.

Poslije voziš brzo kući i tvoja Itana umjesto u podrumu sjedi pod orahom. Vikneš joj:

-Brzo u podrum, ne možeš protivno zakonu!

Ona se strese i siđe onih osam stepenica do drvarnice. Tamo je poljski krevet, dekice, dva bidona vode, stari tepih. Trese se i recitira pjesnike.

Kad je nakon rata a prije Oluje Agnesina Itana doživjela dvostruki srčani udar i opravljala se u toplicama, Agnes je bez ikakvih dvojbi promijenila narodnost u radnoj knjižici.

Ušla je u veći, kulturniji narod jednom jedinom izjavom. Nisu bili dovoljni njen svakodnevni pridni rad, iskustvo mentorice, objavljeni radovi, stvaralačke radionice pisanja, podizanje pismenosti mladeži, osvojene nagrade njenih pulena…Ne.

Trebala je pismeno iskazati svoju privrženost.

Volji većine i volji vođe. Bujrum!

Nije joj samo taj događaj sagorio dan. I noći. Uzimala je apaurine.

Dva puta po pet miligrama.

Kolege joj nisu dale da ode na bolovanje. Bili su solidarni. I onda kad joj je prepukao glas.

Odšumiti jezik koji bruji, dati im da čitaju tekstove, to je kasna jesen 1994. Održati par sati i sjesti u kola put toplica. Pola sata vožnje autoputem. Ledeno, već se zima valja. Itana je tamo na sigurnom.Vježba izjutra, potom leškari, pa ruča, pa zatim šetkaju do ljekarne.

Kad ju je ostavila prvi puta u lječilištu kao pacijenticu samu za stolom među drugim pacijentima Itana je počela plakati. Prvi puta nakon što ju je rodila, njena Itana koja je tad u svojoj 65. godini, ostaje u bolnici. Agnes je umiruje. Mora požuriti na autobus. Ima popodnevnu nastavu, treba doći do Trešnjevke. Putem dok čeka bus i sama tiho plače. Kako plaču žene njena roda. Šutke. Cure joj suze niz lice, kao kad se otapaju sige.

Jedna joj seljanka na stanici kaže:

-Najte se plakati, se bu prešlo.

I sve prođe, makar privremeno. Sve se ovo jednom zove lani.

32. Trepte zvijezde nad krovom antike

Zvijezde trepte nad krovom sicilske antike. Čini se, mogao bi ih dotaći rukom..

Ubrati zvijezde, ponoćne cvjetove neba…

Agnes je bila upamtila ljeto s početka osamdesetih. Kojima će završiti jedno poglavlje u njenu životu. Osamdesetih kojima će padanje jednog zida i paljenje mnogih zastava započeti rasipanje crvene fantazije. Osamdesetih s kojima će se začeti preporodi desnih i crnih revolucija.

Che preporodi, uspostava njihova. Ne koristi eufimizme, Agnezo.

Ovaj je roman tvojega iskustva. Predaješ ga drugima s odgovornošću autorice.

Jesu li se mogli sresti Agnes i Neimenovani tamo gdje nema vremena?

Jedini događaj koji je mogla zazvati u sjećanje na putovanje Italijom i Sicilijom je činjenica da je u Taormini tih večeri plesao Nurjejev. I da je ulaznica bila skuplja nego dva noćenja u pristojnom pansionu. I da je pijesak na plaži u Agrigientu siv, a lubenice ogromne.

Intima Agnesina mogla bi se zvati *Tajna izložba slika*.

Sačuvana je u njenom sjećanju kao kolekcija fiksiranih opažanja i doživljaja.

Ne može reći da ih je nosila sobom.Već obratno. Nosile su je te slike.

Nastanjivala ih je. U stvarnosti vidljivog i zajedničkog gotovo da joj je bilo svejedno gdje boravi.

Neki je dan s Redaktoru rekla u priči o putovanju i osidravanju:

-Dom mi je tamo gdje je moj jezik.

-To si posudila od svog zeljaka, D.K.

-Ne samo od njega, mnogima je jezik jedino utočište.

Shvatio je to kao žaoku. Nedvosmislena poruka da ne stanuju u istom jeziku upozoravala ga je da je Agnesin dom ona sama…

Gazdarica drugim rječnicima, gospodarica drugačijim vokabularima…

Pitao se Redaktor, Neimenovani, Tipični, Čovjek svog vremena: Što se to događa s njom?

Kad se mirna okrenula da izađe. Bez one svoje umiljatosti, bez uobičajene nježnosti.

Čak i bez reske grubosti svojstvenima ženama njene dobi.

Ovako će otići od mene jednoga lijepog sunčanog dana. Izaći i prikloniti vrata.

Neću ni znati kamo, ni gdje, ni s kime? Osjetio je žalac u stomaku. Ili osrčju?

Gluposti, samo jedna od žena s liste čekanja. Zaboravit će na to već s prvim tekstom ili tekstolomkom.

Prvi puta nije mu dopustila da ju prati do ulaštenog, širokog stubišta.

Kao vodopad pljuskalo je svjetlo i prštalo pod njenim koracima. Stubište usjajene bjeline.Sinu joj sličnost s amfiteatrom u Taormini. Otkloni pomisao: kakav teatar sjena usred mrkog sivog grada.

Otklesa joj se misao sama: lakše je uspinjati se nego silaziti.

Mislila je jednostavno Agnes.

Nalik planinarskim i laktaškim zapovijedima. Protivno teži. Protivno logici stražnjice.

Teška ulazna vrata otvorila su joj zasićeno podne. Sunce ulice.

II dio

Onamo gdje je stranstvo stvarno

33. Lanjski snjegovi ili Istarska muza u svojstvu puhačice stakla

Nastavljamo prethodnu scenu tročetvrtinskim taktom godina, jer je Agnes tada još u velikom svijetu. Radi i ne boji se gladi.

Što su sve Zapadnjaci žderali u serijama live prijenosa? Na čemu su konačno mogli zagrijati svoje duhove? Jezike. Ili one stvari? Odrediti se za jednu od strana. Dati potporu. Smisliti nove *filosofeme*. Napraviti filmove. Dodijeliti nagrade. Di nuove belle arti. Di preživljavanje. Rasuti sjeme po sjemeništima. Uvidjeti Gospe. Pokupiti krvave suze.

Otvoriti društva. Pohapsiti vođe. Osmisliti pomirdbe. Na salvetama. Za ručkovima.

Posijati minska polja. Rasprčkati zemljice u kovanice. Ubakšišiti glavnice. Uništiti industriju.

Razviti šverc. Protjerati trustove mozgova. Da upravljaju izvana resursima. Posvojiti vodu. Struju. Plin. Šume. More. Ravnicu. Do Kosova polja. Elem, sve je to ionako rad socijalizma. A on nema lice. Nego njušku. Koju pojedeš s retro-dokumentarcem. Sve je to ionako stečeno u mraku. U kojem je svaki šljaker imao fićeka. I vikendicu.

Jednu na selu drugu na moru. Dopust. Sindikat. Večernju školu za opismenjavanje dovršit.

I sve to džabalesku. Sad ih prosvjećuju mozgovi novinarski.

Ne zanimaju Agnes ni domaće gadosti. Ali ponekad i doma mora otvoriti novine ili upaliti TV. Tamo neko na gotovs spreman mitraljira. Rafalima riječi. S viklerima na glavi.

I masnicama na obrazima. Ženskog roda? Poslije par godina u nacionalnim novinama gdje ne vrijedi ni horoskop pljuje po njenim kolegama:

“Moji srednjoškolski dani bili su najčišći horor.Profesor iz fizike, totalno zbunjen, stalno okrenut prema ploči, mrmljao je i pisao formule, koje je razumio on i jedan genijalac njemu sličan.Povremeno se znao baciti s balkona, nitko ne zna koliko se puta pokušao ubiti, svaki put bi se nakon oporavka vraćao u razred još očajniji i bolesniji….I profesorica iz filozofije je bila pijanica….čitav bi razred skupio lovu za bocu bilo čega,…Nikad nije odbila…Nekad bi ocjene upisivala trijezna, nekad

pijana, kriteriji su joj bili totalno nejasni…Moja djeca nisu upisala gimnaziju jer ja nisam htjela da prolaze ludilo koje sam ja preživjela"

Spisateljkovica se slika u talijanski upakiranom stanu. Dizajn s crvenim, crnim, bijelim?

Ili su ipak prevladavali *trecolori*?

Špagete joj prolaze nosnicama? Ili napravi promaju u glavi prije nego sjedne za veš-mašinu pisaće mašinerije? Ukazuje na standard koji gubimo time što smo s ovu stranu Soče.

Hvalospjeve liječnicima, omekšale tonove, zamjenu oteščalog rječnika uličnog žargona za finu gospoju. Ipak tu nešto ne štima. Agnes je bila dobro upamtila iz neke emisije.

Fol-live. Nasnimljene. Ipak, doktori su zna se. Biele kute. Humanisti. Njima se valja klanjat.

Unaprijed i unatrag. Oni pronose slavu slobode. Vidi odnos prema ranjenicima. Vidi porast privatnih klinika. Cijela domaja klinika. Hem je Hrvatska ciela ambulatorium. Ili poliklinika.

Do Praga.

Hrvatska doktora. Medicine, prava, poviesti, filosofije. Duga tradicija: Em je dr. A. P. bio domoljub? Hem i prije dr. A. S ? Hem i kasnije Dr. S.D.K.? Hem je Dr. I. P?

Hem Dr A. H? Hem Dr M. G? Sve sam go gumanist? Nastavi niz belleza…

Postavila bi Agnes rečenu naočarku među rečenih osamstotina zvierova. Za rata.

Da s njima siđe u atomsko sklonište. I lieči ih bez ijedne biele kute. Većina ih je bila na zgarištima, bojišnicama. Ili zakrabuljene u institutima. Prezaposlene od viškova rasudne snage.

Nijedan tečaj Liečnika bez granica. Tko je mogao znati što žvaču klinci s travom vegana i hamburgera. Ili što nose po džepovima, osim kondoma i kaoguma?

Nitko od njenih pedesetak kolega profesora nije pio. I nije dolazio na nastavu pijan.

Ama baš nitko. Zarađivali su u kunama četiristotine dojčmaraka mjesečno.

Neki su pobjegli u Beč.

Neki su promijenili ime. Drugi nacionalnost. Jer nehrvati ne mogu predavat hrvatski.

Treći otišli u rat. Na Velebit. Posijedili preko noći. Četvrti pali na radnom mjestu.

Nijedna doktorska kćer ne bi ostala raditi s doktoratom u srednjoj školi.

I ne bi ostala bez obeštećenja. I ne bi šutjela k'o riba.

I tako ušutkana slušala zapovijesti pedagoga, tajnika, lezilebovića.

Ostala da ispunja idiotske ankete.

Zgadi joj se na Domaju i njene novinarske tintare. Dođe joj da zapali sve zastave.

I ponovo digne sidro.

34. Bedemi ljubavi i kako preživjeti u njima

Piti šampanjac za jedan od Dana zahvalnosti? Proglašenja neovisnosti? Državnosti?

Cvao je behar jednako tako. Šljive ili jabuke, mislila je Agnes nadnesena nad velikim prozorima ogledne zbornice. Netko je skuhao veliki lonac kave.

Padali su đaci i kolege kao kruške. Nitko normalan ne izdrži u srednjoj školi više od deset godina, ponavljao je njen otac. Već nakon trećeg sata umoran si, uzvraćala bi Itana poslije nastave u Večernjoj ekonomskoj. Ne možeš se zezati. Uvijek netko izvadi kusturicu.

Ili mahne repom, do banskog.

Agnes je samo u ovoj izdržala dvanaest. Predratnu i jedanaest ratnih i poratnih.

Pomisli na Čehovljeva *Čovjeka u futroli.* Profesor grčkoga. Sva bijeda ovog zanimanja u zakučastoj figuri provincijskog profesora. Ima li drugačijih?

Novinari su u Novom vremenu, s Novim poretkom pljuskali medicinom. Medicina novinarstvom. U sav se glas mljelo o najstresnijim zanimanjima. Broj jedan novinarstvo, potom kirurgija. Zatim piloti. Ili možda obratno? Ne sjeća se više.

Bidni srednjoškolski profesori izlizanih sakoa u starim kolima,

poderanih glasova i nerava, tankih lisnica i sumnjivih dokumenata, nikoga nisu zanimali. Spadali su u rušnicu.

U kazališnu garderobu. U ropotarnicu vremena.

Nisu se prilagodili. Nisu imali ni za tramvaj. Švercali su se jedni uz druge na maturalnim putovanjima. Da vide Veneciju. Ili Pariz. O, kako je tamo zamazano i sve ukakano.

Sve smrdi fuj po duhanu…

Zato je doma lijepo.Veeeelika kravata se zaveže od Sjevera do Juga, od Zapada do Istoka.

Svi smo ukravaćeni, obuhvaćeni, obujmljeni. Ulančani dizajnom. Od Crvene do Bijele od Bijele do Crvene. Plavo je tek more, duboko duboko.. I nad njim nebo povisoko…

A mi uljuđeni…Daleki od barbara….

Morem plove brodovi, nebom zrakoplovi od po par desetaka metara.

Vlasnici im nisu profesori.

Oni čuče po svjetionicima ili ruju po antikvarijatima. Računaju vrijeme do propasti Imperiuma. Komete ili repatice, hepeninzi i bljuvotine im ne idu. I kad im ušporkaju kaputе pljuvačkom i izmetom šutke se vrate među svoje libre.

Težište je ljudskom stvoru u stražnjici, to dobro znaju.

Podmetni joj malo perina, već je zaglušila svoju prdnjavu.

35. Kako spoznati sebe i osvojiti muškarca u kišnome danu

Prilika da se vodi ljubav, mislila je brojeći svoju krunicu uz kišu.

Da se vodi ili o njoj mašta. Čeka vrijeme s kojem će doći.

Ovaj tekst nije izgubila. On je kiša koju je već napisala, koja je zasula, zalila onaj negdanji žar. Mudra kiša, da ohladi i ugasi žar i gorenje, prije nego što postanu pepeo.

Agnesina je Itana imala u svojoj slavnoj i predratnoj gimnaziji koju je sagradila jedna od princeza visozemskih u zdanju od klesanoga kamena i simetričnih dvokrilnih vrata glavne porte kao onaj orao iz grbova dinastičkih, dvoglavibijeliorao, u takvoj je realki Agnesina Itana imala u sedmom ili čak osmom razredu školsku zadaću KIŠNI DAN.

I da ne bude zaboravljeno predmet: Kosmografija.

Ne sumnja ni časka, prenu se Agnesa, da je njena Itana dobila odličan.

Možda je čak već i bila zasukala završna, maturska godina, ‘48.

Koja je svakog od stoljeća u kojema su se brojale revolucije, bila prevratnička.

Sad je Agnes u svojoj takvoj godini. A ti čitatelju, ne znaš ni boju njenih očiju.

Treba li ti to da bi je spoznao? Bi li trebao znati i broj njenoga grudnjaka?

Mijenja li se duša s bojom šarenice? Hoćeš li joj nakalemiti modre leće?

Mijenja li se duh pod košaricama 95 B?

Sjedi Agnes i otpuhuje dimove cigarete. Zuri kroz staklene zidove mjesnoga puba.

Mladići i djevojke sjede za posebnim stolovima. Ne čuje o čemu razgovaraju: konjskim snagama ili silikonskim grudima, vešu ili probavi, dječjem bolestima ili cijeni marice na Bliskom istoku. Vidi njihove frivolne izraze, ispijena lica. Svi piju macchiato.

Macchiatio je ušao u naviku Sjevernozemcima već dobrih trideset godina.

Mladi ljudi zapravo je i ne zanimaju više. Osjeća otpor prema njima, zna kako brbljaju i pišu.

Najveća većina ih je nepismena. Informatika? Ne čitaju baš ništa, ni horoskop u novinama. Svaki sanja da postane svinja u Farmi.

Svaki jest svinja u Gospodarstvu glupaka.

Znaš li rijetki i pažljivi štioče, što znači biti suvremenik i šutjeti na kišu i gmljavinu?

Biti prokazan ni kriv ni dužan? Ne smjeti izustiti ni jednu pjesmu na svom jeziku? Osim u getu? Jer je taj jezik polubrat ovom koji čitaš, ali ne i blizanac. Tvori pasive, sintaksu ili neke glagole drugojačije. Pa ti ne treba prijevod nego dobar prijevoj na nosnoj i uzlaznoj zapušnici da ga usrkaš bez bijelog baruta. Što ga naša i njihova djeca ušmrkavaju ionako na engleskome.

Mogla je i napisati:

> *“Utorak je, kiši, mislim na tebe, sluti se Gospina odežda iza Preobraženja iz kojega snivam.*

Napisati koješta: slatkasto i lirsko, da se provuče kroz iglene uši kao slonica.

Neprilično je pisati sonete uz kolektivno ludilo. Kao što je nedostojno ljudskosti zapjevati na sjenama mrtvih i prognanih. Oni su više nego dvostruki. Oni su mnogostruki naši vlastiti mogući životi. Morali su otići ne samo da bi se spasili.Morali su se preseliti da izbjegnu progonima.Kolike je učenike Agnes spasila?Međutim, spasiti glavu ne znači i spasiti duh.

Ovamo, ovamo ostavili su prostraniju, raseljeniju, čistiju zemlju.

I što smo mi koji nismo činili ništa jer smo šutjeli bolji od onih koji su okidali obarače?

Koji su čistili? Jesmo li ljudi ili prvorazredne hulje?

Koje su se bojale organizirati samo zato što su umjesto nas to činili pregnantni političari? Nekoliko bubotaka, oprostite, nije isto što i glava puna trauma. Pamćenje naseljeno užasima.

Katarza što slijedi nalikuje kiši. Ispire posljedice tragedije a da ih ne ukloni?

Kako uopće možemo jesti, spavati, govoriti, misliti?

Svaki talijanski bidone ili serija o hitnoj službi izazove naša srca milosrdna.

Jedno jedincato njihovo dijete, ili ako hoćete baš Ciganče, zasuto je našom pljuvačkom.

Dotle, ili koju godinicu kasnije, u Tvornici neko S onu stranu peva "Đelem, đelem"

Teba li reći da je bio tout Zagreb. Alal nam vjera!"

Agnes zastane nadnesena nad ovim tekstom, zamisli svog kratkovidnog urednika kako žmirka čitajući sebi u bradu. Naposljetku joj kaže:

-Ovo, zar si mislila da će ovo, proći? Da su sazrela vremena za tvoje revolucionare drkarije? Daj ženo božja, zbroj se, zar ne znaš gdje živiš?

- Očito ne shvaćam dobro. Da se i ti nisi zabunio u vremenema i mjestima pripadanja?

Osjeća Redaktor kako ga je Agnesin tekst zagrebao po ušima. Jednako

drsko joj odgovara.

-Nisam se zabunio niti zbunio nego si ti zastala u razvoju sa svojem staljinističkom žargonom.

-I ti ne znaš da se to nosi i na francuskom Zapadu? Moji studenti jednoga su dana osvanuli s majicama na kojima je otisnuta crvena petokraka.

-Jes, brate, odu na buvljake rumunjske i tamo džas-džaba kupe robe s bajatim simbolima.

-E vala, ako su i bajati, univerzalni su. Nedavno, nema par tjedana, bila sam u društvu francuskih ljevičara, nas petnaestak za večerom. I znaš što se pjevalo, ne znaš naravno.

-Što se pjevalo u tvojem društvu ljevičara?

-*Internacionala*, druškane moj.

-Dobro da nije *Budi se Istok i Zapad*…

-E, ne može samo tako: čekaju da ih ja, druzja probudim.

-Jesi li navila budilnik, da zvrlji na *Još ne sviće rujna zora*?

-A otkud tebi, moja pjesma?

-Tvoja? Nisam znao da postoje tvoje, moje, njihove pjesme.

Mislio sam ako je i pjevaju tvrdi na uši tvoji srodnici, da je vrlo pjevna.

-E, dekretom koji ja proglasim pjevat će se ovako:

"Još ne svanu Aurora, da nas riješi Zimskog dvora, mašala…"

Agnesa ustade spremna da se pozdravi. Redaktor se nasmija zbunjen.

Hoće li još jednom izaći, klisnuti, prije nego joj kaže da mu je draga.

Da je voli. Da će joj pustiti L.Cohena.

Na putu za Kanadu ili Tibet?

Upita se u mislima Agnes čitajući misli svome dragom kolegi, svome Uredniku.

36. Globalni kaos, komorni logos

Zadnje desetljeće stoljeća koje nikako da prođe, Agnes svakodnevno predaje đacima i studentima jezik i literaturu. Netko tko to nije radio ne zna što znači zamočiti ruke do lakata. U pustolovinu, u kalvariju,

kako to lijepo kaže Cervantes. Dok u prizemnoj predavaonici komadaju svjetske pisce upozorava ih kako je genijima književnosti udobnije na njihovim grobljima nego u nevičnim rukama *srednjomlata*. Kako je ironično i u sebi zvala srednjoškolce.

Oni pak, najviše vole pričice o piscima: koliko je šalica kave pio dnevno Balzac, je li Tolstoj stvarno u dubokoj starosti povaljivao svoje dvorkinje, zašto je Rimbaud i s kime bio homoseksualac.

Shvaća Agnes takvu znatiželju: u nemogućnosti da u pisanju dodirnu *konkretno* studenti ga traže u životima spisatelja.

A mrčna li jada, tamo je sve najčešće pusto: bjelina biografije.

Literarizirane, fikcionalizirane, ili ako hoćete sasvim fiktivne, fabulirane biografije nam se, post festum, objavljuju kao praznina građanskog izbora.

Rijetko sama čita poeziju naglas svojim učenicima ili studentima. Izabere najboljeg čitača, onoga koji nosi u sebi nerv glumca.

Kad je pitaju đaci o njoj samoj, onda im kaže nešto neutralno.Na primjer, da nikada ili gotovo nikada ne piše noću. Time samo rastvara jedno od općih mjesta o književnicima kao budnima i za sve odgovornima savjestima čovječanstva.

Najčešće za pisanje odabire jutarnje svjetlo, a voli i svjetlost rane večeri.

-Pazim na finoću izraza, kaže im.

Pa im zatim govori o jednostavnim stvarima, ravnoga tona:

-Teško mogu pisati ako mi je zdesna pribor za pisanje ili rukopis koji prepisujem.

Uvijek mora biti slijeva, kao i neke drangulije kojima se okružujem da bi ih dohvatila.

Pomisli pritom: kao božju bradu u času kad mi nedostaje tražena riječ ili izraz.

-Rijetko pišem uz glazbu, samo iznimno, i samo uz instrumentalnu. Volim samostansku tišinu koju mi pruža naš stan i četvrt. Nikad ne pišem uz cigaretu, nikad usput, nikad da bih ispunila prazninu, nikad bezvoljno...

I da im osvježi suhoparne, šture i zatvorene programe, unosi nova imena, nove tekstove, jednom mjesečno.

Učinila je to danas, pripremajući se za ovakav sat. Naišla je u jednoj

antologiji na necjelovitu pjesmu mađarskog pjesnika Lajosa Kassaka, pod mističnim naslovom:

Konj umire ptice uzlijeću.

Započinje svoje predavanje bez uznošenja brade, nosa, čela ili ramena:

-Naizgled, pjesma je posljedica verslibrističke kulture našega vremena s asimetričnim stihovima neparno krojenima, toliko dugačkima da ne staju u raster stranice.

-Dojam koji ostavlja Kossakova pjesma u prvi je mah sablažnjujući i tjelesan: kao kad ste slučajno, nesvjesno, promijenili jezik ili dužinu radio-postaje. Osupnuti ste drugačijim aliteracijama, asonancama, ritmom, sonornošću, kao kad ne razumijete ni retka od spikerove govorancije, ali vam se neopisivo sviđa ono što čujete, odjekuje kao crkvene orgulje u vašim ušima.

Počinje je zavoditi vlastita dikcija, metoda joj je već rutinska ali uzlijeće biranim riječima kao grlica prema nebu vječnosti gdje su pisci nastanjeni kao u nekoj aleji besmrtnika.

Kako je samo ponosna u tom času: ta ona ima pravo predavati svoje znanje, nije li to fantastično? Može zaraziti tolike mladce književnim svrabom. Neki će posegnuti u biblioteci za knjigama koje je nadopunjuju ili bar donekle demantiraju. Zna ona dobro kakvi su učenici, od koje sorte studenti.

Nastavlja izvana mirna ali srca što bubnja svoje snohvate pod rebrima - hoće li to izletjeti ili i u njoj šiklja kao u svakoj ženi njene dobi uz puni mjesec- i pušta misli da joj se razvežu kao žniranci:

-Ulomak Kassakove pjesme započinje poetskom frazom, naizgled bezazlenom:

«U Beču smo tri dana spavali na ulici»

ispisuje ih pritom tako žustro svojim krasopisom na ploči da se njeni učenici u prvim klupama ježe od škripe krede, pa se vraća licem prema njima i prozoru nastavljajući:

-Da bi sljedećim stihom snažnom paradoksalnom konstatacijom «dezavuirao» svoju lirsku poziciju.

Jedan od njih para tišinu muklim glasom zadnje klupe:

-Kako to mislite dezavuirao, valjda *devalvirao*.

-Nije riječ o burzi mladiću, nemoj zezati, znam da su ti dionice

i kamatni računi u glavi, ali ovdje je riječ o nečem posve drugom, poslušaj:

«onda smo konačno ižmikali sebe iz sebe».

Kako joj je dobrodošao Kassak da govori umjesto nje.

Brujala je svoju kasnopodnevnu didaktičku brojanicu dalje:

-U svakom novom trostihu ili distihu postavlja pred vas, pred tebe ne sasvim retoričko pitanje:

«što je to civilizacija», ili «što je to obiteljska veza»

ili «što je to vjerovanje u boga».

Guzate djevojke- način na koji sjede, na koji zapremaju sjedišta drvenih stolaca kazuje joj da se dobrano ševe sada kad su već neke i punoljetne, u zadnjem razredu srednje škole, počele su se premještati i vrpoljiti, znala je Agnes što je to značilo, ali svejedeno im slijedi časna u zadnjem satu i prije raspusnog *mesopusta*, i mogla bi čuti, mogla bi osjetiti Agnesina udvajanja. Nedvosmislena, izravna.

-Pa nećete nam valjda reć' da je poezija protiv boga ili obitelji?

To se ohrabrila jedna Agnesina miljenica s pitanjem.

-Ništa ja ne govorim: govori poezija sama svojim jezikom Možda ćete mi vi sami gospodo nešto znati reći, nešto što ne znam, započinje svoj neočekivani napad pitanjima Agnesa, par minuta prije nego je zazvonilo školsko zvono. Utoliko se čuje brujanje zvonika s obližnje crkve Sv. Josipa. Sedam je.

Onih desetak minuta ipak osluškuje svoje bilo, žamorenje postaje sve jače i Agnes čuje sebe kako podiže ton pokušavajući da ga nadglasa:

-Mi ubrzo postajemo svjesni razorne siline ove inkantacije: no ne znamo pjeva li to o nama neki tek pridošli Marsijanac ili pak neki novi Kaspar Hauser.

Odakle joj sva ta nepatvorena naivnost što graniči sa čudjenjem djeteta?

Zar ne zna da ovu mladost ne zanima ništa dalje od nosa ili vespe, konjskih ili bivoljih snaga, one, najvažnije stvari ili nogometa?

Odjekuju joj sumnje, sve nejasnije bivaju njene dvojbe: otići ili ostati, kao da brani sve pjesnike svijeta.

Neka temeljna neugoda zjapi između pjesnika i poezije i sveg ostalog svijeta.

Utoliko zazvoni resko školsko zvono.

Nakon što je sačekala da mladi ljudi izađu- unatoč parfemima svaki nosi i svoj tjelesni miris, a s njime i dobar dio menija - Agnes zaključava predavaonicu i penje se stubištem do zbornice.

Pita sebe samu u sebi samoj:

-I stvarno, znamo li što je to civilizacija, ili što je to obiteljska veza ili napokon, što je to vjerovanje u boga?

"Ta ista pitanja morali bismo postaviti prije i nakon svake katarze na ovim prostorima, uvijek iznova, nikad se ne umarajući, i bez obzira na to koliko malo odgovora našli na njih. To smo dužni učiniti i iz ostataka našeg milosrđa, ako ga još zaslužuju civilizacija, obitelj ili bog. Ovi su prostori, ne treba zaboraviti, balkanofatumski, balkanoikonični, i tu svojega udjela ima itekako i ovaj mađarski pjesnik.Uostalom, zar panonska nizina nije mogla biti trbuh Balkana? "

Penje se stubištem ustanove u kojoj predaje više od desetljeća rata i poraća, u kojoj su predavali i njeni profesori poetike ili i sami pjesnici, zastaje i zuri uz ostakljene zidove prema beharu u vrtu.

I misli dalje na stihove koji su ostali za njima, kao neki ogrisci dana, nakon mladeži i za njom koja im je u suton trebala naglas reći, kao što kazuju njeni kolege *Addio* već ogrnuti u svoje sakoe:

«čovjek nekakvom svilenom vrpcom produžuje svoju pupkovinu».

Pjeva li to Kassak o vlastitoj svilenosti- misli o tome dok otključava mala kola na parkingu pred zgradom- da bi joj suprotstavio putenu pupkovinu zemlje?

Kad se pogleda pažljivije zemljopisna karta – ovdje , da ovdje treba skrenuti, jer stoji Zagreb-zapad, ta ona ide tim putem kući, uvijek zapadno, kad se razmotre relacije i veličine kontinenata, onda je Balkanski poluotok gotovo polovica Evrope, ili barem velika trećina, ako se i ne uzmu u obzir mora koja ga oplakuju.

Otvara radio u kolima, ponovo mrke vijesti: red poginulih, red preživjelih, red poluživih, potom potrošačka košarica koju treba požderati za toliko i toliko kuna. Misli se je li to pravi značenjski i ekonomski ekvivalent riječi *kuna*.

Ne može se sjetiti iz albuma "Životinjsko carstvo" ničega do njuškice kune, ni boje, blijedi joj slika sa sličica koje je pridno lijepila u veliku bilježnicu. Koliko godina ima odonda? Je li bila dobila menzes,

ili prije toga?

Misli dalje svoju tihu pobunu ovako:

”Mađarska je stepa trbuh neobičnom balkanskom potkontinentu a atički korijen podloga ili noge .

Tko je ikada smio bombama i razarajućom politikom dovesti u pitanje ili smisao civilizacijske nanose ovih neobičnih prostora?

I zar uz kolektivni genocid svih nad svima nije izvršen i civilizacijski kulturocid kakav ovaj isti kontinent ne pamti od paljenja Reichstaga ili cinične politike Ciklona B? “

Jednako zapaža kako seljaci iza ograde autoputa pale granje.Osjeća i ugodni miris dima kad skrene s autoceste.

Eto, to mora zapisati čim dođe doma i prije nego joj Itana servira toplu večericu: grenadir marš, krpice sa zeljem ili paštašuta?

Lajos Kassak i dalje pjeva njenom memorijom- majka već prosipa salcu po vijcima tijesta, ispričava se što nema parmezana, ali zato ima malo slatko iznenađenje, nastavlja sretna što može ponuditi toplu večeru svojoj kćeri na rubu radnog dana...

Svejedno Agnesinom glavom zuji:

«mi smo drumove pribili za tabane i sunce je za nama pošlo u praznu preko zlatnih zasijanih polja»

Par stihova kasnije, kao par koraka dalje na drumskome putu iznova se pita u sumnji: « a ako smo mi usprkos svemu krenuli dalje to je komorni logos a ako postavimo vagu i tako ćemo mi tanji izvući kraj».

Zastaje Agnesa kod riječi: *komorni kaos*, jest naćulila je jedno uho da njime čuje novosti što su se u varošici zbile toga poslijepodneva, i koje joj između salate i slastice servira Itana, no ovaj divni sklop *komorni kaos,* o kako joj se to sviđa, liči na sliku iz nekog srednjoevropskog, mađarskog, panonskog filma, u kojim je sigurno riječ o preljubu.

Agnes sijeda uz pisaći stol i zapisuje u bilježnicu:

“ Proročanski je pjevao Kassak, u svojoj ekspresionističkoj gami o nama koji tanji izvlačimo kraj: jer kako ukleti, kako proskribirani, kako progonjeni mogu pjevati nego kao drhturavi prutovi na vodi ? “

Izviru ti Agneso izvrnuti stihovi kao zdenci.Potopljeni i otkriveni u nehotičnim otkrićima. Izbor i srodstvo drame pjevanja postaje jasno, kao u i ljubavi prepoznavanje.

37. Kao u ljubavi prepoznavanje: ožiljci, drama pjevanja

Književnik Milosz kaže da je počeo pisati izabirući kasnije poeziju da bi njome spasio svoje djetinjstvo. Agnez je počela je pisati prozu da bi spasila svoj duh. Duh zrelog doba.

Duh vremena koje se zvalo *olovno***:** kamo sreće da nikad nije prošlo.

Pa da ne znamo za draguljare, tvorničare oružja, pornografiju suvremene politike.

Vani se rascvjetava proljetni dan. Mora li se reći što o cvrkutu razgaljenih ptica?

Što s krovišta nesmotreno uzlijeću prema nebu urušavajujući se u dubine visina.

Kad pješači u ovakav dan čini se i sama sebi dijelom krajolika.

Nalikuje stablu. Izrasta i uzdiže se u visine, vijori se na lahoru, miriše svježinom.

Ne brine se Agnes oko zaljubljenosti, ne žali što samuje. Svoju samoću shvaća kao privilegiju.

Emancipirana? Cijepljena od građanskog smisla za stvari? Njegova reda?

Muka joj je od tih oblika. Hoće li dobiti proljev ili mučninu ne ovisi samo o tome što je jela. Najprije o onome čega se nagutala. Slušajući duge gadne samodopadne solilokvije kolega. Sebeljubivih kolega. Književnika i publicista.

Od svoje rane mladosti Agnes vrši zadano. Kružoci, uniseksni poslovi, omjeravanje s mladićima, vožnja kolima bez kojih se niti smije niti može biti, trčanje ispod duge...

U intimi svoje zbilje Agnes se ježi tzv. jakih ličnosti, brechtijanskih likova, majki-Hrabrosti, angažiranih Svetih Simona…

U podjednakoj su joj mjeri antipatične i lažne svetice, nabijeđene umjetnice ili plavuše, nove komesarke novih vojski spasa, Ivane Orleanske, majke Tereze. ..

Otkad je ovdje bio rat ušlo je u modu među novim konzervativkama mijesiti tijesto i kolače rukama. Možete li zamisliti da usred kibernetičke revolucije uskrsnu nove feredže, nove kuhinje, nove kokete i modeli nove osjećajnosti? Svaka želi nalikovati na Lili Marlen, ili ako

znaju za nju, na Eleonoru Duse.

Agnes je svoju oazu djetinjstva - središte svojih pričina- zdušno gradila desetljećima.

Ono sve što zna o svom dejtinjstvu i nije carstvo svjetlosti.

Kako se može učiniti na drugi pogled. S prvim sjenama sjećanja nastupa i znatno tamnija, sivlja zona.

Govorio se, kaže joj Itana, u vrijeme Agnesina rođenja:

-Zona A, zona B, bit će naše obadvje.

-Tako i ja imam, uzvraća između dva gutljaja ili dima, dvije svjetlosne krabulje za pisanje: melankoliju, mezzatintu i prah starozlatnog svjetla.

Kao kad presretnete kokotu na Saint Deniseu na dnevnom svjetlu. Ništa od sinoćnjeg sjaja. Otkrili ste da su biseri lažni a djevica djevojčura.

U svakom umjetniku ostaje makar jedna, jedna jedincata prostorija djevičanski čista.

Intaktna kao bjelina. Bez nje ne može stvarati svoje djelo. Kraljevstvo najranijih čula i čuvstava. Djetinjstvo.

Moći prizvati iskonski sadržaj djetinjih slika ili njihov odjek. Je li to mjera umjetničke geste?

Agnesino je djetinjstvo bilo zbirka čuđenja, riznica preobraženja.

Ne zastajte kod ovih riječi, ne dižite obrve ili nos, ne zbunjujte se.

Slušajte je, ona zna više od vas o tome. Zato što je spasila nevidljivo, memoriju djeteta.

U objave se razumije rutinski, kao u palačinke.

Tu je majstorica jednostavnosti: caruje u zadanoj svjetlosti.

Onoj koju najbolje poznaje, svjetlosti Juga.

Jasnoća podneva nužna je scena. I najčešći passe-partout tragedije.

Pomno čuva Agnes, Agnes kao agens, svoju ropotarnicu: svaka je odaja zabravljena, pod ključem. Otvara ih samo zakratko, koliko joj treba da retuširа slike.

One su prvi i možda jedini oblik slobode.

Istini za volju samo su virtualni muzej. Nešto kao intimni muzej antikviteta.

Neće vam ga otvoriti, ne čini to nizašto i nizakoga.

Otkriliti odaje?

Pokazati starinske rukopise prekrivene mrljama?

Dozvoliti da i vas zapahnu miris plijesni, starine?

U vremenu i kulturicama gdje je kao u vrtnim gredicama sve parfimirano, pročišćeno, cenzurirano, dizajnirano, glazirano, ulašteno, čisto?

Ne, ne dopušta Agnesa sebi tu privilegiju: da bude otimačica svojih, vlastitih snova.

Rijetko kad, odobrovoljenoj cvičekom, omakne joj se pasus kao između rebrenica: zlatni sjaj umotan u očaj odrastanja. Nakratko se ozrcali u vašim očima, čitatelji.

38. Pripovijest prije ovih:Slomljeni snovi kao polupani lončići

Jeste li i vi imali u djetinjstvu onaj pirgasti, šatirani emajlirani lončić s jednim uhom - kako smo zvali dršku - za bijelu kavu ili mlijeko? Kad bi vam ispao iz ruke otpalo bi malo cakline i vidjela bi se krpasta, ljuskava hrđava fleka. Poslije bi dolazili Cigani i krpali lonce. Vikali bi iz daljine onim svojim miješanim, najprije niskim pa sve viši tonovima:

-Looonce popravljaam, kiiišobrane popravljaam..

Sjeli bi na prag ili stepenicu do vrata i iskrpili slupano.

Sad su otišli i svi izlupani lonci i s njima nestali stari Cigani što bi sjedeći brižno popravljali onim svojim prstima tamnim od duhana i zanata.

Kad bismo igrali poslije one besmislene igre što se ponavljaju - kao bračna svađa, nedjeljna juha ili koitus- i kad bi netko prevario u igri ili pogriješio, imali smo jedinstvenu lozinku, povikali bismo iz svega glasa:

-Poluuupani lončić, poluuupani lončić...

Zatičemo Agnes u času sam joj porazbijani snovi. Sliče finim čašama u staklenoj i familijarnoj vitrini sa smjene stoljeća iz djedovskih kuća. Desi se tako poslije zemljotresa ili nakon snažne bure. Da nijedna nije skrhana. Kuća napukla, a namještaj i posuđe netaknuti. Agnesi obratno. Izvana čitava. Iznutra s ožiljcima, rezovima, napuklinama.

Treba pokupiti krhotine i slijepiti slomljeno.

Uto je prenu bubnjevi s III.programa.

Bjehu li to bubnjevi nenadani kao grmljavina ili potmuli kao violončela?

Teški kao orkestracija kasnog romantizma?

Naglo su zasuli prizor njenog osidravanja u meku kvasinu malograđanske farse.

Nije prestala misliti na Mirana. Pojavio se ravno iz snova.Izronio.

Pa se potom javio s onu stranu Atlantika. Prekobarski Miran.

Da je podrži ničim izazvan. U proceduri napredovanja. Trebao je biti - pomisli Agnes -maher prava a ne matematike. Kako je krivo procijenila tog čovjeka. Svog prvog čovjeka.

Možda i zadnjeg, dometnu joj neprilična misao.

Je li htio time popraviti onaj gorki okus što im je ostao u ustima nakon čitanja *Presude "Uime naroda"* koja je upravo tako počinjala u opskurnoj zgradi sudnice?

Kad se dvoje ljudi rastaju, što će *ime naroda*?

Bili su tihi oboje. Zurila je netrimice u buket georgina što joj je bio donio. Zadnji znak nježnosti. Dok je formalnost procesa trajala.

Dok su davali osobne podatke.

On nije znao odgovoriti na jednostavno pitanje.

Ime oca?

Šapnula mu je, kako već rekoh kao pripovjedačica, kao u školi.

Bio je zbunjen, smušen, vibrirao je.

Poznavala je te njegove niske frekvencije.

Potmule, unutarnje.

Ne bi ih ni za živu glavu nikome priznao.

> *Astromerija je zvonoliki cvijet koji se nalik malom vatrometu rasprskavao na vrhu duge stabljike.*

Ne zna je li je više privlačilo ime - kao astronometrija- ili ljepota malog bokora zvonolikih cvjetova. Metronom svemira. Svijet kao cvijet-rasprskavanje na djelu. Mikorokozam oblika za makrokozam djela. Prasak u raketi koju je okamenio neki bogoliki umjetnik.

Bog kao zanatlija forme. Cvijet nalikuje velikim suzama.Tamnim kapljama krvi.

Vise na licu neba u rani suton na Cvjetnom trgu.

Jedno od mjesta mladosti: dok su tamo još bila stabla. Kad je bila posve mlada.

Kad su vjerovali u ljubav. Kad se ljubav činila kao nevrijeme ili svevrijeme.

Kad je svijetom vladala knjiga. Kad su postojale Antikvarna i Znanstvena knjižara.

Kad se išlo u kavanu Korzo i Kinoteku. Kad su mladi ljudi govorili a ne mumljali.

Kad se pilo umjereno. Kad se filozofiralo i više nego je trebalo. Kad se putovalo s razlogom.

Kad su riječi imale svoju težinu. Nastavi niz čiteteljice, molim te….

I posebno, neizgovorene riječi. Riječi ljubavi i šutnje. Prisjetila se da joj Miran nije nikad izjavio ljubav. Osim jednom posebnom prilikom. Tako rijetkom, tako dragocjenom da je zaključava kao broš u svoje srce.

Kiša je romorila kao večeras. Nad svodovima. Pod oblacima. Iznad njih. Šumorila pa lupkala. Kiša, ljupka suzolika, umnožena u tisućice kapi. Balerine kiše.Cupkale su o lastru prozora u novembarskom polusvjetlu.

Oblici oblaka? Oblici oblutaka?

Bio ju je zaprosio, par sedmica nakon viđanja. Jedino što joj je ikad poklonio izvukao je iz ladice starinskog stola. Zastrtom nekim stoljnjakom nalik tepihu. Filigranska narukvica.

-Odakle ti?

- Uzeo sam je za tebe pred mnogo ljeta. U Istri.

- Tada me nisi poznavao.

- Znao sam da ću te sresti.

Ne nosi nikad Agnes ovu brazletu. Predragocjena joj je.

I krhka prema vratolomiji puteva. Poduzetih i nepoduzetih putovanja.

Ono iz prve bračne noći zapamtila je dobro.

39. Prvo prva noć, pa potom sagorjeli dani

Miran je uzeo dopust iz vojske da se registriraju. Bilo je proljeće. Pred Uskrs. Dogovorio se s Agnes: bez vanjskih znakova, bez svečanih odijela, bez prstenja i fotografa. Tek je njihov kum ponudio svoje dvije

nesuđene burme. Miran je otklonio bez razmišljanja. Agnes je već bila rezervirala stol za četvero u Gradskom podrumu. Glavni je kelner pitao:

-Hoćete li bijele kale na stol?

-Ne znam, odlučite sami.

Bila se obukla u crvenu suknju i navukla jednostavne cipele - karmin crvene boje, nalik suknji. Ravna, pripijena crna dolčevita. Miran je oduđarao od slike ženika: bio je obrijane brade i kose. Vojak na dopustu. Da joj njegova sjeta bolje padne na srce, pomisli Agnes ogledajući se za ostalim parovima koji su čekali u predvorju Vijećnice.

Ipak je bio uzeo veći očev automobil. Djelovala je svečano nova limuzina prema starom Wartburgu.

Kišilo je te subote u Ćirilmetoskoj kad su izašli iz Vijećnice.

Berićet, pomisli Agnes. Da, promrmlja Miran onih par koraka do kola, kao da joj čita misli.

-Nisi li ti pričala o svojoj babi kako kaže da su sretni parovi koji nemaju zajedničkih fotografija?

Oćuta Agnes s nevjericom.

Nisu otišli u Gradski podrum. Miran se se izgubio sa Sašom, njihovim kumom. Agnes je produžila s kumom pješice do stana njegovih roditelja. Usput joj je njena školska kolegica rekla:

-Ovako u strogom centru? Pa nisi loše odabrala.

-Nemoj zezati, pa ne udajem se za zidove. Volim ga.

Začudila se lijepa Agnesina vršnjakinja. Veliki hol, sobe prema zapadu pune svjetlosti, starinski namještaj, komode i srebrnina. Mirisalo je na kolače s vratiju.

Nakon što su došli momci, pijuckao se prošeko, mezilo se, bilo je crnih maslina i sireva, pršuta i sudžuka. Kao u Grčkoj ili među Skandinavcima koji fantaziraju o Jugu: tamnog vina, dalmatinskih slastica iz kuhinje Miranove tetke.

Nastavili su u Agnesinu gradiću. U mansardnom stanu kumova.

Pred jutro, umorni od doživljajaja i priče, supijani od vina i konjaka, polijegali su po podu. Na jednostavne jastuke, umetke fotelja.

Sutradan su pošli na ručak u Deželu, ljudsku republiku. Miran je vozio nekim putevima pored autoputa. Agnes je znala za njegove vratolomije, no kum je zamalo povratio. Način na koji se njen dragi ophodio s

njima, dvosmisleno dobacivanje kumi, odavao je njegovu nesigurnost.

Osjećala je : morat će ostaviti tog čovjeka. Tek ga je počela usvajati. Nije ga nastojala promijeniti. Jer nitko nije ni nju mijenjao. U to vrijeme, kasnih sedamdesetih, bilo je uobičajeno biti drukčiji. Ustranu, na jednu stranu. Biti krivo nasađen.

Puno se čitalo, putovalo. Agnes i Miran već su bili proputovali dobar dio bliskog okruženja. Koliko puta Italijom do Rima, do Beograda? U Zadar, pa primorjem do Ulcinja.

Nakon što su se pred jutro vratili iz Ljubljane sjeća se Agnes da je morala voziti jer je jedina ostala trezvena. I nakon što se dogodilo da je njen kum povratio sav sadržaj svadbenih ručkova i večera a Miran mu pomagao da svuče čarape i hlače, u njoj nešto prepukne. Nije htjela ničim pokazati. Motrila je kroz prozor mansarde uronjena u prizor što se pred njom odvijao. Netko je pridno vozio bicikl. Žurio na posao. Radnik u nekoj od fabrika. Čovjek koji se brine za svoje i sebe.

Osjetila je neodoljivu potrebu da odmah pobjegne iz braka. Već joj je tada kufer bio pun.

40. Kuferi puni knjiga

Dva su kufera puna knjiga obilježila njen život. Prvi je roditeljski. Njime su krenuli u brak. Ne bilo kako. Otac je imao samo knjige. Majka nije odmah htjela zajednički život.Uzeo on knjige, strpao u kufer i pošao do majčine sestre. Ili kume? I rekao ovako:

-Ne pođe li za mene, ne prijeđe li kod mene u mansardu, uskočit ću u Savu s ovim kuferom.

Agnesina buduća majka prestraši se takve odlučnosti. U strahu ili u ljubavi- možda mješancija oba osjećaja - odluči se za Čovjeka s kuferom punim knjiga.

Iz te je priče rođena Agnes. Knjige su bile presudne za njeno nastajanje.

I kako se čini, se za sve što joj se događalo.

Znatno kasnije, na kraju Agnesinih studija, Čovjek koji ju je odabrao, ode u vojsku. Raspoređen je u Zadar. Najprije u neku vojarnu na obuku pa potom u grad.Raspekmeženi jedinac postaje tihi saboter: antimilitarist? anarhist? pacifist?

U stroju čita iz engleskih rječnika. Koliko je to moralo veseliti njegove nadređene oficire?

Ne smije se ni pomisliti na to, Agnezo.

Baš jedan od njih Visozemac, zvučnoga imena kao vladika, pozove Agnes na razgovor.

Kad je ušla u kasarnu i i sjela vis-à-vis majoru, ovaj joj je sasuo sve o nesocijalnom ponašanju njenog zaručnika. Oćutala je.

Vratila se kući i nikome ni riječi. Ni svojoj ni njegovoj majci. Otac je nešto naslućivao, ali se nije miješao. Pitao tek jednom kćer:

-Kako Nazarećanin- tako ga je zvao, zbog brade i astenične građe- trpi discplinu?

-Moš' mislit, sve čini da izazove bijes.

I zbilja, ljeto koje slijedi , iznajme oni stan blizu mora. U centru Zadra. Ovaj izjutra odlazi u vojarnu u gradu, popodne se vraća. Poslije gluvari kojekuda. Agnes ga i ne pita što radi. Stigne kasno, ustane rano.

Tek, ponovno je pozove major na razgovor. I kaže da ga je njen supružnik stopirao. U civilu.

- Znate li čemu se izlaže?

- Pretpostavljam, tiho će Agnes.

-Vojnome sudu, ni Vaše veze mu neće pomoći.

Poslije ovog razgovora Agnes upozori svog dragog. Da se ne glupira. Ovaj se malo preplaši ali nastavlja.

Nešto kasnije Agnes skokne na par dana doma. Ovaj ne objavi nikome u vojarni da je alergičan na penicilin. Nakon što se Agnes vrati, on dobije neku infekciju. Daju mu jake doze penicilina. Alergijska reakcija. Velike gvrge na glavi. Ošišanoj na nulericu. Slučaj za bolnicu. Agnes doleti prvim avionom.

Poslije ponovo stanuju zajedno.

Sad Agnes ne mora dolaziti više kolima, otkad stanuju u gradu. Stiže avionom, nakon polusatnog leta.

Miranu donosi naručene knjige u kožnom kuferu. Večer je i JAT-ova poslovnica blizu. On jedva čeka da otvori kufer. Ide mu sporo, nešto zapinje. Napokon otvara. Zabezeknut je. Vidi nečiju tuđu robu. Cijelu noć je kinji, zanovijeta, muči.

Pred jutro vidjevši da je pretjerao, pita:

-Jesi li čitala Andrićevo *Zlostavljanje*?

-Ne, nego sam čekala da mi ga ti uprizoriš.

Ode ujutro Agnes u obližnju poslovnicu JAT-a i zamijeni kufere. Naravno, nitko nije pipnuo od knjiga. Jeset li čuli da netko uzme knjige, rječnike, romane, stara izdanja na engleskom?

I tada se u njoj nešto ugasi. Utrne. On joj se ispriča. Kaže:

-Lijepo si reagirala.

-Misliš li, tako što nisam reagirala nikako?

-Da.

-Teško ću ti doći u posjetu ponovno.

-Doći ćeš kad god ja to budem htio.

Oćutala je još jednom. I nije više dolazila. Odradila je taj mjesec ili dva. U zajedničkom stanu. Navečer koncerti, glazba u hotelima. Danju tržnica, kuhanje. Visoko prizemlje, lođa prema ulici. Sjeća se cvjećarne u blizini. "Mimoza." I Kalilarge pune mladosti.

S jeseni se Miran vrati iz vojske. Javi joj se telefonom. Potom ode u Englesku. Ostane tamo čitav semestar. I kad se vrati doma požuri do Agnese u obližnji gradić. Njena majka mu kaže s vratiju:

-Na tavanu je, širi veš.

Agneza osjeti da joj je netko za leđima. Nije iznenađena, zna ga. Zove je na rođendansku proslavu. Zahvaljuje se, izgovara ispitnim rokom. Zadnji, diplomski ispiti. Par tjedana kasnije zatraži razvod.

Koliko je noći toga ljeta Agnesi sagorjelo dana? Koliko kufera punih knjiga?

Ideja, smisla, sažetih vatri?

Otkud da zna, toliko godina poslije?

Zadarska ljetna noć u kojoj nije trenula okom. Bila je tvrda. Ni kap, ni suze. Ni jedne geste slabosti.

Noći Kalilarge, prstaca, ribe, klaustara, klasične glazbe, restorana Marco Polo, žive muzike na terasama hotela. "Beograd" i "Zagreb".

Koliko je tada uopće promišljala? Je li mislila i o čemu? Ili su je nosili njeni zanosi? Da će svog bračnog druga urazumiti svojom blizinom? Nježnom bliskošću. Da će usvojiti čovjeka koji se opirao

malograđanskom redu stvari.

Je li nudio drugačiji? Je li bio spreman na Agnesine izbore?

Lecnuo se kad je zatražila razvod. I pitao jednostavno:

-Tražiš kruh nad pogačom?

-Ne, ne. Dobro znaš da nije u tome stvar.

Puno visoko ljeto kišilo je kapljama o prozore. Berićet, pomisli Agnes.

Kao onog dana kad su se vjenčavali.

Učini joj se da sažalijeva ovog čovjeka što joj sjedi u blizini.

Koji se prenuo okrenuvši se prema njoj kad su uzimali podatke:

-Ime oca?

Šapnula mu je, kao da šapće za diktat iz francuskoga.

Je li voljela tog čovjeka?

Čovjeka koji je problijedio u sivkastoj sparini sudnice? Ili žali sebe samu?

Ne, nije ništa mislila. Oćutala je. I tiho, mirno disala.

Besmislen kao njihov brak stajao je po strani od sivila prostorije i njihovih prilika buket tamnocrvenih georgina. Koji joj je bio donio na rastanku. Kuglasti cvjetovi guste bordo boje ličili su na velike mrlje krvi.

Daktilografkinja koja je zijevala u ranom poslijepodnevu sudnice zapazila je bizarnu sliku.

Višak dekoru, pomisli dok je započinjala tipkanje: "Uime naroda!"

41. Agnezini izbori

Sad je ponovo jesen i mnoga prohujala su ljeta. Nešto je sačuvala od osjećaja da će klobuci kiše koji su se čuli na tek asfaltiranom trotoaru, klobuci koji su ostajali nakon krupnih kapi, sve krupnijih kao zrnati nebeski grašak - komprimirane suze histeričnih božica, mislila je tiho kruneći brojanicu slova u plavičasti ekran - da će još jedno ljeto doći i proći bez slova ljubve.

Bezljubavno.

Isparila je imenica LJUBAV iz nje kao metil-alkohol. Kao što ispare otrovi.

Alkoholna pića su otrovna. Ljubav je otrov. Ljubav ubija.

Ne pušite jer dim je cigareta smrtna opasnost. PUŠENJE OZBILJNO ŠTETI VAMA I DRUGIMA OKO VAS. PUŠENJE MOŽE OZBILJNO OŠTETITI SPERMU I SMANJITI PLODNOST. Tako je doslovno pisalo na kutiji finih mekih cigarilosa od virdžinije.

Ne ljubite, jer drug je drugu kamen o vratu.

Pobacat će to kamenje. Posebno ono antracitno.Ili ametistno. I naročito ono rubinsko. Da joj odagnaju svaki pomisao na pijanstvo. Pobacati ga ili sakriti- tako da se ponovo ne oda svojim pijanstvima zaljubljivanja.

Da se uključi u legiju zrelih žena s podbuhlim očima zakrivenima tamnim naočarima- obratno od Arapkinja zatamnjenih crninom koje ostavljaju prozorčiće za svoj sjaj - što ih nabijene na nos i čelo, bahato nose, svaka misleći o sebi da je diva. Ili barim divina.

Agnes je izabirala prva. Izlazila iz veza. Da ne bi bila ostavljena. Kao one noći.

Zbog kufera knjiga. Knjige su poslije dolazile u paketima. Na sveučilišta, kući, u stranstvovanja. Kad su joj izbori po srodstvu, sličnosti, jednačenju po zvučnosti ili mjestu tvorbe, po unutarnjim i vanjskom stranstvu postali nemogući uvijek joj je preostajao veliki prostor poetske samoće.

Tako je krstila jedno nastrojenije. Što ju je spopadalo s vremena na vrijeme. Ne da pjeva. Nego da pjevuši. Ne da radi. Nego da folira. Ne da djeluje. Nego da dokoličari. Iz takvoga tajanstva izraslo bi poneko novo stablo. Ruho pjesnikovanja. Nalik blagom pijanstvu. Biti supijan. Kao carsko lažno ruho?

Izbori joj nisu bili bogznašto. Jer nije više bilo vrijeme izbora. Nastupila je spoznata nužnost: sloboda se valjala ulicama. Netko je rekao: bez lica. Dopunila je u sebi: Bezlična.Gluha, kao provincijska.

Nije Agnesa fanatik u stvarima ljubavnim. Zašto da bespotrebno mitizira? Dovoljno je gluposti u književnosti rečeno o ljubavi i njenim ishodima. Ispisana su nedovršena, nejasna, dvosmislena poglavlja. Fantazirane erotske solucije za veze koje su u romanima trebale biti fatalne. U bezizlaznome se vidjela prilika za erotsko.

Nije li samo skriveno, tajno i nezavršeno prilika za svršavanje?

I je li ljubav išta iznad, preko svoje potonje ekstaze?

Nakon egzaltacija, jesmo li zbiljski sretni? Ili nam se to samo čini u privremenom i prividnom ispunjenju žudnja? I stremimo li tada nebu?

Kad smo mu najdalji?

Misli Agnes lupkajući o tastaturu, kako će se samo zgroziti njen Redaktor od ovakvih teza. Predložit će mu antiteze. Ili sintezu, nasmija se sebi u bradu.

Istina i nije drugo nego ono što vjeruješ da je istina, mislila je Agnesa dok je u susjedstvu lupalo metalnim nepodnošljivim zvukom. Rastok, rastoci, rastočiti. Ovaj mi se glagol sviđa. Zastade Agnes u prevođenju.

Bio je jedan od onih sumračnih utoraka u kojima bi joj dolazila najstarija grupa studenata. Čak i u svojoj iterativnoj formi: rastakati. Milozvučan a nalik radnji koju opisuje.

Djelovanju, više njego radnji. Daje politolozima tekst redigiranog Ustava SFRJ da ga usporede s prijevodom. Slavistima priprema Matošev putopis.

Ona se u mislima vraća svojoj suvenirnici riječi:

> *"Svu njegovu težinu spoznala sam nakon jedne mučne svađe s Miranom. Rekao je jednostavno i sjetno: I sam sam rastočen, sam raznesen. "*

Bio su mladi onda.On u kasnim, ona u ranim dvadesetima.

Kad sada nakon toliko godina kaže *rastakati ili rastočiti,* prvo pomisli na drvo rastočeno djelovanjem vode, vlage, crvotočine. Prisjeti se velikih matica rijeka koje naplavljuju drveće izlokano od nevremena. Zatim, željeza koje je rastočila hrđa, kao na ogradama teraca na moru. Moraš ih premazivati crvenim miniumom, poslije nanositi lak.

Ograde morske terase nad kojom su razgovarali do kasnu u noć zagledani u debelo more što se do zadnjih traka zapada ljeskalo pod njima. Debelo more po njima, duboko nebo nad njima. I ljubavni zakon u njima. Naizgled jači od svega što im je značilo: ideja, estetike, morala, dogme, vjere. Tek debele zidine male vile znaju koliko su se voljeli...Je li ostalo išta do ispranog žala na koji je visoki val nanosio kaos pješčanih zrna?

Kad je nakon rata prvi puta bila na moru da izvidi što će s kućom, od njihova dijela kamene vile ostali su ravni krov, zidovi i terasa prema moru. Novi vlasnici druge polovine raznijeli su sve što se moglo: vrata, prozore, namještaj, škure. Došlo joj je da zaplače. Susjeda kojoj je platila da očisti smeće govorila joj je o krepanim mačkama ubačenim

u spavaonicu. Izbjeglice su bile pokupovale obližnja zdanja. Podijelile ih, pregradile, ukinule im put.

Put do vile u šumi nad morem. Njeni su roditelji krvavo zarađivali *Onamo onamo* u Niskozemskoj. Predavali u večernjim turnusima. Dizali kredite. Stric, očev brat, prodao je svoj dio na početku rata nekom svom znancu. Ovaj je potom htio budzašto kupiti i njihov dio. Agnes kojoj je otac ostavio u naslijeđe kamenu kuću i teracu nad morem, nije htjela popustiti. Nimalo. Radije neka se uruši sve nego da raspikuće raznesu pamćenje.

Trebala joj je kuća nad morem da očuva njeno sjećanje. U njenoj stvarnosti to je bila oveća školjka sa šumovima južnih noći. Vjetrovima, valovima, morem, zviždukom željeznice. Metafora na djelu. Simbol njihove rastočene porodice.

I ovako oslijepljena blistala je njenom imaginacijom. Naseljavala bi je Agnes za jesenskih dana ili zimskih noći. Kad je ovdje ovdje kišilo. Ili sipio snijeg. Duhom je bila *Onamo, onamo.* Kad je htjela zaokružiti elipsu dana. Kao nemoguću formulu. Šetkala bi sutomorskim žalom. Ili se nadnosila nad ogradu terase. Melagrane iz vrta Petra Lazareva visile bi preko ograde. Mogla ih je dotaći. Haj-Nehaj zelenio se pinijama. More se ljeskalo hiljadama hiljada odsjaja, nalik trbusima riba. Ili se prema pučini jedva nazirala modrina. U dubini slike nije se lako razaznavao rub mora od ferlaufa neba.

Slike i glasove, šumove i valove, riječi i ćutnje, nije mogla raznijeti. Mir koji je treptio s neba, strmine Sozine i Sutormana, sve joj je bilo u dahu, nosnicama. Sačuvano u pamćenju. Uzela bi u ruke lavande iz veša. Protrljala je među prstima.Uzvitlali bi se začas ljetni pljuskovi miline. Ili od timijana iz stubišne tegle. Donijele su ga Itana i Agnes iz Visozemske. I zasadile. Oćutila bi komešanje valova, mirise mora i pinija, makije i raslinja. Ruzmarinsko nebo svitalo bi nakon olujnih noći. I onamo, onamo i ovdje, ovdje.

42. Zagrljeni od zbilje, zatočeni od snova

Rekla bi da može, pitala bi da smije: dokle? Dokle čekati da jedan plahi lik iz ove storije izgovori prvi ili drugi redom, ono bitno:

-Trebam te.

Ono ionako izlazi iz svih šavova. Probija dugmad, opšive, zupčaste zatvarače vjetrovki.

Njegovo *Trebam te* lebdi kao vihor. Nalikuje lelijavom povjetarcu. Vuče se kao jugo pod vratima i prozorima. Nadima zavjese. Klizi slavinama. Njiše se u jablanovima i oblacima. Pljušti s kišom. Cvate u neuglednim poljskim cvjetovima.

Onaj koji voli bere ih u mislima. Onoj koju voli.

Pjevušeći neku kanconu: *Un mazzo di fiori…*

Sjenice i kosovi, ševe i grlice cvrkuću svoju kantatu proljeća.

Je li ovo Ševa II? rekao bi jedan od njenih školaraca, dok se čitala duža Shelleyeva pjesma.

Voli li Agnes samo svoje nemoguće misije? Nešto je nadohvat ruke.

Treba ga samo pokupiti. Ubrati mogućnost.

Preseliti ga u polje dodira. Ne. Voli samo nevjerojatno.

Vidi sebe u ruhu misionarke nemogućeg.

Ostavljam je da sjedi sjetna i ničim zaštićena. Svime zasićena.

Predajem je njenom buncanju. Da bih čula što proizvodi.

Nisu li najzanimljivije neostvarive fantazije ? I zanimljivi samo neostvareni snovi.

Stvarnosti ruševina pokušava suprotstaviti nacrt kozmosa. Intimnog. Ženskog. Svog.

Subjektnog. Bespredmetnog. Bezobjektnog. Bez optužbi. Bez pripadanja. Bez jednačenja.Bez sljedbenika. Bez sljednika. I bez isljednika.

Ne bi dostajao orkestar svjetla kartuzije da ih osvijetli.

U tvrdoj stvarnosti zbilje…

On je homoerotičan, kako se to slijepo kaže. Ili heteroseksualan.

Naslijepo ih prepoznaje. Nosem. Ne zanimaju ga ni žene ni ženstvo.

Upravo je mizogin kako ga je iskrojilo naše doba: guzicu svakome, onu stvar nijednoj.

Na mjestu srca kuca mu švicarska urica a duša mu služi da naduva na glagol "ljubiti" preostale narasle Barbike.

I balone taštine.

Bez sućuti je, bez primisli , bez čuvstava.

Liši me bože, tog imutka, te baštine. Daj mi u ruke, «debelo more, starinski štap».

Nešto kao *maršalski štap*, francuska ideja o potpunom uspjehu?

U velikoj dobro osvijetljenoj prostoriji na južnoj stijeni zastakljenoj gotovo čitavoj peterostrukim dvostrukim vitrajima razgrće zastore i gleda u behar.

Cvjeta svom silinom mirisne bjeline.

Onaj koji je voli, gleda je u potiljak. Osvrće se prema njemu.

Naizgled, posve je običnog lica. Ništa neobično u tim pravilnim crtama.

Nijedna pojedinost. Nijedan osobeni znak.

Hoće reći: On može biti svaki muškarac koji je donekle privlači.

Možeš li upisati jednostavnu starinsku romanesknu frazu:

"Iako pomalo sumoran, taj je čovjek osjećao kako mu licem bridi žitka nelagoda?"

Poslije Agnes vozi autoputem prema kući.

Lampe se žare nalik cigaretama. I svijetle kao čiraci, kao luče kroz prorijeđenu šumu.

Muzika s kasete curi u baladu stranstva. Moustaquijev *Meteque* nadvladava strepnju.

Negdje u daljini, njeno se more mreška i talasa. Rasparani oblaci nad krajolikom propuštaju krpe modrog i večernjeg neba... Putuje u svoju provinciju…

43. U gluhu provinciju ili u provinciji gluhih?

Pitala se često: kakav je to dom kad u njemu ne odjekuje pjesma?

Otac bi tu vjerojatno bio vrlo jasan.

Rekao bi nešto jednostavno.Ni dom, ni kuća.

Ni u njenoj ni u zgradama preko puta, s obje strane stana, otkad je započeo rat, više od dvadeset godina nije se više čula pjesma. Ni o rođendanima, ni uz gitaru, ni dalmoške, ništa. Muk. Gluhoća. Zidovi. Poneki plač o godišnjicama pogibije. Muškaraca u vojni, iz susjedstva.

Voljela bi da je neki od njenih zavjetnih likova tu.

Da joj ponudi otvorenu cigaru i sluša njene lamentacije.

Ne bi ništa ni savjetovao ni sugerirao.

Možda bi je tek podsjetio da iznese prednosti i slabosti izbora.

Ovako osamljenoj kako je vidimo preostaje joj da vrti cigarilose među prstima.

Dok prethodnu karticu teksta Agnes stilizira za svog urednika- njemu je a kome drugom, obećala pravo prvog čitanja rukopisa svojeg romana- osjeća kako joj se nadimlju grudi i istanjuje dah. Nalikuje svirači flaute. Uzima duboki uzhah i oštri kratki dah razrjeđuje se na sviraljci u kraće asimetrične razmake. Shodno slijedu melodijske linije. Shodno svojim uskim nosnicama. Shodno zakonu o asimilaciji. Jednačenju. Prema mjestu tvorbe ili zvučnosti?

Srce joj se puni milošću: ponovo je iskrsao, nakon par mjeseci šutnje, njen omiljeni životni lik.Muškarac na kojeg je čekala čitav svoj život. Pomisli bogohulno:

- A da napišem priručnik: *Kako sresti muškarca na kojeg ste čekale sav svoj život?*

Kako ga sresti? Fascinacijom slučaja? Vjerom da postoji? Ugravirati je u glavu, srce ili dušu? Čekati da se pojavi kao deus ex machina? Nije očekivala spasitelja. Mnogo više. Sugovornika, vršnjaka, srodnika. Bliznika. Svoju drugu, mušku priliku.

On dođe prosto. Jednostavno. Pješice ili tramvajem. Ili se skine s vlaka.

Liježe sretna, ustaje vedra.

Povezali su se telefonom, porukama. Uskoro će se i vidjeti.

Proljeće je i cvatu japanske trešnje. To je tek desetak dana u godini, obično na smjeni travnja i svibnja.

Prionula je za život kao da se ponovo rodila. Ništa je ne može izbaciti iz takta.

Nalikuje svojoj Itani od prije tridesetak godina. Stamenosti koja se nije pomicala ni za jotu. Nalazila je razumijevanja i za svoje neprijatelje. Zašto joj to sada pada na pamet?

Je li MKČSŽ (Muškarac kojeg čekaš sav život) nepoznanica za kojom stoji neprijateljska jednadžba?

Agnes je jutros saznala za nepovoljno rješenje koje je kao dopunu izvještaja o njenom napredovanju napisao njen kolega. Recimo da je

Neprijatelj br. 1. Ne, Neprijatelj 0. Iako bi mnogi stali u taj opseg. Ništice.

Nekoliko ih je htjelo to prvo, nad- mjesto. Kao među Visozemcima: prvi, do njega.

Nikad drugi.

Nije se žestila. Niti žalostila.

Nije se čudila.Niti uznemiravala.

Primila je obavijest s mirom čovjeka koji u sebi ima zatomljen izgovor.

Kako govore kršćani: izvor svjetla. Ili vodopad. Koje će neprestano teći, uza sve prepreke. Blistao je naizgled čist Agnesin izvor.

Jer je bila sretna - ako još nešto znaš o tom čuvstvu- dragi moj i vjerni čitatelju.

Nije Agnesa ništa predviđala, priželjkivala, projicirala. Ne, nije htjela.

Nije htjela biti ulovljena. Nije upotrijebila nijedan instrument zavođenja.

Ne samo zato da ne izazove srdžbu. Dobre sreće. Htjela je uživati ljubav.

Jer nije ni sama htjela biti instrumentalizirana.

Nije kombinirala. Ničim uokvirivala. Nije ni imenovala. Samo se osjećaj nalik lahoru nadnosio nad njeno srce. Ili dušu. Duh joj je lebdio. Nad poljima i travnjacima.

Nije uzlijetala. Nakalemila su joj se krila sama.

Agnesa zna, taj je čovjek tu. I kad je namudriji. I kad je logičan.

Kad razum vlada njime. Ispunjen je bliskošću. Sluti je i spoznaje.

Ćuti je intuicijom. Voli jer je voljen.

Što je ljubav koja se ne predaje? Odbija korist.

Ne pristaje na neupitnost.

Isključuje ljubomoru.

Onamo onamo gdje prestaju pitanja započinje ljubav.

Onamo onamo gdje ljubimo posvećujemo.

Onamo onamo smo posvećeni.

Kad ljubimo nema skepse. Ljubav ukida sumnju. Uspostavlja jednakost.

Pravo na voljenje jednako je pravu na disanje.

Može li se osidriti u sebe takvu?

44. Kiša u suncu ili: U progonstvu o progonstvu Osidriti se u sebe

Dani se odužili. Mili joj se slušati cvrkut grlica pod strehom.Uživati u svježini blijedožutih narcisa.Misliti na ljeto koje će nadići stoljeće. Jer je zadnje u njemu. Htjela bi ga provesti u u očinskome zavičaju.

Čekajući na pisanje. Opise. Pripovijedanje. Priče. Da joj se obisnu kao grivne oko vrata.

Kao sunovrati. U vazi na stolu.Dok piše prostorom jezdi meteorska glazba.

U danu kad jugovina njiše procvale breze i neki sonorni ženski glas pjeva arije iz elegične simfonije. Dubokih tonova. Čini se da su rekli na radiju: iz Henrika Goreckog.

Pomisli, otkud u simfoniji vokalna dionica?

Bila je dobro naćulila uši da čuje odjavu spikera. Jedan od onih rijetkih trenutaka kad osjeća svoje biće kao nešto najprisnije Stanuje u školjci svog prvog doma: opni vlastite kože. Doma koji se ni o čimu ne pita i ni o čemu ne sumnja...

Glasovi jezika na kojem se pjeva odviše su zvučni da bi bili razumljivi. Muzika kao nebeski pjev. Ispjevana jezikom svemira: možda je to jezik nove osjećajnosti?

Trenuci objave koje nismo uokvirili formom? Bogojavljenje pjesmom? Koje nismo zadržali? Zauvijek nestanu, kao pijesak iz klepsidre.

Mislila je u sebi tiho: tko se danas laća stihova osim nesretno zaljubljenih i mjesečara?

Lirika ispisana u djetinjstvu? Kad je u prozračnome dudovu hladu bakreno sunce mastilo ljetne sieste. Zaklonjeni debelim zidinama seljani i gospari spavali su ili blebetali svoje brojanice. Sjeća se dobro svakog titraja vrelog uzduha. Božanske arije, avgustovske omorine, rike magaraca i potom, kad malo zapadne jabuka nebeska, zvona vitoroga. Kojim oglašava povratak zagubljenih ovčica. Brabonjci su crni biseri te versifikacije. Iznosi to bez strasti, bez uznošenja ili ushita.

Brinuti o veličanstvenom kao središtu svarnosti. Zapretano je u neznatnome.

U pragovima spoznaje stanuju gipka pismena.. Ona grabe žurno do

onog što neujednačeno zovemo uzvišeno...

Naivni, kakve ih je bog dao, pjesnici se odriču i gnušaju svog života. Nadasve onoga koji teži redu stvari.

Malograđanski je red uvjet razbarušenosti umjetnika. Svatko, ne samo pjesnik bar jednom u sezoni svoje uzavrele mladosti ima priliku izigravati boga. Igrati se gospodara svemira: kad sriče svoje rime. Kad spoznaje. Čini mu se da je i sam bog.

Tih par minuta svojeg roka na zemlji. Makar bio i maher konačnosti.

Pjesnik je svojim talentom namiren i sit kao ratar ili mornar. Okiva se vatrom i predaje je drugima. Darežljivo i s dna srca. Iznjedrit će iznova tek sebe sama. Drugima na vidjelo ili zebnju. Na zavist i jad. Dopustiti im da se ugledajući se u njegove čine iznova rađaju.

Misli o tome putem do kuće. Vozi drhtavim kolima autocestom prema zapadu.

Baš u času- *nel momento in cui*- kad se pale svjetiljke autoceste.

Nalikuju žeravicama cigarete.

Otkad se opismenila Agnes je uspijevala prva među vršnjacima riješiti izlaz iz nacrtanog labirinta.

Nije joj se nikad desilo da ne iscrta olovkom u par minuta ili desetak sekundi izlaz iz zapletenih zidova. Labirint svojeg života nije joj uspijevalo riješiti. Gotovo nikad.

Poslijepodne je u jednom od dana kad je imala nastavu na Stendhalu, pazite, već je prošlo par lijepih godinica od vremena zbivanja u prethodnom fragmentu, rekoh, popodne je kupila sebi kod neke Poljakinje prsten s motivom labirinta. U sebi je po tko zna koji put prekinula s Urednikom. Cijelo jutro je tugovala, trgovala i plakala. Cmizdrila možda dvadesetak minuta, pola sata.

Potom, stisnula zube i rekla sebi: Dosta je, Agnes, ne zaslužuje taj tvojega srca.

O, kakve velike riječi: plač, srce, zasluge, ovaj, taj, onaj?

Ono u njoj djetinje, golubinje je duše. Ako je išta ostalo od čistki i progona, Labirint u kojem se povremeno gubi. I kad nazire izlaz ne pronalazi ga. Ne nalazi je, budimo točniji.

Uzela je u dućanu kikiriki s ljuskom, napolitanke i crnu čokoladu.

Podijelila ih potom sa studentima. Kad više nije mogla izdržati svoje

tenzije napravila je izlet. Izašla iz svoga polja. Sišla je sa slavističkih visina u prizemlje. Gdje su oni koji su je slušali mogli biti sigurniji. Grozničavo je otpjevala, odcvkutala malu cantatu o avangardnoj poeziji.

I podignutog tona, nalik propovjedniku s oltara, pročitala im pjesmu Henryja Michauxa. Pjesmu *Izazivam* iščitala je francuskom jeziku. Potom na svom jeziku, u dobrom prijevodu.

Nakon svega i prije nego su počele pristizati čistačice s mahramama- nisu bile sretne da netko ostaje dalje od osmog večernjeg sata na Fakultetu - krene pisati ovaj tekst.

Studenti na hodniku žamorili se podjednako. Ruke su joj mirisale na svježe jagode.

Miris tekućeg sapuna u fakultetskom toaletu?

Prisjeti se trešnjevačkog vremena.Tada bi, u sličnoj situaciji podigla glavu s teksta i resko rekla:

-Šifra ST.

Znali su već oni što znači: samostanska tišina.

-Zar ne vidite da pišem, rekla bi u po glasa.

Brzo su spustili glave na onaj odlomak iz Moliereovog *Mizantropa*.

Poslije je jedan od njih pita:

- Kako se može pisati didaktično a u stihovima?

- Tako što je, pretpostavljam, bilo pisano za dvorski obrazovane ljude, a ne za sudopere.

Kad bolje razmisli nema muškarca koji je nije razočarao ili izdao. Uzima li u obzir vlastitog oca? Ne, njega ne uključuje u grupu: svi moji muškarci. On je bio odveć svoj.

Dakle: Ničiji.

Oni koji to nekim slučajim nisu učinili, nisu imali priliku za to. Nije im je ja davala, shvaćate li? Šmugnula bi čim bi okusila miris izdaje.

Ode rečeni Urednik na put, i prije nego se vrati otputi se Agnes o Uskrsu u Visozemsku. Mimoilaze se. Nameće joj pravila igre. Zašto on diktira? Zašto ona prihvaća?

Voli li obratnu stvarnost? Kao ono *e abarotnoje* u ruskomu jazyku? Zašto muškarci gospodare svijetom žena? Nije li odavno naučila živjeti bez njih? Čemu da prihvaća kaos koji proizvode nazivajući ga redom

vrijednosti ili svjetskim poretkom? Jer im pomažu u tome vlastite žene, majke, sestre, posestrime. Ljubovce, ljubavnice. Pardon, prijateljice.

Agnes ima osjećaj da nikad nije izašla iz logora. Samo je sad napredovala.

Pa predaje u većem Campusu. Kao da je u logorskoj biblioteci. I kreće se umjesto u dvadeset u krugu od pet kilometara. Usput, kao povlasticu za revnost, ima pravo predavati. Predavati i pisati.

Ako se nešto od toga objavi, imaš biti kuš Agnes! Skoro pa i sretna.

Ti si ionako tek jedan JMBG u srednoevropskoj arhivi brojeva.

Uljudbu ostavljaš onima drugima.Što virkaju u tvoje dosjee i traže puteve.

I stranputice.

A dobro si znala da ćeš uz 8. mart osjetiti onaj žalac u grudima, kakav već osjećaš često, čim naslutiš prevaru…

Kao i na početku domaće klaonice.

Školski tajnik, tvojijenac, pozvao te na kavu, Agnes.

Sjećaš li se draga Agnezo, ili su ti sve isprali iz primozga?

Kod *Dvije lipe*, rapelle toi?

I rekao ti u povjerenju da će biti krvi do koljena.

Nisi mogla vjerovati u takve gadosti.

Nisi mogla ni znati da neki mračni tipovi znaju nešto o tome.

Nešto bitno.

Kako se ovde brzo smrkava, moj bože. Bješe li tako?

I tko da sad vrati pepeo? Pakao zaglušivanja, zapretanja?

Na jugu cvjeta kamen i stišava žeravicu dana. Onamo, onamo pišeš u plavičaste sutone kad sve se smiruje. Kad se sve uravnoteži. Osim srca-bubnja. Ono dobro zna kad lupa na uzbunu. Sad je takav čas. Kad mora odustati i predati bitku.

Još će jednom literatura dobiti, život izgubiti.

Pitaš se zdvojno, *dokle* će se ove niti klupka nepojmljivim zakonima slučajnosti zaplijetati?

Vrata na hodniku koja se kroz batiment A zatvaraju njihanjem označena su bijelim slovima na zelenoj podlozi: EXIT.

Otkud ovoliki nesretnici, misli u brzom tramu do stana na 10. katu u

1 rue Paul Strauss , ozvučeni na netrpeljivost?

I melju li usput o toleranciji? Ili i nemaju cilja? Višeg smisla? Znanja? Istine? Osjećaja?

Ili vole jednako kao i ja svoju muku, svu svoju nemoć?

45. Jedna debela knjiga : masa puta težina

Provodila je često zimske večeri s tom debelom knjigom.Ženskim romanom koji je nespretno buncao o rasnom pitanju, komunizmu, svjetskom kapitalu. Pridno bi čitala znatiželjna da shvati oko čega se vrti zaplet u kolonijalnim ljevičarskim kružocima: one stvari, manjka struje ili viška hrane. Naprotiv, nije Agnes nalazila ništa što bi joj zaokupilo pažnju ili je lišilo dnevnih briga.

Opne, tanke niti bliskosti koje je rijetke, imala, već su bile popucale. Agnes je sve više posustajala. Nakon što joj je majka provela tri sedmice na neurologiji, posve se lišila svih oblika familijarnosti. Ono malo topline i srčanosti što joj je preostalo čuvala je za majku, za njen oporavak. Naprotiv, nakon što se vratila kući, onako svojevoljna, Agnesi su često ispadali osigurači. Dobila bi pravi napad bijesa izazvan nekom naizgled neuglednom, nevažnom pojavom. Majci bi ispao štap nemarno oslonjen na stolicu, ili bi se keramička šalica sručila na pod.

Agnes je zalud objašnjavala da joj je glava napukla tim jakim, reskim zvukovima, kao dinja. I da malo nedostaje da joj se sasvim rasprsne. Majka je mislila: eto, još jedan od njenih dječjih trikova da na sebe svrati pažnju.

Poražavalo ja Agnes što nema strpljenja za biće koje najviše voli. Vlastitu majku.

-Nisi provela rat predavajući u režimu, reče Agnes.

Ljutita majka uzvraća:

-Misliš li da je manji režim bio tada?

- Ne, samo organiziraniji.

Je li se išta zbivalo u Agnezinom društvenom ili duševnom životu između izlaska i zalaska sunca? Između jutarnjeg i neophodnog večernjeg tuširanja kojima bi uokvirivala dan?

Je li se išta mijenjalo? Ima li ona uopće svoj život? Strasti, poroke, tajne, vrline?

Ideale? Interese?

Ili je sve podredila radu, pisanju u kojem ionako nijedna riječ nije nevina?

Jer pisanje svemu oduzima nevinost. Riječima, stvarima, ljudima.

Na koricama debele knjižurine otisnute u jeftinom recikliranom papiru, knjižurine teže nego bi bila Biblija u takvom izdanju, bila je pod oker smeđom ocaklinom, fotografija mlade žene nadnesene nad radnim stolom na kojem su položene i otvorene ležale isto takve debele knjige.Prebrojala je Agnes: njih petnaest i još četiri složene okomito, jedna na drugu.

Žena kratko podšišane kose i u točkastoj haljini, tankoga struka i sa svijetlim remenom, djelovala je kao neka buba-mara, *porta fortuna*, nevinašce iz 50-ih.

Lolita u ulozi intelektualke. Svjetlo je na prizor padalo ženi slijeva, na korice romana i ravno na šrajbtiš kroz jedva razmaknute zastore i trake sunca što su padale s velikih visokih prozora, uokvirenih cvjetnim tapetama. Za prozorima je mreža u obliku romboida. Visoko prizemlje ili biblioteka duševne bolnice?

Leća fotoaparata nije mogla sakriti namještenost, izvještačenost prizora. Ništa nije upućivalo na autentičnu snimku ni prisnost koja bi provirivala iz nje. Glumljena znatiželja žene koja se nadnosi nad otvorene knjige, odsustvo strasti dok ih gleda, ničega uvjerljivog. Riječ je bila o modelu. Manekenki književnosti.

Agnes potom, nakon što je zastala razmišljajući o toj besmislenoj šminkerskoj fotografiji s naslovnice, naiđe u tekstu gdje je bila zastala na rečenicu:

“Moja profinjenost bila je literarna i društvena”.

Smjesta zaklopi stranicu. I podrignu. Imala je dobar običaj da pronađe u crijevima dovoljno zraka koji bi donjim ili gornjim otvorom komentirao gluposti na koje bi nailazila. Odloži knjigu na stolić uz uzglavlje. Ugasi lampu. I okrenu se na drugu stranu u svom prostranom krevetu. Pomisli o tome kako joj je probava poslušna i sjeti se da je jela mahunarke u dva obroka. Nadu se začas kao žaba i plotunom jakim kao mitraljeska paljba odgovori na američki neukus pisanja.Ogledni primjer. Prije nego će usnuti pomisli jednostavno:

U Evropi ni u jednoj od radionica kreativnog pisanja ne bi prošla ovako

glupa, samodopadna fraza.

Koliko će se morati ujutro dugo tuširati, da ispere iz kore velikoga mozga beletristička blebetanja?

Duže nego što traje tekst u onoj komunističkoj krunici koju je čula od svoje majke:

"Ja, graždanin Velikavo Savjestkavo Sajuza, vjernij sin geroičeskovo ruskavo naroda kljanus da ne vypušću iz ruk ružjo paka pasljednjij fašističeskij gad nje budeť uničtožen….."

V. OKTOBAR
Sjenoviti listopadni sumraci

46. Osidriti se u tebe
Žeravica jedne iste cigarete?

Čeznula je Agnes za takvim muškarcem: osidriti se u njegova njedra.

Okačiti o njegova ramena. Usrkavati mirise njegove puti kao što je ne štedeći se usrkavala more na svojim dugim prugama plivanja.

I neće ga pravo sresti u ovoj knjizi svoje trilogije već u možda na kraju druge.

I taj je muškarac neće prepoznati kao svoju. Neće je možda ni zapaziti ni zavoljeti.

Vidjet će da je zgodna, njemu zgodna, ali ne i dovoljno zanimljiva. Da bi s njom nakon hladnog jela i ljubavničkog rata započinjao novu dionicu. Neće taj muškarac imati ni neki osobeni znak, ni gestu, ni prepoznatljivu grimasu. Naviku da podiže kažiprst ili lijevu obrvu kad se upire da bi nešto dokazao. Na njemu neće biti ničega što bi joj palo u vidno polje znatiželje. Da bi zaslužilo svoj fragment. Svoju deskripciju. Ničega, čak ni navade da se češka za uhom ili olovkom na tjemenu u nedoumici ili nelagodi koja mu se jedva zamjetno uspinje kičmom. Bit će to naizgled bilo koji cvijet. Ili drvo.

Iz rukoveta poljskog cvijeća. Ili šume. Samo treba znati gledati.

Usput, neka bude rečeno: nikad nije našla djetelinu s četiri lista.

Ne, neće Agnes zbog toga očajavati, kako mislite vi koji nalijećete na prvu loptu.

Niti govora. Čak će u izvjesnome smislu, zbog toga, Agnes biti sretna. Biti izvan relacije s čovjekom na kojeg si čekala čitav život, znači biti *Slobodna od pogrešaka*. Kajanja, krivnje, ljubomore. Je li to što je prividu veze davalo stvarnost željenoga? Najprije, već činjenica što su suvremenici, ohrabrivala je Agnes. Mogli su se mimoići, živjeti na različitim stranama, govoriti međusobno nerazumljivim jezicima, roditi se u različita vremena.

Oni su se ipak sreli. Agnes ga je prepoznala. Nije tip za životnu suputnicu.

Još manje za manekenku nejasne relacije. Nema ona s time veze.

Ispitala je bilo svojih emocija. Mogla je voljeti.

Nakon svih iskustava s ljudima, njeno je srce pjevalo.

Himnu ljubavi. Nije mu dala do znanja.

Ničim nije priješla granicu kojom bi izazvala pažnju, čuđenje, sažaljenje.

Ne, nije htjela da itko do nje same zna za ovo.

Živjela je u kartuziji svoje samoće. Udaljila se od mnogih. Mnogi su je udaljili.

Imala je na trenutke Agnes osjećaj da je ni Itana ne voli više. Zato što je više ničim nije mogla impresionirati. Ništa je nije zbunjivalo, ništa iznenađivalo, ništa nije primala kao utjecaj. Vlastita se kćer Agnesinoj Itani odmetnula. Konačno je odrasla. Ne dijeli s njom nijednu svoju skepsu. Ne postavlja joj pitanja. Ne vodi više dijaloge u kojima su u francusko vrijeme toliko uživale. Čak se i ne smiju više zajedno.

Osjeća da Agnesa noću često bdije. I da ponekad cmizdri. Kao dijete što se nasukalo na svojoj osamljenosti. I usput postalo svjesno sebe.

Prepoznaje to izjutra po njenim otečenim kapcima. Agnes koja se šminka samo pred promocije ili intervuje, najednom našminka. Tobože, ničim izazvana. Itana lijepo vidi da prikriva sivkaste kolutove oko očiju.

Posebnim stickom, pa potom podlogom za kremu. Nije ju sažaljevala. Nego se ljutila na nju. Što je lišava duševnih jada, što ih ne dijeli s njom. I nikako joj nije jasno zašto se odmetnula kao dio orkestra u neku samo njoj znanu dionicu. Pljušteću.

Ljutila se Itana što joj i time Agnes sve više nalikuje. Sav svoj nutarnji jad zadrži za sebe. Kao beba kenjac. Baš je sebična. Nek' se nosi sa svojim smećem.

Ionako ga mora pokupiti sama.

Agnes je o čovjeku kojeg je čekala sav život mislila ovako, snivajući jedan isti kadar.

Mora se s njime naći. U centru grada. Ona malo kasni i pita ga čeka li dugo.

On načas zastane pa odgovori:

-Ne, tek par minuta. Ako izuzmem sav život. Sav svoj život.

Zaista, u zbilji su se nalazili uvijek na istom mjestu. Par puta u centru grada, kod iste kafeterije. Pored istog novog spomenika. Ona koja je dolazila iz periferijskog gradića bi uvijek minutu-dvije kasnila. No nikad nije pitala *Onog kojeg je čekala čitav život* :

-Čekate li dugo?

Uzvratio bi:

- Ne, izuzmem li čitav život.

Mislila je, možda je i on na nju zaista čekao sav svoj život. I možda bio to bilo jedino što joj želi reći. Jedino, jer bi time rekao sve. Sve drugo. Što čeka na red da bude rečeno, neizgovoreno a oćutano nekoliko desetljeća.

Ima li ljubavnijeg, erotskijeg, univerzalnijeg odgovora?

Znala je dobro što ovo znači. Potrebu da je neko izbavi. Pojavi se na vratima stana.

I spasi je njene slobode. Svaki bi joj analitičar to znao reći.Odavno joj je to palo na pamet. Otkad se dopisuje sa svojim arhitektom enterijera. Trebao joj je očito da pospremi, uredi, redizajnira i njenu unutrašnjost. Da joj zaviri u dušu. I pobaca iz nje viškove: stari namještaj, suvenire, beskorisne predmete, uspomene s ljetovanja, čitavu ropotarnicu uzaludnih stvari.

Za koje se bila vezala kako se vežu jedinci, žene, pjesnici.

Pripadala je svakoj od ovih vrsta.

Muškarac je bio naprotiv, vrlo virtualan.

Očekivao je da mu ona piše svakoga dana.

On bi se javljao svakoga trećega, oko ponoći.

Između virtualnosti i realnosti lebdjelo je međutim jedno drugo prijateljstvo.

Isto tako umjetničko. Ali stvarno. Ono sa slikarem.

47. Neizgovoreno a oćutano
Male noćobdije

Razgovarala bi sa slikarem do kasno u noć. O literaturi, poetici, cetinjskim kišama, entuzijazmu. Budućnosti. Smijali bi se kao djeca

pripovijestima kad su bili djeca.

Nije se ustručavala ničega. Kako su odmicali u povjeravanju nisu se libili ni žargonskih riječi.

Iako su na vi. Razumije je dobro.

Umišlja Agnes sebi da je doživljava kao nekog sebi sličnoga.

Citira Jesenjina, izgovara čitave odlomke iz moderne književnosti. Sluti da to čini iz neke unutarnje dužnosti. Osjećaja da spašava dušu. Najprije njoj pa onda i sebi.

Ohrabrivao ju je sinoć po ko zna koji put da ne odustaje od pisanja. Značilo je to prešutno da mora obećati. Da se neće zezati više, uzmicati, zatvarati se kao dumna. Da će nastaviti pisati taj roman.

O sebi.

O djetinjstvu.

O sebi sličnima.

O umjetnicima, malim noćnim svicima.

Svijetnjacima.

Noćobdijama.

Izbjegavali su nekim samo njima neznanim dogovorom svaki razgovor o politici.

Dnevno ih se nije ticalo. Kao svece što ne dodiruje kiša. Raspitivao se o njenim lektirama. Ona o njegovim esejima što ih je pisao za svoje izložbe. O novim knjigama, o starim knjigama. O melankoliji. O boji neba nad Kotorom.

Jedne je večeri citirao iz poezije nadrealista, Michauxa i Soupaulta.One autore koje je i sama voljela. Stihove koje nije znala, koje nije bila zapazila. O boji snijega, o svjetlini, o mislima-kujama ili o ocaklini večernjeg neba.

Shvatila je dobro što je povjerenje. Kad joj je slikar opisao jedan od svojih snova.

Nalik vizijama. Nisu bili fantazmagorični. Nego su dolazili iz prostora fantastičnog.

A takvo je ozračje u kojim je odrastao.

Nalik žarkoj svjetlosti južnog podneblja.

Nalik slikama ekspresionista.

Nalik poeziji južnjačkih pjesnika.

Nalik drevnim snovima koje su donijeli kao popudbinu u sjeverna podneblja.

On na studije, ona naslijeđem.

Nije se usudila reći koliko im snivani, noćni snovi nalikuju.

I koliko nalikuju jedno drugome u strahovima, sumnjama, sujevjerjima.

Mitologiji, modroj tinti, koja plavi njihova bića.

Smijali bi se mitovima o kastraciji, gluposti kritike, jednostavnoj prostodušnosti zemljaka.

Otkrivala mu je jedan drugačiji Jug.

Onaj koji je nazivala po uzoru na englesko pjesništvo.

Jug jezerske poezije.

Jug Juga, koji je plamtio njenim djetinjim pamćenjem.

Koji je upamtila boraveći u nahijama.

Koji bi upalila u sebi kao rudarsku lampu u mrklini.

Ili kad joj je manjkalo soli za rasuđivanje.

Još su nečim nalikovali. Mrski su im bili zloradnici i bleferi.

Lelekači i ulizice. Osjećaj da je nešto lažno ili da se podrazumijeva.

Jedne su večeri razgovarali dobar dio februarske noći.

Postajala je brzozborka. Da prekrije tugu.

Naslutio je slikar melankoliju. Zapazio njeno izostajanje, izmicanje i nevoljkost za stvarnost. Kamufliranu pripovijest o studijskoj godini.

Znala je da shvaća. Autocenzura. Kapitulacija. Bijeg od neprijatelja. Aleluja.

Govorio bi i o tekstovima koje mu je poslala. Drži ih u ateljeu. Vraća im se u pauzama. Pomislila je: uzima ih u pauzi, kao čašu vode ili dionicu III.programa.

Dopustio je da nađe sama poetička rješenja za naslove i nadnaslove poglavlja knjiga koje je otvarala, pisala, zatvarala, stilizirala. Podsjetio je na neki njen stih kojim je bila najavila cijelu knjigu.

I sama je utjecala na njega. Nećkao se oko nekih izbora, zdvajao nad žanrovima, uzmicao pred intervjuima. Nije mu dala da popusti oholosti zrelog umjetnika.

Rekla je sinoć: dozvolili ste da Djelo vlada, da mu služite.

Znam što to znači. I sama sam se pretvorila u fanatika pisanja.

Otkad ju je ljubav, otkad su je ljubavi ljudske zaobišle. U velikome luku.

To mu neće reći. To je ionako vidljivo iz svake njene geste.

Razgovarali su i o zavjetu šutnje. Koji je spopada s vremena na vrijeme.

Kao što čovjeka spopada volja da zapali svijet. Ili barem svoje rukopise.

Koliko povjerenja u srednjim godinama. Hvali bogu slučaja za ovo prijateljstvo.

Nije li srce, uzbibani jorgovan moćnije i od ludog uma?

Snažnije od lucidnog duha?

Objašnjavala bi potanko kako vidi ljude. Isto onako kao u djetinjstvu.

Način na koji dodiruju predmete. Nose teret ili se hvataju ograde.

Raspoznaje ih u pamćenju, listajući ih kao staru prašnu knjigu.

Tonove glasa, modulacije, intonacije.

Pjevnosti, melodioznosti izraza lica. Tugu šutljivih.

Odobrava slikar nešto stariji ali znatno iskusniji, zreliji umjetnik. Njene tlapnje.

Više nego što mora. Jer djeluje terapeutski. Jer se ona ponaša kao mlađa i kapriciozna sestra. Otklanjaju sumnje. Nadvladavaju ih djelom.

Uzajamno se oblikovati?

Spušta potom sporo slušalicu. U mrkloj i gotovo posve gluhoj noći.

Noći kojom caruje šutnja. Kvas provincije osjeća se na prepršeno ulje maškaranja.

Ćuti da je oteretila bisage. Pročistila oblike. Pisanjem?

I kao nakon kiše, osvijetlila dušu vrčem svježe, tek izlivene sunčevine.

Umjesto mjesečine.

Klinke su jednako žamorile svojim rap - jezikom. Prije tuluma.

Osjećala se gotovo gola. Slikar je proniknuo u njeno biće.

Itana spi i čuje tek ovlaš njen kikot kao eho prijateljevih sjećanja na ljude i knjige.

Na knjige kao ljude. Opaske na njenu neispisanu biblioteku rječnika.

Primjedbe uz njen nazalni smijeh. Ustaje Itana bunovna. Proteže se

nalik velikoj sivoj mački. U spavaćici je na cvjetove. Navlači natikače i izgubi se načas u polusjeni kupaonice. Čuje se kotlić s vodom.

Potom se vraća u svoju "ćeliju". Naziva je tako jer se danju zeza o frakcijama.

I o manastirskim, igumanijskim životima.

U postelji, nešto kasnije, u onoj nešto većoj ćeliji ali manjoj frakciji, ispadne joj knjiga iz ruku. Baš kao slikaru. Kad je bio mali. Knjiga kao kuća. Knjiga koju je bila odložila na uzglavlje kreveta da označi mjesto u čitanju.

Kao krov kuće kaže D. Kao ideja, kao rješenje čitavog djela.

Ona ista u kojoj je prepoznala vlastite pohvale sjenovitosti.

Knjiga kojoj u podnaslovu stoji: *U pohvalu melankoliji*.

Lijepo dizajnirane korice s lijekom protiv depresije iz kojeg cvate visibaba.

U onom času prije usnivanja koji je utišava i opušta.

Kad joj se pletu čuvstva, misli i slike. Upravo je bila pomislila kako nedostaje ferlaufa mašti grafičara. I kako je žutilo suvišno. I kako je nebo dobro i modro kad trpi nju, derište sumnje.

Prije nego je izmolila svoju brojanicu svodu što nas nadnebljuje i svim srodnicima gromovnicima, melankolija se prekriva cinoberom.

Ili onim crvenim Mjesecom s početka D.-e pripovijesti o snu.

Nije li slikarstvo samo, obasjanje stvarnosti ? Stvarnošću boje i oblika, snova i snivanja?

Nijansiranje svijeta svjetlošću? Nemogućom crvenom mjesečinom kojom joj na početku i na kraju razgovora malih noćobdija D. pokušava otvoriti oči. Crveno na crvenom. Crveno u crvenom. Crveno s crvenim. Žarki tonovi protivno svim uvjerenjima nauke o duši, djeluju kao antidepresiv s lica knjige.

Stišavaju strah, premošćuju tjeskobu, umiruju znatiželju.

Umornom djetetu- umjetniku, pjevušeći nešto nepoznato, olakšavaju usnivanje.

Otapaju zebnju snova. Malih noćobdija.Kao poezija, slikarstvo je sveti spoj oblika i boje. I kao u pjesništvu, susret jezika pjeva.

48. Meandrirati sokacima ili urednikovanje: nekada sam i ja voleo plavo cveće

Zatječemo Agnes s Urednikom na onom mjestu gdje smo je ostavili.

Kako silazi plitkim a brojnim skalama zgrade uredništva.

I nakon što joj je rekao ili učinio nešto neprimjereno.

Gesta rukom prema mjestu gdje valja odložiti plastičnu čašu.

Tu je zastala u pripovijedanju. O onome što se dogodilo a nikako se nije trebalo dogoditi.

Kazivala je mnogo više od gluposti kojima joj se htio približiti.

Više od banalnosti, brbljanja po našim uredima.

A ima li išta trivijalnije od savjeta redaktora?

I išta gluplje od unošenja u nečiji život?

Posebno onda kad si mu ravnodušan?

Ili bez znatiželje, kakva je Agnes bila.

Ozrcalili su se jedno u drugome. Je li bliskost prividna?

Ili je nježno prijateljstvo moguće a razlike neznatne?

Okrznuti se o nekoga u dugoj vožnji kupeom drugoga razreda?

Oslikati svoje i lice neznanca kadrom vagonskoga prozora ne znači poniranje ni predavanje.

I ne znači nužno srodnost.Vozna je karta tek za nekoliko znamenki različita, linija putovanja ista, putnici u kupeu ravnodušni i bezlični, vrijeme jednoliko i sporo, ritam tračnica pod njima ujednačen, pejzaž možda najdragocjeniji u ovom dijelu svijeta- panonska nizija, o kako je voljela ovu potonju riječ- neobično lijepa u svojoj monokromnoj ljepoti, zapad sunca ogleda se u zrcalima nad glavama putnika, svaki od njih ima po neku lektiru, novine ili časopis, dvoje čak i knjigu, svi su bili približne dobi o kojoj se govori da je najbolja, između treće i pete decenije, nitko ne puši niti prdi, većina njih znaju i za bolji svijet u vrijeme kad su vozile JŽ umjesto ovih lokomotiva koje se smjenjuju i policajaca koji im traže dokumente, ako su i kondukteri mirisali na luk i podrigivali od piva, znali su da im je svijet uređeniji, bašte ljepše, susjedova žena poželjnija - no rijetko je netko ubijao druga ili brata, neznanca ili prolaznika iz čista mira, ničim izazvan, pljačkao

banku, raznosio bombama kolege i sebe u uredu.

Vrijeme je imalo svoj biljeg, svoj žig, otisak svoj, koje su poslije polivajući ga mokraćom nazivali novi klinci obučeni u gardiste i specijalne snage nereda i nerada, vremenom zle kobi.

Smrdjeli su na pelene i mlekeco, a već su zavojačeni osvajali Indije i žvakali svoje marice, travice, speed ili jahali očeve Pegaze četveroulančanim njemačkim kolima. Kad su počele tetovaže i ljupki osmijesi nevinašaca, slijeganje ramenima na ispisane svastike i grafite koji su slali Cigane i sve ostale redom u nebo, Agnes je znala da je kucnuo čas.

Pobjeći ili ostati, gotovo da je bilo svejedno.

Ovamo, ovamo, za brda alpska gdje je privremeno utišala žudnju za seobama, jednako je društvo mrtvozornika stajalo na branicima i brkljama vremena. Svakako na granicama evropske povijesti. Oliti uljudbe. Kao onaj klinjo na münchenskom aerodromu što je listao majčin pasoš dobrih pet minuta. Žurile su na let za Lyon. Itana je rođena u zemlji koje nema više ni na jednoj karti. U gradu koji se zove po maršalu. Plavi klinjo arijevski bijel, do albinca, lista putovnicu, lista i ježi se.

Dok su se ovdje, ovdje zaklinjali rukom na grudnome košu, tamo je, tamo, paragraf zakona trebao biti mantra među jednakima.

U liftovima i izlozima, u crkvama i metroima, u tramvajima i prefekturama, oslikavao se jedan isti lik. Stranca među strancima. Vječni, najpostojaniji lik stvarnosti i literature.

Božur, kako je zvala u sebi svog Urednika, jer je bio i s kosovske visoravni, pamti uvrede. Nakon prizora *platična čaša u funkciji instalacije*, režirao je još jedan.

Svojim je kolegicama poklonio buketiće cvijeća.

Nejednaka, razlika. Petnaest kuna buketić, ili dvadeset? Koliko postotaka od mjesečne šefovske plaće?

Neke ranije godine bio joj je poklonio buketić plavog cvijeća.Odbila je bez primišljanja.

Šutke je uzeo natrag buketić plavih cvjetova. Ponio ga svojoj majci.

I žalac koji mu je Agnes uputila dobro upamtio.

Znao je da će Agnes doći, makar i nakon mnogih dana. I došla je. Par godina iza ove scene, kako bi običavala, oko podneva. Zatekla je cvjećarnicu u uredima. Kočoperili su se ljupki buketići svježih ružica po

svim radnim stolovima.

Redaktor se tobože iznenadi što ju vidi.

-Tebi se ne zna hoćeš li doći ili nećeš. Pa ti nisam ni donio cvijeće.

Lijepa replika davne scene. Agnes ju je bila zaboravila. Urednik - kao Udarnik - pamti uvrede.

Ipak nije uzela ponuđeni. Zamjenski. Posebno ne njegove *Desne ruke*. One koja se postidjela šefove geste.

-Ne, zahvalila se Agnes srdačno. Mi smo u koroti. Ne unosimo cvijeće u kuću godinu dana.

I stvarno je bilo tako.

U zemlji groblja ruže uspijevaju samo mrtvima, pomisli tiho. Ostala je tek nekih četvrt sata. Sišla je izlizanim stepenicama lupkajući potpeticama.

Izvježbanom gestom nataknu svoj šešoar, mušoar ili tek naočale na nos. Prije nego ponovo siđe u svjetlo ulice.

49. Dekorirani privid ili Sasvim nepristojno mjesto za život?

Agnes dugo stanuje u gradiću koji je još u srednjovjekovlju bio trgovište.

S obližnjim rudnicima obrtom i majstorstvom koje se očuvalo do danas. Ili do prekjučer, do socijalizma *s -ljudskim- licem*?

Sad je dotjeraniji, oličenih fasada. Središnji trg obložen je tamnosivim granitom ovdašnje proizvodnje. Postavljen je tako da se kao plitka školjka spušta od rječice prema kavanama, slastičarnicama, prolazima.

Agnes svakodnevno prolazi tuda. Ponekad i dva puta. Samo što presvuče odjeću.

Jedna za jutarnju, druga za večernju šetnju. Ne vidi razlike među sobom i drugim uniformama koje joj idu usuret. Osim u broju obučenih lica. Likova, kako kažu svugdašnji mladi.

Stvarnost s.-ske ljepote je u ljupkosti, u draži. Čak i sada kad je dekorirana. Nalikuje scenografiji kazališne predstave. Želi reći o sebi: ja sam središte minijature. Bombonjera. Bajadera. Sayonara. Asimetrične ulice

ulijevaju se u glavnu piazzu. Niske poluslijepe prizemnice u ulicama nalik engleskima nazivaju se Obrtnička ili Kolarska, Starogradska ili Vječnih dužnika. Napoleonske zgrade odolijevaju vremenu i mirisu vinskih podruma. Tradicija dozlaboga lošega vina i iznimnog, vrijednoga stakla. Malograđanski ušećereni zastori na prozorima s kojih cvjetaju ljubice ili familijarne drame. Prenapregnuta kultura njeguje ilirske mitove jer novijih skoro da i nema. Izuzmu li se predratno štampanje Racinovih *Belih mugri* u strogoći ljevičarske ilegale.

Lokalpatrioti koji skinu, sačuvaju i ponovo postave iste spomenike. Kavanice u kojima se po čitavo jutro dokoličari uz macchiato.Tržnica dvostruko skuplja nego one u metropoli. Najveći broj samoubica prema broju stanovnika. I to u srazmjerima bivše države. Dert i dernek. Karneval star dva vijeka. Poslovična lijenost domaćih gazda.Od ponedjeljka do petka kao u turskome zemanu…

Varošica u kojoj se znaju pravila. Da bi se prekršila. Subotnji plac vrvi kao mravinjak . Nedjeljna misa prizove sve korote od Širokoga do Bleiburga.

Ovdje kupujem, jer tu me poštuju, stoji kao slogan na jednom dućanu kozmetike.

I Agnes bih mogla reći nešto slično.Ovdje stanujem jer tu me poznaju. Ovdje je sve frizirano, natapirano, lakirano, glazirano, u celofan općih mjesta upakirano. Sav je gradić jedan veliki kozmetički salon. Kuća za uljepšavanje bitka. Tu se zna dobro tko je tko, jer se zna tko i koliko vrijedi. Tko je potkupljiv i niškoristi a tko diže nos do neba. Kome ona stvar stoji na poprek. Kako ovdje kažu o fatalnim ženama. A ko bi i boga odbio da ga pozove na kavu.

Križaljki i enigmi nema. Jer se zna tko s kim spava, ispija kavu ili samo ispire usta naglašeno ljubaznim *Dobar dan*.

S.-ci su i mala avangarda našeg većeg grada. Tu se osnivaju prvi partijski kongresi.

Tu stanuju ugledni slikari i liječnici. Tu se sklanjaju progonjeni Židovi. Reklo bi se da nemaju predrasuda njeni sugrađani.

Ipak, od zadnjega rata naovamo Agnes se našla mnogo puta na jednoj strani pločnika.

Jer su njeni mnogi znanci, sugrađani, nezanci, izbjeglice, uskoci, iskoraknuli na drugu.

Da je ne bi sastali, sreli, pozdravili. Zašto, pitate se?

Djelovala je je kao čovjek koji se ne boji.

Ne zabrinjava. Danju. Navečer ipak zebe.

Pokrije se prekrivačem preko ušiju.

Boji se da ne ogluši od paljbe. Ostalo joj je ta navika od rata.

Svakog vikenda je neka utakmica ili se netko se ženi. Ili je festival vatrometa.

Tada prangije i zvukovi paljbe nalikuju revolverskima ili topovskima.

Ni sad ne zna zašto prelaze ulicu kad vide Agnes kako im ide u susret. Da ispune svoju domoljubnu dužnost?

Osjećali su da ne dijeli ratni entuzijazam i ne odobrava krvave gozbe pobjeda?

Uza sve, ne zamjera im. Najteže je biti svoj među svojima. I sama nešto zna o tome. Dvostrukim znanjem. Kao u dvostrukim vratima ureda. Nađeš se usred nemoguće situacije.

Ni tamo ni ovamo. Bezračno. Ponestaje ti daha.

Agnes je sad stisnula usne i njeno lice govori jezikom jeze.U svim godinama svoga života kad misli o inostranim boravcima, putovanjima, stanovanjima, izbivanjima, bivanjima, lutanjima, ne može se oteti stranstvu...Osjećaju da ne pripada nigdje. I nikome…

Prisjeća se nečega svaki puta kad vezuje vrećicu sa smećem- i u tome nalazi neki oblik slobode, oblikovati kesu s otpadom u lijep sak - francuskoga izraza *Videz son sac*.

Ispraznite, olakšajte svoju dušu. Kontejneri psihijatara čekaju na vas. Spremni na svakom ćošku. Otac bi često i zdušno naglašavao:

-Formirao sam porodicu.

Kao da je formirao frontu. Za svijet. Prema svijetu. Protiv svijeta.

Osjećaj da je nešto stvorio njen je otac stekao u svojoj dvadeset i osmoj.

Kad im se Agnes rodila. Teškom mukom izašla je u svijet. Velika beba, neishranjena Itana."Mali filozofi" ostaju petnaestak dana na odjelu. Kolege studenti donose ciklame. Imenuju im kćer. Kao da su je svi pravili. Prvo dijete studentskog braka njihove generacije koja je upisala studij 1948.

Itana se sjeća da se Agnesin otac ponašao kao da se to samo njemu

desilo. Imati dijete.

Mala Agnes dobro se sjeća svog prvog čula stranstva.Najprije s babom i djedom.

Rano je *Onamo, onamo* povedu roditelji, dvoje apsolvenata.

Mamina sjećanja govore o njenom ocu koji shvati bijedu u kojoj stanuju.

Kad s proljeća povede kćer prve kćeri sa sobom u grad koji je već bio promijenio ime.

U maršalsko. Tamo je, kao u srpskim ili ruskim romanima, razmaze ujaci, tetke.

Ono čega se Agnes nejasno sjeća je sivilo podstanarskih soba.

Najviše one u Hustinoj 1. Prašnjava kratka ulica. Tad je to kraj grada.

Ima sedam godina. Čeka se na novi stan. Put do škole je uz rječicu. Kilometar i po?

Otac je u istoj smjeni. On ulazi na druga vrata. Predaje u gimnaziji. Ona u osnovnu ulazi na učenički ulaz. Putem je propita gradivo. Koraca žustro. Agnesi zastaje dah. Majka radi u Večernjoj ekonomskoj. Danju se priprema za pet predmeta: povijest, geografija, politička ekonomija, ekonomija socijalizma, društveno-političko uredjenje SFRJ.

Žali se kako ima učenike koji rade u privredi:

-Hem su stariji od mene, hem mnoge stvari znaju iz prakse bolje od mene.

Tad je Agnes čula prvi puta za riječ *praksa*. Roditelji vječno uče. Dvije zelene fotelje, dva kauča, dva prozora. Zajednička kupanica, kuhinja. Toatet pod malim trijemom,prije ulaza.

Djeca oko nje pretežno su djevojčice. Većina vozi bicik iako su mlađe.

Duga ljeta provodi na Jugu. Kad se vrati brzo se priključi vršnjacima. Igraju se špekula, skrivača, razmjenjuju salvete. Najviše voli čas kad zalazi dan i sunce za stražničkim brdima rasipa prašnjave zrake.Čini joj se da vidi drugačiji zalazak. Ćuti se strano. Sve stranije.Kad to jednom povjeri svom Redaktoru, kaže joj:

-Pa možda si i vidjela neki drugačiji zapad sunca.

-Vidjela sam bijeli barut, eto što sam vidjela...

Roditelji je nisu ograničavali. Slobodno vrijeme je ipak bilo ograničeno.

Prvo zadaće potom igra. Prvo obaveze zatim šetnja. Nema praznog hoda.

Prvo rad, učenje i škola pa onda subotom na mali motorni vlak i kupovina.

Dobiješ svake jeseni nove cipele. Svake zime čizmice. I nove udžbenike.

To ti je najdraže. Izuzmeš li *Svijet prirode*. Slike životinja kakvih nema ni u Zoo-u tvoga rodnog grada. Prvi puta listaš enciklopediju s fotkama u boji. Masne sjajne korice. Debela knjiga bez ovitka. Koliko je ljepša za držanje na skutu od onog malog debelog *Rječnika stranih riječi*. U koji moraš sama zagledati riječi: *entuzijazam, halteri, hozintregeri, gemitlih*. Zapazila si da ih govore odrasli kad se nađu nedjeljom na izletima. U brdima, u gorju. Ili Sloveniji.

Čak vidiš neku svoju prednost u tome. Tješiš se pomišlju da ćeš jednom kad odrasteš sve to opisati. Tačno kako je bilo. Doslovno.Od riječi do riječi.

50. Od riječi do riječi: odsustvo biografije

Agnes nije odabrala habit. Ipak živi kao monahinja. Svećenica jezika. Agnes kao agens? Zašto je odabrala to a ne neko drugo ime za protagonisticu svoga romana? Agnostik? Društveno jagnje? Nasuprot ateistu? Društvenom vuku?

I srednjoevropska dražest čini joj se halucinantna. Jer je dogovorna.

Plod dugostoljetne tradicije? Cijepljena a neukorijena Agnesa.

Htjela bi vam reći nešto proturječno.

Ne vezuje je osim stana ništa, a ipak bi se teške muke odselila odavde.

Veže je i još jedna stranost. Zasićenje odsustvom biografije. Nitko vas ničim ne obavezuje. Nikome niste ništa dužni. Sve se podrazumijeva. Posebno to da se držite svoje linije. Ma gdje ona bila. Ma kakva ona bila. Otac i majka Agnesni uživali su gotovo podjednakoj mjeri respekt prijatelja i neprijatelja. Agnes ćuti ravnodušnost i jednih i drugih.

Agnezica je izravna. Direktna. Kao frakcije francuskih anarhista.

Naučila se boriti jezikom.Nije mogla mišicama. Nije htjela. Kao kukavice, mislila je gledajući najplemenitiji od svih sportova. Rvaju se boksači. Polivaju ih, čiste od znoja. Televizija je bila rijetka. Gledalo se zajedno.

Zelenkasto titra ekran. Prijenosi sporta. Samo boks. Muškarci u šorcevima. Nešto godina poslije zečice ih zovu boksericama.

Prividi života sastaju je svakodnevno u dugim sjenama ljeta. I zimi u lelujanju borova.

Pršac pada s njih kao dimna zavjesa. Pita se često kako je moralo biti njenima kad su južnu pokrajinu zamijenili za sjevernu. A u zimu '48./'49. zapao visok snijeg.

Baš na Arhanđelov dan. Itana joj kaže da se našla tada s kolegicom u podstanarstvu.

Kod Weissovih, dvorišna zgrada. Kavurićeva pet, citira vam doslovce, kao u Arsenovim šansonama. Preplakala je Itana cio dan.

Onamo, onamo je snijeg bio rijedak kao bijeli barut, sjeća se Itana, čak i na Rumiji.

Kad su njeni budući roditelji okusili prvi puta od majoneze ili paštete, pečene patke ili matovilca? Jesu li patili za svojima? Jesu li se bojali u novoj sredini? Kako su to mirisali tamni podovi na Filozofskom fakultetu i kabinet s peći na ugljen kod slavnog profesora Staroga vijeka. Njegov je podvornik odgovarao na pitanja koja studenti nisu znali. Suza I Suza II, egipatski vladari, Asurbanipal.

Stasali su u novome režimu. Već u višim razredima južnih gimnazija. S novim kolegama i profesorima.

I je li mama zbilja ličila na Amerikanku u onoj robi što im je tetka preko Crvenoga krsta slala iz Aljaske? S visokim potpeticama u boji miša i lijepom crvenosivom kariranom kaputiću i jednobojnoj suknji od buklea?

Kad je prvi puta mama išla na brenovanje kose? Je li tata koristio briljantin kao što se čini na onim fotografijama pred Kazalištem? I kako se dosjetio da proda pletene vunene čarape na Dolcu da bi upisao tečaj plesa kod Keglevića?

I kad mu to mama postaje opsesija, na drugoj ili trećoj godini zajedničkih studija?

Iskrsava Agnesi slika roditelja kako ruku pod ruku marširaju Teslinom ili Gajevom, žureći s predavanja na ručak ili u Sveučilišnu. Čekaju ih tamo srednjovjekovne listine. Ili prizor u kojim se mama zaustavlja pred rijetkim dućanima gdje se počinje prodavati kozmetika. Zastaje da vidi ima li za grožđanu mast. A tata je požuruje, nespretno paleći

onu *Zetu* što mu se još od ljeta povlači po džepovima.

Jesu li i oni bili očarani kolektivnim fascinacijama? Kad je došao maršal u grad koji se po njemu prozvao i našli se u među mladima, na prostranom trgu, 1946?

Ili pak osam godina kasnije u bašti Gradske kavane kad će im sjediti Bijela uniforma vis-à-vis, a Itana u visokoj trudnoći zapaziti njegovu Drugaricu?

Na Kaptolu tih godina odlaze franjevcima da im prevedu srednjovjekovnu latinštinu.

Kad pitaju koliko stoji fratar s vratiju kaže prosto:

-Ništa, ova kuća ne zna za korist.

Itana spominje sedam uzaludnih predmeta: heraldika, sfragistika, topografija Rima, diplomatika, numizmatika, hagiografija, paleografija. Kao sedam pečata, misli se Agnes?

Jesu li bili oportuni ti kolegiji bili u ranom socijalizmu. S ljudskim licem?

51. S ljudskim licem? Patos?

Imali su zemljane podove, kad su došli u Martin. U Školi tamni drveni, kao brodski. Jednom je klečala u uglu u svojim bijelim štramplicama. Nije bila postiđena pred drugom djecom, ne. Zaslužila je kaznu. Igrala se lutkama ispod klupe. Poznavala je sva slova. I oba pisma. Bila je ljuta jer je uprljala svoje guste zimske bijele čarape na masnom, crnom podu.

I danas je bole koljena kad zastudni. Poslije onoga prizora u školi, nikad više nije klečala. U crkvu ionako ne ide. Ni školu ne voli baš.

Sada zna da ima i gore kazne od stajanja u kutu. Pisanja po kutovima soba, traženje svjetlosti u jesenskim danima, izvikivanja tvog imena tamo gdje ne očekuješ.

Rana visozemska sjećanja ne pamte zemljane podove već brodske, ofregane, ulaštene. Drvene u obje djedovske kuće. I u trećoj, pradjedovskoj. Zacakle se subotom i mirišu na ribaću četku i sapun. Ako ljeti hodaš neoprezno bos po njima možeš se okliznuti ili ubosti, kao na ježinca jednog ljeta u Dubrovniku. Poslije ti vade bodlje iz pete maslinovim uljem.

A neko ljeto kasnije, tetka u Tivtu ispeče pile s ruzmarinom i

maslinovim uljem.

Tebi se lijepo prvo digne želudac a poslije stalno tražiš onu caklenu piletinu s ružmarinom.

Nedjeljni je patos najgori, najprije uz ručak. Kad treba da se jede fino, ukusno i dijetalno a na kraju se ručka pregriješi i zasladi trpeza onim kolačem od višanja.

Ili tufahijama s cimetom.Tebi vazda nešto fali. Punomasni sir ili prijesni hljeb, vino ili mastika, *ožice* od alpake iz pradjedovske kužine ili lanene servijete s izvezenim inicijalima, stoljnjak rakaman u toledo vezu…

Majke ti Božje, samo se svjetlo ište, pa i onda kad se netrimice zuri u zapad, u onu plavetnu i nebesku brojanicu, u one mlaznjake što nadlijeću ništavnosti naše, a i ti bi letjela samo da nemaš straha, kako se kaže to na talijanskome, di volare....

Poi, vengono i začini italiani, franceski sirevi ili durmitorski, ili dvoslojni s Jabuke, dio čvrst i tvrd, polusuh, drugi kremozan, kao kombinacija gorgonzole i mascarponea, nema ljepšeg zalogaja izuzme li se možda samo onaj što ga pružaju milosti kajmaka iz mijeha, dimljenog i polutvrdog. Masniji nego maslac, topiv do uljanosti...

Tu se sjeti koliko dugo nije pohodila najzapadniji grad zemlje u kojoj je začeta.

Trst. U njemu je sve više Senegalaca i Kineza. Sve manje našijenaca. Jednako tako psuju.

Gdje je luka prazna od brodova a more zelenkasto. I crkve se s dvjema vjerama blagonaklono susreću, kao dvije gospođe na Piazza san Antonio. Subota je bila dan duge trgovine.

Itana s očima boje katrana pita hoće li početi uskoro pljuštati ili će samo poškropiti kojim staklastim zrnom. Agnes razumije njenu vrstu patosa, južnjačkog. I sama je od te razze. Iako je njen otac bio svjetlije puti i zelenkastih očiju. Nosat kao Židov.Zavoljela ga je razbarušenog i prijekog, prekasno. Tek kad je je počeo urastati u svoju nesreću. U bolest. Nije bila navršila ni osamnaest. On je bio u njenim sadašnjim godinama. Četrdest i sedmoj.

Nedjelja je. Dizajn siromaštva ponovo dolazi u modu: brodski podovi, tamne žene, jaki muškarci, južnjački patos. Djeca se čine naivna. Samo za koliko se prekrstiš, popiješ espresso ili pokupiš čaše poslije pijanke sve postane kiselo.

Uzmeš kabanicu, navučeš duboke sajmonice i strmekneš se stepenicama.

Da bi se žustrom šetnjom razbaštinio vlastitog patosa, razvlastio katarze.

Poslije otreseš kaput od pahulja i kao u pjesmi uliježeš na sporedna vrata.

Treba pokupiti brabonjke dana. Hranu patosa.

52. U brabonjcima dana…

Tražila je nedosegnuto, nedostižno? U okrajcima dana. Sjedala bi uz kompjuter i zurila u fotografije Visozemske. Ne samo njene slike morske, obalne. I planine, s visoravnima i jezerima bile su iznimne.Pažljivo ih je uspoređivala zureći netrimice. Slike su joj krale pažnju.

Kao žena koja je promašila najveći dio života s jednim muškarcem i u zrelosti našla pravoga. Tako se osjećala: protrajbala je svoj život. Uzaman, uzalud.

Sad kad je našla zavičaj bilo je prekasno da mu se vrati. Nitko je ne bi razmio. Nitko dočekao otvorenih dlanova. Nitko se ne bi radovao njenom dolasku.

Ne može reći i: povratku. Otišla bi odavde gdje je rođena u Onamo, onamo gdje je zamišljena.

Gdje su vreli vjetri parali ruzmarinsko nebo.Gdje se nije naživala prvina koliko je htjela, koliko je mogla, koliko je morala. Gdje je padala kiša kao nigdje drugdje u bivšoj državi: najviše po kvadratnom metru.

Tu je jednostavnu činjenicu naučila još u gimnaziji.

Kao i riječ *kriptodepresija*.Koja se mogla upotrijebiti u Evropi samo kad je riječ o roditeljskom zavičaju i Skadarskom jezeru.

Prijatelj psihijatar rekao je jednom nešto neodmjereno.Da je to kao Mrtvo more.

-Zašto ne prokopaju tunel, pa da se izlije u more.

-Tunel je davno prokopan, za vlakove. I nedavno, za kola, uzvratila je praveći se da ne razumije aluziju.

Metaforizirali su sve riječi njeni prijatelji analitičari.Aluzionisti.

Što je književnosti preostalo?

Rijetke ptice i ribe, sprudovi i obale, otoci ?

O kako joj je teško bilo podnositi slabojezičnost Niskozemaca koje je vlastiti jezik žuljao.

Nisi se s njima mogao lako sporazumjeti. Koliko su izvitoperili jezični osjećaj. Pomakli naglaske svuda na prvi slog, zaboravili pravilo o pokretnom akcentu, o upotrebi aorista i imperfekta, o neophodnosti razlikovanja prvog lica jednine i množine ..

Kondicional? Tikanja i vikanja? Čak i među obrazovanima.

Gdje ste *bila* te godine?

Sve je to zamjećivala i prije Francuske, a i sad joj pak para uši, presijeca duh. Nigdje toliko nemara za književni jezik. Novinari su prednjačili. Novogovor je vladao, ulickan i preobražen kao stari namještaj politurom. Vladao je šlamperaj metropole, loše sašiven u kabanice elektronike.

Dolje su i Cigani bili dvojezični. I Albanci. I neki Muslimani su znali turski uz onaj podgorički kojim su brzali kad bi dokazivali kvalitetu svile ili brokat.

Ogledan je bio i jezik Gornjozemaca u Visozemskoj.Možda odviše unjkav.

Postavljala bi fotografije južnih plaža na podlogu ekrana kompjutera.

I zurila u njih.

Nije prestajala postojati tamo. Preselila se, uselila u njih.

Nije prestajala ni istraživati nove pejzaže. U pauzama pisanja. Preselila bi se uz pinije ili maslinike i zurila u more. Odmarala se tako od gadosti. Od nebrige. Od nemara. Od istiskivanja njenog rada iz gornje male nacionalne književnosti. Nijedna joj knjiga nije predstavljena na sajmovima knjiga.Niti postavljena u izloge knjižara. Cerile su se novokomponirane brzotečajne instant književnice i znanstvenice na glomaznim izdanjima.

Masa puta težina….

I kad se preobratila u nekoliko seansi, odlučila je preseliti se dolje. I živjeti svjetliji dio godine, tamo. Onamo, onamo…

53. Kanavace

Govorila bi baba: život i nije drugo nego krpež.

Mislila je pritom na one vreće od kanavace koje bi dobivala od trgovaca, znanaca.

U njima bi dolazila upakirana kafa ili oriz, čaj ili šećer. Baba bi ih dobro isprala kuvajući ih najprije u sapunici. Poslije isušila na suncu. Šezdesetih godina bile su u modi haljine sašivene od materijala koji je podsjećao na kanavacu. Krupno tkan da se vide pruci osnove i potke. Služile su joj takve velike vreće da napravi male madrace. Napunila bi ih vunom ili ostacima čiste robe koja se iznosila. Za njih, koji su još mali i liježu u krevete, kad se okupe ljeti.

Tada bi se za djecu spremala ona soba koja se inače nije koristila. Bila je asimetrično postavljena između unutrašnje strane ćoška i avlije. Bez prozora, s vratima s kojih je popirkivalo po malo svježe arije. Dok bi se odrasli odmarali uz kafenisanje i divanjenje u poslijepodnevnoj i obaveznoj siesti - a ona je bila mnogima draža od kupanja na obližnjoj Morači, jer su ga bili izgustirali još kao gimnazijalci. Djeca, njih petoro, tri djevojčice i dva dječaka, morali su kao sardine ili vojnici ležati u onim metalnim krevetima što im je baba na šušte bila postavila madrace presvučene kanavacom.

Najmilije bi im bilo osluškivati što govore, o čimu pričaju odrasli. Najvještiji su u prisluškivanju bili Ljube i Moki, jer su znali odakle se najbolje čuje i kad su vrata prikrenuta.

Agnesina je majka često prepričavala očeve batine. Jedna od sestara zaradila ih je od oca zbog novih cipelica, *bostonki*. Pošao on u Beograd, službeno. I kupi im svakome, po jedan par novih sandalica, lakovanih. Skupih. Pođu potom kod očeve majke na selo. Ne mogu se odvojiti od novih cipelica, nego se igraju u njima po onim kršima. Poslije, poliježu da spavaju. Ujutro otac vidi pod krevetima izgrebane nove sandalice.

Ubije boga u njima. Sestri koju je inače obožavao, od straha se piški u gaće.

Itana misli kako će da se odmetne i pođe s Ciganima.

-Koliko si godina imala tada, pita je Agnes poslije.

-Pa jedva devet, jer to je bilo prije rata.

Ima još jedna smiješna storija njene majke. Došla ona u Z. Smjesti se najprvo u Studentski dom, na Trgu žrtava. No bilo ih previše u sobu, ne može da uči. Da se koncentriše. Zabolio je zub od studeni.

Sva sreća, blizu je studentska poliklinika. Pođe ona kod zubara. A to neki podebeo ljekar, zvao se Hilak. Ona se onako više od straha nego od boli, dere. Dok joj poporavlja, brusi i liječi zube doktor Hilak joj prijeti:

-Daj, smiri se, bum te vezal ak' ne dojdeš k sebi. Kaj ti misliš, tak zgodna cura, ne buš išla nepokrpanih zuba. Buš vidla, u Parizu ne mreš videt Francuzicu koja nema uređene zube. Svaka ih ima pokrpane, ajnc a. Čarape more imat poderane! To da. Al' zube ne, nikak! Razmeš lepa moja?

Itana nije voljela iglu i konac. Ni vez. Samo pletivo. Tu je davala maha svojoj mašti.

Radila je i za pare, zagrebačkim modisticama, da popravi svoj studentski standard.

Najmanje je voljela istinitu priču o svojim sivim cipelama ručne izrade od antilop-kože u boji miša i s visokim potpeticama. Zato što je bezbroj puta preplatila tu priču.

Najviše očevom škrtošću. Bile su iznimno lijepe. I skupe. Šest hiljada dinara. Za tu si paru mogao skoro, kaže, platiti godišnji najam za mansardu u centru grada.

Dan u kojim Agnesa nije radila bar nekoliko sati izgubljen je.

Nema drugih strasti do pisanja?

Zaboravila je na sebe?

Poredi se sa svećenicom jezika?

Služi u hramu umjetnosti?

I to joj život čini smislenim i podnošljivim?

Bože, sačuvaj me od nje.

Na krizu, koja ne prestaje postojati u njenoj zemljici i o onima koje su od nje preostali, više i ne misli. Jer se svi izgovaraju na krizu : kad treba dići slušalicu, pozvati na kavu ili kupiti buketić cvijeća. Ni sa kime ne govori o svojim intimnim sumnjama. Kad je obuzmu, povuče se u svoju prohladnu sobu i u polumraku meditira da bi vratila metronom svojeg gibanja. U blatu. O zvijezdama ne misli. Trepte rijetko. Odavde su vidljive samo za kanikula.

Naučila se veseliti svakome jutru koje je osvanulo. Uranja u svoja jutra, škrta svjetlošću. Svakome danu i trenu što ih je mirno provela. Bez buke. Mitraljeza. Bombi. Prasaka. Oluja. Mećava. Pljuski. Na vremenu bez ideala ili utopija.

Život u mladosti činio joj se jedva podnošljivim. Ovaj sadašnji trpi uglavnom šutke. Kao riba.

Jednom mjesečno prospe svoj otrov. Pljusne iz nje. Zahvaljuje sreći što ne mora odlaziti na posao. I susretati zlovoljne tipove.

Čak se počela radovati kasnoj jeseni. Sjenovitim sjenama oktobra, maglama novembra.

Spavala bi dugo, potom se uređivala, izlazila u trgovinu. Jesen se odužila. Zima što slijedi bit će vlažna, bez svjetlosti. Nijedan dan od ljeta nije sjalo sunce. Obasjalo bi pejzaž i gradić tek na nekoliko časaka.

Svijet je ponovo zadobijao jasnije figure: fantazija o njegovoj stabilnosti mogla se ponovo upotrijebiti. Znala je Agnesa da je to krpež stareži. Osjećala da njenog vremena nikad nije ni bilo. Samo svijetla budućnost. Samo mrak prošlosti. Samo manjak sadašnjosti. Samo stranstvovanje.Onamo, onamo, samo. Ništa više. Ni manje. Iznutra najviše. Kao što je običavala njena Itana reći o sebi. Da je neki ženski knjaz Miškin koji je osuđen na trpnju.

Nije izabrala malo. Usporedila se s likom i romanom pisca koji je Agnesa posebno voljela.Navika da oskudijeva u stvarnosti, zbilji, sadašnjemu, prošlome, pretprošlome, budućemu, sjutrašnjici, priješla je Agnesi u jednu vrstu droge. Učinila ju je osvisnicom.

O superstvarnosti. Paralelnoj stvarnosti. Knjigama.

Ipak nije podnosila tolike žanrove: znanstvenu fantastiku, krimiće, supersonične bajke.

Tek je sad razumijevala zašto su se njeni roditelji nabijali u knjige. Tamo ih nitko nije tražio. Niti ganjao. Putovali su a da se ne maknu s mjesta.

Itani koja joj nehotice upadne u sobu ili kupaonicu i zbuni se od Agnesine golotinje, nikako da objasni zašto ne voli da joj je uhode. U vrijeme zadnjeg rata našli bi je dežurni satničari, krvoloci, đaci, roditelji, inspektori i kad bi pošla da pusti vodu.

Ili se prošeta u pauzi placem.

Kao da će tamo zabušavajući kao zli đak ili kolega neradnik, naći šefa svemira.

Na Placu samo kartoni skvašeni lapavicom. Bojom sliče kanavaci. Bljuzga stvarnosti pod nogama, moralni zakon u zraku...

54. Putovati a ne maknuti se s mjesta
Dvadeset hiljada noći u Niskozemskoj

Bilo je otprilike ovako. Jedne je kvasne zime izašla ta Štajnerova knjiga. Otac je bio rusofil. Majka ne manji. Nisu to prikrivali. Kao što nisu ni naglašavali.

U germanofilskom mjestašcu, leglu ili gnijezdu, zavisi kako gledate, mnoge stvari nisu bile oportune. Agnes su jedanako liberalno odgajali. Znalo se da do jedanaest navečer mora biti doma. Prije mature. Nakon, dokle hoćeš ali ne i s bilo kime. Nije to koristila, naprotiv. Bila je povučena, poslušna. Krotka. Nije prestajala, ugledajući se na roditelje, misliti svojom glavom.

Znala je što je za njih najbolje. Kao da se rodila one dramatične ’48. Kad su oni došli u Zagreb.

Bio je utorak, četvrtak ili subota. Dani koje je otac provodio na dijalizi. Agnez ga je čekala u bolnici.U prostranom holu zapazila je trgovca s knjigama. Je li zaista imala svojih novaca?

Je li već zarađivala korekturama?

Na kraju studija ili na kraju semestra? Tek, ona joj se knjiga činila odlučnom za mijenjanje stavova. Kako ju je radosno uzela. Bez promišljanja. Ocu ništa nije rekla. Ostavila je to za povečerkovanje. Jer knjiga je bila namjenska, za oboje roditelja. Kojima je historija bila važnija od vlastitih sudbina.

I zaista. Večerali su. Agnes je potom svečano otvorila svoju torbu. Izvukla knjigu. Otac ju je prijeko pogledao. Itana je oćutala, po običaju.

-Ovo ćeš vratiti i uzeti nešto drugo, reče otac.

-Kako vratiti?

-Tako, jednostavno.

I zaista je vratila. I zaista je sljedećeg dana uzela nešto drugo.

Onog još debljeg Klaića u novom izdanju. Ostalo je za priču kako se knjižurina izlistala, stranice iskupusale, cijena oplodila, roditelji namirili a Agnes naučila da noći u Niskozemskoj mogu biti tamnije i hladnije nego sibirske.

Njima je bilo dosta izgnanstva. Potkazivanja. Progona. Čistki. Znali su dobro za njih.

I dobro su znali što je dobro za njih same. Bili su meta. Agnes je tek postajala meta.

Itana joj je neke od godina što slijede kupila cjelovito izdanje D.K. One kad je Agnes otišla u Italiju. A Itana u prijevremenu penziju. Otac se bio istanjio. Do voštanice.

Kad su računale koliko je noći sagorjelo dana, sedamtisućica umnožilo se trostruko.

To je tačno-tu bi zastala, omakla joj se istočna, rusofona, dogovorna novosadska varijanta- utrostručena brojka za svako od nas troje.

Itana nije htjela proširivati dalje.

Život je nametnuo svoja proširenja. Opkoračenja. Oksimorone. Svoje štepove, šavove. Naglaske i dužine.

Slobodni stih i stilove slobode. Ništa se više nije dalo potčiniti.

Sve je izmicalo podvrgavanju. Redu, poretku.

Kao da se nađete usred ruševnog prostora. Obično tada majstori kažu onu njihovu. Krpež kuću drži. Stare knjige i udžbenici postali su objema pasija.

U njima su nalazile ono o čemu se moglo fantazirati. Izvući čitavo jedno vrijeme na vidjelo.Uspostaviti ga. Rekapitulirati.

Agnes je postajala sve ravnodušnija. Koliko joj je bilo drago za svakidašnji život, nadala se da se neće preliti u ono što je jedino zanimalo: knjige. Pisanje i čitanje.

Pjev i zijev. Sinonimi za pjevanje i mišljenje.

Značilo bi to predaju. Bezuslovnu, bezuvjetnu. Kao u ratu. Kao u ljubavi.

Ne sedam hiljada, nego dvadeset i sedam hiljada dana i noći, *sutoka*, noći i dana, dana i noći u s.-skoj guberniji. Prostor zapremanja vremena bio bi otprilike jednak zbroju *sutoka* roditeljskog boravka na strani.

55. Tamnina krvavih mrlja

Itana, Agnesina majka, dugo je godina u rana jutra peglala pidžame Agnesinom ocu. Pidžame koje je otac svakog drugog dana zamrljao krvlju. Majka bi ih pažljivo oprala na rukavima, oko rubova, gdje se sa zapešća ili s pregiba unutarnje strane lakta poznavala tamna i velika

mrlja krvi. Neki su pjesnici opjevali tako svoj život, ja sam mrka mrlja krvi…

Agnezin otac je živio svoju krv istanjujući je kemijom svakog drugog dana.

Kako će Agnesa podnijeti tu uspomenu? Hoće li je ikad izbrisati, hoće li izblijediti u njenoj svijesti ili će svaki puta kad na svijetlu tkaninu kapne krv ili boja nalik višnjevači izludjeti u očajanju koje je bude spopadalo?

Nitko osim Itane nije znao za ovu Agnesinu slabost, njeno gađenje prema anatomskom rječniku, pripovijestima o ženskom mjesečnom krvarenju. Brižljivo je uklanjala i svoje tragove iz kupaonice. Užasavala se svaki puta kad bi se u školi desilo da neki od učenika zbog slabosti ili povrede, krvari iz nosa. Agnes koja nije bila gadljiva, koja je kanila upisati medicinu?

Htjela je svoj život rasteretiti tamnocrvenih mrlja.

Nije podnosila ni cvijeće slične boje.

Uznemiravale su je i zagasitocrvene ruže.

Sve ju je vrijeđalo.

Kako je rekao jedan školski drug.

Svega imam, a sve mi nedostaje.

Usred ručka jednoga proljetnoga dana počela je pljuštati krupnim zrnima suza. Vraćajući se s tržnice sastala je čovjeka koji je pojavom i prilikom, krhošću i hodom, odjećom i kačketom, iz daljine podsjetio na oca.

I kad mu se primakla iako je imao drugačije crte lica, put mu je bila žućkasta. Nalik vosku.

Bio je voštanica koja hoda. Upaljena. Koja će uskoro izgorjeti. Kao što je izgorio njen otac.

Nije mogla razumjeti tog čovjeka. Ni pojmiti njegovu muku. Kako je izdržavao sve te godine? Stajati pred oltarom tehnologije i pristajati na cjevčice dijalizatora? Odakle je smogao snagu?

Kako mu se mijenjalo tijelo? Za koliko je to mjeseci propao? Iskopnio? Kako je nalazio hrabrosti da ide dalje?

Ponekad bi zapjevao gromko. Ariju iz neke opere. Koju je s Itanom slušao u Kazalištu.

Grijali bi se nekoliko sati za par dinara. Agnesi su te operne dionice gromko otpjevane parale ono što joj je preostalo od duha. Kad bi na

radiju čula očeve arije. Znao je i melodijske linije iz Rigoletta ili ariju kora Nabucca. Usudio se i preludirati jednom prilikom.

Slagao je majčinu stariju kolegicu koja ih je bila pozvala na čaj da je u mladosti učio svirati klavir. Bio je nedosežan njen otac. Čovjek nad ljudima. Ne i natčovjek. Ne dodaj u mislima.

Mrzio je nacizam i fašizam. Vidi gore.

Obožavao je knjige. Kupovao bi stalno nove. I satove. Donosila bi mu Agnes sa svojih zapadnih putovanja. To mu je bio znak standarda. Plate. Društvenog staleža. Moći.

Možda zato što je bio siromašan? Što u njegovoj postojbini nije bilo ni escajga ni satova?

Itana je čim je opazila kćerine suze zašutjela, odloživši žlicu na rub tanjura.

Pušila se juha, mirisalo je žestoko na poriluk. Nije ništa htjela reći. Znajući za promjenjiva nastrojenija svoje kćeri, zastala je da ova ispusti iz sebe kabao koji se prepunio.

56. Boravak na strani ili neispušen krik

> *…Noću, za mjesečine, vožnja prema otočićima ima nečeg magičnog. Tada, u toj tišini, koju ne remeti nikakav glas, osvaja nas duh davnih vremena, mislimo na iščezle ljude i obuzima nas neizmjerna sjeta, dok lađar udara polako i odmjereno veslima…"*

Mislila je na kartice .Teksta. Pa na one druge. Fine kartice od karte, od finog papira. Za savijanje cigareta.

Od svoje dvadesete kad je javno obznanila da postaje članica kluba ovisnika jedan od stričeva bi joj za ljetnih siesta ponudio fino izrezani duhan da savije u kartici.

Dodavao bi smotuljak da sama zatvori.

Proizvodile su se i tada mašinice za proizvodnju cigareta od domaćeg duhana, ali njeni su ih rijetko i nevoljko koristili. Kod velikih nevolja, kad neko ode a da se više ne vrati, pokajnici bi dolazili skrušeni i sa fišecima ili štekama cigareta. Vrsnih, s filterom ili bez njega. Kad bi dobili takav *državni duvan* jadali bi se: mi smo ti avetinje, sve nam je fabričko bolje.

Razumijevala bi Agnes da je to bila neka vrsta retoričkog poteza, da se sa zamarajuće tematike žalovanja prijeđe na životvornije teme. Oko šefova koliko se koji okoristio, kredita kojih boguhvala ima u socijalizam ka halve, novih tipova loze i galice, nagađanja o bogatstvu Peka Ilijina, i njegove djece što žive na stranu, o tome koliko riječi može u minut da izgovori Ljubica Mitrova...

Neki bi se od sugovornika podigao iz stolovača, naglo ustavši - a bio je blagdanski odjeven u sive pantalone ispeglane na žilet i žaket malo poveći, jer taj jedan jedincati u kući nose svi muškarci za ovakve prilike - tu bi se seoski Ciceron popridigao držeći jednako pridno u rukama svoju radničku kapu, kačket, a u drugoj cigaretu i dokazivao:

-Gorio dabogda ka ovi duvan, ako ovo nije istina, čista istina, Svetoga mi Vasilija Ostroškoga i svih svetaca ugodnika.

Zapanjeni slušatelji gledali bi ga kao u čudu, jer je i svjedočio čuda, koja ni papa rimski ne može objasniti. Poslije bi se s čudesa svratila tematika besjednika na zemne stvari, na kapital koji vrijedi suve pare, eh, te najmilije fascinacije siromaha i bogatuna.

Bila je u času kad je trebalo donijeti neke odluke. Drastične? Radikalne? Što joj znače ove riječi?Zato što Agnes ne trpi kompromise?Jedan očev liječnik povjerio joj je o sebi:

-Ja i sam donosim odluke u zadnji čas.

Ili, da zaigra pismo-glava, pa kom zla a kom dobra sreća? Dušolozi među liječnicima rekli bi joj otvoreno:

-Ne blefirajte, vi ste tu odluku već donijeli.

Agnes želi bježati. Bilo kamo, samo da se odmakne. Izmakne situaciji. Ne izabirati više.

Ne pisati više. Doma je postalo gusto, tijesno kao u dušegupki.

Sve dogovoreno unaprijed. Pismo- glava.

Kome pismo, žensko, vrisn'o. Kome glava, ona prava. Glavnica zakrabuljena sklandalima.

-Sa svjetskim se batinašima nikad ne zna, govori joj Itana sjetno.

Zar ti nijesu bili dovoljni toliki eseji pa da shvatiš dijete moje da ovdje niko i ne čita? Oni koji to rade i sami su dežurni policajci.

-Pusti priču mama, ne izazvam ja nikoga. Moje je pismo ispuštanje krika.

Vapijem ljudstvo, shvataš li pobogu?

Tu se Agnes nadnese nad svoju Itanu. Bješe se skutrila u svome ćošku nad nekom od lektira. Nabije se u knjige po čitav dan. Onako stara pa pamti tolike pojedinosti.

Uzme i čita joj niskoga tona, prepukloga glasa. Kad ostane bez daha pita :

-Ima li još one grke tamne čokolade, u kredenci?

-Ima mama opijata za narod. Evo, dodaje Agnes lomeći kocke asimetrično.

Lupkaju obje papučama u stanu. To je jedino što se čuje poslijepodne u čitavome stubištu koji naseljavaju starci i novi klinci. Tek navečer kad se vrate kući netko pusti vodu ili započinje rondanje vešmašine.

Itana joj kaže prije spavanja i nakon tekućih vijesti:

-Glava mi je kao bubanj.

Agnes je pokrije i poljubi, kako je to Itana činila dok je bila mala. Nosem o nos.

Šokica, šokica svoja.. .Šifra nije samo u Šokadiji. Nego i u albanskoj riječi *šok*.

Ne šokiraju se lako njih dvije. Navikle na omrzline stranstva.

Izjutra prvo što vidi opsadu parkinga.Njoj su dizali brisače s kola, lupali i grebli kola.

Pred zgradom u kojoj stanuje od svoje devete godine. I vozi od osamnaeste. Sada uljudbenici parkiraju pod nosem, pred njihovim haustorom. Neki novi idioti, nadrkani i s fotoaparatima - svaki je umjetnik, policajac i zenbudist u istoj osobi- kradu pažnju umornim starcima.

Razmjenjuju iz otvorenih prtljažnika robu. Bahati i divlji u svojim gibanjima - koje ne mogu zvati hodom nego preskocima - zapaze kad Agnes podigne kao opomenu brisače s prednjeg stakla njihovih Alfa ili Audija. Generacija na A.

Zijevaju i zapomažu, kao kod zubara. Mumljajući hardovski bluapizirani ingliš hod-jezik-valcer. Četiri stope. Četiri takta. Četiri prstena. Pet brzina.

Agnes podrigne i spusti zavjesu.

57. I onamo i ovdje: pljuskovi i miline

Nije htjela Agnes ništa reći svome prijatelju slikaru. Ne, baš joj je dobrodošao sastanak s njim dogovoren znatno prije pljuske koju je netom dobila.Trebala se tih dana, krajem sedmice naći s čovjekom u kojeg se počela zaljubljivati. Spontano, ničim izazvana. Uronila je u bazen ljubezni. Možda i skočila naglavce kao što to čini kad ulazi u duboko more na nekoj od južnih plaža.

Ovaj je to izgleda, naslutio. I kao svaki tetrijeb prvo joj zakazao viđenje krajem tjedna, pa potom otkazao. Hladnom porukom. "Vikendom samo obiteljske stvari". Predala se.

Nije ništa komentirala. Iako je napomenuo da se čuju sljedećega tjedna.

Agnes se udaljila.

A bila je riječ o važnoj stvari.

O biti ili ne.

Mislila je ovaako. Ako ne dobije sad status, odlazi iz ove, tzv. svoje zemlje.

Konačno. I definitivno. U Visozemsku.

No, kako bilo, odlučila je oćutati svoju nevolju pred slikarem.

Atelje je bio u jednostavnoj sivoj jednokatnici na vrhu zavojite ulice u vili koja je morala biti građena oko zadnjega svjetskoga rata.

Ušla je tiho. Vrata su bila otškrinuta.

Našla je slikara kako nanosi novi namaz boje na netom dovršene slike.

Nakon što joj je dopustio da stoji uz njega i promatra šutke rukom joj je pokazao prema manjem salonu. Sjeli su jedno prema drugome.

D. se kratko ispričao, otišao je do kupaonice oprati ruke.

Kad se vratio, pozdravio ju je raširenih ruku i zagrlio bratski.

Donijela mu je bila na poklon lijepu kristalnu bocu ručne izrade. Od plavog muranskog stakla i kristala. Iste plave čaše za šampanjac. Par dana prije bio je slikaru rođendan.

Nije slavio, ali je znao da ona zna i nije se začudio njenoj pažnji.

Da bi dar uzvratio darom vratio se načas u atelje i donio već pripremljena dva svoja crteža, jedan za nju i jedan za njenu Itanu.

Kad je shvatila koliko je cijenjena i kako je na drugoj strani omalovažena,

Agnesa je jedva smogla snage da ponovo sjedne. Nije mogla sakriti da plače. Iako je pokrila lice rukama.

Slikar je sve naslutio. Kao da je sve znao. Nije izustio ni riječi. Nije je tješio. Niti pitao.

Znao je da će mu jednom reći. Ili neće reći nikad ni riječi.

Ne budimo naivni. Srce umjetnika čuje ono drugo. Makar bilo zatomljeno kao u sestre milosrdnice. Ura umjetnice.

Znao je dobro odakle pada ta gromka kiša suza. Što može biti razlog poplavi osjećaja.

Ipak je šutio. Kao riba. Kao terapeut.

Nakon par minuta, nakon što je istresla iz sebe svoju nevolju kao jegulja struju, Agnes je započela jedan od svojih razgovora s umjetnikom. Koji su zaslužili da uđu u knjigu.

Sjetila se pritom, one francuske. Kako bješe? Sve što se desi zaslužuje da postane knjiga.

Razgovarali su o estetskim fenomenima, poetici, pisanju, slikarstvu i slikarima.

Zapazila je da posebno voli slikarstvo koje je uzdizalo začudno i bizarno. Pronalazio ga je od talijanske renesanse do suvremenosti. Citirao svoje omiljene gimnazijske pisce. Zavidjela mu je Agnesa na točnosti, izvornosti citata. Posebno na duljini. Ponekad bi se otkrio i dobrim poznavanjim ruskih pjesnika. Posebno kad bi se, znajući za njene preferencije, ohrabrio za recitiranje stihova u izvorniku.

Kako se osjećala počastvovanom i iznimnom Agnesa. Ne samo zato što je on svjetski prepoznat. Već i stoga što su bili zemljaci. Mogli su slobodno razgovarati starim jezikom bez da ih itko čuje.

Zasjeći potpitanjima, čuđenjima. Kako je voljela tu okolnost. Izranjale su im iste teme, motivi. Perspektive. Besperspektive.

Bili su skoro vršnjaci. U tome je Agnes vidjela objašnjenje zašto se isti naslovi pojavljuju u njenoj i slikarevoj prozi. I gotovo istodobno. Tada se još nisu poznavali.

Nije samo to bilo čudno. Način gledanja, zapažanja, opisi. Skoro da su ih mogli zamijeniti kao karte u špilu.

Neće zaboraviti Agnes prizor iz ateljea. I postupak slikarev. I njegovu nježnost ćutanja.

Slutio je zašto plače. I nenadano prijateljstvo. Sreću što prijateljuje s njim. Što ima sugovornika vršnjaka. Slikarev duh i pitanja slikarstva spasili su joj dušu.

Ipak, Agnesa ne zna, kad god misli o tom doživljaju je li je slikar uzvisio ili nehotice, ponizio? Jer nikad nije pitao za razloge njenog šmrcanja.

I kad se trudi oko tog odgovora srce bubnja svoje uzbune. Ne može im uhvatiti ritam.

Kazuje li svaka od komora da u njoj stanuje po jedna plaha ptica?

58. Od Breganice do Bregalnice

Cipele voli više nego išta u modi. Ni torbe ni šalove ni rukavice ni kape ni sakoe ni košulje ni dolčevite. Ne voli koliko i cipele.

Ne ide gotovo nikada bosa. Iznimno, po kršu očeva sela ili nekoj bliskoj plaži, jezerskoj ili morskoj. Pijesak može biti ćilibarski kao na mogrenskoj, bisernositan kao na sutomorskoj ili brašnjenofin kao na Velikoj. Do tih su ti plaža dovoljni i opančići kupljeni kod Ciganina usput za deset dojčmaraka. Ili stare apostolke s tršćanske pjace. Ili najprostije japanke ako su ti gležnjevi sigurni.

S jeseni Agnes nodi balerinke ili tenisice. Za vikend i kad je doma.

U tjednu navlači neke od talijanskih cipela. Najdraže su joj onakve baletanke kakve su se mogle naći u milanskoj Via Brera. Jednostavne, jednobojne, niske, s dobrim potplatama, lijepo iskorojene. S obaveznim platnenim obrubom.Dostupne i plićem džepu.

Poslije su došle u modu grube muškolike cipele debelih đonova.

Sad je već velika i prerasla je svoje cipele. Stopala joj pamte mnoge pute.

Zaželi se ponekad starih sandalica. Dobivala bi ih otkad je prohodala do drugog ili trećeg osnovne. Do svoje osme ili čak desete godine? *Opatija*, modre i bež, lohane. S dva remenčića. Kako fino mirišu kad su nove. Stavi ih pored jastuka da ne odu noću. Da ih ne otme neki zloduh ili mjesečina što udara kroz okno i obasjava sobu. Dok trči, dokoljenice joj spadaju. Zaprlja li sandalice žitkim blatom u Hustinoj ulici drhti od jarosti.

Ne mili joj se ući u zajedničku kuću.Kad će dobiti svoj stan?

Puno godina prođe. Itana je i sad s njom. Sjedi na balkonu *novoga* stana u kojem stanuju dugo. Nalikuje sivocrnoj maci. Hvata jesensko sunce.

Zbraja, oduzima, promišlja i zaliva kaktus. *Čuvarkuću* što se tako razgoropadio. Prati je na malim izletima u Dolenjsko, što je sad već za granicom, europsko inozemstvo.

Tuzemstvo je na povratku ionako na par kilometara.

Putem priča iste storije. Agnes ih svejedno sluša.

O čemu misli, smije li to dokučiti? Ide li to ovako?

> *"Zaokuplja me Agnesina gesta kojom vrti lepezasti papir modre salvete u Kmečkome hramu u Kostanjevici. Ili postidi opseg pažnje kojim uz ime slovenskog slikara izvede još neki podatak o njegovu ahasverstvu.*
>
> *Agnes je odviše zatvorena, posebno otkad je bez posla. I nije joj prijao francuski, alpski boravak. "*

Njena Itana gleda na mnoge stvari drugačije. Kad je privoli da posluša, uživa. Zahvalno trepti onim svojim trepavicama-metlicama, pod kojima su perzijske oči.

Ne vidi najbolje.Opazi patke na usputnim rastocima. I dokazuje da su labudovi ili galebovi. Poslije se kikoću. Smiju se ribarima i golfistima tek u kolima. Uz njih se mora šutjeti.

Gradići liče srednjevjekovnim naseljima. Svojim utvrdama, zdanjima, vrbama i mostovima, čunovima, gradnjom.

Sjede uz obalu rastoka i zure u zelenu plohu vode. Ili plavilo neba. Čekaju s ribarima da se na udici zategne nit. Svijet je sazdan muški. Svaka žena to zna. Čak i babuške što ne navlače nikad hlače.

Boji se za mamu dok stoji naslonjena na ogradu drvenog mosta. Da je ne ugroze motociklisti.

Nagluha je. Tvrdoglava. Ne posustaje. Lijepo zna da ih ne čuje dobro. Svejedno dubi, zureći nadnesena u vodu. Slijepila se uz drvenu ogradu mosta. Kolecaju se daske dok prolaze automobili.

Kad je pita zašto je tako ohola, uzvraća:

-Pa, prekinula si me u brzom pisanju.

-Kako?

-U mislima, znaš kako brzo pišem.

Njenu osobinu je i Agnes naslijedila. Lako i brzo piše, ne oklijeva, čini to jednostavno. Kao da mokri. Obično se u suton vrate kući. Čim uđu

u kuću: dvostruko mokrenje.

I dnevnik dana. Bilježi dojmove, bez da brblja ili usitnjuje riječi.

Danas je bio jedan od takvih, krunskih dana. Promijenio se sat na srednjoevropski.

To vrijeme Agnes jedino voli i uvažava. Tad je njeno biće okrenuto unutrašnjem svijetu i boljoj polovici godine.

Provele su nedjelju u Kostanjevici. Otkad su same i otkad je bio rat, to su najljepše slike iz familijarnog albuma.

Dan je bio kao u udžbenicima.Sunčan, topao, miholjski…

Kad su ceste čiste a putevi prohodni. Dok putuju i ne razgovaraju.

Puste šansone da cure ili razmijene pokoju riječ gledajući seljake u poljima.

Krčma gdje ručaju bude puna gostiju. Većina na obiteljskim *kosilima* nedjeljom.

Jeftino, ukusno, ljupko. Gledaju rumene doljenske gospe. Djelovanje cvičeka.

Poslije same odu u galerije. U hladnim salama starog samostana, za zidovima manastirskim, nađu osim starih portreta i avangarde i neku novu izložbu.

I na otvorenom u samostanskom vrtu drvene skulpture.

Dirljivih prizora: neka Stabat mater pored stiliziranih vješala. Iz debela bukova stabla i za starim zidom sastane te uvećan tizianski akt. Položen bočno.Torzo.

Pa modernistička geometrijska konceptuala. Obojeno drvo, ograđeno metalom i užetom, upisanih hijeroglifa ili brojki. Drvo shvaćeno kao pergamena.

Uživaju. Ponekad uzmu i vreću za spavanje iz kola pa leškare na travi. Čitaju poeziju ili samo slušaju kako huji tišina.

Kustosica ih već poznaje. Propušta ih kimajući glavom. Daje ulaznice i letke, razglednice koje prikazuju samostan iz božanske perspektive. Sjede na drvenom mostu nad uskim i bistrim potokom. Agnesi sijevne slika Cijevne u Visozemskoj. Ponornica uska da je možeš prekoračiti. Nizvodno se razlijeva. Duboka, hladna, zelena.

Potok tako bistar da se u njemu vidi svaka travka ili riba. Potom sjednu na drvene oblice uz okruglu trpezu. Ponekad ponesu hladni ručak od kuće, pa uživaju cio dan. Rijetko kad im netko pravi društvo.

Ovo je skroviti zakutak Dežele, od ruke je.

Samo oni što traže sir i viljemovku kod fratara u Pleterju moraju proći tuda.

Polje beskonačnog, misli Agnesa o prostoru. Bezvremenski je.

Zvonolika tišina iz kapelica oko podneva.

Mama drugačije zapaža.Ljupkost slovenskog gradića podsjeća je na svjetlost koje se naživala u djetinjstvu. Agnesa u dražesti vidi zavjesu intimne sjevernjačke drame.

Neizvršeni Trubarjevi protestanti? Katolici bez katolicizma? Strogoća i jednostavnost arhitekture, neočekivana skromnost visokih i dugih prizemnica i njihovih vrtova.

Rijetki suncokret ili grm žutih ruža. Istočnjački ornamentiran balkon iznenadi. Crvenim bršljanima. ..

Agnes uzdahne duboko. Za sličnim starovaroškim prizorima. Htjela bih ovakve dane sačuvati, zadržati, uokviriti. Držati ih uvijek sa sobom. Amulete bliskosti s Itanom.

Itanom koja ne želi pisati. Teško joj je uz Agnes. Nije se nikad htjela ni potpisati.

Ne samo zato što je skromna. Zna za odgovornost riječi. Mogla bi biti prozvana. Ili samo prešućena.

Kao i Agnes. Netko bi rekao: Tko je ova strankinja da nam kazuje tko smo i kakvi smo?

Ona bi to teže podnijela od Agnese.

Nosi jednostavne cipele. S talijanskih buvljaka.Niske kožne ili od gruboga platna i sirove gume. Agnes potroši dosta mastila da bi je nagovorila da proba iste takve u trešnjevačkoj Nami...

Prije nego je pljusnulo za njihovim leđima u času kad prelaze Breganicu i granicu, Itana će umjesto svoje uvriježene primjedbe *Od Breganice do Bregalnice*, umjesto gunđanja oko novih evropskih propisa tiho reći: Dio perdidi, scarpe dividi...

VI. NOVEMBAR
VI. Novembarske novosti

59. Usta puna tišine

Bili smo čisti kao jutra, kao zore, sjeća se sjetno Agnes..

Mirisali na zovu, na ljubav, na jedinstvenost.

Nepokvareni životom, nezasjenjeni. Čisto svjetlo mladosti.

Vidi ogrebotine, neravnine, hrapavosti u marginama.I ne zamjećuj ih.

Ili ih ulašti sjajem svojega prisustva. Blistanjem dvojnosti.

Rekli bismo tada da su jutra, zore, buketi mogućnosti.

Rakita, pelin ili kaćun? Cvijeća razlika. Dan ih daje, predvečerje uzima.

Pitao bi je njen čovjek:

-Jesmo li dobro izabrali arome pelina ili mirluh kaćuna?

-Je li cestu priješla mačka ili zec?

Često bi obdanili uz cestu u šatoru, kao Cigani.

Ipak, nitko ni tada nije znao kako će dan završiti. Čak i kad bi se po jutru poznavao.

Je li jutro djetinjstvo života? Mladost podne? Zrelost rano poslijepodne, kad ljetne su sjene jasne i duboke a dani kratki i kad su najduži? Jutro i podne, poslijepodne života?

Kamo je Agnes spadala? U svaku od dionica istodobno?

Kod dvije riječi, *djetinjstvo* i *sreća* zapinjala bi kao da počinje štucati.

Za nju su isključivale jedna drugu. U času kad počinješ misliti svojom malom ali već dobrano od pameti usijanom glavicom, znaš za većinu laži odraslih.

A mama joj je prala kosu uvijek nadolje, prema onim metalnim lavorima.

I zapjenile bi ti se ne samo oči i vlasi, zamrsile misli toliko da si jedva čekala da prođe taj subotnji ritual kupanja i pranja, podrezivanja i uređivanja, toliko je bila brza da uspostavi red u njihovim tijesnim nastambama. Ti bi, u onoj ljetnoj i seoskoj jedva dočekala da za prvom murvom skineš sandalice i hodaš bosa po onim lijepo izdubenim,

izlokanim, izvajanim kršima na putu do Barutane, kamo ste išli po nešto iz doganje. Ostaje nekoliko aluminjskih kovanica da ih do pare vratite doma.

To "doma" odzvanja kao Duomo, Fabrica del Duomo, dodavali bi Milanezi. Nalikovali su dućanima u rodnome gradu *Naš dom* gdje si kupovala indijske tkanice za vrijeme rata vraćajući se doma s Trešnjevke, pjevušeći u sebi: "Ideme dime dime, ideme…"

I ne znaš gdje je dom a gdje rod, gdje kuća a gdje stan, što grad a što varoš, za čim stoji brdo a za kim planina, što je nahija a što platija, što trgovište a što križišće. Veledućani u Heksagonu tako se i zovu: *Carrefour*, raskršće. Onaj *Geant* zoveš u sebi geak.

Na raskrižju stojiš. Nitko te ne poznaje. Utopila si se u svoju fantaziju. Među potpunim si strancima. Tek neki student na stanici St. Bruno ili kolegica s talijanistike. Samo oni te znaju.

Možda da ih pitaš: Vraiment, moi, qui je suis? Chi sono io, veramente?

Tko sam to ja, dobri moj bože što mi se u ruhu cvjećara meleza pojavljuješ smješkajući se dvoznačno iza buketa bosporske boje?

Uzmičem u pripovijedanju kao u prostoru koji sam već osvojila. Onom komadiću sjećanja što nalikuje neosjenčenom oblutku. Stoji u krugu mojih periferija: središta su zamagljena ili rasplinuta.Nalikuju klobucima u lokvi. Jedino što uzbuđuje jest pomisao na svjetlo tih siesta.

Uzaludno, najveće polje ljudskosti. Vrati mi se zaludnosti, kao što se ne vraćaju dostojni neprijatelji, vrli druzi, silna uzbuđenja što ga izbacuje slika mravinjaka na toploj crljenici okaldrmisane avlije pred ljetnom kužinom. Mirisi otkosa iz vrtača na putu iz Kotora na Cetinje u kasni julijski dan, kad plan je života osiguran: ploska i ranac, hljebac i vranac.

Uspravljen kao proštac tvoj dragi poduhvaća te ispod lakta - to je jedino javno iskazivanje bliskosti, uvijek ti je slijeva, zašto slijeva, pitaš se, jer je tamo srce valjda, uzvraća ti šutke-jer vi poduzimate putovanje kao neki hodočasnici u čudan čas kad oblaci vise nad Italijom a s malog se olimpskog mauzoleja vidi tek zaobljena modra leća mora..

Trebala bi reći: zemlja je plava naranča, nego rekao je to već prije tebe Paul Eluard. Još ga nisi prevela. To ćeš učini Agneso, tek tri desetljeća kasnije, kad već dobrano za tobom budu francuski vrtovi, ratovi i rtovi, Ratci i zadarski prstaci.

Jedva da razlikuješ tada oboe od klarineta, bubnjeve od fanfara.

Najavljuju ih kotorski zvonici.Odjekuju muklo prema brdima. Pred vama se prizor rasprskava. Nadmašuje vašu šutnju i plaho drhturenje. Oboje osjećate glazbu u podlakticama, pod pazuzima, na preponama.

Oblaci su se navukli u pozadini: pomišljaš, nije li to teatarska zavjesa…

Počinju se propinjati. Nalikuju tamnim Turnerovim slikama. Prije nego vas je zasuo beričet tanadi kiše, ti se skanjuješ ali počinješ pjevušiti, kao da speluješ.

Vraćam se tu, na tom mjestu gradim dom, vraćam se tu….

60. Vraćam se tu, na tom mjestu bješe dom

Zezali biste se ti i Miran u kolima kao na početku vašeg viđanja.

Ovisno o tome je li vozio on ili ti. Bojala si se njegove prebrze vožnje, no ipak te naučio mnogim grifovima. Noću biste vozili paralelno jedno uz drugo, svatko u svojim kolima, u početku vašeg poznanstva.

Nije bilo pametno to što radite, trajalo je samo kilometar ili dva. Iako je bila duboka noć, iako na cesti nije bilo nikoga do vas.

I sad se uvijek na istome mjestu sjetiš kako te ispraćao - znak da te voli- u dva u noći , da se vratiš u svoj gradić, dvadesetak kilometara udaljen.

No, kad ste putovali zajedno, izmjenjivali biste se u vožnji.

Jednom je s radija čuo Arsenov glas kako pjeva kanconu:

Vraćam se tu…

Prvi si puta pomislila- iako ste odlazili a ne vraćali se- da ćeš se vratiti tamo, *Onamo, onamo* u svom zadnjem putu.

Ne i posljednjem.

Nigdje nego baš Onamo, onamo, za brda ona…

Nisi mu to povjerila nikad.

Scenu do daljnjega, zasjenjuješ zaslonom jednog osjećaja. Pripovijedanje se rastvara kao klobuci kiše ili kao listovi starog udžbenika. Nije za lijene. Samo za znatiželjne.

I nadobudne. Ne dodaj bilježaka ni znakova. Ne potcrtavaj. I ne skraćuj. Ne preskači stranice ili poglavlja. Nisu prepone.

Sve je važno.

Kao nepravilni glagoli ili ortografija u galskom.

Latinski izveden galskim jednako francuski.

61. Sve je važno
Murva, Mur

Ako ti se ne daj bože zamaste prsti kojima si usput vraćajući se iz doganje na Barutani zobala pokoji grozd s tuđih imanja nadrljala si. Slijedi ti isključenje za večernje kupanje na Malom Blatu. Pa nećeš primirisati ni čuna ni lopoča ni trava koje rastu iz mulja ni od pogače. A niti od bijeloga mrsa što vam ih spravljaju u torbicu ka čobansku.

Nego ćeš fino ojađena slušati s trijema tetkine kuće kako se dozivaju seoski lašci, konjokradice i pjanci, ošamućeni pazarom i varoši iz koje su tobož stigli sve u limuzine glavara.

Fino znaš da nijedan funkcioner ne sijeda s bašibozucima i da svaki ima svog šofera koji ih ćera do cetinjskih ili kotorskih sjednika ili konferencija. Oni svejednako napominju debelo masteći kako su baš sa tim i tim stigli od Titovagrada sve do Đerinca đe ih iskrca, neka mu je fala, vazda, po najvećemu žaropeku. Uh, tuži ti se od tih lažavina, a kad ih neki od stričeva svrati na rakiju i cigar duvana, ti izmakneš iza kuća, da vidiš što rade ona dva dobra i mirna magareta dok ih nijesu natovarili kotarinama, lijepo upletenima i svezanima, kao bisagama na razglednicama, punim grožđa i smokava. Strižu ušima, i ono manje magare nekako ima velike i tužne sjajne oči i tebi ga bude sve žao, kao da si i sama zaboravljena tu među dračama i šipkurinama, da paseš ovu već požutjelu travuljinu, a ostali se lijepo namještaju u barku-dabogda se potopili - pa se ljuljaju i smiju, pa prskaju vodom, a ona najstarija među njima, draži ih prutićem kao zla učiteljica.

Uh , kako će mi to platiti jednoga dana kad porastem pa i ja postanem NEKO i vratim im trostruko.

Pamti pa vrati, tako su se zezali u Hustinoj ulici.Nalik imenu Jan Hus?

Jutro u S. možeš dijeliti po zvonjavi. Svakog sata smjenjuju se veliko i teško stolno zvono s onim tišim i lakim, nalik zavičajnim zvonima seoskih bogomolja, franjevačkim zvonom samostanskim. Nisu ujednačena, drugo kasni za prvim par sekundi ili pola minute.

Kao u andrićevskim kasabama, svako od njih zvoni drugima premda smo ovdje svi neupitni katolici. To bi značilo da iza tih zvučnih kulisa svako snatri svoju jutarnju i nedjeljnu majstoriju. Kao i prije četrdeset godina, peku se kolači, kuhaju juhice, citiraju recepti, razastire najbljelji arijelski veš, trpi snošljivost.

Samo neka macchina kao lađa ili tenk, samo klinci što zuje na rolericama, samo oluje bakljade i bljeskovi podsjećaju da bogme vrijeme nije nevino kao na početku šezdesetih. I da uopće nije jutro, premda kad se oglasi podne, bunovni i krmeljavi, klinci rastežu se u pidžamama na balkonima susjedne zgrade.

Oni bolje od tebe znaju da svemirsko se vrijeme skratilo i da će neki meteorit okrznuti planetu Zemlju. Ne zabrinjavaju ih frekvencije, osi, pitanja svjetlosti, tolerancija, znanost i crkve. Samo lijepo prijete i zujanjima nam pune živote. Dobro znaju da to nije politika, nego mreža. A tu nema ni jutra ni podna ni večeri. Durhmarš mrak. Mrkli, metalni, klonoviti.

Ne moš ni reći: ko te jebe. Ni: ko te šiša. Ni: ko te pita. Svi briju. Ninašto. Ničim izazvani. Mucaju. Buncaju. Reklo bi se da su mladi. Da su jutarnji.

Doduše, čitaju Jutarnji. Prvo otvore spejsove, pa tutače, pa dok zvrlji mobi, zijevaju mumljajući: nemrešbilivit. Neće nikad ostarit. Jer se nisu ni rodili. Novi naraštaj će skupljati meteorite.Možda nekome u međuvremenu prorade klikeri.

Dok su žarili i palili, pravima, zahtjevima, transparentima, tiskovnim konferencijama - to je trebalo vidjeti, kako se tek pred kamerama počinju pjeniti- protestirajući gradom. Prisjeti se Agnes još jedne slike. Iz pluskvamperfekta.

62. Plus –que –parfait
Više nego savršeno: žar

Predvečer, na rubovima oranica seljaci pale granje. Miris tog dima jedan joj je od najdražih. Ko se dima ne nadimi, taj se vatre ne nagrija, kazivali su njeni preci.

Frazu što ju je davno čula gleda sjetom srednje dobi. Znači li to da uz svaku vatru, simbol topline i ljubavi ide i Agnesina mistifikacija, okađivanje, nejasnoća,zadimljenost perspektive gledanja?

Kad bismo u djetinjstvu dolazili kući, lutajući ljeti od jedne do druge babe, djeda, kuće, od one novovaroške do one seoske, ili se strmoglavim cestama spuštali moru, gdje je mala vila od tesanoga kamena visila u brdu nad morem, išli bismo naizgled istim putevima, u stvarnosti i u duhu. No svatko od nas putnika imao je svoje, drugačije putovanje, svoje drukčije staze povratka. Na seoskome putu, koji je još i danas za tebe u nekom smislu put svih puteva, moralo se s cetinjske džade sići s pruge, kako tamo zovu autobus i koracati još dobrih četvrt sata do očeva sela.Taj je put tek nedavno asfaltiran. Omeđen je suhomeđama i divljim šipkovima.Cvatu u julijske žege.Najvolija si ići tim putem sama, u onaj čas kad dan tone u večer. Znala si nekad napamet svaki komad tog puta, svaki kamen oblikovan u skulpturu, svaku smokvu ili orah, svaku branjevinu, svako imanje čije je.

Priješla si taj put, do džade, mnogo puta i u var od dnevi, u središtu dana, kad bi ponestalo cukra ili *gaza*, kako tamo zovu petrolej. U to vrijeme, vremena su bila nekako starozavjetna. Za slavu bi se žrtvovalo jagnje, posvuda su koracali proroci, Abrahamovi sinovi, svaki drugi se zvao Ilija, Simon ili Tomaš, jednostavno obučeni pastiri s izrezbarenim štapom ili frulom vraćali bi stada s vitorogovim zvonom koje se natjecalo s onim crkvenim za večernju...

Asonance tih zvona, lakih i plamenobakrenih u svom koloritu tonova, čuješ i sada kad zažmiriš. Skadarsko jezero odbija i vraća njihove odjeke. Skuplja ih velikim zrcalom vode kao u nekoj kalaisanoj i treptavoj tepsiji.

Smjene stoljeća u milenijsku eru naizgled nisu zaobišle ni tvoj svevremenski prostor.

Nisu ga bile načele tehnološke trice…

Samo bi se izjutra čulo zujanje motokultivatora, s večeri repanje mladeži ili zvrk mobitela.

Ti se više i ne dokazuješ metanisanjem o višku bitka i manjku ništavila.

Možeš to čitati i obratno: manjku bitka i višku ništavila...

Briga te, ovdje se lako izvrću značenja i uvrću smislovi.

Jezična praksa nadmašuje djelatnu. Nebuhvala, baštinila si ih obje, dubokom zahvalnošću.Reklo bi se da si starinska i iskonska. Odakle ti onda tolike stranosti?

U jednoj takvoj večeri tvoja je baba po ocu, vraćajući se sa stadom

ovaca rodila jednog od stričeva.Učinila je to jednostavno i bez patosa, kao kad se ovca blizni.

Tiha žena znala je više o čudu života nego Agnes. Kako se opstaje i u siromaštvu bivstvuje. Kako sabire mudrost, kako stječe ljudskost. Kako čuva duševnost. Bila je, za razliku od Južnjakinja šutljiva. Agnes joj jedino time nalikuje.

Sjeća se, napunila bi nozdrve duhanom iz burmutice i promatrala sutonski prizor naslonjena na dovratak kuće. Ili bi sjedeći na visokom pragu doma zagledala u ono neizrecivo sunce što tone za planinama prema moru.

Činila je to s mirom čovjeka koji je iskusio mnogo, patio trajno. I koji je spoznao sve ono što mu je u dugu saznanja. Ne sjeća se da se ikad smijala, ikad zaplakala. Ona je najstarija od svećenica iz Agnesina pamćenja. Možda i najmudrija.

O kako je ona znala otresti suvišno s naslaga dana! Kao kad čovjek sa žeravice cigarete otresa pepeo.

Na rubu sličnoga dana, nadnesena nad prizorom s terase djedovskoga doma Agnes gleda u sliku što joj se otvara pred očima. Terasasta imanja, bašte i okućnice, stogovi i kupasta brda. Onamo onamo u dnu slike s lijeve strane Vranjina. S desne lanac morskih planina.Između njih mirna ocaklina Jezera. Agnes pali cigarilos. Odbija dimove i misli :

-Što je tu vatra i žar, a što dim, dim samo?

Ono isto sunce koje je gledala očeva majka, promatra i Agnes. I sada žari zlatom svoga spokoja posvećujući čitav prozor oko kuća Blagotića.

63. Na rubu sličnoga teksta: Žar koji si izgubila

Ovaj sam tekst izgubila, kaže Agnes.

Moram ga ponovo napisati. To nije više onaj isti. Onaj stari žar. Sad je neki drugi, pregorjeli, kao osigurač žar. Promijeniti mu bakrenu žicu, ojačati provodnika.Trebala bih i u pisanju. Tekstovi su nastali samo dva ljeta ranije. Koliko vode proteče?

Jedva da se mogu sjetiti ičega, osim nekoliko pripaljenih cigarilosa.

Na ovome mjestu, neka druga Agnes, neka druga žena, dvije , tri ili pet godina starija, podrigne. Od današnje ribe podjednako koliko od

pomisli na značenja koja riječ žar nosi. Podnosi. Trpi. Utrnut će taj žar. Kao što se gasi cigareta.

Rekao bi jedan od njenih bliskih neznanaca, nastavlja dalje Neka druga Agnesa:

-Samo ti piši svoje pjesmice.

"U mojoj postojbini, misli Agnesa s nekom oporom nježnošću, u očinskoj kući nisu svi pušili. Kako bi ih sad mogla mitologizirati, retuširajući i lickajući uspomene. Žive su u njenoj žarkoj, djetinjoj pameti. I ne treba fiksira u laboratoriju, dok razvija slike.

Samo je baba, očeva majka, punila nosnice duhanom iz burmutice. I dvojica stričeva znali bi pripaliti uz oganj, u staroj kužini. Metalni obruč koji je žar odvajao od ostalog dijela kuće, verige i po koji zamrčani kotlić. Neophodni i nedužni miris dima, kojim resko vonjaju uske oblice duba ili duda. U rijetkim jesenjim ili zimskim posjetama činili su me neophodnom i oprostite na izrazu, srećnom, kada bi mi jedan od njih, rekao:

-Dodaj mi jednu goraćicu, da pripalim.

U jeziku visozemskom goraćica je tanka grančica. Tinja kao neka duga nargila koju valja spretno dohvatiti i dodati starijemu u rodu tako da ne poremetiš gorenje i da ne izgoriš ni ruke ni lice. I da se ne postidiš svoje djevojačke nespretnosti. Još ne znaš dobro grškati, čarkati po vatri. Premda to radiš od djetinjstva. Žmirkaš u slavske večeri u opepeljeni žar kojim pokrivaju sač. Snivajući otvorenih očiju.

Snatriš o rukama koje su iskovale mašice kako tamo zovu žarač, o dimu koji se plavičast ispreda iz ognja da bi se zakovitlao u lance na kojima visi mrs. Najdraža ti je feta kastradine koju jedan od stričeva na tankome ražnju peče za tebe.

Nakon što si mezila slijedi pravo da staviš malu džezvu uz rub žara da uzavri kafa.

O, kako ti dobro pamtiš duge ruke jedne od karijatida koja prosipa malo vina po badnjacima i onu posnu večeru od koje ti je malo tuga, kako tamo zovu mučninu, pa prekršenje posta kad tebi koja putovala si cio dan peku onu crnu kobasicu da ne snemogneš od džade i pruge.

O, kako ti je milo doći tamo gdje te tretiraju kao odraslo čeljade, pa ti lijepo dodaju nezatvorenu cigaru da ju do kraja saviješ i zapališ i prije nego ćeš javno obznaniti da si ušla u zrelost.

Kako si tamo dobrodošla jer znaš svaku riječ premda si pozaboravljala mnogim starcima imena i imena očeva, kako se tamo oslovljavaju…

Otac se ljuti što ne znaš dalje od četvrtog pasa ni imena svojih predaka, utuvljuje ti to u glavu kao tablicu množenja, ali ne ide, tvrdoglava si kao magarica, jer te ismijava, pred svima govoreći da OVDJE to svako jučeranje dijete zna, a ti tolika, studentkinja filosofije, ne znaš.

Da ga impresioniraš, praveći se da ga ne čuješ, priupitaš za nekoga ko je prošao i balkanske ratove, lijepo nastavljajući priču o tom vremešniku i njegovim kozama. Dobro se sjećaš da su ga seoska djeca ismijavala što je nosio naočare idući da čuva svoje koze.

Ili navedeš priču koju si čula o Luki Ilijinom, kao da to nije tvoj pradjed s majčine strane, o zrnu koje je iz turskih ratova nosio u desnom ramenu i nikad nije bježao od rabote, naglašavajući potonju riječ.

A onda bi neko iz gornjih kuća zastao, jer ne mogahu vjerovati kako ta Mala Milorada Blagotina, za Svetoga Vasilija, neka mu je slava i milost, lijepo zbori ka'da da je ovđe podizana.

Oni ne mogu svi znati da si ti odrastala posvuda, od jedne do druge nahije, između republika i banovina, među državama i za granicama, u mansardama i suterenema.I najviše u zaprašenim provincijskim dvorištima gdje je bio podvig za djevojčice, ne, popeti se na šljivu, jer to svak' već zna, nego na orah ili krov garaže.

Ako nema žara u tvojoj naravi, u tvojoj krvi, badava ti priručnici : Kako spoznati sebe ili Kako osvojiti muškarca ili Kako napustiti osvojenog muškarca.

Jer to ne možeš saznati niti iz Priručnika za iscjeljivanje mislima samog sebe od ostatka svijeta. Nema li te vatre u tebi, badava ti i ciganske fuge i šatori o kojima sanjaš.I čerge i stepe…

Ti si nesposobna da stojiš na straži. Njene Milosti, vatre, borbe neprestane."

64. Da, dom: nu, čto takoje?

"Onaj koji to nije. Koji su nastanjivali bliznici a razorili ga neznanci.

Neujednačena formula bivanja: na svakom mjestu gdje se žare tvoji tabani ili na kojim te svrbe stopala trebao bi stajati po jedan dom.

Mjesto koje smo usvojili, koje nas je usisalo? Središte naših srdaca?

Arija koju usrkavamo na svakom aerodromu južnije od zadarskog?

Sol preslanog oceana kojim smo se već popili?

Ili jezik za zubima spreman da se razveže, otkine s lanca ili se raspusti među sebi srodnima?

Mjesto gdje prebivaju svi tvoji, živi i mrtvi? Upamćeni ili zaboravu predani?

Sadržaj tvoga pamćenja? Osjećaji koji nisu isparili u sivim sjenama sjevernih studeni?

Ozebline tvoga bića koje se tek u jednom okrugu ili kvartu osjeća u samom srcu stvari?

Samo šum lepeta krila ili upaljeni motori na starinskoj letjelici s elisama što vrte sve filmove unatrag, one iz cinemascopa vremena, Budućnosti?

Dom koji si tražila, koji nisi našla? Jer bezbožnici nemaju doma?

Ne stanuju u bogu, ne pripadaju zajednici vjernika? "

Agnes je šutjela nadnesena nad ispisanim tekstom. Bojala se svojih riječi iako je tradicija neznaboštva bila duga u objema familijama – i očevoj i majčinoj.

(op.a. Čim ovo pročitaju, reći će: Nije tačno, vazda smo vjerovali.)

Zapazio bi pripovjedač dvije nove bore na njenim donjim kapcima. One koje odaju smijeh i melankoliju. Bore spoznaje. Da svijet nije dom. Da zavičaj nije domovina. Ni domovina utjeha. I da osim svoje literature nemaš drugog utočišta. Ni u avlijama djetinjstva, ni među mravinjacima avlije okaldrmisane lijepim oblucima, ni na plaži svih plaža koju zazivaš

svake večeri. Ni u periferiji koju voliš zbog behara ili crvenolisnih bukvi.

Ne, nigdje se ćutiš prisno.Tek privremeno. Ni nakon jednostavnog ručka s Itanom koja ti sjedi sučelice i kojoj povjeravaš svoju skepsu.Ni kad ti odgovara, da bi te pridobila nekom frazom pradomovine :

"Pala muva na međeda! "

A kad se kikoćete uz tamno makedonsko vino i sir, zapaža Agnes one majčine obraze s jamicama kao na fotografijama iza rata gdje se smješka ni djevojka ni djevojčica. S dvjema pletenicama. Zuri buljooka i nasmijana, razdragana. Kao u Prevertovoj pjesmi.

Gleda jasno u leću fotoaparata. Jer pred njom stoji cijela velika feta Svijetle Budućnosti koju garantira Socijalizam i Oslobođenje, Sitost i Pomirenje, Mir i Studije.

Vjerojatno će biti raspoređena u Niskozemsku gdje je rano zima i pada snijeg već u novembru o njenoj slavi, Svetome Arhanđelu, a pozorište je prekoputa Fakulteta, predstave koštaju tri groša, toplo je i u kinima, niko je kontroliše…

Tek škrta partija očeve penzije. Oca, despota od kojeg je pobjegla. Nije dostajala nego za stan u dvorišnom stanu kod Weisovih, u centru grada. Zajednička kuhinja, kupaonica. I talog kave nabavljene ispod ruke iz Palacea. Buduća Agnesina majka i njena kuma stanuju tamo zajedno, u prolaznom sobičku.

U Šesnaestici, u Masarykovoj, njen budući otac od podneva radi kao konobar. Prijepodne s njima sluša Poviest staroga vieka u zgradi Sveučilišta. Dodaje im u jedinu studentsku porciju koju nose kući…

To je njihov novi dom: generacije koju će iznjedriti optimizam poraća.

Agnesin je rodni grad tada širok desetak tramvajskih stanica. Dugačak koliko je od Sljemena do Save. Prema Savi su, iza pruge, još kukuruzišta. Kazališta su ipak puna, filmovi prvorazredni, američki i ruski u podjednakom omjeru.

Tin s njima sjedi za vratima gostionice. Agnesini budući profesori vršnjaci su njenim roditeljima.

Ipak, kad padne prvi snijeg na Svetog Arhanđela Mihaila, Agnesina buduća majka plače na prozoru Weissovih.I recitira: *Žđral putuje toplom Jugu* ili *La fenetre de la maison paternelle…*

Oko tog *fenetre* okretat će se kao osovine nekolike generacije. Usjajen

prag očinske kuće s dvostrukim vratima nad kojima se s vitraža rasipa svjetlo u obliku osmokrake lepeze.

Kuće sa salonom na ulicu s imenom slavnog pjesnika. Kuće boje crljenice nalik ferrarskim fasadama okupljat će raseljeni šesterokut. Jata učiteljeve djece.

I kasnije, djece njegove djece.

Troje su u vrijeme Agnesinog rođenja već studiju u njenom rodnom gradu.

Najstarija u svojoj vrsti, Agnesina Itana i sad oplakuje što jednoj od dviju najmlađih sestara koje će doći za njom, oprhujući iz roditeljskog gnijezda, nije nikad ponijela lutku na dar.

-Znaš , moja je sestra već bila u petom gimnazije, znači da je imala petnaest godina. Smatrala sam da je neprilično donositi poodrasloj djevojci lutku. A bile su i skupe. One prave, sa žiponima, kosom i trepavicama.

-Ne plači mama, zaboga, imaš vremena za tu lutku. Možeš je ponijeti njenoj unuci.

Agnesina majka koja dobro zna značenje riječi *dom , zavičaj, prisnost, bratstvo*, *sestrinstvo, roditeljstvo*. Na mjestu gdje treba dovršiti svoju verziju priče o otprhloj djeci koja su izmakla ocu - tiraninu, učitelju koji ih je "nepodnošljivo odgajao, gušeći u nama svaku inicijativu, jer ti i ne znaš mnoge stvari dušo," na tom mjestu Itana počinje gorko plakati.

Tresu se od njenoga plača porcelanske šalice u starinskoj kredenci, nadimaju zavjese.

Eto, i kos je odletio s ruba balkonske ograde.

Agnesi je žao što je otvorila ovu scenu. Htjela bi je naglo zastrijeti kao maglom na pozornici. Ili suzavcem na ulici. Da bar zna zašto plače, zašto suze roni.

Utoliko na nedjeljnom lokalnom radiju, u emisiji "Po vašim željama" netko zapjeva "Ximeroni". Dragi bog u svojstvu disk-džeja upalio je lampicu na nekom starom džuboksu vremena i kao zipom zatvorio bakšiš na njihovim vrećama suvenira.

Od kanavace ili šuškavca, svejedno.

Svakako u nekom materijalu koji su donijele šezdesete. Tada je svijet još stajao na mjestu.

I riječi su pokrivale svoje stvari. I ljudi su držali riječi.I stvari su bile

ono što jesu a ne metafore, krasopisi ili *pisma.* Finese su ostavljali obični ljudi onima drugima, pjesnicima. Umjesto poezijom, alkoholima ili kaligramima, opijali su se standardom, učenjem novih jezika, polaganjem vozačkog ispita, kupovinom fiće. Usto, mnogi od njih znali su najveći dio svojih gimnazijskih stihova, na ruskom, njemačkom ili francuskom, napamet.

Agnesin je otac nakon što je objelodanio zaruke s Itanom iz niske prizemnice na Črnomercu priješao u sobičak dvorišne zgrade u Palmotićevoj. Zaobljeni trbuščić Agnesina buduća majka više nije skrivala. Kod svoje šnajderice sašila je dvodijelnu haljinu u boji ružičastog jorgovana.

Dr. Hochschteter joj je, dok se oblačila nakon pregleda, rekao :

-Moja draga gospodična, imate dečka koji vas ne bu ostavil, kaj još hoćete?

Otac je u Marićevu prolazu kupio poširoku burmu. Zlatar kojim se moglo vjerovati šutio je o tome da ju je prepilio u dva jednako fina ringa.

Tako su se kalili njeni roditelji. Učili se domstvu u bezdomstvu.

Imali su jedno drugo. Tu visinu slobode, pripadanja, imanja, Agnes nije nikad dosegla.

Registrirali su se samo uz kumove.

Svadbu su ostavili za jesen i Onamo, onamo…

Tamo je tamo, Agnesin budući djed, otac njenog oca, izabrao najbolje vino u svojoj konobi za prvijenca. Koji dovodi djevojku iz doma učitelja N., u kojeg su prodavali frut,vino i rakiju.

U novembru su objelodanili novost.I vjenčali se, kako rekoh, i Onamo,onamo jednostavnim obredom.

65. Weltschmertz: najprije kao stanje ekonomije

Svemu usprkos ideja svjetske boli fascinantna je mislila je Agnes žustro cupkajući između zgrada Fakulteta. Premošćenja su jednom bili naknadno sagrađeni mostovi-hodnici, drugi puta labirinti hodnika. Treći bi se puta uspinjala metalnim liftom koji je razotrivao sadržaj svoje sivo-staklene utrobe.

Osim toga, svjetska ideja javlja se gotovo nezavisno jedna od druge na svim stranama evropske matice. U stepi i na Baltiku, u Weimaru i na britanskom otoku, na balkanskim i apeninskim stranama. Znači li

to da je Byron patio od istog osjećaja uzaludnosti kao Njegoš?I da u izvjesnome smislu pogibaju od istog zrna, od onoga koje se ne čuje?

Zanimljivo, svaki veltšmercist govori o nebu. Naročito o antičkom, nebu Olimpa i Akropole. Isto nebo zazivat će ponovo simbolisti. Posebno kad ga budu gubili.

Ili kad budu gubili tlo pod nogama…

Zagubiti nebo kako je to lijepo, na način francuski rečeno. Mislila je bi li valjalo nešto slično reći studentima koji joj dolaze uskoro na večernji kurs i koji su i sami zagubili svoja nebesa-u Magrebu, Bosni, Provansi…

Svjetska bol kao pitanje ekonomije. Unovčiti svoju nelagodu, dati joj pamfletima dostojanstvo. Naplatiti svaki live-udisaj neba nad Sarajevom, Dubrovnikom ili Vukovarom.Uz knjižicu eseja, zapakirati i suzavcem natopljene mahramice.

Kako to francuski nelagodisti dobro ćute. Reinstalacija Drang-nach-Osten politike ili napoleonskih snova o novom nebu? Nad- atikom, pod- antikom ili za - dalmatske- temate- na- brzinu-cestu- maznuti. Spomenuti su krajolici tek provincije budućih dvorišta. Temati skorašnjih carstava.

Što ćemo biti: departmani, arondismani, regije ili tek kvartovi rascjepkanih zemljica?

Kako je to zgodno: prije se na evropskom zemljovidu nađu džabalesku-čaušesku vampirska Romanija, pride ide ciganska muzika – što je bolja od ostale ekstremnorijentalne- nego zemlja u kojoj si rođena?

Skupa ide grupa Blgarija i Romanija, Ungaria, on dit, s ljudskim prostituiranim materijalom.Prije se ojrosa dohvate bolan naše age i hasanage, agrameristi i haustoristi, belgradska velelepna čaršija ili pak, nota bene, ni manje ni više nego naša tako ljudska, tako radišna in alpska slovenska stvar. O svojim južnjacima da i ne govori .Sve sam go kraljević i prinčević.

Ptice su bezočno pjevale tih dana. U rano poslijepodne, dok bi pisala.Na jugo bi neobično cvrkutale. Nesnosno, ohole, poletne. Ptice entuzijastice, sebeljubive, uživale su u vlastitoj muzici.O, kako im je zavidjela. Na slobodi, na letu, na vjetru! Otvorarala bi širom prozore. I uživala u njihovu poju.. .Svaka druga muzika bila je izlišna. Postiđuje.

Romantičari? I oni su slobodne ptice. *Les oiseaux de ciel,* mislila je Agnes idući putem. Dobro pečeni baget provirivao je iz kartonske

vrećice. Škuri baget s nekoliko listova andivije. Među njima se kočoperio crvenkasti losos. Ili odimljena osmuđena tvrda haringa. Jeftina hrana kao posljedica kasnog kapitalizma? Ili najava skorašnjih nevolja? Gali ne vole osobito ekonomiju klasičnoga mita.

Prije Grandbretonci. I Nijemci. Katarza se pojednostavi i svede do stihova posvećenih grčkim urnama, Polikratovu prstenu, rimskim elegijama, uzvišenom i tragičnom. Koliko buke okolo-unakolo- pa- na- vrata Male braće do ljupkog patosa. Ničega doli svodova i bogova. Hridi i mora. Sunca i Mjeseca.

Goethe kaže u Prometeju:

Pokrij svoje nebo Zeuse

i gotovo prijetećim tonom:

Ničega jadnijeg ne znam
Pod suncem od vas bogova.

Mislila je o tome dok je u fakultetskoj kafeteriji kupovala sebi međuobrok. Crnac za pultom počeo je učiti na ogled svima iz bilježaka. Već prekosutra će predavati neki od svojih bantu-jezika, na odjelu afrikanistike.

Takvi će tečajevi biti uobičajeni, posjećeniji i zanimljiviji, egzotike vazdagladnima Zapadnjacima nego prekuhan balkanski lonac. Bure u kojoj je prekipjela supa. Mržnji, nesnošljivosti, otrova, jeze, neznaboštva. I fakat su Frančezi bolji u ekonomiji i od šparnih švicarskih trapista ili njemačkih plavuša. Za malo stendhalovskih vatri uz skute napoleonske i puno halabuke retoričke - ta riječi ništa ne koštaju, nametnuli se, mic-po- mic vascijeloj Europi..Glavna su njena *rezondetrska* hladnjača. Mire zakrvljenu braću, jer znaju da se njemački bojovnik nije oteo pomisli na naftu ili Indije. I da je bolje tu doma vladat i špijat s kim će ex-Yougoslavie u ugovor leć' nego amerski san dirat. Baćuške su ionako svedene na kremaljske zidine. Na granicama im divljaci ili polubraća-krvnici.Nitko nema da mrdne.

Nitkovi vladaju svuda. Nazivaju sami sebe plutokracijom.

Jedan je njemački filozof o Weimarskoj republici rekao otprilike ovako:

"Revolucija gluposti praćena je revolucijama vulgarnosti".

I ovdje i doma, i tamo i ovamo, dobro su iskopirali očeve i očuhe nacionalsocijalizma.

Zlodusi socijalizma - komunizma bili su dežurni krivci. Za sve što se zbiva.

Zato što pada kiša ili postoji stojadin. Zato što su bili pismeniji aparatčici nego komesari novog poretka. Zato što je magla nad savskim meandrima a sunce sja na obroncima gorja.

Zato što je pet administracija pojelo Lijepu našu. Zato što je u njoj više činovnika nego smetlara.Zato što je svaki k. elita..Zašto, zašto? Zato kaj tak mora bit. Kaj mora bit mora bit, kaj ne..? Zato što više vrijedi tisuću stranica self-help-speed uputa kako se vratiti u kolo, zbor ili zajednicu nego svaka individualna gesta.

Susrećem Agnesa i Itana doma, u s.-skoj guberniji, jednog starog organa.

Supovca. Vidi ih nadaleko.

I zastaje uz njenu Itanu.

Pita je:

-Kako si, služi li te pamet?

Ona spremna uzvraća:

-Ovo je jedna crnogorska pamet.

-A srce, pokazuje nedvosmisleno se dohvaćajući za grudi, kao naši vlastodršci.

Agnesina majka odgovara:

-O, to je jedno srce, što za Hrvatsku bije!

Pokaza potom ex-yug, socijalist u duši, a obraćenik na djelu, prema Organu ljuvenom, nadolje.

-E to, to je Mrtvo more, uzvrati Itana zezantski. Kako to samo naše žene znaju.

Dalje se priča o ekonomiji šmrcanja nastavlja ovako.

Vodi je Agnesa sa svojim pričljivim Redaktorom. Urednikom.

Sve je desnije i u glavi i prema njoj. Osjeća to, posebno otkad je prošla francusku školu. Distanciran a naizgled nasmijan, srdačan. Pomisli Agnes, prije nego je uspuhana stepenicama ušla u njegov ured, mora da joj ne može oprostiti što je tri godine usrkavala alpski fen.

Ulazi, nakončava kosu, skida haljetak na vješalicu i odgovara na pitanje što sada radi.

I nakon što mu je dala šlagvort s romanom ovaj joj uzvraća:

-Hoće li se zvati: *Svi moji muškarci.*

-Da, možda baš tako. *Svi moji muškarci redom.*

-Kojim redom? Kojom kategorizacijom?

-Povijesnom? Ne, ona je već anakrona. Abecednom? Ne, ni to jer ona je unutar granica očekivanja, za bajate.

-Kao Ljubav? Bilo bi to u skladu s tvojom pojavom.Mislim na *neku tvoju* hijerarhiju?

-Koju, srca? uzvraća Agnes hladnoga tona.Sluti na što redaktor cilja.

Potom se nasmije od srca, najprije lako, kao iz sna. Pa sve glasnije, potom grohotom.

-Nisi valjda mislio na veličinu figure?

-Pa ti si stvarno jedna jako fina, dobro odgojena djevojka. Zbilja ne znaš na što mislim?

-Ne- prihvaća Agnes igru- jer ne mogu nikako prihvatiti da si nalik svim drugim muškarcima. Ili zbilja misliš na onu, za muškarce i plavuše jedinu strategiju kolekcionarstva?

Da bi izbjegla svađu i omeđila srdžbu, Agnes prijatelju koji to više nije, ne prijatelju - u nastajanju, već prijatelju - u nestajanju - obostranog - povjerenja, pripovijeda o koncepciji romana o romanu. Izlaže ideje ulančavanja kraćih slika i ogleda u jedinstven epistolarni ili konfesionalni roman. Romanu o djetinjstvu i odrastanju. Romanu koji ne bi cmizdrio a usudio bi se ispisati traume.

-Gdje si stala, na kojem si motivu?

-Imaginarnog dijaloga s idealnim sugovornikom. O svjetskoj boli.

-Nešto virtualno, kao naša veza?

-Da, nešto neobavezno.

-Misliš, pitko?

-Ne baš tako. Ovisi s koje strane čitaš. Piješ, pijuckaš ili ločeš.

-Jesi li probao ikad pastiche?

-Mislim da jesam, ne sjećam se. Ustvari sjećam, kad sam bio ne u Francuskoj, nego u Barceloni. I to je sve što si mi donijela s puta? Pastiche de pastiche?

-Otprilike. Uostalom, ne moraš miješati s drugim pićem. Jedini način da ostaneš trijezan. Valjda su te tome naučili toliko tvoji pijanci?

(Op.a. U međuvremenu Agnes je vidjela Barcelonu u filmu "Beautiful". Zamalo je nije zviznuo udar. Od smjese dokumentarnog i fantastičnog)

66. Fragment sa šmrcanjem oliti za maramice upotrijebiť

Žal za odsustvom boštva koji je poznavao Goethe donekle je mogao značiti još nešto.

Lirik pati što i sam nije bog. Navlastito kad mu se vrtoglavo približava.

Kad Werther drži svoju Lottu u naručju umire li Goethe od ljubomore, mislila je listajući stranice enciklopedije koja je na njenom jeziku, tvrdim komunističkim stilom, pisala o historijatu 8. marta.

Da, to će politolozi progutati, pomisli u sebi s ironijom.Počinjem nalikovati Francuzima? Potom se ohladi i upita:

-Slavite li vi, makar simbolički taj dan? Kao što smo mi slavili prije rata?

Mlle Proust će pocrvenjeti od nelagode. Potom otpuhivati bijes svojim kolutovima očiju, ustiju, plućima, dahom i duhom. Lyonez Xavier će razriješi ovu nedoumicu- već ju je poznavao, slijedi još potpitanje u njenom načinu meke strogoće- ponuditi cigarilosom ili ih pozvati na predah koji su zaslužili nakon devedeset minuta znojenja nad tekstovima o feminizmu, zasadama lijeve ženske misli i uopće, bulevarziranja filozofijom, kako bi rekla Mme slave.

Na to bi Mlle Proust izgovorila neku anegdotu isprike, na primjer kako je njihov filo - značilo je to u slengu politologa ili stendhalovaca, profesor filozofije - dosadan, beskrajno.

-Što vam predaje sada, pitala bi Agnes, a kad bi čula za Akvinskoga pomislila bi:

-Isto k'o i doma.

Da ih pridobije ili ispuni džemom svoju staklenku taštine upita:

-Jesam li vam i ja tako dosadna Mlle Proust?

Ova bi još crvena kao rak odgovara bez premišljanja njenim jezikom:

-Ne, ne vi ste vrlo, vrlo interesantna.

Nakon što bi se zahvalila osmijehom, poniznim klimanjim glavom i riječju, Agnesa bi svoju studenticu upozorila na greške.

-Napravili ste prvo gramatičku grešku jer niste stavili pridjev u množinu, a potom i stilsku. Bolje je reći zanimljiv umjesto interesantan.

Na to bi se prisjetila kako nije nikad mislila o tome što u njenoj zemlji srednjoškolci o njoj brbljaju. Nije joj bilo važno, bila je svoja na svome. Imala svoj dignitet, svoj planti razred, svoj ugled mentorice. Svoje radionice stvaralačkog pisanja, nagrade i plakete.

I svoje kolege koje je nisu podnosile, osim dvoje njih. Ona što joj sjedi zdesna i onaj koji joj je za leđima. U njima je tek imala iskrene prijatelje. Tihe i samozatajne, duhovite i pjevne, cinične i blefere. Naučili su se bili za vrijeme rata raditi po 30 ili 35 minuta. Shvatili su da se može ispredavati i ispitati po 40 razjarenih učenika u dvostruko kraćem vremenu nego koliko traje ovaj beskrajno dugi francuski nastavni sat od 55 minuta.

Ne prestaju je studenti pitati, zapitkivati, kao osice, vrijedni kao crvići. Radilice koje se lijepe na njenu metodu.

Čim bi ušli u oveću lektorsku predavaonicu i prije nego bi nastavili aktualizaciju proljeća.Jer je Čehinja ostavila miris baruta za sobom - ne bez aluzija na njene zemljake brbljala je svojim pjevnim francuskim s melodikom bohemštine, kako je gorjela metro-postaja u Madridu. I to nagluhim strakeljima u večernjoj grupi. Samo su dvije mlade cure bile uz nekoliko dedeka. Nudila im je čaj i kekse, da ih pridobije, da to je bilo očito.

Kao i Agnesina prividna suzdržanost. Čehinja je nalikovala crvenperki. Agnes ju tako nazivala.U sebi. Zbog boje kose i zatka koji bi isturila prema van. Na ogled svojim zemljacima i nezemljacima..

Bila je Moravljanka u Francuskoj.Kao veliki suvremenik MK. Nije priznavala da pati od mal de pays, jer u Europi zdaj je mala Češka postala domovina Velike Čehinje. Govorila je u neprikrivenim aluzijama na njene zemljake, bosanske državljane, navodne krivce tragedije.

Došlo je bilo Agnezici da povrati onaj gulaš- paprikaš- šlag što ga je bila objedovala uz rani ručak, gablec, marendu.Nalik sličnima u jugos- trpezama.

Tad se prisjeti da mora ispitari nastariju grupu svojih studenata, koji već treću godinu zaredom uče njen jezik. Prvo slavenski genitiv, potom jednačenje po mjestu, pripadanju i tvorbi.

Riječ *assimiliation* zazvoni joj u uhu aluzivno. Njeni su je studenti shvatili. Agnesa je voljela tihu misu večernje. Jer u predvečerje je bila najsabranija. Riječ je podigla tlak i u bljedolikoj Crvenperki. Opazila je to

kad je navratila po svoj kaput i torbicu ovlaš okačene na vješalici blizu ploče na kojoj su bile ispisane vrpce Agnesina rukopisa.

Kao što je Agnesa nalazila krajnje neukusnim staviti sliku vlastite tek rođene bebe, s nekom kutijicom ispod, škrablicom. Znači li to da bismo trebali dodati za pelene ili mlekeco? Ili je na djelu poslovična škrtost, brand češke uljuđenosti?

Crvenperka je danas bila obukla suknju od trapera dugačku do poda s nekom aplikacijom od svile na stražnjici. Bordo-zeleno na plavom traperu. Izbačenog zatka i podignute kose u boji hrđe ličila je, svoj svojoj mladosti usprkos, na dame secesije.

One bečke ili münchenske. U njenoj je pojavi bilo nečega temeljno anakroničnog. Nedostajao je samo jedan klobuk velikoga oboda s perjem ili vrpcama.

Naša kultura propadanja i započinje sa stjegonošama romantizma.U stihovima Williama Blakea i pjesmi *Jeseni*, mislila je Agnes prelazeći prečicama i puteljcima, kroz vrtove Campusa. Žurila je na tramvaj. Svejedno je zapažala jesenski tango crvenkastog lišća. Plesalo je na vjetru. Koliko se sjeća stihovi idu ovako:

Jeseni teškog voća

Puna mrlja

Od krvi grožđja…

Ili ipak započinje sa *Sutonskim pjesmama* Victora Hugoa?

Sutonski soneti, *Jadranski soneti*, krepuskolarnost. Nije li to davno osjetila u novijoj poeziji što ih je obje strane, s dviju obala oplakivao oveći jadranski vrč izlijevajući ih u mediteransku liriku kasnijeg Novecenta?

Osjećaj progonstva ili bezdomstva korijen je Weltshmertza.

Na tom joj se mjestu- kod primisli o porijeklu čuvstva bezdomnosti - ukaza u dubokim kolima brzog tramvaja mladić s ljubičastom tunikom i modrim turbanom. Da nije bio melez pomislila bi da je iskrsnuo tako sav umotan, upakiran u svoju potrebu da se iskaže, s milanskih promenada.

Onamo, onamo su se subotom u centru grada oko parka uz tvrđavu Sforza muvali mladići u narančastim pidžamama. Crveno obojene kratko podšišane kose i s jedva vidljivim repićima nalik algama što su visili s potiljka ili tjemena. Pripadnici neke istočnjačke sekte. Jingjangovci, mislila je i tada ispod svojih sjenila, vjeđa, trepetljika

mlađa Agnesa. Ne bez osjećaja neke temeljne odvratnosti. Iako su joj tadašnji dizajnirani fanatici bili vršnjaci.Onom antipatijom kojom starosjedioci gledaju na došljake, starci na mlade, pisci na epizode.

Može li se uopće živjeti samo pod nebom kao Ciganin? U apstraktnoj domovini svjetske kulture? Osjećala je kako je podilazi jeza dok je tramvaj rulao uzimajući daha na mostu preko rijeke. S mosta nadnesenog nad rijekom kao zapet luk vidio se dio poluosvijetljenog grada.

Melankolični su bili i Cigani u Campusu što ih je zapažala iz tramvaja.

Dok je stajao onih par sekundi na stanicama blizu njihovih provizornih nastambi sačinjenih od spavaćih kola ili kaminoneta. Kakvima evropski nomadi putuju na ljetovanje. Cigani su uz kamp-prikolice palili vatre, kuhali, širili veš ili luftali svoje perine, kao kod Kusturice.

Je li izgnanstvo promatrano iz tramvaja nešto virtualno? Na bjelkastom ekranu ili samo na ravni jezika? Kao na njegovom vrhu?

Postoje li u naše vrijeme umjetnički dodiri ili samo umjetničke brljotine?

Pomislila je nešto bogohulno za većinu suvremenih tekstova. Da bi ih trebalo pretvoriti u toalet papir. Ona koja godinama predaje jezik i književnosti i sama se odlučila na pisanje. Bi li sada trebalo staviti naočare na nos i udaljiti tekst?

Pariški Moravljanin napisao je ovako:

> *"Stalna aktivnost zaborava svakome našim djelu daje fantomski, nestvarni, magličasti karakter.Što smo prekjučer ručali?Što mi je jučer ispričao prijatelj? Pa čak i: na što sam mislio prije tri sekunde?*
>
> *Sve je to zaboravljeno, a (što je tisuću puta gore) ništa drugo i ne zaslužuje.Protiv našega zbiljskog svijeta, koji je po esenciji prolazan i dostojan zaborava, umjetnička djela nastaju kao neki drugi svijet, idealan, čvrst, gdje svaka pojedinost ima značaj, smisao, i gdje sve što se u njemu nalazi, svaka riječ, svaka rečenica, zaslužuje pamćenje, a kao takva je i smišljena."* *

Nalikuje li to onome što Agnes zna iz medicine? Da ljudski mozak odbacuje viškove?

I ne pamti efemerno? Usjecaju mu se samo bolni doživljaji? I uostalom, zašto ne djeluje svom svojom snagom? Nego postotkom koji je

* Iz Kunderina romana Besmrtnost.

manji od kamata banaka zemalja u tranziciji? Onih 95 posto kapitala čuva ljubomorno u sebi? Za buduće genije romana koji će u svoje sive kore upisati svaki podatak. Od jelovnika do nijansi magličastih krajolika nad morem. Ili fijuka koji rasijeca ravnicu zvuk JŽ. Kojima se juri ka zaljevima.Fiumanskom, barskom ili brzom prugom preko Bosne.

Agnes polemizira u sebi s vršnjakom svoje majke. Disidnetom koji se nastanio u francuski jezik. I našom književnicom koje žali što je okasnila na vlak engleskog romana.Lamentirajući o malim jezicima. Bivša rusistica i svjetski poznati pisac.

Liče joj oboje na ribe koje žele biti progutane s planktonom svojih jezika- dijalekata.

Usisane od većih mrcina: pasa, mački, kitova.

Donekle ih razumije. Ali i ne prihvaća. Prešutjeti znači brisati?

Ne djelovati znači odobravati? Učiniti nevidljivim književnost jezika koji ti je najpoznatiji? Učiniti tako i jezik nepostojećim? Umjetnički nevaljanim. Smije li se to?

Kako su za tebe Agneso življi mnogi mrtvi ruski autori pored mnogih angloameričkih ili frankofonih živih?

Ikarska poletnost pjesnika romantičara?

Ova misao je salijeće između kestenova i platana. U tramvaju, biblioteci, kafeteriji, predavaonicama, *Kući kulture i jezika*. Na mnogim mjestima u Campusu.

Gdje god da je, ma gdje bila, kako se govorilo za vrijeme rata u njenoj domaji.

Sapliće joj se među stopalima slična vatra bijega. Na njoj su izgarali romantičari.

Ni danas ne mogu sasvim razumjeti strast za izmicanjem.Tiho mrmlja unutarnji monolog sebi u bradu Agnes. Rijetko se izgubim u fantaziji. Memorija nalikuje staroj škripavoj gvozdenoj avlijskoj vitičastoj kapiji. Za njom je skladište djetinjstva.

Nisu li to isti prsti što preludiraju u sumrak na neugođenoj gitari?

Mal de pays najprije bi je spopadao kad bi u nesputanoj šetnji stranim gradom - a koji to nije, najdalji je onaj rodni- začula drevni napjev *Kyrie eleison*…

Kao nekad iz milanskoga Sant Ambrogia. Sad iz katedrale St. André.

Jeza koju ćuti tjelesna je. Nalikuje čuvstvu proganjanog.

Nastanio bi se ali nigdje više nema mjesta za njega.

Ne skrasuje se, jer ga svuda pitaju koji mu je jezik materinji?

Odakle je? Kako se piše njegovo prezime? Ima li srodnika? Je li ortodoksan?

Je li putovao dalje od vlastitog geta?

Stranstvo suklja i izvire odasvuda. Kao sumorni duhovi očeva.

Kao duše brižnih majki.

Nalikuje djevojačkim snovima.Da skinu hlače. I navuku halju.

67. Hlače ili suknja?

Govorilo se o najvećem srednjehrvatskom piscu da nije podnosio žene u hlačama.

Tajnice, daktilografkinje, suradnice, urednice, književnice koje su radile s njim za studenih zima ostavljale bi u garderobi Zavoda suknje. Rezervnu uniformu za bolećivog vremešnog starca, piskavoga glasa. Da se ne razjari.

Agnesa pitala jednom nešto slično Itanu. Ova joj spremno odgovara.

-Kakva si to žena, nikad nisi navukla hlače.

-Prava!

Ličilo je to Agnesi na jedan drugi njihov dijalog. Došla Itani u posjetu njena prijateljica, kolegica. Mudra, rječita. Vjernica, katolkinja. Bosanka. Obrazovana, načitana. Itana ju gleda sa simpatijama. Agnes servira kafu i slastice i ode svojim poslom. Ova ostane par školskih sati. Evociraju uspomene, zajedno radile. Blizu im bila samostanska gimnazija. Išle zajedno u bratske posjete u Foču, u Veles. Ode kolegica. Pita Agnes Itanu kako je bilo. Itana uzvraća:

-Dobro, no ne pofatah sve te varoške tračeve.

-Čudne štete. No, jesi li zapazila kako je dotjerana?

-Jesam, no nije joj ukus jača strana.

Tu shvaća Agnes na što se aludira. Na panatalone. One iste koje vise u njenoj sobi na plakatu iz vremena s početka stoljeća. *Femminismo*, Scala, 1903. Lijepa punašna žena navlači hlače.Vidi se šlingeraj, steznici,

halteri, čarape. Ipak, hlače dominiraju.

Agnesina je majka vazda na distanci. Na odstojanju. Ljubavna a suzdržana. I sa svojima. I sa tuđima. Sa svakim lijepo ni sa kim iskreno. To je ponijela iz Tuđemila.

Tamo je odrasla. U divljoj barskoj krajini. Iz Tuđemila u Tout-djemanie.Tuđe-manija.

-Naučilo me stranstvovanje, dijete moje, da budim oprezna.

-Stalno budna, ko neprijatelj, uzvraća Agnes.

Smiješi se prije nego je zasukala rukave. Masno posuđe čeka od podneva.

Misli li uz teške šerpe, rajngle, tiganje, escajg: koliko to pribora one upotrijebe?

I što će njima dvjema dvorska etikecija? Stoljnjaci, salvete?

Dvostruko je razdražena. Ne može ni s njima ni bez njih. Smeta je papir, kreda, plastika.I kad im je objed najsiromašniji, stol mora biti propisno udešen.

Zvecka milanskim posuđem s papignanske pjace, kupljenim kod crnčuga, lašti escajg i misli o Agnes. Zašto dolazi ojađena iz ureda svojih kolega.

Ništa valjano ni istinito nije joj padalo napamet. Osim svojstva bezdomstva.

Itana nije mogla znati dobro čime je Urednik ozlojeđen. Nije joj se povjeravala Agnes. Koja nije vjerovala njegovim bleferima. Nije dijelila njegove domjenke. Njegove lašce. Nije šutjela. Nije kimala glavom i mislila svoje. Nije oćutala sve svoje. Isključila je bitno. Brbljala je o koječemu. Često.

Nije shvaćao. Nije se dosjetio da je i Agnes osvetoljubiva.

Da je i ona davnim korijenima s kosovskoga polja značenja.

Zvala ga je u sebi: Kosovski božur.

Jer je začet na tom parčetu sveta. Pa je osvetoljubiv.

Pamti pa vrati. Pozleđivale su ga ipak najviše reči.

Sve je on praštao.Veliki urednik. Osim polje Visozemske.

Znao je da tamo, tamo nema dionice. Ni fiktivne. Ni fikcionalne. Ni stvarne.

Agnez je držala u hipotetičkoj postojbini sve. Pod ključem. U tajnosti. Naslijeđe, rječnike, uspomene. Likove, ruševine, fantazije. Zbirku čudaka, nijanse svjetlosti, tonove neba. Tintarnicu mora, plaže i sprudove, hridi i zatone.

Mislio da je tamo rođena. Nikako mu nije odgovaralo što je rođena par stotina metara od njegova mjesta stanovanja ili rada. Ukotvio se, kao toliki Dalmoši u agramersku provinciju. I mislio pritom kako je ta loža log nad logovima.

-Pepeljara pred toaletom omaljana lakom za kola, to je umjetnost kažeš?

Agnes bi se gnušala i jednako pristojno slušala kako govori o kolonu ovoga ili onoga, o pijanstvima ovoga ili onoga, o presađenom organu ovoga ili onoga, o rođendarskoj torti s ovoga ili s onoga. O fritulama, pužima ili krafnama ovoga ili onoga karnevala.

Jer on se trudio. Da spava u *Šeherezadi* ili *Teuti*.

Da spuzne liftom *Libertasa* do plaže u suton i ispliva svoj maraton.

Oćutala je mnogo Agnes. Znala je da on zna.

Ne voljeti više gore je nego voljeti manje. Prestala je voljeti.

I kao svaki od njenih muškaraca ili kao svaki muškarac na svijetu mislio je da je to zbog nekog drugog muškarca. Nije to bilo zato. Nije mogla voljeti. Nije mogla ni mrzjeti. Desilo joj se nešto gore. Bila je ravnodušna.

Usput budi rečeno, i prijatelji su postali progonitelji. Komesari zatiranja.

Nije otišla ni u jednu razmjenu. Kad su je zvali jedne rane jeseni u Mađarsku dobro su joj došle poplave da klisne iz situacije. Prije nego je svanulo napisala je pismo. I prije nego što je voda došla do grla. Poslala ga je književnici koja je mogla razumjeti. Jer je i sama bila strankinja. *Aro, aro….*

68. Aro, aro…

“Ovo je pismo, naizgled kao svako drugo.

No ja vas još ne poznajem, vi me ne znate. Smišljala sam kako ću stajati pred vama i govoriti vam svoje stihove. Ili vam ispripovijedati neku od istinitih sličica svog rasutog života, kako to lijepo kaže Mirko Kovač.

Onu na primjer, o maminoj kavi. Koju je zvala jednostavno: mađarska kava. Kava sa žutanjkom i šećerom, malo čokolade i par kapi vinjaka.

Ili o tome , kako sam one antipatične svoje zadnje maturalne gimnazijske godine 1971/72., od svoje školske kolegice Vesne O., naučila prve mađarske riječi: Eši, kozeši. Kiša pada. Kiši. Naučila me to dok smo se ugrijavale za košarku s A razredom. I pokušavala me naučiti nešto što je tada bilo u modi, postajati nacionalist. Izgovarala sam ljupko, naziv postojbine njenog oca: Mađarorsag nepšesaag. No sada bi to možda bilo neprilično. Nijedna od naših država nije u svome imenu više narodna.

Govorila bih vam o tome kako se u hrvatskom jeziku može pisati jednako mađarski i madžarski. I kako je riječ Madžar često prezime kao i vaša izvedenica našeg etnonima: Horvat. Pa o našim historijskim dodirima ne baš uvijek prijateljskima. Nagodbama, kruni Svetoga Stjepana.

O svom prvom i zasad jedinom putovanju u Mađarsku, u ranu jesen 1974., kad mi se Budimpešta ukazala u svom svojim, dopustite, imperijalnom sjaju. Neću zaboraviti prostranstvo Trga Arpadovića, katedralu Sv. Stjepana, čudesnu zvučnost imena gradova kojima smo prolazili : Šekezfehervar? Bješe li to tako? Ravni šorovi, kuće uz cestu obojane u paralelama nalik kolačima koje smo zvali mađarica.

Moji su roditelji bili srednjoškolski profesori povijesti u gradiću iz kojeg vam pišem, od početka 60.-ih pa skoro kraja 80.-ih, a to je bilo delikatno ili delikatesno, zavisi s koje strane gledate. Ja sam slušajući njihove otpore da upišem išta slično, ipak, između medicine i prava, odlučila upisati studij južnoslavenskih jezika i književnosti i filozofiju.

Njih su dvoje sa svojim kolegama i prije mene odlazili u Mađarsku.Imam i neke fotografije o tome. Stoje pred brodom na Balatonu i svi su vedri, nasmijani. Donosili su mi suvenire, keramičke šalice. Optimisti? Entuzijasti? Cijela je budućnost stajala pred njima.Naizgled neupitna, socijalizma.

Mislila sam o tome kako ću izgovoriti neku od kurtoaznih fraza

koje se kazuju u sličnim prilikama, pred slavistima, studentima, ili pak sve rjeđim poklonicima literature.

Nešto o tome kako sam naučila o mađarskoj kulturi najprije iz filozofskih lektira, dvojice Georga, Lukacsa i Konrada. Prvi je svojom ranom knjigom Duša i oblici pokazao kako se može biti i književnik bivajući filozof.Drugi je govorio o svome umu kao o stranci u koju prema čitavo čovječanstvo. To me oduševljavalo, jer sam i ja sve do 90.-ih vjerovala u riječ čovječanstvo, u misterij slobode. Ljudskog bratstva, jednakosti.

Potom sam i u srpskom i u hrvatskom prijevodu čitala Bellu Hamvasza. Najprije knjige o vinu i hrani, pa poslije i onu o svetoj znanosti.

Zatim smo ovdje u srodnim jezicima najbolje počeli razumijevati riječ: mržnja.

Najprije smo se nasukali na riječima Jedinstvo, Bratstvo. Potom potrošili povjerenje.

Već sam se vidjela pred vama kako vas frapiram pričom o svom jedinom susretu s Danilom Kišem u Parizu u jesen 1984., kad me poveo kod svoje subotičke kolegice. Izgovorili su pri susretu neku frazu za koju smo njen sin i ja pitali što znači. Bila je lascivna, pogađate.

Danilo je, znam, prevodio E.Adyija. Kad je umro, sjećam se da je književnik mađarskoga imena napisao lijep nekrolog u novosadskim Poljima koja, koliko znam, još uvijek izlaze.

Petefi je bio u našim srednjoškolskim programima, Kassaka sama sam otkrila. Moram vam priznati, fascinirala me šumnost, voluminoznost, zvonkost, duljina vokala u vašim jeziku. Nešto slično, doduše iz svoje američke udaljenosti, kaže Bella Bartok o balkanskoj muzici, kao najboljoj. Ništa čudno: sinkopirani ritmovi, balade i romanse, violine i udaraljke, strast i bujnost. Pa potom stišavanja, neočekivanosti, začudnosti.

Riječi dert, varoš, ili samo boja (za potonju nisam donedavno znala da je porijeklom vaša) izazivaju i sad u meni drhtavicu. Htjela bih izbjeći opća mjesta, ali moram vam reći da sam dio djetinjstva provela u Titogradu, današnjoj Podgorici, gdje se su

se dijelovi grada zvali Stara varoš, Nova varoš ili Mirkova varoš. Starovaroške sevdalinke teško je otpjevati, znane su samo znalcima.Kad im prizovem melodijske linije i stihove treba mi podrška snimki koje sam dobila prošlog ljeta, koliko su zahtjevne.

Moja mala varoš s poveljom Belle IV. o slobodi statusa grada pjeva o sebi:

„S… je lepi varoš, jedan dva, med gorami opstoji, jedan dva…“

Međimurske pjesme koje sam naučila u osnovnoj školi-u zbornom pjevanju, ali i u tamburaškom orkestru-svirala sam tada nešto kao gitaru, možda su najsličnije onim mađarskim romancama koje smo, moje malo provincijsko društvo i ja, u mladosti slušali u Piroš čardi.

Koliko je u ovom našim svijetu takvih crvenih čardaka to ni Onaj gore ne zna. Blizu je možda kuli bjelokosnoj, čardaku ni na nebu ni na zemlji, kojim se ne bez ironije, određuje naš pjesnički zanat.

Pisci na kojima sam odrastala-Matoš, Krleža, Crnjanski, Kiš- svi su oni nekako granični. Crnjanski je rođen u Čongradu a išao je u gimnaziju uTemišvaru. U vrijeme njegova rođenja to je bila jedna zemlja, već poslije 1914.g. tri: Mađarska, Rumunjska, Jugoslavija.

Bio je austrougarski vojnik u I. svjetskom ratu. Potom diplomat i bijedni londonski emigrant.

Na kraju se života vratio u „svoju zemlju“. Bilo bi bolje reći nebesa.

Krleža je bio iz sličnih razloga opsjednut u svojim ranim lirskim i dramskim fantazijama srodnim sindromom granice. Nikad se nije prestao bojati. I dopustite mi, nikad nije prestao biti melankolični ekspresionist.

Matoš, koji je stranstvovao od Srijema do Beograda i Pariza bio se sklonio ovdje. Matoš glazbenik, violončelist, pjesnik soneta, novelist, publicist. U prizemlju zgrade u kojoj je ovdje stanovao postojala je slastičarna s kremšnitama. Mogli ste jesti krimpite i gledati kako vas gleda Matoš s uvećanih velikih fotografija.

Moja je srednjoevropska matrica - ne mogu napisati riječ korijeni jer neke riječi detoniraju, kako kaže Tin Ujević - jedno od delikatnih, decentnih, dolorantnih, ako hoćete, mjesta koje se počelo

koristiti zadnjih dvadesetak i više godina.

Zaklinjanje u zavičajnost, etnologiju, tradiciju, vjeru, zazivanje predaka, isticanje prvenstva u pismenosti, sve sam to već čula one militantne 1971/2. maturalne godine.

Ponovilo se, u mojoj generaciji, burno, bolno, tragično. No ja sam se donekle i navikla na tragediju, katarzu, katastrofično poimanje svijeta, nihilizam- sve to dobro poslije naplate dežurni humanisti. Mišljenje koje je globalno, djelovanje koje je lokalno.

Možete to čitati i zdesna: Djelovanje koje je globalno, mišljenje koje je lokalno.

Naravno, logika je u pitanju. A tu smo već na ravni jezika.

Da vam ne kažem kako mi kažemo kad se ne možemo nečega sjetiti: na vrhu jezika.

A to je jezik koji na Balkanu svi dobro razumijemo. Bio on iz traktata L.Wittgensteina:

“Granice moga jezika jesu granice moga svijeta“, ili Dubrovčanina I. Vojnovića:

„Sve što sam imao rijeti (reći) rekao sam“.

Šutnja i nihilizam, zatvorenost kao zamjena za svekoliko glagoljanje.

Ipak, ako zatvorimo vrata svojih jezika, prestat ćemo postavljati pitanja.

Jer ja vam govorim jezikom koji ako i nije mađarski vi ga razumijete.

Jezikom poezije, istraživanja, jezikom pitanja.

Možda i nezgodnih pitanja, nepristojnih. Pitanja koja ne bismo smjeli postavljati.

Moja generacija, ako i ne zna od čega živi, djeluje kao da zna zašto to čini. Kamo ide.

Doduše, nije uvijek sigurna i kojim putem. Zvjezdano je nebo uvijek nad nama.

Čak i sad s jeseni, kad su jutarnje magle guste.

U prividno bezgraničnom, svijetu bez granica, koji uživamo-kako se uživa u mirovini ili statusu slobodnog umjetnika- umreženi i virtualni, jeziku svjetla ili tame, zastire mi se jedna dnevna fantazija. Pogled na pustu mađarske i panonske stepe o kojoj često sanjam otvorenih očiju. Doduše, pomalo se bojim kako sam starija. Visine vodostaja, razlivenosti, prostora bez brda, vremena koje intimno, računam prema negdašnjem, srednjoevropskom.

U toj velikoj niziji, kako se kaže srodnim a ne istim jezikom, tamo sunce izlazi kao velika rumena jabuka, kakve najviše volim.Mislim da sam vam možda sada rekla i odviše. "

III dio

Onamo gdje su dani sagorjeli noći

VI. Ledeni prosinac

69. Stranstvo odasvuda suklja i izvire

Bila je Agnesa već dobrano neznanica, nepoznanica svojim prijateljima, znancima, drugovima. Najprije, zato što nije znatiželjna. Ne konstruira. Ne laže. Ne mistificira.

Ne podilazi. Ne fabulira. Vjeruje u iskustvo.

Zna da ono nije dovoljno za pisanje romana. Kako ga oblikovati? Uzeti skalpel i napraviti lobotomiju. Ući stvarima u dušu kako kaže *češki* Francez?

Znači li to ući likovima u sive kore?

Vidjeti kako to drugi rade. Isti Moravljanin v Pariže virka u francuske ankete.

Živi deset puta duže u Francuskoj nego ona a ne shvaća da je velika kultura najprije nastala na diktaturi jezika. Prvo St.Assimilation.Zatim didaktika. Tek na trećem mjestu umjetnički izraz. Njena šefica nije razumijevala riječ beletristika. Belles -lettres. Pravila se da je ne razumije. Naravno, nije ju izmislila zagrebačka lingvistička škola. Lijepa književnost je najprije pogon zla.

Vidi maupassanovsku novelu, epiloge.Vidi svekoliko iskustvo romana. Od sjevernjačkih do ruskih saga. Zločinci, kriminalci. Oceubice, bratoubice, samoubojice. Stvarniji što su fikcionalniji? Fikcionalniji što su stvarniji?

Važnije je ophođenje i oslikavanje francuskoga duha, čitaj prikazati Francuze u dobrom svjetlu nego istinito prikazivanje.Slobodna i jaka Evropa s Njemačkom na čelu koja prijeti svojim stanovnicima.Nek' se nose doma: odakle ih je dovuklo da ruju kanalizacijom, grade ceste, izvode najprljavije poslove. Toliki Grci i Turci, Jugosi svih fela, nek' se vrate natrag. Sve to košta: socijalna država, ekonomija kapitalizma, ojrosi, drahme.

Konačno i ona: sa svojom lektorskom plaćom potplaćena je u odnosu na svoje kolege francuske državljane. Barem 50 posto.Možda i više.

Jedan fizički radnik što radi komunalne poslove, Bosanac, pardonirao ju je kad je vidio njene *domaće* tablice. Pitao je koliko zarađuje. Kad mu je rekla sumu tek nešto višu od hiljadu eura razrogačio je oči u nevjerici.

-*Bona*, eto ja imam i više.

Vladala je strogoća žestokih žena, imala je osjećaj nakon nesporazuma sa šeficom.

Upletenih kosa u pletenicu nad čelom. Od Hamburga do Kijeva?

Bjelina snjegova na tamnim alpama koje bi promatrala iz aviona?

Potreba da se očiste, operu, purificiraju svi tamnoputi?

Imala je to i doma. Neki je dežurni idiot na televiziji govorio o potrebi da se konačno zamislimo nad brojim nezaposlenih. I da ih treba poslati za pastire. Čuvare ovaca.

Nekima od njih čovjek ne bi povjerio ni kujice da vode ulančane do dama s psetancetom ili kamelijama.

Zašto? Zato što su, ovdje, ovdje , hametice , stubokom, svi elita? Kako da im uđeš u glavu? Ispeglanih vijuga. Pate od amnezije. Ne sjećaju se kako se zvala zemlja u kojoj su rođeni. Ni koliko je milijuna njenih stanovnika govorilo istim jedinstvenim *nametnutim* jezikom.

S koliko pisama i pravopisa se baratalo. Ni koliko je fabrika bilo u njoj. Koliko radnika. Koliko službenika. Koliko seljaka. Koliko poštene inteligencije. Sad zavladala informatička rulja. Kotrlja se. Surfa. Snouborduje. Bombarduje repanjem. Kolika naseljenost. Kakav je bio ustav, kakvi pod-ustavi. Koliko prava. Koliko pravica.

Kolik BDP. Po glavi. Elita jednako rulja. Jednako hodaju. Jednako obučeni: maskirne uniforme, sivocrni kaputi, lanci.

Ženturače hodaju na štiklama od pedlja. Proburaženih jezika. Zackaljene od glazure. Čim otvore usta da se izrigaš od gluposti. Klatare se ili gegaju. Elita vodi raju. Raja plaća elitu.

U veledućanima se prodaje smeće od hrane. Treća ili ž-kategorija? Plate i struju tajkunima živom, likvidnom, *suvom* parom.

Kako da im uđeš u glavu? Svi isti.Vole fotke.Vole kamere. Vole nogomet. Piva je zakon.

Agnesa nema relacija. Ne izlazi. Jer ne zarađuje. Jer nema svog dinara. Nema ni s kime.

Jednom mjesečno mjesno kino. Tamo desperadosi kao i ona. Plače nakon filma *Beautiful*. Koliko je podsjeti na sudbinu mrtvog bratića. Kopija njegove nevolje. Marginalnost, siromaštvo, razvod, rak. Bijeda koja se ne može podnijeti. Izašla je iz kina i zamalo se srušila.Od užasa

koji je prepoznala kao svoj. Kao vlastiti. Kod kuće se nije mogla izridati. Uvukla se u sobu i kad je vidjela da joj tlak raste tako brzo da joj se iščašuje perspektiva gledanja, predmeta, dubina slike, izgrizla je cijelu tabletu aspirina.

Ponekad joj se samoća čini nepodnošljiva. Nema više ni želje. Ide li to sa siromaštvom, nezaposlenošću, bespericom? Ne može reći o sebi: moja djeca vole palačinke. Ili: ne volim peglati muške košulje. Nema djece. Ni muških košulja. Nije nikome ljubavnica.

Često se pita: kako ono vonja muško tijelo? Po znoju ili zovi?

Ne ide više ni na godišnji. Na more. Na neku južnu plažu. Ni u zavičaj, u Visozemsku. Osim na kraju ljeta par dana u kraljevski grad. Na simpozij. Tamo sluša muziku i podignute tonove rasprave.

Nego zamišlja da je pred njihovim balkonom na drugom katu južno more. Na desetak metara. I da bjelasaste valja valove. I da šume snažno s pijeskom koji se povlači.

Fantazija, njena druga realnost, sve je dominantnija. Nadvladava kvas kišne godine.

Više od sedam mjeseci bez sunca, s olovnim oblacima do poda.

Tko normalan da ovo izdrži a da se ne ubije?

Htjela bi, o kako bi htjela napisati:

> *"Voljela je na njegovom licu upravo onu boru koja bi se urezivala između očiju i korijena nosa kad bi se ražestio ili nadraživao."*

Ili*:*

> *" Najdraže joj je bilo na tom licu, na toj glavi ono mjesto za uhom gdje kosa prelazi u blage kovrdže, a zulufi liče na onakve kakvi su kod hispanskih pjevača."*

Ili*:*

> *"Palila ju je, u svom velikom znaku muževnosti, baš šija muškarca kojeg je voljela. Poširoka, snažna, na postamentu vrata, izvijala se u hodu unatrag, a u seksu se protezala naprijed visoko kao konjska. Ili bivolja. Iz tog je moćnog vrata, nabreklih žila, isijavala muškost, muževnost njenoga čovjeka. "*

Nije joj polazilo za rukom laganje.Mislila je o pozivima na koje je trebala odgovoriti.

Odlučila je da ne otići ni na simpozij u srce balkanske zemlje.

Ne plaćaju ni put ni smještaj.Ne stoji za njom institucija.

Niti projekti. Dosadilo je da džabalesku podastire svoje ideje klincima.

I kolegama što je pitaju iznova:

-Jesi li riješila svoje pitanje, svoje mjesto?

Onamo, onamo su je izigrali. Omah, nakon prvih kombinacija. Ovdje, ovdje je neće.

Neće pa neće. Postavila je tužbu za nezakonitost procedure napredovanja.

Muka joj je bilo od riječi tako fino, pomno upakiranih. Da ne pozlijede, da se ne naljuti.

Iza finoće stajalo je: Nisi nam važna. Tko si to ti sa svojom melankolijom, sjetom?

Što će nam netko takav? Da nam padne u domenu. Ili žutu pjegu.

70. Kad kvas djeluje i roman se ukiseli

Esencijalna ili egzistencijalna situacija?

Gnoseološki roman ili roman tranzicijskih tokova kolektivne nesvijesti? Antiroman? Nešto kao Leirrisov, jedini roman nadrealističke svetske geste zapadnih intelektualaca okupljenih oko leve pesti? Roman tužbalica ili tužibaba?

Provincijski roman ili roman provincije?

Poslije tužbi, parnica, odluka, imenovanja, neimenovanja, zamolbi, odbijenica, negativnih utopija na djelu, maskirnih uniformi i trajnog maskenbala, Agnes je pomislila kako će napraviti preformans. Ono trovalentno željezo koje pije da nadoknadi manjak hemoglobina pustit će da joj iscuri negdje na javnom mjestu.

Ili će se, nalik onom češkom studentu, zamotati u plavu zastavu evropske zajednice slobodnih naroda i zapaliti je.A onih stotinjak molbi za radna mjesta i odbijenica razastrijeti oko sebe kao plahte na nekoj izložbi.

Netko je na televiziji govorio o dobivenoj odšteti. Drugi je pljuvao novinarima u kameru.Ona je šutjela kao riba kad su je toliko puta

odbili. Uzeli joj mjesto. Srušili je na radnom mjestu. Jedva je preživjela. Osvijestila se tek u kolima hitne, na putu do bolnice u kojoj je rođena.Dakle tek nakon pola sata. Da su to učinili kćeri općinskog ćate podučio bi je da tuži i traži odštetu. Da je bila neka druga, kćer liječnika, zlatara ili časnika bi li se usudio itko joj podmetne kukavičje jaje s pričom o svetoj bolesti?

Kad ju je pitao izbjegli redatelj hoće li se potpisat' ka ljevičarka na neku protesnu listu rekla je smijući se njegovim jezikom:

-Oli je iko potpisa peticiju za mene spasit' ili za mnon stat?

71. Čisto, polirano, uglađeno: Ta to je tvoja zemlja

Stanuje na Zapadu. Na Zapadu Evrope i na krajnjem zapadu Grenoblea. Radi u Campusu na Sveučilištu. To je ovdje sjeveroistočno. Kad je bez kola osuđena je na TAG, gradski prijevoz. Ide autobusom, a vraća se tramvajem i busom.Vozila su sjajna, metalnoplava, udobna i svijetla. Svejedno, nema tog gradskog prijevoza koji ne kasni.

Bez pardona i po pola sata. Kaže u sebi : sad ću ući i skresati u lice vozaču.

-Zašto nas vozite kao pse, bez isprike ? Zašto puštate da se mrznemo na trotoaru besmislene postaje Gran Place ? Ali šuti. Jedna Agnes u njoj kaže :

-Šuti, Agnezo, ta ovo nije tvoja zemlja.

Cupka i gleda u prizore hiperrealističkih fresaka nove apokalipse što ukrašavaju zidove garaže na Gran Placeu.Tuži joj se od prizora novog potopa naroda koji se spašavaju na zavojnicama. Na plavi plivaju u prljavom, masnom moru.

-Pih, reći će sutra na soareji slavista, kakav neukus u zemlji slikarstva. Ali jedna druga Agnes joj kaže :

-Priberi se, šuti, ti si ovdje strankinja, ovo nije tvoja zemlja.

Onda uđe konačno u taj famozni bus 32. Ispred nje stane s ogromnom psinom zavezane gubice neki tip sav u crnome: čizme, kao vojničke hlače i košulja. Smrdi sve po psećim izmetu, dlaci, prdi. Ovaj mu čisti uši ili krpelje, pred punim busom, nitko okom da trepne.

Uto uđe pijanac i kaže zagledan u dva mlada Arapina, krištavim glasom koliko ga grlo nosi:

-Ima ih ovdje onih koji ne vole pse, ali mi, Francuzi, mi smo ljubitelji pasa.

Nitko da ispusti ni glasa. Ti bi se najradije izderala. Neka unutrašnja Agnes ti kaže :

- Šuti Agnezo, nije to tvoja zemlja.

Poslije ode doma na ferije između semestara. Zaželi se prijatelja, kolega, štrukli, krvavica, špeka, vrhnja, čvaraka, makovnjača, štrudli. Obiđe prvo najbliže, one u susjedstvu. Oni je gledaju u čudu. Nije im jasno da se ne divi životu na Zapadu. Ponude joj T'ga za Jug i pitaju zašto puši cigarilose.

-Zato što sam diktatorica, smije se kroz suze, i dodaje u mislima:

-Šuti Agnezo, to je tvoja zemlja, to su tvoji ljudi.

Zatim ode u Jurišićevu na ribice. Siđe u podrum, naruči papaline, dobije i krišku limuna.

I sjedne uz visoke šankove. Misli na Tina i njegove siromaške ručkove. Neki tip pijucka plavac i gleda je kroz dvostruko zrcaljenje. Pita je :

-Gospođo, jeste li za čašu plavca ili blatine?

-Ne hvala, uzvraća između zalogaja onih ribica.

Pomisli :

-Evo što ti je naš čovjek. To je tvoja zemlja, vidiš Agnezo, to su tvoji ljudi.

Pita poslije kod filigrana bi li joj napravio po modelu naušnice onu drugu izgubljenu. U obliku secesijske ruže.

- Donesite, pa ćemo vidjeti, mislim da nema problema.

-Što ti je naš čovjek, što su ti naši ljudi, Agnezo ! Nema ih u svijet !

Klikće u sebi od radosti dok u zrcalu izloga popravlja ruž. Nema ti toga na Zapadu, moja Agnezo...

Kasnije ode u redakciju. Gdje su njeni ljudi, urednik njenog časopisa. Pitaju je za novosti.Ukratko skicira francusku situaciju. Kikoću se uz opaske o njihovoj zadrtosti, kad prepričava ili imitira.

-Što su ti naši ljudi, znaju se barem nasmijati !To je tvoja zemlja, misli radosno.

Potom ostaje nasamo s urednikom Priča joj o svojoj ženskoj. Ona napravi nekoliko žaoka, on se razjari i kaže:

-Uzmi kaput i iziđi.

Zgrane se u čudu. Jedna unutarnja Agnes kaže joj:

-Šuti to je tvoja zemlja, to su tvoji ljudi.

Zastane časak, procijedi koju. Potom uze kaput s vješalice. Izađe šutke.

U tramvaju joj podrhtavaju koljena od ojađenosti.Neki dripac gazi joj po nogama, bez pardona. Kaže sebi:

-Šuti Agnezo, ta to je tvoja zemlja, tvoji ljudi.

Izlazi, traži kola po parkingu. Svaki drugi auto je Uno crvene boje. Konačno pronalazi svoja kola.Uz njih tipovi, fotografiraju. Kažu, istekla vam parking karta. Hoće opsovati, ali neki unutrašnji glas joj kaže:

-Nemoj Agnezo, to su tvoji ljudi, to je tvoja zemlja.

Kad je objavila sličan tekst u maloj knjizi nepretencioznog naslova, o izdaji drugova, prijatelj pisac joj je rekao: laroajantno. Larme, suze, suzolika, Suzana, kao biblijska žena. Kako je trebalo pisati? Bez pribora za plakanje. Suho, odrješito, šturo? Na način francuski? Pobrisano od viškova. Bez meljave osobnog. Ravnodušno. Neosobno. Bestrasno. U hlačama. Kao Flaubert. Majstorica naracije u suknji?

VII. JANUAR

Vjetroviti januar

72. Žrtve geografije: i sama strankinja?

« Nad tamnim ponornim vodama počiva Kotor i katkada, za velikih kiša, njegovi krajevi su poplavljeni...»

Za nju se mnogošto promijenilo. Više nije bila ona ista. Bila je žrtva selidbi. Žrtva nezaposlenosti. Žrtva marginaliziranja. Žrtva svoje osame. Žrtva politike. Jezična žrtva.

Žrtva disidentstva. Žrtva žrtvi? Ili žrtava? Jedan su trg zvali Trg žrtava fašizma. Tamo je bila središnjica desničara? Ili Umjetnički paviljon. Kralju Oslolobodiocu? Džamija?

Socka što slijedi jednim krakom? No, ovakav joj je govor odnekud poznat.

Iz žalopojki šezdesetosmaša? Iz ratne i poratne propagandne mašinerije?

Više nije otvarala šator svoje duše bezrezervno. Bez kontrole. Na vjeru. Na bianco.

Ono malo vjere što joj je preostalo, vjere u ljude, kao nad u boga, prosulo joj se iz ruku.

Kao pijesak iz šake. Kao voda kroz prste.

Nije više vjerovala ne samo dragom bogu na nebi nego ni čovjekoliku stvoru na Zemlji. Pustolina se otvarala nalik rezovima mekoj koži. Nije joj uspijevalo da bude ravnodušnija, hladnija, suzdržanija. Možda samo da potisne, da potiskuje sve dublje u sebe. Svoje poraze, svoju bijedu, golotinju svojega iskustva.

Činjenicu da se nitko, ama baš nitko nije za nju odlučio.

Nemanje iskustva u toj stvari, u drugoj, trećoj, sve joj je to postalo normalno.

Pomirila se sa svijetom koji ju je lišavao temeljnog.

Ljudskog dodira, prisustva. Zajedničkog života?

Ili samo izgovaranja zamjenica u množini...

U ratu je bilo ušlo u modu govoriti među Niskozemcima: *on, ona, ono*.

O svemu, psima, njima, djetetu, mužu, ljubavniku, doradniku, zloradniku...

Kako da sve to, SVE TO podnese bez dreke, bez krika, bez očajanja. Kako?

Nije bila bijesna. Nije se žestila. Samo je, duboko u sebi, i uglavnom nevidljivo za druge, upisivala signume...Nihilistička brojanica ili reductio ad absurdum?

73. I sama strankinja?

Naslutila je. I zemlja koja dugom granicom graniči s njenim zemljama udesno je…

Vidjela je naslovnicu u nekom tiražnom tjedniku. Crnokošuljaši sa zastavama.

Nova je godina započinjala mađarskim predsjedanjem Evropskoj uniji.

Agnes se uzburkala, došlo joj je bilo da zaplače.

Je li to ono što je ostalo od srednjoevropskih žarišta kulture?

Zajapureni mladići u crno-crvenim košuljama? Neki novi kleroanarhizam?

Koliko se bila pokajala što su otisnuli plakat s njenom fotkom iz vremena prije rata - jer to nije više ona Agnes, vedra i okrenuta svjetlu -toliko joj je bilo drago zbog hijena i krvopija u njenom udruženju.

Jedna od njih pisala je *dossier*, bilješke, o svakome članu.

Zašto, kako, kada je otklonio moguću razmjenu.

Nedostajalo im je ime Agnesinog oca, tako znakovito. Tako srbofono.

Bilo je u modi krajem dvadesetih kad je otac rođen.

U trendu su bili i razlozi zbog kojih je izgubila mjesto na matičnom sveučilištu.

Izgovarali su se neupisivanjem studenata. Manjkom znatiželje.

Nisu ti razlozi prestajali biti u trendu od početka 70.- ih? Kad je upisala studij. Svaki je od profesora pitao:

-A otkud TO prezime?

-A je li Vaš otac oficir?

Nije se Agnes trudila dokazivati porijeklo prezimena ili roditeljskih profesura.

Znala je da za svoju obilježenost. Ovako ili onako. Kao ovca za uhom. Biljegom.

Agnes nije znala zašto nema mjesto. Zašto nije imala mjesto. Zašto nikako nije dobivala mjesto. Zašto nije mogla dobiti radno mjesto. Zašto je izgubila mjesto. Koje su istom tek trebali ustanoviti. Za koje su bili dobili pristanak Ministarstava.

Pravila se da ne zna. Činila se da ne zna ništa o tome.

Njeno uduženje nije stalo uz nju.

Uz članak trinaesti Statuta svoga društva, poslala im je mail.

Iza svake kuje stane par kurjaka. I obratno. Za svakim kučkom izađe par podvijenih repova. I stane lajati. Sve se plavuše stave na jednu od strana. One druge poplave od jezičnih bravura.

Agnes je ostajala sama.Nitko za njom nije stao kad joj nisu produžili ugovor.

U njenoj cehovskoj udruzi, nisu ni jednom jedinom riječju zabilježili ovu činjenicu.

A ne da napišu peticiju, stane desetak kolega koji je čitaju ili pišu kritike o njoj.

Zašto? Može li vam to objasniti Agnes?

Za neku anatomiju vremena koja će se čitati iz skore budućnosti?

Na dva fakulteta u njenom gradu ostavljena je na cjedilu.

Sa svoga jezika? Sa svojijeh jezikah? S obzirah koje nije poštivala?

S nadmorske visine s koje je gledala na svijet. Na svijet Lijepe naše.

I obale jadranske?

Znala je kako se prozvodi skorojevićka elita. Kako svakoj novoj vlasti treba brzotečajna fabrika knjigoslovlja. Kako se pismena ukalupljuju. Kako se zarađuje na dnevnicima vlastitih nesreća. Kako se oplođuje i širi bijeda filozofije. Kako postaje kuretna filozofija bijede. Kako se umnožavaju *menefregisti*. Kako govore umivenom mržnjom o jeziku mržnje.

Znala je za mnoge da su čankolizi. Da se međusobno održavaju i podržavaju. Kote i množe. Govore o snošljivosti. Snošaju mozga u mozak? Supremacija logoreje? Svojstvena južnjacima? Ili istočnjačkoj bratji? Bogatim ravničarima?

Blebeću o toleranciji. Zapomažu globalisti, heteroseksualisti, homofalisti.

Nije imala šanse. Jer nije bila feministica. Jer nije bila udata za feministicu.

Jer nije bljuvala brljotine o ljubavi i ratu. O glavi i bradi. O glavnici i gladi.

Jer je bila izravna. Jer je stajao za njom kapital.

Kapital čega?

Kapital *Onamo, onamo*?

Kamenja? Ruina? Olupina? Osame? Ispljuvaka?

Bijelih anđela i crnih ovčica?

Para - domovina? Paravana za tuđince?

Mizogini i androgine žene muvale su se oko istih tema. Oko love i mjesta, utjecaja i časopisa.Nekoliko onih koje je znala vrtjelo se godinama i međusobno izmjenjivalo. Pohvale i nagrade, interese i glavnice. Antologije, monade, monete su se raspoređivale.

U spremi za okupaciju Zapada pisanom domoljubnom riječju.

Legije stranaca.Trisotinjak neznanaca, ni krivih ni dužnih, nije poznavala ni imenom ni prezimenom. Ni likom ni delom. Nijesu je obavezivali. Zdimila je iz strukovne udruge a da to nitko nije opazio. Tzv. elita dotle se muvala kineskim zidinama i opijala tibetanskim zrakom. Nadrkani, okupirali su glasila. Nitko se nije obazreo.

Umjesto pevaljki sredovječni muškarci ispunjali su stupce, kolone, kolumne.

Oh, šmrc, kako se samo vratila znatiželja za književnost?

Svako je od njih htio onog drugog? Jezikom u primozak? Mala braća?

-Ti si Isidora? To misliš to o sebi? Jednom joj reče Urednik.

-Bolan Božure, posve si krivo nasađen.

-A ti, što si ti? Ne možeš ništa bez mene. Uostalom, stao sam iza tebe toliko puta. Objavio ti neprofitnu knjigu. I sad si uzela za naslov romanu onu velikosrpsku pjesmu. Misliš da nitko ne zna ništa iz povijesti?

-Misliš, književne ? Pa što ako sam i uzela? Taj je kralj vladao šezdeset godina. Dvadeset više nego potonji balkanski car. I bio pismeniji. Barem je znao srpski.

Ovaj socijalistički nije naučio ni hrvatski kako treba.

-Jako se lijepo ponio, časno je otišao sa scene, pobjegao s toliko zlata.

-Što je trebao, ostaviti SHS kraljevini da ugradi njegove pobjede u svoju povijest?

-Koje pobjede? O čimu ti pričaš?

Agnez postaje nacionalistica. Osjeća to po svojim dahu. Penje joj se krv prema vratu, bubnja plima u uhu. Kako se ražestila. Samo što joj ne iskoči vena na čelu.Neće više podnositi šporkanje.

Otići će *Onamo, onamo*.

Ostat će *Ovdje, ovdje*.

Poći u inozemstvo.Talijansko, francusko, rusko, svejedno….

Tražit će azil. Politički. Literarni. Propale piškinje.

Kojoj ni prezime ne znaju prepisati kako valja.

Okružena je bila generacijama novih idiota.

Ostaje joj za leđima tzv.domovina.

Besadašnja, bezbudućna. Prošlosnom mraku okrenuta. Bezoblična.

Svuda voze samo na rikverc. Nemaju sadašnjosti ni budućnosti.

U retrovizoru liepa poviest.

Mirisalo je na snijeg. Na lapavicu. Na pršac. Na pahulje. Izložit će svoje lice.

Ohladit će je to iverje zimskog sladoleda.

74. Prosta palanka

Agnezi nije smetalo što živi u provincijskom gradiću. Palanki. Možda zato što je bio blizu, na po sata vožnje do glavnoga velikog grada.Male države. U svem pristojnom svijetu to bi bila tek jedna oblast, provincija. Franjevačka, recimo.

No, šala na stranu, htjela bih vam opisati nešto dozlaboga jednostavno.Ono što usrećuje generaciju Agneze, njenih vršnjaka.

Našla je to u šupljini ljetnoga dana. U obližnjem dućanu gdje trguje kolači nisu bili sasvim svježi. Upozorila ju je na to visoka lijepa prodavačica Kristina. Čudna, šutljiva djevojka. A Agnes je nakon što je završila knjigu proze, htjela majku i sebe nečim počastiti. Zapazila je visoko na polici napolitanke, u rinfuzi. Jeftine.Uzela je i litru multivitaminskog soka. Zvala ga je: multikulturalni.

Kad je došla kući, i nakon što su završile ručak, skuhala je svoju mješanciju nekoliko vrsta kava, servirala je u porcelanske šalice, otpakirala napolitanke i ulila sok u čaše s visokom stapkom. Htjela je majci zahvaliti za strpljenje: cio tjedan jedva da se čula dok je Agnes prolazila kroz tek otisnute tabake nove knjige. Morala je do petka vratiti prijelom u štampariju.

Majka je zapazila kako je Agnes uzbuđena, kako joj drhti glas i koliko drži do knjige koju je napisala u dahu, u nekoliko mjeseci.

Popričale su o tekućim zbivanjima u varošici, o vremenu koje se spremalo na tropske vrućine, i majka se potom ispričala umorom. Uzela je novi politički tjednik i otišla u svoju sobu.

Agnes je ostala sama s pliticom punom napolitanki i neispijenom šalicom kave. Ponijela ih je u svoju sobu i stavila u štok prozora, onaj poširoki drveni okvir koji joj je koristio i kao priručni stolić na koji bi odlagala tekstove, knjige, naočare, čaše.

U jednostavnom jedinstvu mrtve prirode- porculanska šalica i plitica s industrijskim kolačima podsjeti je na jednostavnu, monašku skromnost njene generacije.

Prisjetila se kako su u nižim razredima osnovne škole, uoči Nove godine dobivali mrežaste vreće koje bi im u mjesnom kinu uručivao Djed Mraz. Iz njih su virile naranče Jaffa, tabla čokolade Braco ili Seka-već prema tome u koju ste grupu spadali- i takve napolitanke pakirane u slične celofanske prozirne vrećice. Kako je sve mirisalo po dobroti i Novome ljetu!

Kako se samo veselila iščekivajući dugo da dođe na red njen D razred i dugi niz od tridesetak imena prije njenog prezimena koje je bilo na kraju abecednog spiska.

Ostavljena sad u samoći svoje sobe što je ličila na prohladnu kocku – ventilator iz hodnika dobro je ohlađivao cijeli stan- usred ljeta i svoje samoće, dođe Agnezi da se rasplače.

Nad srećom ovog prizora u kojem usprkos svemu može uživati. Topiti krckajuće obloge napolitanki što tako ukusno prianjaju uz gutljaje kave, ispijati jedno dugočasno poslijepodne u kapljicama dokolice, eto, način da budeš sretan, bez mnogo natege, ambicije, teškoće.

Trebaš li išta drugo da bi se ćutila sretno, moja Agnezo, pitala se samopregorna Agnes. Dvije tihe suze, bešumne i krupne, potvrdile su joj svojim vodenim žigom istinitost i valjanost njene jednostavne, proste, palanačke sreće.
(Op.a.: Apciha!)

75. Vozeći unazad

Ako i ode, neće pljuvati po Lijepoj svojoj.

U napolitankama s kavom može se uživati posvuda.

Neće se ni osvrnuti.

Nije kriva što je predstavljaju plemeniti divljaci.

Plemenitaši, plemići, kučići i odžakovići ti vrli novi likovi, dizali su joj još više tlak.

Vrtjelo joj se, zujala je kao razjarena kuja dvorištima. Nije svitalo već pola godine.

Kad je neka mlada žena rekla drugoj mladoj ženi u dućanu muzikalijama:

-Kako sam depresivna od ove duge zime, Agnes je počela misliti o sebi.

Ponovo okrenuta sebi. Samoj. Negdanjoj.

Zametnula je svoje biće među ostale uniforme. Kao u ormar. Iako je brinula o svome zdravlju, higijeni, hrani, šetnjama, nije izustila ništa sebi o sebi samoj. Trebala je ispostaviti račun, uspostaviti sebe. Reći sebi:

-Daj, pa i ti si žena. Imaš porive, nagone, ukuse, okuse, histeriju, mizoandriju, logoreju. Menzes, grizlicu, vjetrove, nadutost.

- Jesi li mekoputna, popusti li ti mjehur kad se nasmiješ grohotom?

Imaš li para u takulin? Nosiš li išta u torbici osim ključeva i lisnice? Pamtiš li sve ili bilježiš na male hartijice, nalik očevim pripremama za nastavu?

Srbija je došla u vazalni odnos. Dušanov zakonik bio je drakonski.

Treći stalež je svrgnuo prva dva. Balzac je bolji izvor Marxu od ekonomskih spisa.

Komuna je istovremena s njemačkim ujedinjenjem.

Što je sve mogao zapisati njen otac? U svoje crtice, bilješke, skice?

Nije nikad zagledala. Najprije: nije joj padalo na pamet da radi nešto nedopušteno.

Ne bi je kaznio, ne. Samo, opomenuo. Da se to ne radi bez pitanja.

Agnes nije ni bila znatiželjna.Znači li to da nije mogla napisati roman?

Nije imala kompetenciju velike pripovjedačke svijesti?

Kakvu su imali žutokljunci? Brzotečajni romanopisci i piškinje?

Nije znala što se odigrava u glavi bliskih osoba.

Kako će znati što se zbiva s njenim likovima? Kamo će otplutati?

Mislila je da unese neki od dokumenata. Pismo, izvod iz matice rođenih, zapise ili dnevnike?

Očev je rukopis bio nečitak. Sitan, iskrivljen.To ju je postiđivalo. Vidjelo se na ploči kako piše ukoso. Znala je da je u mladosti pisao pjesme. Njegovi su zapisi na ploči ličili na kaligrame.

I kad je otputovao Onamo onamo, glavom nadolje, pospremila je sve njegove bolesničke bilješke, dnevnike, zapise uz čitanja u oveću crvenkastu kožnu torbu.

S ciferšlusom na vrhu. Koju je nosio sa sobom na dijalizu.

I stavila je u onaj dio ormara gdje su stajali njeni tekstovi. Nije htjela dirati. Ni otvarati.

Rasula bi se očeva nevolja. Sva nepoznata bijeda njegova života.

Koju Agnes nije bila mogla znati. Nije htjela saznati. Nije bila spremna spoznati.

Da je radio sebi o glavi. Da je promišljao njihove živote.

Da je kanio otići Onamo, onamo dok je na noge. Da umre među svojima.

Da ne padne nikome na teret. Nikome, nikome, najmanje svojima.

Znao je o svojstvima svojte. Nije lagao. Rekao jednom Itani:

-Kad me ne bude, kamenicama će vas ispratiti.

Te kamenice riječi odjekivale su Agnesinim pamćenjem dva desetljeća.

Od njega se pred bolnicom oprostilo nekoliko drugova. Par preostalih socijalista i njegov zemljak, Albanac. Stric biblijskoga imena sjeo je u kola do vozača. Bilo je to očeva posljednja selidba.

Agnes je s Itanom odletjela avionom.

Nitko od njegovih učenika nije došao na Rebro. Nitko nije htio napisati nijednu crticu u mjesnim novinama.U gimnazijskoj zbornici u kojoj je predavao duzinu godina i isto toliko bio u biblioteci, njen je otac otišao prvi.

Pomagao je slabim đacima, šaptao im na maturi, pokrivao odbjegle od kuće.Nitko ni riječi. Ni slova. O raspopima i starim domobranima pisali su se plakući hommagei.

Na djelu je bila i tada generacija boljestojećih. Momentalne uspostave budućnosti u larvi sablasne prošlosti.

Itana je bila pametna. Nije dala da se otisnu parte.Tek nekoliko riječi u *Vjesniku*.

-Zašto si tako odlučila?

-A što sam mogla drugo, poštovala sam njegovu želju.

Zna tek sada Agnesa. Bolje šutke nego s larmom i lelekom.To ih je ionako tamo dočekalo.

Ni poslije dva desetljeća nisu otišle dolje. Nisu ni ostale gore. Na drugom su katu.

Sve što je ostalo od njihovog *La fenetre de la masion paternelle?*

Subotom se Agnes zagleda prema orahu. Ponekad joj se i usred ljeta učini da sniježi.

I da se očeva prilika pomalja u dubini slike. U zelenkastom grombi kaputu i istoj takvoj kačketi.. .Kakvu nose južnjaci… Maše joj i pokazuje na sat.

Shvaća Agnez. Žuri na autobus da stigne na dijalizu.

Tada ona još ne zna voziti. Tek je započela s lekcijama. Tek je napunila osamnaestu.

Na desnoj ruci sad otac nosi sat. Na zapešću lijeve prikriva premošćenje vena zavojem i dugim rukavicama..

Samo idiotima ne bi prepuklo srce. Ili glas. Od prizora što Agnez i sad vidi kroz sjenicu orahove krošnje. Sipi pršac. Gleda Agnez kako krhka prilika u zelenkastom kaputu zamiče ulicom prema jugu.

76. Kako zamiče ulicom prema jugu

Agnezin prijatelj pisac, *Onaj koji pazi na maramice i ubruse* kako već rekosmo, na suze vladikine, na balkanske carice i kraljeve pita je jednom:

-Od čega živiš pobogu?

-Od ljubavi, ljubavi? To se ne pita, kaj ne?

Za žgance i čvarke, prost pasulj i sir z vrnjem, za kaficu vazda ima.

Po malo para u sita Gospodara, pomisli.

Bila je beskrvna, blijeda. Usplahirila se. Neprijatno se osjećala. Kao da je gola.

Uzimala je željezo. Kao i one godine kad je pala u školi.Sada je bilo u otopini. U trovalentnim molekulama.

Stari njen drug, osjetljiv na žensko pitanje i ljudsko bratstvo nije mogao znati za opseg njene samoće. Iako je kao donje rublje provirivalo iz načina kojim je dodirivala neviđeno.A uvjerljivije je od onoga što se zbilo u zombizbilji.

Ropotarnici, suvenirnici, klonirnici….

Mislila je o tome kako je nakon dva desetljeća kad je pročitao zapis *Rebro* u jednom pokrajinskom listu u svojoj kolumni spomenuo njenoga oca"izuzetnu osobu" koju je i sam poznavao. Kad su se sreli u matoševskim sjenama.

Pitanje mušema i mušoara nezatvorivo je. Agnez kupuje svakog proljeća nove mušeme za drveni stol u trpezariji. Praktične su, ne moraš stalno prati stoljnjake.

Mušema je plastični stoljnjak. Kad se potroši jedinstvena boja izblijedi i prijeđe na ilustracije.

Jedna od njihovih mušema ima cijelo podmorje. Ribe, plankton, koralje, školjke, zvijezde. Nijedna od zlatnih ribica joj ne ispunja želje. Ova postarija preko puta grinta. Neće plastiku. Hoće sve rakamano. Agnez tad kupi prozirnu mušemu da se vidi lijepa izrada stola. Ona koja joj je najbliža odmeće se u protivnicu. Misli da joj Agnez nameće svoj ukus. Podsjeća je na to da nije podstanarka. Agnez počinje plakati za ručkom.

Ispod prozirne mušeme nalik debljem celofanu postavila je neku oveću sliku. Akvarel. Itana je zajedljivo rekla:

-Galerija na stolu.

Agnez uzvraća ravno:

-Da si to vidjela u francuskom žurnalu ili filmu, da si bila pozvana k njima, ne bi tako rekla, nego C' est vraiment très intéressant.

Sporječkaju se. Itana samo što ne prsne kad vidi kako joj se jedinica rasipa pred nosem.

Pomazila bi je po kosi. Nije bilo prilično. Agnez ustaje. Misli da Itana ne vidi njeno lice u kontralihtu. U kupaonici cmizdri, ispire lice i otire ga.

U hipu se dosjeti da je scena poluprazna. I da joj otac sve vrijeme

svojeg dugog bolovanja nije tako prigovarao. Ni za hranu, ni za odjeću, ni za *instalacije*.

-Ma fille parmis fauves, dodaje joj Itana u prolazu. Između hodnika i toaleta.

Ne bi li je odobrovoljila.

-Ma mère parmi les artistes.

-U gladovanju da, ma scrittrice.

Voli miješati francuske i talijanske riječi. Kao njeni kokteli, kao voće, kao onaj *musolini*. Što ga je pripremala u Agnesinom djetinjstvu. Kisela voda, višnjevača i malinovac.

Agnesi sine da bi mogla prodavati svoj roman s paketićim maramica.

Za bogatije i bigote, rakamane, svilene. Za prost puk papir. Celuloza, drvo.

S krasopisnim potpisom autorice. Naparfumirane. Ili osoljene. Označene lavandom.

S okusom moora i okusom soooli..

Plač unaprijed. Za vrijeme unatrag….

77. Avlijski zoo

U jednom joj je pismu jedan od kandidata za mjesto ČKSŽ spomenuo bizarnu igru s kornjačama, kad su bili mali.

I ona je to radila sa svojim vršnjacima, sestričnama, bratićima i djecom iz susjedstva kad su bili mali. Njihova je kuća bila jedna od najvećih u kvartu, između Hercegovačke i Svetosavske. Imala je i veliku avliju u kojoj je baba sadila po malo povrća. Mačke svih vrsta iz čitavoga kvarta tu su se okupljale, baba ih je voljela. Agnezočka je bila zadužena da im u stare limene pjate preostale iz okupacije ulije po malo varenike i ispere ih poslije na dvorišnoj česmi.

Agnez je najviše od avlijskih životinja voljela mrave, kad je bila posve mala. Labirinti i kolonije koje su s lakoćom formirali uvijek su je iznova fascinirali. Čučala bi satima i zurila u ove neobične kukce. Izučavala im je boju, oblik, strpljivost, radišnost. Navikavala se na njihovu tvrdoglavost. Učila se igri pokušaja i pogreške. Naprimjer, pokušavala bi im natovariti na tjelešca više tereta nego nose inače. Oni bi se iz nekoliko

pokušaja batrgali, nastojeći da svoje breme uspnu na zadak. I kad im nije uspijevalo ustrajavali bi. Tek nakon mnogih bezuspješnih pokušaja odustajali bi.

A ježeve, ježeve je voljela više nego neke od starijih susjeda koje su se osjećale na mokraću ili trule zube. Njihova tjelesa valjkasta, nalik velikim moračkim oblucima presvučenima u bodlje, s njuškicom što je znatiželjno provirivala, bila su neophodna velika točka kojom je ljeto započinjalo i završavalo s toplim avgustovskim vjetrom. Kupili su plodove murve, tamnog i svijetlog avlijskog duda. Kad je majka jednom pred svima ispričala kako su u Baru u nekoj gospodskoj kući jeli specijalitet, gulaš od ježeva, mala Agnez se rasplakala. Vikala je na majku i lupkala je trakom koja se odvezala s njene haljinice-pregače, u ljutnji, srdita, neobično bijesna.

- Sad si kao jež, sva si puna bodlji, podjarivala ju je, rugajući se, majka.

Kornjače su dolazile same, nisi ih trebao hvatati na prijevaru kao ježeve. Da, Moki i Zoki bi ih izvrnuli na leđa i draškali brestovim prutićim.One bi se bezuspješno pokušavale oprijeti na nožice. Zastrašujuće naborane. Ljube bi ih propitala:

-Ko zna koliko dugo mogu da žive kornjače?

Mučila bi ih brojkama dok ne bi došli do sto ili dvjesto.

Na to bi Zoki rekao:

-Ufatila si nas na laž, nije tačno. Tako dugo živu one morske , veeelike, što plivaju .

-Viđi ga, ti jadan i ne znaš da i ove plivlju. Sad ćemo ih pobačat u Moraču, pa ćete lijepo viđet..

I ponijeli bismo ih do obale preko Vojnoga stana i pored restorana što je provirivao zabijen u stijene. Moki bi uzeo najveću i ka kamen bačio je s ramena. A ona bi, nakon što se učinilo da tone, isplivala, plutajući, jezdeći kao mala podmornica kojoj tek oklop viri na površini rijeke.

-A znate li, nastavljao bi Moki, da u Pariz, u Francusku, prave supe od kornjača. Pričala je baba Zorka, koja je išla tamo kod sina Vidaka. On je tamo imigrat, politički.

-Ne kaže se imigrat, no EMIGRANAT, ispravljala ga je Ljube.

-A to znači da je mora tražit pasoš tamo, da ga zaštite, jer je bio na krivu stranu.

-Koju? Pitali bi dalje Zoki i Moki.

-Političku, što znam ja, uglavnom, nije bio u partizane.

-Sve ću ve kazat Firetu- to je značilo: našim tetku Makedoncu.

-On radi u Generalštap u Beograd.

-Nije GeneralštaP no B. GeneralštaB.

Imali smo i puževa, posebno nakon kiše. I oni su se uvlačili u kućice, nalik školjkama.

Mislila je Agnez o tome kad je prvi puta vidjela kamp-prikolice. Kako ih vuku turisti na more. Pa se nasmijala. Tako i spuž. Vuče svoju kuću svuda sobom. I dom mu je đe god oće. Svuda.

Krtice bi izrovale dobar dio zemlje, sve do avlijskih zidova. Tanja je počela da uči engleski u privatnu školu.Tata joj se sprema u diplomatiju. Kaže da je vidjela u engleskim filmovima što znači kad za nekog kažeš da je krtica.

-E, neću da vam kažem. Lepo, ko se prvi seti, poći će sa mnom na sladoled kod ŠT.Hamze.

-Znam, šetio sam se, kaže joj Zoki. Špijun, ono što će tvoj tata bit u inostranstvo.

Tanja počinje plakati. Oteklih kapaka i sa šiškama na pola čela liči na lutke kakve je baba pravila svojoj djeci. Poslije donosi male kučiće. Dala joj dva komšinka kad joj se kujica okotila. Tanja kaže da će bit doktor od životinja, kad poraste.

-Feterinar, feterinar, ponavlja uporno.

-Nemo' da budeš strvoder, da te zamolim, ka Muro ispod Pećina, zeza je Moki.

Ona opet suze roni.

-Kako možeš da kažeš tako gadnu reč, kako?

Mačke smo držali zbog zmija, ali nikad u avliji nije bilo ničeg sličnog nego tek sljepića nakon kiše. Najčešći su nam gosti bili miševi, nikad štakori. Mačke su imale merak na one najmanje, tek što su progledali. Pa mi Ljube koja sve nešto duma, kaže:

-Kako ono kažu stariji, Što mačka rodi, miša lovi. Kako je to glupo. Mačka fata i zmije i tice.

-Jes, no ne kaže se to zbog toga, uzvraćala bi Agnez ka najstarija.

-No zašto, nastavlja ova.

-Zato što oće da kažu Kakva majka takvo i dijete.

-A, shvatam sad, to se može i ovako reć: Đe će kruška no pod krušku.

Ptica smo imali svijeh što su stajale u grad. Vrabaca, kosova, sjenica, grlica, golubova, djetlića, ćukova. Kad zapjeva ćuk Ljube se prepane a Moki je tješi:

-T-t-t-to j-j-j- e on-n-n- n –aj d-ooobri ćuk. Nije o-nnnaj zli, zlo-zlo-ggg-uuuki.

-Nemo' jecat da te zamolim, jer jecaš samo kad lažeš. Zboriš tako samo da me utješiš.

-Nnnnije ddduše mi ssstrika Nnnnikove! Z-z-zli ćuuuuk poooo-je ddduggggačkim pppojem…

Tanja je voljela slastice. Mogla je pojesti pola tepsije baklave. Agnesin otac jednom je povede u slastičarnicu Hotela. I kaže joj:

-Naruči što ti god duša ište.

Tanja naruči od svake vrste po jedan kolač. Smlati ih u času. Poslije kupe još jedan pun pjat kolača da ponesu za nas, ostalu đjecu. Dođu do naše kuće u Njegoševoj.Tanja sjedne s onim pjatom na rub kunete.

Pita Agnesinog oca:

-Teča, mogu li ja i ove da pojedem?

-Možeš Tanja, kako ne.

I ona mlatne polovicu onog pjata punog kolača. I ne zaboli je drob. Samo ne ruča. Vadi se na to da joj se gadi hrana od *nekih reči*.

-Kojih reči, dušo, pita je tetak.

-Pa, strvoder, nastavlja Tanja svoje blefiranje.

Kučići do kraja ljeta porastu. I ona hoće da nosi barem jednog u njihov stan u Zemunu.

Ne može u avion. Opet plače, k'o kišna godina.

Agnez je, rekosmo dvojnice, najviše voljela ježeve. Kad sitno brode trčkarajući avlijom. Bucmasti, s nježnim njuškicama. Mudri da izmaknu svakoj opasnosti. Htjela je biti kao jež. Ljupka i mila, dobra i umiljata, a na obranu spremna.

Kad su poodarasli do duvanisanja i korziranja naglo su zaboravili na avlijske životinje.

One su imale neki svoj život, odvojen od njihovih. Samo su ponekad, skrivajući *Filter 57* u šupljini dudova debla, čuli kako ciuču laste nad njihovim glavama. Miris tek opriganog krapa ili ispečene baklave ispunjao bi ljetnu kužinu i kružio nad njima, nad avlijom, kao Aladinov duh. Neopozivo, neupitno, nesumnjivo, neizbježno vani se mračilo.

Dobrostivi ćuk najvaljivao bi vrelinu ljetne noći.

Tek joj se povremeno učini, kad susjeda zove svoju djecu na večeru, da čuje glas babe iz ljetne kužine. Proziva imenom njih djecu, termite, avlijske životinjice…I čuje ih kako trčeći tapkaju da zauzmu mjesto za manjim, dječjim solom, i malim, za njih izrađenim tronošcima…

78. Čovjek snuje a bog u ruhu romanopisca određuje: Uličarke

Scena s Lolikom u Grenobleu.

Ona je žena s naših prostora, iz Agnesina sudjedstva. Dugo živi u Francuskoj.

I kad govori naški to je onaj jezik koji našijenci nazivaju *jugoslovenski.* Iz klubova.

U kojima se pjevaju sevdalinke i zavičajno plače. Plešu kola i ogovaraju poslanici.

Dolazila je kod Agnes u Rue Paul Strauss. Pozvonila bi dolje i viknula piskavo:

-Siđi!

Odrješita, radišna. Pomagala je nekoj Madame u kućanstvu, vozila je, pratila u Provansu.

I zarađivala koliko i Agnes na lektoratu. Poklonila joj je - one godine kad joj se Itana ponovo pridružila- svoju staru veš-mašinu. *Ocean*. Veliku, jaku. Za posebnu prostoriju u socijalnom stanu. Itana i Agnes uzvraćale su pažnjom koliko su mogle. Agnes je zadnje godine bila bez kola. Odlučila se bila da će kupiti Lolikin automobil.Pa odustala.

Jednom se desilo tako da ih je Lolika vozila u centar grada. U neki dućan ili agenciju.

I da joj je Agnes spomenula kako odustaje od kupovine starih kola. Ova se silno uzrujala, podigla ton, počela vriskati. *Kako to umeju francuske žene.*

Sa ženom u agenciji, službenicom koju je nešto trebala bila je iznimno snishodljiva.

Itana u povratku do kola stade u Agnesinu obranu.I reče Loliki:

-Nije lijepo da vičeš na nas a sa svakim si francuskim službenikom tako ponizna.

Bile su već sjele s njom u kola i izlazile na neki od bulevara. Ova se razjari i otvori vrata:

-Izađite napolje! Brzo! Van!

Boulevard E. Ray? Da, baš tako. Usred grada na kraju zime - neko kvrgavo i podrezano drveće ukrašavalo je prostor između pločnika i parkinga - dvije su se žene našle na ulici. Trebalo je par stotina koraka do tramvaja. Nikad im se nešto slično nije dogodilo.Nijednoj od njih. Ni u jednom domu. Ni u jednom zavičaju. Ni u jednom stranstvu. Ni u jednom inostranstvu.

Agnes se postidjela zbog majke. Ona je naprotiv hrabrila Agnes.

-Što ti je naš čovjek kad postane Francuz.

-Evropejac, dodade Agnes sjetno.

Kasno jutro. Sipko inje rosulje bridilo je njihovim obrazima.

Nije Agnez znala jesu li to zrnca pljuvačke, na brzinu izgovorenih riječi ili psovki koje su im ostale za leđima.

Itana se nasmija bijedi situacije. I reče veselo:

-Eto, mi smo ti dvije francuske uličarke. Fali nam jedan Zola da nas opiše.

-Ili optuži?

-Na čiju bi se stranu stavio, što misliš mama?

-Na mušku, mislim.

Kako to samo umeju francuske žene.

Kako to samo znaju našijenke…

79. U ledenom podnevu zime

Nije joj trebala svilena marama da se zamota u ledenom podnevu zime.

Natukla je pletenu kapu i naočare. Mušoar. Ešarpu. Muslin. Mušema.

"Maramica, sitan vez. Kupi dragi mitraljez. Kupi dragi mitraljez.

Da se branim od dušmana kad ostanem sama, kad ostanem saaamaaa…."

Stihovi koji su podizali temperaturu generaciji oko rata.

Neka partizanska pjesma koju su s polupraznim kuferima njeni roditelji donijeli u Z.

Ona će tako mitraljirati rafalima riječi. Popadat će ničice pred njenim dokazima.

Nova Rosa L. Htjela bi osnovati inetrnacionalu Jednakih, Slobodnih, Ravnopravnih, Vrijednih. Mislećih. Ljudi? Žena? Djece? S koje se strane čita ova fantazija?

Zapravo je jako voljela pravo, paragrafe, zakone, članke.Tvrdi neumoljivi jezik propisa.

Protiv bezakonja, ulice, šansone, balade. Jezik tvrdica. Onih koji neprekidno studiraju.

Najbolje joj je od svega išlo učenje. Trebala je poslušati oca i upisati i pravo. Bolje bi prošla.

Žuljao ju je neukusni jezik koji se valjao tramvajima, televizijom, medijima.

Kako reče slikar, kao kamen u cipeli. Kao neudobna cipela. Izgažena. Jezik kao cipela. Dugačkog jezičca. Bez vezica. Nekontrolirano buncanje mladih oholih zvijeri.

Isplazili su ga svi. Nalik talijanskim naturščicima u kadrovima i filmovima iz 60.-ih.

Ugrizli se za jezik. Kao nepoznati Sicilijanac viđen onog ljeta u Messini. Posvađao se s vozačem busa. I da ne ide dalje u prepirci, sam sebe ugrizao. Masnica na zapešću. Potkova zubi.

Sinoć na TV jedan od domaćih filologa - kakva spretna zamjena za filozofa- posvaja neposvojeno: domoljub u ruhu akademika. Vole trend, pa vole. Činodejstvuje od Dunava pa do Konavla.

Soj za spoj južnih i sjevernih udaljenosti. Nije li Boca di Cataro cosa nostra?

Pomislila je gledajući taj ukipljeni a oživljeni spomemik Akademije-*živući klasik* kažu kad ga predstavljaju vani, koliko mu treba da svrši?

Čini li to prijeko, naglo, prečacima? Ili vozi meandrirajući sokacima? I kakva bi bila ova mala književnost da se ovaj nije opismenio? Još manja? Ili bi ga zamijenio neki drugi, srodni punoglavac?

Nakon njihova pisma, nakon njihovih romana može čovjek reći, protivno Aristotelu.

Ono što se nije ni dogodilo. Bljuzga poetike na račun istinske umjetnosti.

80. Što znači šufit?

Prisjeti se Agnes u času svojih dječjih pitanja kojima bi se dovijala da izbjegne obrok.

Kad bi joj Itana ponudila nešto što joj nije išlo u tek, za ručak ili večeru.

Odlučila se Agnezica- zapazili ste, povremeno uskakati u prvo pripovjedno lice - zaroniti njime u plićake djetinjstva. U tajna mjesta, skladišta, popeti se na *šufite*.

Lako li je navući taj kostim. Makar bio i badekostim.

Ideal stanovanja: u prostoru koji nalikuje galeriji. Visoki stropovi, zidovi okrečeni u bijelo, prostorije u koje se ulazi iz jedne u drugu.Da stvar bude bolja, u ranome djetinjstvu proživjela je prve godine u takvom domu.

La fenetre de la maison paternelle, djedovska kuća, zatvara ugao dviju ulica. U jednoj je duga dvadeset u drugoj tridesetak metara. U tlocrtu liči na udebjali inicijal latiničkog slova L.

Brodski podovi fregali su se svake subote. Dolazila bi to da učini mršava Rukija iz Stare varoši. Nosila je nanule, dimije i mahramu. Vezala je glavu na potiljku i utanjenim krakom preko čela.

Slike na zidovima nisu bile umjetničke, nego retuširane. Uvećane fotografije predaka sa svim odličjima perjanika, serdara, kapetana, barjaktara. Žene su na tim slikama nekako antički ozbiljne. S tamnim *felovima*, čipkastim crnim šalovima koji podsjećaju na španjolske. Zabačenim preko čela i kose na ramena. Karminisane usne i naknadno obojene jagodice. Fotografska navika da od njih učine fatume?

Stan u kojim je vidjela najviše slika je jedno od milanskih potkrovlja. Slika, crteža, grafika bilo je toliko da su i u toaletu bile postavljene do

tavanice. Mislila je često o tome.Kako pastelni tonovi olakšavaju digestivne tegobe i nimire…

Ustvari, cinična izložba slika u velikom toaletu-kupaonici ima svoj nastavak u jednoj drugoj milanskoj ulici. Blizu Via del Glück, onoj koju je opjevao Celentano.

Riječ je o prijateljima njenih prijatelja. Slavi se ritualno Uskrs.

Jede se janjetina, raspravlja o sirevima, kojih je navodno u Italiji deset puta više vrsta nego u Francuskoj, spekulira o balkanskim ratovima koji su se već zahuktali.

Proljeće je '93.

Agnes se već bila navikla na filoruse. Poznaje ih dobro. Najčešće govore o Oktobru. Slušala ih je s nekom indignacijom sumornoga čovjeka.Ostavlja ih njihovim salonskim predrasudama.

Dođe joj povremeno potreba da usred večere ili domjenka, snobovskog i izlišnog, podrigne, štucne ili upita:

-Razumijete li riječ sjeta ili, očaj?

Ili:

-Što vama znači riječ: drugarstvo, ljubav?

Odlazi šutke na šekret jer se društvance ponovo zahuktalo na domaćim temama. Koliko šanse ima desnica u Novoj Evropi, hoće li Liga nord postati jača od ostataka talijanske lombardske ljevice, kakva je to francuska ekonomija kad su plaće bolje a hrana jeftinija…

Tamo gdje i car ide pješice Agnes se malko prestraši. Dočeka je nesvakidašnji prizor.

Pred toaletnom školjkom stalak za note. Na njemu zahtjevniji kulturni mjesečnik.

Dvadeset godina prije ove scene, ravno dva desetljeća ranije. Pinnacoteca u Via Brera, njeno omiljeno mjesto. Za likovne meditacije. Ponedjeljkom se ulaz ne plaća.

Za svog talijanskog boravka odlazi tamo skoro svake sedmice. Oko ručka, kad je posjetitelja najmanje. Sjedi pred Rafaelom ili Mantegnom i misli na njihove i svoje ruke.

Kako se dodiruju lukom stoljeća. Sepija, oker, antracit, nebeskiplava, smjenjuju se s bojom žada ili dima. Žućkasta svjetlost pada iskosa kroz mliječna stakla velikih sala Brere. Privid ili opetovanje nadnaravnosti?

Prašna dimenzija, zvala ju je u sebi Agnes. Imenovala, izvrtala.

Kakvo bude lice mlade djevojke. Njime vlada put marelice ili breskve.

Htjela je takvu poeziju. Pjesništvo ili likarstvo u stihovima? Zadržavanje svjetla djetinjstva.

Kao kad tvdoglavo dijete drži svoj pozamašni probavni iznos u dupetu. Tako joj je bilo važno sačuvati unos djetinjstva: ameba, bakterija, gljivica, svraba. Mravića, crvića, ježeva, bodlji, glistica, gomolja, rovanja po avliji. Kolonije mrava ili muva? Ili obezglavljene kokice?

Najdraže bi joj bilo za ljetnih zapada stražariti uz sunčeve odsjaje u hodniku djedovske kuće. Vrata imaju nad sobom prozor koji je stilizacija gornjeg dijela crkvene rozete. Nalikuje osmokrakoj lepezi. Prosipa žuto svjetlo. U boji starog zlata. Tako je Itana imenovala svoje setove ili haljine? Rubinskižuti ili kardinalcrveni mlazevi? Kad rano poslijepodne prelazi u kasni sumrak?

Tada nisu znali za riječ *siesta*. Ne može je upotrijebiti. Dokolica? Dolcefarniente?

Ne, prostonarodno: sjednik.

Pokupe se djedovi i babe, komšije i rođaci, roditelji i svaci, tetke i paratetke u avlijske hladove.Srče se kafa, pijucka višnjevača.

U kasnim časovima dana poslijepodne je tonulo u svoje dno nalik talogu u šalici kave.

Svjetlo je dodavalo sebi ljubičastohrđave nijanse. Naposljetku se gasilo u vrelom plavilu noći.

I sve visoke prizemnice u tom zadnjem dijelu Njegoševe ulice između Hercegovačke i Svetosavske bile su obojadisanih fasada u nijansama toplih tonova.

Od vanilije do cimeta ili višnje, kakva je u smjenama farbanja dugo bila i naša kuća.

Naša? Ne, samo naša. Najprije djedova kuća.

Iz ovih razloga Agnes tako voli talijansku umbrijsku i emilijansku arhitekturu: bolonjsko ili ferrarsko rumenilo posljedica je izučavanja svjetla.

Jedne ratne godine lunjala je s Itanom ovim pokrajinama.

Bio je kraj maja a vrelina je već počela huktati.

Neki ih je stari Ferraro pitao odakle su.

Smješkale su se, jer priznanje bi otvorilo nova pitanja. Rasprave.

A to je ono im nije trebalo u stranom svijetu, politiziranje o njihovu svijetu.

Povisok starac je u nedoumici oko njihova nećkanja da se izjasne odgovorio:

-Allora, due rubini emiliani!

Dosjetka je godila na gadosti o kojima se doma šutjelo. Onoga što su tek nakratko ostavile u domajama.

Talijanski prijatelji su ih zvali da ostanu. Osigurali bi dokumente. I smještaj u kući milanske prijateljici, blizu Rima. Itana se nije mogla odlučiti.Bojala se da ne ostanu doma bez stana, jedinog doma.

Žao je Agnezi zbog svjetla.Nigdje toliko svjetla kao u Italiji. Stoga toliko slikarstva. Ono je je posljedica svjetlosti.

U Italiji je svjetlost potpuna jer udara sa sve četiri strane. I s Dolomita. Posebno s Dolomita. Otputite li se brodom po Lago di Garda voda će zrcaliti njihov ljubičastoplameni sjaj stvarajući kao u Boki Kotorskoj paradoksalni osjećaj dvostrukosti.

Treba znati i sicilijansko svjetlo, zaostalo s antikom u Taormini. Izneseno nad visoravan s koje se čovjeku čini da je na krovu svijeta. Pa zaplesati tarantellu.

Čini se da čujete pljuštanje valova, šum morske pjene i hujanje pinija.

U amfiteatru iz grčkog vremena sve je božansko. Svjetlost je kozmički bijela. Kad ne biste natakli tamne naočare, oslijepili biste.

Bijela, bez zamarajuće žarkosti koja vas doma čini nemirnima.

Je li zaista sicilijansko svjetlo ono iz helenizma i antike?

Svjetlost je osebujni prostor. Isključuje li vrijeme? Rastače li prolaznost?

Prolaznost, sipka i lijena mačka, opetuje se i iščezava.

Duboko prezirući čovjeka i njegovu muku.

Onaj muškarac koji će se pojaviti kao središnji srcoliki lik u drugom dijelu baladične trilogije, bio je ovdje prije Agnese? Da, gotovo da je sigurna.

Posijao je tamo svoje svjetlo. Prosuo nešto mladosti lutajući antičkim krajolicima.

Možda i desetljeće prije Agnes. Je li mogao znati da će je sresti? Ili je i on volio svoje izbivanje?

81. Fantastični trokut

Svibanjsko podne u ateljeu kod D. Slikar joj pokazuje nove slike iz ciklusa *Preobražaj*. Posvećenog Kafki. Priprema izložbu za galeriju koja je u ulici odmah iza crkve Sv.Preobraženja Gospodnjeg. Najprije je upozorava na svoje rane gimnazijske crteže.

Tušem i perom. Čudi se Agnes da je mladi D. imao tako razvijen osjećaj za formu, detalj, ilustraciju. Ne može vjerovati što je sve iscrtala mlada ruka.

Pred njima dvoje oslonjena o zid slika književnika.

Razgledaju i platno naslonjeno nad radni stol.

Crtež ruke s dlanom okrenutim prema očima promatrača.

U dlanu je upisan mali krst.

Agnes prepoznaje ruku Autora.

Sve vrijeme razgovora promatra autorove ruke.

Nije prije zapazila koliko su lijepe. Unatoč svojoj snazi. Ili baš zbog nje? Zrače.

Da bi joj pokazao koliko je stara opsesija Kafkom, naznačuje u uglovima crteža godišta nastajanja: 1966., 1967. Računa u mislima na brzinu. Tek je bio upisao gimnaziju.

U kojim su razredu *Onamo, onamo* imali u programu književnosti Kafku?

U četvrtom, završnom, kao i *Ovamo, ovamo*?

Potom slikar postavlja na štafelaj diptihe i triptihe. Fantastično Kafkina svijeta posve je zavladalo likovnom gamom. Opsesija postaje strast. Vrela žeravica kojom hoda? Kao isposnik? Onako kako je Kafkina strast za stvarnošću bridjela na rubovima njegovih tekstova? Kafka je bio strasno obuzet stvarnošću. Koja to nije? Koja se gubi u besmislu obezličavanja?U nakani da nam je prikaže što istinitije morao ju je preobraziti. Je to učinio Kafka? Ili nešto drugo, netko drugi? Povijest njegova naroda? Praških getoa? Onoga što će uslijediti s njegovom obitelji u nacističkim logorima? Sve je od stvarnosti bila učinila povijest.

Kafka je naslutio kraljevanje fašizma. Otići će shrvan bolešću iz te stvarnosti dvije godine nakon što je Mussolini izveo svoj pompozni pohod na Rim i preuzeo vlast.

Umire u istoj godini kad i Lenjin, 1924.

Ima Agnes osjećaj da je Kafka i prije nego je odlučio spaliti svoje tekstove svoju stvarnost držao kao bibavi, pihtijasti netom oblikovan vreli kristalni kalež.

I vidi ga kako mu taj dragocjen kalež- sav njegov rukopis- ispada iz ruku. Rasprskava se i lomi u stotine krhotina.

Na jednoj slici Kafkino lice - koje je slikar kopirao crtanjem s dviju fotografija- polovicom svoje vertikale naizgled realistično.Karakteristične crte pisca posve su razaznatljive.

Ona druga polovica, lijevi dio lica Portretiranog, iščezava u izmaglici. Zastrto je bezobličnošću. Slikar kazuje Agnesi kako je htio prikazati autorovu podvojenost, otuđenost.

Dragocjeno joj je to što kaže. Ona ipak sluti i nešto drugo. Čega slikar možda i nije bio svjestan izrađujući portret književnika. Početak iščezavanja pisca. Baš u času kad snaga rukopisa postaje manira. Ili je to rad povijesti? Koja je htjela obezličiti Židove. Ne samo praške...

Sjedaju uz veliki triptih. Slikar ga je postavio frontalno. Tren prije nego što je počeo pripovijedati o mjestima iz Kafke koja su ga zaokupljala tolike godine.

Kafka među njima najednom, kao u nekoj fantastičnoj igri oživljava. Postaje Treći.

Svjedok situacije. Stvarni lik koji se izdiže iz apstraktnosti. Iz literature. I preobražava se u živog sugovornika. U suvremenika.

Oboje postaju svjesni toga. Zgledaju se u čudu. Kafka ih promatra. Oživljen i zbiljski.

Njegov se rezak pogled zasijeca u u prostor između slike i stola za kojim sjede.

Agnes osjeća taj pogled kao plamen što titra.

Već je blizu tome da svoju sumnju ili svoju izvjesnost- ovisno s koje strane zrcala se promatra - iznese slikaru. Ipak odustaje u zadnji čas. Osjeća da bi bilo neprilično nametati vlastita viđenja.

D. je svjestan posebnosti ove situacije. Shvaća što očekuje od nje.

Da pristane na igru. Da utroje postanu zavjerenici čudesnoga. Njegovi poslanici.

S plahom zavišću sluša prijatelja. Pomno se predaje Kafkinom djelu. Citira gotovo doslovce fragmente iz *Preobražaja*. Prisjeća se mjesta i

doživljaja, opisa i misli.

Opsjednutosti piščeve administracijom, osjećajem krivice. Paranoje u *Procesu* i *Zamku*. Osjećaja bezizlaznosti i sivila:

-Zato su, kaže, većina mojih slika ovog ciklusa u tonovima sive i mrkosive, crne i smeđe.

Pripovijeda kako je doživljavao kafkijansku umjetnost.

Kaže da je doslovce sve proživljavao s Jozefom K. Njegove patnje, osjećaj zaglušenosti i nemoći, uzaludnosti, apsurda…

Agnez opaža na jednom od triptiha uz Kafkin lik u središnjim dijelu, na lijevom i desnom tamnosive pravokutnike. I na svakom inicijal iscrtan majuskulom u ljubičastoj boji. Na lijevoj strani je F na desnoj K.

Iznimnost slikarevih poetičkih rješenja je u njihovoj jednostavnosti. I snaga njegove umjetnosti pomisli Agneza. Cilja na bitno, ne dopušta da mu izmiče.

Kasnije oboje promatraju Kafku na velikom triptihu. Postavljen je između dviju identičnih životinjskih kostiju. Ima u Kafkinu pogledu nešto nejasno a resko, nešto od riješenosti čovjeka koji se odlučio na onostranost. Koji zna da je izvjesna. Da će završiti u logoru ili pred streljačkim vodom. Ima u tom izrazu i zastrašujuće, zapanjujuće radikalnosti. Počinje je obuzimati strah od tolike hrabrosti. Kafka predstavlja ovdje svakog od svojih. Koji će biti pomireni. Jer su morali otići u nepovrat.

Zato je i razumljivo zašto se kafkijanski likovi ne bune. Iako znaju kamo idu. Čak ih i njihov autor tom nužnošću oslobađa odgovornosti. Lišava dnevnih muka. Stvarnosti koja ih konačno napušta. Franz K. lišava se poniženja, strahova, autoriteta, sumnji. On više ništa nije kriv. Izvjesnost smrti daje mu stvaran osjećaj. Da će postati slobodan: posve slobodan. Kad mu više nitko ničim ne može nauditi. Slobodan od svega.

Slobodan od svih. Aposlutno čist. Najprije u svojim apsurdu, upita se resko Agnes?

Dok razgovaraju slikar rastvara i spaja ruke. Otvara dlanove i širi prste lepezasto.

Nalikuje nekom drevnom proroku. Govori i o tehničkim uvjetima koje se postavljaju pred svaku izložbu. O mukama s transportom zbog predstavljanja u drugim sredinama. Brine o svakom detalju. Kad govori o koncepcijama dviju izložbi što mu predstoje, o tome kako suziti broj izloženih slika i sačuvati poetiku ciklusa, o pariškoj i podgoričkoj

postavi Magdalene, strepi nad svakom pojedinošću.

Iz njene perspektive književnice gdje sva tehnička briga o knjizi započinje i završava s dizajnom korica i točnosti prijeloma, čini se pretjerana tolika budnost. Nad naizgled neznatnim. Sine joj: zar i to nije jedno od načela njegove umjetnosti? Besprijekorna točnost u svakom detalju?

S Trećeg radijskog programa curi neka romantička glazba. Cvrkuću pjevice kroz otvorena balkonska vrata. Agnes sjedi slijeva slikaru. Na zidu vis-à-vis, nad komodom iz 60.-ih, koja u svojim dubokim ladicama čuva crteže i plakata većih formata, visi jedan od portreta Marylin Monroe. Filmska diva kao u špilu karata presijeca svojim pogledom njihovo fantastično trojstvo. Zapravo, njen se i Kafkin pogled zasijecaju u dijagonali negdje u središtu malog salona u kojim sjede slikar i Agnes. Divine su trepavice kao leptiri, nježne i mazne, svilenkaste. Simboliziraju duše. Prijateljstvo postaje unakrsno. Živih s besmrtnima: zavjetno, duboko, prešutno.

Dvoje živih svjedoka scene načas zašute. Da bi nastavili vječni razgovor o Formi.

To je kao kad ronioci izvire na površini mora. Da bi usrkali dahom zrak. I prije nego će zaroniti. Da bi iznova ponirali u tajne nevidljivog i neosvojenog. Oblik, metafizički se drhtaj kao srebrni luk nadnosi nad ateljeom. I ostaje da lebdi u zraku. Osjeti Agnes načas da svemoćni. Da su osvojili i oživjeli Apsurd.

Silazi stubama prema centru. Igličasto inje rosne kiše prianja joj uz lice. Ljubičasti mirisni grozdovi jorgovana vise s kamenih ograda vrtova.

Božanskog li prizora, pomisli Agnes. Jorgovan i kiša dvostruko krste ovu situaciju.

Ovu sliku. Novim objavljenjem. Sviješću o dubokoj poniznosti pred Slikom.

IX. FEBRUAR
Hiroviti februar

„Od šuma vode tu sve poprema neku čudu zvučnost: brda puna jezovitih kotlina..“.

« Tek nekoliko sati do visokih , kamenih valova Crne Gore, a i pak, Kotor je bio granica dviju civilizacija. Ali, ovdje tipovi nisu strogo odijeljeni, i romanska se kultura osjeća snažno u Boki..“

82. Putovanja u Onamo, onamo

Čim je završio rat, rat u kojem je bio zavojačen da se bori protiv očeve i majčine domovine,Zoki je žurio da posjeti postojbinu. U ratu je bio u pozadini bojišnice, kao ekonom. Bile su ledene zime. Osjetljivog zdravlja, samo je pogoršao svoju tuberkulozu. Kad je mislio da je sve zaliječio, boraveći na strani, ne pazeći na sebe, u njemu bi se kao provalije otvarale pukotine. Nije se prestajao opijati, pušio je sve više.

I tako radio sebi o glavi.

Je li mogla doći do njega priča koja je počela kružiti familijom dvadesetak godina nakon pogibije njegovog oca? Da nije stradao kako se mislilo na smotri aviona, nego se ubio u hotelu izabravši cinično za svoj zadnji dan, *Dan pobjede*? Zokijev otac bio je Agnezin ujak.

Može li to prihvatiti Agnes koju nalazimo u istoj dobi u kojoj je nezin ujak stradao?

Da je njen ujak prostrijelio sebi glavu revolverom koji je nosio kao visoki vojnik JNA?

I da se taj isti čovjek opijao do nesvijesti? Čovjek koji je bio toliko zatvoren? Koji je radio u avio - vezi, na jednom od najtežih vojnih zadataka? Čovjek koji je bio duše meke kao pamuk?

Shvatila je Agnez brzo zašto Zoki odlazi dolje, u Visozemsku. Da pronađe duh svojega oca. Posebno je učestao nakon što je izgubio jedno plućno krilo. Morali su mu ga odstraniti operacijom.

I tamo se, među svojima, kaže Ljube, opijao. Nisu mu oni nudili piće. Ne, sam se snalazio. Ili s Mokijem, koji je držao kafanu. I po desetak viskija bi znao sljuštiti, priča Moki nakon Zoranova pogreba.

Tada su bili zajedno. Skoro svi. Osim zemunskog ogranka familije. Bilo im je teško. Ali su imali privid da su jedni s drugima, da im je lakše zajedno.

Na Krematoriju je bilo tijesno. Kovčeg zamotan u crvenu tkaninu. Preko svega veliki vijenac kao krv tamnih ruža. Agnes je dolazilo da krikne. Da vrisne svoju bol.

Ljeto prije, sestrična liječnica koja je dolazila k njima iz Vizozemske na odmor, javi joj odmah po povratku doma, kratkim sms-om. Da je Zoki u bolnici. Agnes ne shvaća. Misli da je rutinska pretraga markera. I možda još CT.

Nije htio da itko sazna. Šutio je prvih dana kao riba. Da leži na Jordanovcu. Agnes je istog dana otišla putem pored Rebra, u posjetu. Našla ga je tamo u pidžami i plavom bolničkom mantilu. Rekao joj je jednostavno:

-Imam rak pluća. Mislim da ću se izvući. Samo da na vrijeme počnem s kemoterapijom.

Bili su izašli na kasno septembarsko sutonsko sunce. Pušio je. S užitkom čovjeka koji se rastaje od života. Od užitaka. Sjeli su na oniži zid isklesan u kamenu. Svuda komadić postojbine, pomisli Agnes. Nije htio pričati o bolesti. Držao se hrabro. Ništa ne osjeća, ništa ga ne boli. Kad su se pozdravili Agnes ga je ispratila do porte. Tamo se jedan bolesnik vraćao obučen, nazad u bolnicu. Nosio je torbu punu nečega. Zoki ga je zaustavio i smijući se upitao:

-Stani, da vidimo što ima, ima li alkohola, duhana, droge?

Nasmijao se onim svojim osmijehom koji je poznavala iz djetinjstva. Široko, mangupski.

Agnes je dotukao Zokijev smisao za humor. Sve vrijeme kad se spuštala padinom niz jordanovački brijeg mislila je o tome kako se hrabro drži. Odakle mu snaga da se zeza?

Ostajao je taj osmijeh Zokijev, osmijeh dječaka koji je nešto skrivio. Mangupa.

Kad su pjevale klape za njihovim leđima u maloj dvorani Krematorija, sve joj je ličilo na cirkusiranu, režiranu predstavu. A kad su duboki tonovi nasnimljene glazbe naznačili oproštaj, kad se otvorio prostor pod lijesom, Agnes je iskrsao u svijest onaj osmijeh mangupa. Koji se i na vlastitom sprovodu ruga. Koji ismijava posljednje počasti.

Koji se zacjenjuje, od smijeha.

O, koliko su se puta zajedno smijali. Ismijavajući nekoga od starovaoških komšija ili neku od baba iz kvarta. Rođene tetke i njihove momke, kasnije i njihovu djecu. Sjeća se da je Zoki zabacivao glavu unatrag, kad bi pričao o jednoj epizodi s ljetovanja na Durmitoru. Bili su nakon mora pošli u planine. Njegova majka ne uzme ništa od opreme, nego ide onim planinskim putevima u cipelicama sa štiklom. Podapeo bi se na prste i imitirao je kako hoda iskrivljenih nogu, po onim kršima, kako se spotiče.

Tada bi se sjetili priče koju nisu vidjeli nego je čuli od svojih roditelja. Kako je Zagrepčanka ujna njihovih roditelja kad je tek zaručena- između dva rata- došla u Visozemsku da upozna budućega svekra. I išla po Nahiji u lakiranim cipelicama s visokim potpeticama. Spoticala se o krše, nevična putevima Dinaraca. Smijali bi se i zgarcnjivali pritom, zamišljajući Ujnu kako se brenovane kose, izgrebanih cipela i karminisanih usnica cmače po desetak puta sa seljanima, rođacima.

A najmilija im je bila ona storija o Zokijevu ocu, iz tih godina. Vidio on svoju buduću ujnu napudranu, s crvenim jagodicama. I iščupanih i pocrnjenih obrva. Uzeo i on krep papira i pocrvenio svoje obraze. Pa izbrijao obrve i ugljenom ih ponovo iscrtao.

Zabolio bi ih drob od smijeha, odjekivali su njihovi kikoti o avlijske zidove…

Ima dana, kao što je ovaj, u kojima se teško nosi s činjenicom da Zokija nema. Nema i nema više. Više nikad. Dođe joj da urla. I one zadnje njegove slike. Glave bez ijedne vlasi, sjedi u fotelji par dana prije nego će umrijeti, pridržavajući stomak većim jastukom. Koliko ga je boljelo. Ni tada se nije žalio. Pokušavao je nešto pojesti. Nije mu išlo. To je bilo u petak. Iduće srijede ujutro, u isto vrijeme kad se Agnesina majka srušila na vratima sobe, Zoki je umro u stanu svoje majke. Osjetila je Agnesina majka da se nešto strašno događa. Sinu njenoga brata. Ponavlja se ono što je već doživjela. Gubi ponovo brata. Jedinog, zadnjeg muškarca svoje loze.

Agnes se nije u dvije godine otkad je Zoki nestao u pepelu ni isplakala. Jad je toliki da joj se čini kako puca rasprskavajući se kao staklena vaza. Ranjena zvijer u njoj branila joj je da oplakuje. Znala da je to Zoki nikako ne bi volio vidjeti.

Nisu spasili svoje djetinjstvo. Jedno je izgorjelo na Mirogoju. Najmlađi od njih šestero iz prve generacije unučadi u pedesetoj se uputio preko obale. Agnes je ljuta na njega. Zašto nas nije čekao? S kime može podijeliti, sad kad ovdje više nitko od njenih ne stanuje ovdje, svoja sjećanja? Svoja svjetla? Njihove moračke doživljaje?

Batine, priganice, sutomorska kupanja, motorne vozove, putovanja tunelom? Hvatanje vjetra? Kuglice iz nosa? Svi drugi u njihovom pasu stanuju negdje drugdje, negdje dalje. Ostala je sama, Ovamo ovamo.

S nagluhom majkom. Njegova sestra u emigraciji. S djecom. Nikoga svoga osim majke Agnes više nema. U Niskozemskoj. Kako da onda živi Ovdje, ovdje?

83. Visozemska: pitanje pripadnja ili upotrebljiva fantazija?

Pojavljivala s Visozemska u Agnezinom dnevnom životu ništa manje nego u fantazijama ili snovima. Iskrsavala bi u slučajno viđenom kamenu ili neuko uzidanom oblutku u kaldrmi, prosijavala kroz vapnenačke naslage. Ovakvu vrstu pripadnosti podržavala je i Agnesina Itana. Nije nikad zaboravila jezik svoje postojbine. Nije ni zaboravila na njegovu upotrebu.Za potrebe njihovih kolokvija, seminara, debata, svađa, ljubaznosti. Neprevodive su, kao i svaka familijarnost.

Jezik je s akcentima na kraju riječi, s mnoštvom arhaizama i orijentalizmima koji su prilagođeni mijenjali svoje temeljno značenje bio drugačiji od njemu srodnih. Bilo je sve u redu dok se nije počeo vrpoljiti ka službenome. Koliko je bilo u njemu i talijanskih, mahom venecijanskih izraza…Agnesa bi ih čula u djetinjstvu i razumijevala iz konteksta.

Spočetka, kad je postajala svjesna sebe, naviku svojih roditelja da govore jednim arhaičnim nestandardnim govorom smatrala je anakroničnom. Njihove jezične navike izazivale su u njoj uz sram, osjećaj neke prikraćenosti. Mislila je ovako. Njih dvoje što međusobno razgovaraju tako naglašeno južnjački. Drže se oholo i misle: ti nisi imala sreću da se rodiš tako blizu antičkom i atičkom svijetu. Mi smo na par sati jahanja od Parnasa.

Uz njihove olimpske vatre u kojima nije nedostajalo ni patosa ni varnica, žustrih u međusobnim prepirkama, izgledao si sebi ne samo

beskrajno mali već i beskrajno suvišan. Izlišan, kao kazališni zastor. Dodavali su ili oduzimali dekoru male varoši?

Odakle uopće Agnesi ideja da bi se mogla spasiti u Visozemskoj, sad toliko godina nakon rata? Nije li malo okasnila? Cijelo jedno desetljeće? Nije li prije četvrt vijeka pokušala s novinarstvom Onamo, onamo? Pa se vratila za očevu slavu, sredinom novembra?

Vratiti se ustaljenim navikama? Pokušaju da se živi normalno? Je li se mogao zvati tako njihov familijarni život? Otac koji je odlazio na dijalizu svaki drugi dan? Svake druge godine na primošćenja vena? Operacije na zapešćima. Itana koja se spremala u prijevremenu mirovinu, potrošenih nerava. Njena bijeda nezaposlenosti? Sve ju je to čekalo u Niskozemskoj, na istome mjestu gdje je bila ostavila svoju sudbinu. Zamrznutu kadrom dizanja sidra. S rukama u praznim džepovima i glavom u kuferu.

Neki je dan u tramvaju opazila lijepo obučenog, pristalog mlađeg muškarca. Jedva da je imao četrdeset. Skrenula joj je pažnju njegova gesta kojom je pokušavao navući majicu pod jaknom preko zapešća. Nije joj bilo jasno zašto to tako uporno čini. Njegovo je lice bilo zdravog izgleda. Tjelesna građa je odavala brižnu njegu. Ipak, mladi čovjek je u nekoliko navrata navlačio majicu preko zapešća lijeve ruke. Tek kad je zapazila zavoj pod majicom shvatila je. Vjerojatno posljedica premosnice za dijalizu. Kad dotakneš tu izbočinu, osjećaš kako jako struji krv. Otac je patio zbog toga. Agnez se jedva suzdržala da se ne rasplače. Svima na ogled. Srećom, mladi čovjek ubrzo je sišao kod Britanca.

Odabrala je Agnez tada, s početka osamdesetih sjevernu svoju pokrajinu, ne samo zbog roditelja. Jer je roditeljski dom- ono što jer od njega preostajalo nakon očeva urušavanja- jedino mjesto u svijetu koje ju je vezalo osjećajem pripadnosti.

Vratila se i stoga što joj se činilo da će među Sjevernjacima prije naći srodnike po izboru.Šarlatanska lakoća kojom su Južnjaci obećavali sve a da ne izvrše ništa ili skoro ništa smetala je. Na Sjeveru su ljudi imali naizgled razvijeniji osjećaj odgovornosti.

Nije mogla zamisliti da će se samo desetljeće kasnije u njenom rodnom gradu, središtu ekonomije i industrije bivše države izmiješati sjeverne i južne, istočne i zapadne navike. Da će sve otkliziti s terena. Pristojnosti, obzirnosti. Polja djelovanja srednje klase.

No roman ne prikazuje klasnu borbu, ni nacionalne nemire. Ovaj roman ne pripovijeda ni ratnu priču. On pokušava otkriti što se to sa čovjekom dogodi nakon jednog rata.

Plače li ili se smije. Možda samo pokušava pjevati.

Na što možeš svesti ženu nakon rata? Kolike kapitulacije mora potpisati? Pred kakvim beštijama biti beštija?

Rat? Koji je povećao razlike, uvećao bijedu, omilio brzim bogatašima? Ima li razlike među njenim niskozemskim i visozemskim sugrađanima? U načinu obraćanja, življenju, bezobzirnosti ili skorotečnosti? U brzometnosti da se stekne bez rada? Zanemarive razlike među tisućicu kolimetara udaljenim zavičajima?

Plovila bi nebom u onim istim prvim turbo mlaznima nalik DC-3, kakvima je odlazila u djetinjstvu, sama. Ponosna što joj više ne treba pratnja. Premda je obično nadzirao poneko od roditeljskih kolega koji putuje istom linijom.

Često je tada odlazila *Onamo, onamo*. Svake školske i svake studijske godine, sve do očeve smrti. Ponekad i dva puta godišnje. Poslije toga se razboljela, potom je izbio rat. Nije se moglo putovati. Tek znatno kasnije. Kao oko svijeta: najprije mađarskom pustom, pa usporenom željeznicom preko Beograda, Bosne i Sandžaka.

Njeni više ne dolaze k njima nakon očeva odlaska. Znala ja koliko su patrijarhalni.

Bila je bez djece. S Itanom koja je bivala sve slabija. Umirala je na Agnesinim rukama. Dok je trajao rat čudom je preživjela. Moždanu ishemiju i dvostruki srčani udar. Liječnici kojima bi pokazala otpusno pismo bijelo bi je gledali.

Znala je da među njihovim zemljacima dvije osamljene žene ne vrijede mnogo.

84. Trbuhom za baguetteom

I kad se desilo da je pozovu u krug izabranih za rad na stranom francuskom sveučilištu na početku milenija pristala je bez ikakve dvojbe. Znala je da će Itana poći s njom.

Jedino joj je to bilo važno. Čak ni prijetnja nezaposlenošću koja je visila

nad njenom glavom nije je spriječila. Htjela je nekako naplatiti što je ostala posve sama i po strani u novokomponiranoj državi. S magisterijem i doktoratom radi u srednjoj školi desetljeće i po. I stalno blefira dokazujući i sama kako to nije zbog njenog prezimena.

Ne, nego zato što ima prćasti nos ili nosi grudnjak 95 B.

Godilo joj je što je već nakon prve runde bila prvi kandidat na dva francuska sveučilišta: prvi puta se desilo da sama mora birati. Izbarala je bliži, olimpijski grad.

Užasavala se od pomisli kako bi joj prali mozak tzv. internim uredbama.

Taman je Itana dospjela na rehabilitaciju, u bolnicu u toplicama.

Kad dođe takva uredba koju prenosi ravnateljica na sjednici Vijeća.

Kako će odsad samo Hrvati moći predavati hrvatski. A ona već postala mentorica.

Podučava druge kako predavati, vodi takmičenja i radionice stvaralačkog pisanja, njeni đaci dobivaju evropske nagrade. I odluči se: prvo ni riječ o tome mami. Drugo, promijeniti nacionalnost. (Op-a.: vidi gore.)

Kaže joj tajnica da se to može ali da će pisati u knjižici. Da je to "učinila svojom voljom". Agnezi se povraćalo od brze hrane, kave i cocacole. Ispijala je brzo da suzbije pospanost i prevali onih tridesetak kilometara autoputa do toplica. Jednom je krećući svjesno vozila u suprotnom smjeru desetak metara školske ulice. Policajac koji ju je presreo, vjerovao joj je.

Nakon što su odradile svoje na mnogim listama čekanja, sedam godinica vjernosti Halucinatoriju, Agnes se ozbiljno počela pripremati za prijelaz. Sve tjeskobniji sjeverni prostori bez svjetlosti i topline, činili su je potištenom. I odsustvo mora, manjak soli u glavama sugrađana, to nije mogla podnositi. Ili manjak osjećaja za vjetar, zapuhe, uzburkanost i stišavanja?

Dva motiva su se izmjenjivala, kao arije u napjevu. U fantaziji o Visozemskoj.

Najprije i možda najvažnije: jezično pitanje. Živjela bi među istojezičnicima.

Ako išta dobro znaju onda je to onaj neobični staroštokavski dinarski jezik.

Ne zastanu kod aorista ili imperfekta. I presretnu pitanjem:

-A, prosim lepo, zakaj Vi tako puno tih starinskih riječi i glagolskih oblika rabite?

-Računam na ono što se zove licentia poetica, uzdahne Agnes.

U sebi se Agnes čudi zašto ta kultivirana dama neće te gramatičke oblike.

Kako joj ne idu? Kako zapinje nosem o njih? Kako zastaje? Kako ih iritira kao da im je riblja kost u grlu? Zaziru od starih oblika kao od nenadanih gostiju u nevakat?

A oni u noćnoj košulji.

Onamo, onamo činilo se da su bili sretni što tako dobro zna jezik otaca, majki, predaka.

Što mu se raduje i predaje. Kao dijete u velikoj, dugo iščekivanoj, obećavanoj igri.

Jedva bi dočekali da ju prisvoje i umetnu u južnu nacionalnu književnost.

Bilo bi to, pomišlja, ne bez zluradosti, kao kad od muža objegnete s dugogodišnjim dobro skrivanim ljubavnikom.

Potom tu je i ono što je zvala: pravo na more. Ono je elementarno.

Tako je mislila Agnes. More je nešto gdje svi imamo svoje dionice.

Kao pravo na zrak ili pitku vodu. Posebno u djetinjstvu i starosti. Kad bi trebalo uživati u moru najviše. Mogućnost da zuri u beskrajnu dubinu slane tinte. Najveći dio godine, sat ili dva vremena udaljenosti sa svih mjesta u Visozemskoj. Možda neka povoljna prilika da jeftino kupi apartman s pogledom na more? Kako ju je razgaljivala ta opcija. Nekoliko vremešnih pinija i agave rasute u vrtu…

Za nju nije postojao bolji sedativ od mora. Plivanje, najviši oblik užitka. Najsigurniji zagrljaj. Nepomućen ljudskim dodirom. Svojim htijenjima najčešće stremimo onamo.

Onamo, onamo gdje se ne doseže dno. Kao u spoznaji?

Bila je kostobolna i morska bi joj arija i tople zime na Jugu donijele olakšanje.

Navukla je reumatizam u samo nekoliko vlažnih i hladnih zima kad je bila bez kola, osuđena na javni prijevoz. Teško se mirila s time: tek je bila napunila pedesetu.

Kad je postala slobodna umjetnica, otkad su joj priznali status i nakon

što je vidjela koliko je staža već nabrala, počela je razmišljati o penziji.

Nije imala oba uvjeta, trebala je čekati za drugi još koju godinicu. Ili više od toga.

Svejedno, pomisao na to da bi joj more bilo dostupno,vremenski udaljeno tek vožnju jedne tramvajske linije u njenom gradu, učinila joj se više nego fantastična.

Bridjela je misleći o tome, zažarenih očiju kao mačka koja čeka svoj plijen.

85. Žena bez kišobrana

Agnes nikad ne nosi kišobran. Iako ima čitavu kolekciju lumbrela.

Voli apsurdno slikarstvo Magrittea. Stoga misli da je kišobran tek slikarski rekvizit.

Pred ulaznim vratima stana u kojim najdulje obitava napravila je diskretnu instalaciju.

U crni mrežasti metalni koš za papir postavila je nekoliko kišobrana. Svaki je i suvenir.

Plavi je dobila od svoje vjenčane kume kad je bila kod njih u Njemačkoj. Obilazili su Heidelberg, Tübingen, plovili u barci Neckrom. Jednog je jutra s kumom pošla u trgovinu. Počelo je pljuštati. Dobila je na dar plavi kišobran i plave balerinke. Već su imali kumovi kćer kojoj su dali njeno ime. Sad je Agnesina gimnazijska prijateljica i dvostruka vjenčana kuma bila ponovo trudna.

Uzela je ove darove sa zahvalnošću. Kako ih uzima žena od druge žene koja joj daruje usred svoje bujne ženstvenosti nešto svoje.

Potom, onaj točkasti dobila je od svoje cimerice, nekako u isto vrijeme, za svog milanskog boravka. Bio je lijepo koncipiran: tamna podloga i točke postavljene simetrično u dvije roze i dvije žute nijanse. U Milanu je često kišilo. Svejedno nosila ga je načešće zatvorenog. Kao ukras. Zastale bi starije dame da je upozore. Ne, ne trebam ga otvarati odgovarala bi radosno Agnes. To i nije kiša. Radosno bi pogledavala u nebo i mislila o kiši nad očevim zavičajem. Onamo, onamo slično kiši s proljeća. Ustvari rominja, bockaju sitne iglice. A lice ti izneseno, nezaštićeno.

Tu je i kišobran koji joj je kupila Itana kad je jednom u njihovoj varošici

pljuštalo kao u Brestu. Razapinje se na jedan dodir dugmeta. Ima starinsku dršku koja imitira izrezbaren štap i veliki obod u kareu, nalik muškim kišobranima.

Ostali su joj ostali od drugova koji su je pratili. Kao dobri duhovi. I kad nije bila tu.

Sad oni nisu tu.Na zadnje putovanje ih je otpratila. Jednoga prošle, drugoga pred desetak godina.

Ima u njoj nekog inata da ne nosi kišobran. Isti je ljudi, isti znanci, podsjećaju kako ide na kišu i snijeg bez kišobrana. Zaludu im objašnjava da je to rijetkost koju jako voli.

I koju je sačuvala od najranijeg djetinjstva. Da s prvim avgustovskim kišama ide bosa po toplome asfaltu u haljinici od krepa. I pretrči sav kvart od Hercegovačke do ćoška Njegoševe koji je zatvarala njihova kuća. I da joj pokisnu kosa, lice, ramena. Sva bi se skvasila. I baba bi joj u ćoroj kužini zgrijala lavor tople, vrele vode i donijela škanj. Sjela bi na škanj, zadigla haljinicu i utapala nožice do gležanja u vrelini vode. Tako bi izbjegla hunjavicu.

I sad je to činila svaki puta kad bi pretjerala u svojim uživanju. Nalikovala je sebi nekom djetetu iz afričkog plemena kojem nitko ne smeta da uživa u kiši. Kiši što izmiruje nemire. Što stišava napone. Kiši koja spušta tonove i podiže snove, kao more.

Kišobran je kao muškarac: naizgled štiti, ustvari smeta. Ne možeš proći od njega pored drugih. Ni pogledati ih. Zapaziti lica, vidjeti izloge, ulice, puninu života. Koja se valja oko tebe kao neko grotlo različitih okusa, mirisa, boja, brzina, mekota, tvrdoća.

Kišobran je izlišan kao i mnogi ljudi: moraš ih pridržavati da bi imala oslonac.

Njima trebaš ti, a ne oni tebi.

Zato si sama. Žena bez kišobrana. Bez zaštite. Iznesena vremenu i nevremenu. Nebu i oblacima, kiši i susnježici. Životu, jedinstvenoj dranguliji života. Njegovoj boli i rijetkoj, sitnoj kao iglice rominjanja, sreći.

Koja te spopada s vremena na vrijeme, ničim izazvana. Sreći što je svanuo dan - a mogao je i ne svanuti, što je cvrkut vrabaca zamjetniji nego zvuk kanti za smeće, što u dućanu imaju plitku pogaču, što se prozvodi magla, jer nakon njenih plahih zastora bezobzirno plamti sunce….

Žena bez kišobrana: bez muškarca, bez dragoga, bez brata, bez oca, bez

gospodara, bez boga…

Žena koja je sama sebi kišobran. Razapne svoju dušu kao šator - tamo u Visozemskoj tako starinski zovu kišobran - i s njom se kreće, kao s nekim velikim cvijetom, nad glavom.

Naiđu dripci, Cigančići iz mahale i pitaju je:

-E, gospođo, 'oćete li da Vam popravimo kišobran?

-Koji, ovaj vidljivi ili onaj nevidljivi?

-Oba, gospojo, oba, smiju se tamnoputi, širokih, razvučenih usana….

Žena bez kišobrana, bez muškaraca, dakle bez braće ili očeva, bez bogova i gospodara, bez hlača - jer Agnesa samo iznimno nosi hlače- bez muštikla, bez muških rekvizita?

Bez hijerarhije, bez vertikale ciljeva?

Može li se tako ? Je li dopušteno ako je i moguće? Je li baš i nužno?

Zašto tako živi Agnesa? Je li sama izabrala ili je izabrana? Kao enciklopedijska ilustracija za takav život?

Sjeti se kako joj je Miran kad bi se skidala i obnažila znao reći:

-Prava žena. Ogledni primjerak za enciklopediju.

S njenom sudbinom zastaje Agnesina vrsta. Ne nastavlja se njen rod. Ne slijedi niz.

Žali li, kaje li se? Prolaze li je trnci kad vidi svoje vršnjakinje s kopijama, odraslim kćerima? Ne, ni najmanje.

Kad majčini vršnjaci zastanu i vide ih zajedno- u okruglim godištima njihove mature, u Visozemskoj varoši - kažu:

-Pa ti si se Itana stvarno zamijenila.

Agnezi to godi. Itana se ljuti što nalikuju toliko.

Agnes živi neki svoj, dopustite pripovjedačici izraz, izvrnuti, nevidljivi život. Nikako ne misli da je stoga bolji, zanimljiviji, viši, veći. Ne. Zna samo da je tako. Ukotvljena je u svoje plahosti, u snohvatice, u bdjenja, u zore, u sutone. U njima je najsigurnija. Nedodirljiva. Nemoguća drugima.Tamo je nitko ne povređuje.

Jer ju ne može naći. Jer ju neće ni tražiti. Jer je to njeno jedino izvjesno *onamo, onamo*.

Vrlo smislen odgovor svirepoj stvarnosti. Estetika kao etika. Moral na djelu.

Kao uzmicanje od čina. Uzmicanje pred djelom. Utopija na djelu. Strah od odgovornosti?

Ne, ne razdvaja usnice da bi vam dokazala. Ne, već uzmiče pred glupacima.

Najbolje je da im se ne protiviš. Postaju opaki kad pokazuješ volju, zube, zakone, talent. Vole da su u žiži. I da pritom ne pomaknu stražnjicu iz kafića. Ili kafeterije svog ureda.Ili studija u kojima dangube.

Izazov stvarnosti, nesmiljenoj trovačnici. Baš ju je bilo briga. Prkosila je svojim životom, svojim prividom ugodne sugovornice. Znajući da njome vlada jedan posve drugačiji kaos.Uređeni nemir, unutarnji red? Ljupki, sonorni *komorni kaos* njenoga bića nadomještao joj je izgubljene bitke vanjskoga života.

Sav delirij izvanjskosti, napisao je jednom jedan njen kritičar o njenoj knjizi proze, ne može se čitati bez dobre doze antidepresiva.

Da bi većoj vanjskoj iščašenoj pornografskoj zbilji dala neki znak opisuje je samo iznimno. Smješta u okvir podnošljive forme.

Svakodnevno vježba ono što zove *Plus-que-parfait*.

Zamrači sobu do sjena, legne na oveći tvrđi madrac. Ne misli ni o čemu. Nema predodžbi, čuvstava, osjeta, slika, sjećanja. Predaje se ritmu svoga disanja. Usrkava kisik misleći da je ozon. Ispušta zakađenu prljavu utopiju svog iskustva.

Kad osjeti da joj kroz stopala i tabane izlazi tamna mutna voda ne ustaje dok se ne bi izbistri. Tek poslije ispiranja iznutra sposobna se nositi s doživljajima koji su bili i njeni i kolektivni.Užasi rata smjenjivali su se sa simfonijskom orkestracijom djetinjih ozarenja.

Htjela je osobnome dati visinu i prepoznatljivost univerzalnoga.

Teško će to ići bez one flaubertovske impassibilité, impartialité.

Suzdržane objektivnosti.Voli li on svoje provincijske likove?

Da bi ih prikazao s unutarnje strane znanja, ne mora ih voljeti. Dovoljno je da ih poznaje.Nije dovoljno da nam dokazuje tko je Emma Bovary. On ili zbijska žena.

Nama to nije važno. Bitna nam je njena vjerodostojnost. Uvjerljivost.

Bestrasnosti, sveta bestrasnosti! Kad bi postigla umijeće u kojim se ruka majstora, pripovjedača ili slikara ne vidi. A majstorstvo nazire, sluti za paravanom svake rečenice.

Gipkim saznanjem osobnosti dospjeti do univerzalnog? Pa pitanje

individuuma postaje izlišno?

Ne, ne može obezličiti svoje protagoniste. Dati im priliku da šmugnu ili se predstave obasjani jednom gestom svoje nepredvidive prirode? Da se podvrgavaju deskripciji po narudžbi? Prema načelu klasne, spolne, kastinske pripadnosti?

Da se prometnu u tipove: feministice, revolucionara, čankoliza, skorojevića, ljevičara, pravaša, vegana, vojnika, ksenofoba, milosrdnice, mučenika, činovnika, kolportera, praseta u Velikom bratu?

Ipak, ako bi takav tekst bio bez natruha osobnoga, posve lišen ličnosti koje žive svoje pasije, kakao bi se čitao? Kao krunica ili kamilica?

86. Tekst kao krunica ili kamilica?

Ne prestaje sanjati južni i otrantski ocean.More je modro i nalik tinti *Leonardi*.

More sudbinsko. Načelo. Pljuvačnica neplivača. Nedosegnuta sloboda zemljaša. Kontinentalaca. Sjevernjaka.

Beskrajno kao mogućnost rukopisa.Mastionica u koju namače svoju melankoliju.

Puno je puta uskakala u neobično, slano i duboko južno more.

Kako ćete ga nekome bez iskustva soli opisati? Sa čime usporediti? S kojim elementima poravnati?

I sada, kad osjeti miris joda, makar u kakvoj ambulanti, prožme je onaj nezadrživi osjećaj ispunjenja primarnim, esencijalnim. Doživljajem opojnosti. Nalik ljubavi.

Kamena mala vila nad morem.Otkad je kriza i za nju se interesiraju kupci, kuća je oživjela u Agnesinoj stvarnosti. Pojavljuje se u snovima, hoda njima, nastanjuje ih, upozorava, opominje, preklinje.

Prisjeća se dana njene gradnje. Zetskih majstora, zidara, tesara, s.-g stolara kojem je otac platio avionsku kartu.Samo da bi postavio škure i vrata ručne izrade. Sjeća se ljeta kad se utvrđivala terasa, taracanja i plaćanja puteva do kuće s obje njene strane.

Arhitekta Krstića koji je odlazio s njenim ocem u šetnju put Sozine, da nabave kozji sir i uberu šimšira.Njegove žene Tršćanke, pjegave i crvenokose koja je zabavljala Agnesinu Itanu pripovijestima o

prijestolonasljednicima.

Prisjeća se i happeninga s vršnjacima za ljetnih večeri, kad se svatko u svakog zaljubljivao i to nasmrt. Rasprave o kozmogoniji i filozofiji koju će voditi sa Jacquesom Fischerom na njegovom očajnom talijanskom. Sjena koje padaju u dnevnu i najveću sobu kad vrela naranča zapada za Nehajem a prašnjavozlatne slike sunca lome se kroz škure i oporo miriše procvala zelenika.Potom tri oleandra pred kućom i tri za njom, koje su otac i Agnes brižno usadili, pazeći na simetriju kolorita: s istočne njene strane bijeli sa zapadne ružičasti. Dva bora i dva čempresa koje je usadila s Itanom gotovo slučajno i kao igrajući se u vrtu za kućom.

Dva titanska duba s istočne strane kuće koje posjekao njen stric, jer od sjevera ljuljahu terasu vile, koja je već bila popucala sa zemljotresom u proljeće '79.

Muke s vodom u nadograđenim kupaonicama, koja je se cijedila u tankim prucima.

Nadasve, i nad svime, one božanske huke što ga noću proizvodi sutomorski žal.

Sutomorsko zelenomodro more ima i rijedak miris. Pun i gust. Nadvladavaju ga talasi. Svojim, kao konjske zaprege uznemirujućim valovima. Nisu mu ravni ni Thelemannovi koncerti niti simfonije Beethovena koje Agnes sluša dok ovo piše.. .

Rapsodija valova za nju je neusporediva i sa čime u prirodi ili umjetnosti.

Jer ne nalikuje ničemu.

Agnesina sestrična liječnica povremeno dolazi u Niskozemsku i iskušava dragosti sjevernijeg mora. Uz ručak joj odgovara o slanosti juhice:

-Neslana ova supa, kao ovdašnje more.

A dolje, u Visozemskoj, kad se val visok nekoliko metara nadnese, nakon što je dobro isprao žalo, i potom povuče, izbaci se načas i pijesak. Sitan kao biser, dragocjene ljepote. Taj je šum alfabet Boga. Naizmjenično pljuštanje valova i rasipanje pijeska…

Sliči dragostima čovjeka kojeg volite. Supijani ste oboje.

Od naizmjeničnih uspinjanja i privlačenja.

I kad bi morala smisliti najizražajniju ljubavnu izjavu, rekla bi možda nešto jednostavno i jedinstveno: Ti si moje more. Bi li rekao: Ti si

moja obala? Ili žalo?

Ti smi moja ogrlica? Ili krunica?

Nakon međusobnih ratova zavičaja, na Agnes su vršili pritisak novi vlasnici prodane stričeve polovice dvojne vile. Da proda svoj dio, naslijeđen od oca.

Mislila je Agnes, mislila. Neće popustiti. I odoljela je. Nizašto nije pristajala. Makar sveli -oni koji misle da se sve može kupiti- njenu kamenu vilu na metaforu. Hrpu kamenja.Što ga je more izvaljalo u Sozinu, nebu pod oblake.

Sozina nad kućom ogromna i visoka, zaklanja i razdvaja more od Jezera.. Sjene padaju u dnevnu sobu i bakreni disk tone za Nehajem. A prašnjavozlatni traci lome se kroz škure i zelenika na terasi baca svoje sjene…

87. Isključuje li estetika etiku?

Otac je kopnio, iz ljeta u ljeto. I onako plitkoga daha, velikih zastakljenih očiju, ličio bi skinut s dijalize, na iznemogloga i ojađenoga vuka koji je izgubio veze sa svojima.

Samo njih dvije ovčice uz koje se pripitomio, uz koje je nalazio malo smiraja. Jedna bi ga njegovala, hranila i on bi bio zahvalan za svaki zalogaj, za svaki tanjur, za svaku tepsiju ili oprigani skobalj. Ona druga pratila bi ga u bolnicu i dočekivala, sjedeći uz tekstove ili kavu, smirujući ga pričom, skrećući pažnju tekućim političkim nonsesima.

Ali, nije se Vukac dao prevariti lako: osjetio bi u boji tona, u načinu na koji mu se daju nalazi, da svijet za njega postaje tek pričina, sjena koja se uvećava s onim pinijama u kruševačkom parku. Mirišu tako neopozivo na domaju, na Jug.

U gimnaziji u sjevernom gradiću gdje je Vukac predavao dva desetljeća povijest, zvali su ga Vukas, zbog nogometa koji je pratio i od kojeg se palio kao svi njegovi vršnjaci. Pričala je mama da ju je vodio na maksimirski stadion još za vrijeme studija da mu pravi društvo, da vidi svoje favorite, da navija, da izduva svoje strasti. Onaj isti stadion na koji Agnes neće stupiti nogom, jer vjerujte, diže joj se kosa na glavi od bilo kakve kolektivnosti.

Poprilično se Agnes umorila od morfologija bajki i jezika na kojima se uvijek iste skaske bajaju. Valjda zato što još od početka sedamdesetih živi u neprestanom Vučjaku. Preci bi rekli: Da kuća valja, i vuk bi je imao.

Vukac je najveći i najvjerniji vuk kojeg je ikad upoznala. Najhrabriji. Nije išao nikad podvijenoga repa niti njuškajući okolo, da potraži svoje žrtve. Opraštao je svojim krvnicima. Zato joj i ne treba pas, glupa zamjena za vuka. Agnes je ostala Crvenkapa, koju je najviše voljela od mesožderskih priča. Crvenkapica luta šumom da bi nadmašila mudrost jednog nasmrt bolesnoga vuka.

On svejedno zna da ide neopremljena, bez štapa ili kišobrana. Iako joj klecaju koljena od miholjskog sumraka, tvrdoglavo misli da joj ne treba zaštita. Na rubu neke šume ili naizgled rafinirane priče naiđu dvije stvarne ženske spodobe s hrtovima i dogama. Jedna od njih slatkasto kaže:

-Neće vam *ona* ništa gospođo.

Naježi se Agnesi tjeme od zamjenice i od gadnih psina u sumrak.

-Znam, kaže, ali neću da me njuškaju. Uostalom vidite me, nisam mala.

- Kak' ste tak' mračni, odgovara pasja gospodarica.

-Mračni ste vi, jer vam trebaju psi.

Poslije, nakon udvojenih kuja prisjeda joj šetnja i kasna jesen i rana zrelost.

Južina je, a Agnes dušom južnakinja. Nepredvidiva.

Zato je poanta ove priče zakrivena. Njeni od vučjega roda, ne kidišu na slabije od sebe. Na epigone pse ili umiljate mačke, mazne i krvoločne. Posvajaju ih oni što misle da je sloboda oslobođena lutanja.

Najveći neprijatelji slobode: ovce koje su pojele vukove svojim anđeoskim bezgrešnim meketom. Proizvele su se usput za žrtve.

Živa snaga poezije radi iznutra, odložena u spremište nesvjesnog. Za umjetnike, koliko god naizgled avangardni bili, ljepota je pokušaj zasnivanja apsolutnog reda iznutra.

I onda kad govori sablastima. I kad je taj red red apsurda. Mjera, ravnoteža, harmonija i sklad, prvenstvo vrline nad porokom, ideja nad kategorijama, bitka nad bivstvom, duha nad žićem. Nije li ljepota protuteža neumjerenosti, kaosu, proturječju, disharmoniji, zlu, mržnji, nebitku, ništavilu?

Nepoznati svijet, koju nauka i filozofija istražuju, daleko je od jasnoće znanja koju umjetnik uspostavlja remeteći vanjski, prividno postojeći svijet.Samoća, strogost i isključivost izbora, spoznaja nemoći za svijet i prividne moći za svoje djelo, to su ne samo književnikove sablasti, to su stvarne utvare svakog umjetnika.

Njima, nevidljivo postaje pojmljivo kroz vidljivo, i obratno, nevidljivo se čini vidljivim, jer stvara iz naizgled još nepostojećeg. Apsurdno je i to što se i samo djelo jednom objavljeno i osvojeno, umjetniku samom može učiniti sablasno, prava utvara nestvarnog. To ne znači da je ono manje zbiljsko. Naprotiv, djelo se usuđuje iz prediva noći satkati svijetlo i prostrano kruniste dana: spoznaja je u pravilu, opijat, otrežnjenje. Pri tom, umjetnik mora posrkati, usisati tamu za druge. Pažljivo, jer nitko osim autora, to neće učiniti : tko uostalom želi ostati taman, tko želi postati lud?

Prevrednujući i posredujući *svoj* svemir, imenujući ga, književnik ga pomno uspostavlja. Ta je igra slična bilijaru. Dugom drškom cilja kugle koje se sudaraju uzvraćajući jedna drugoj. Poslije nestanu kao lijepe riječi. Za promatrača ostaje raspored i boja kuglica, brzina kojom se premeću i susreću. Ne izgleda kao majstorstvo, no sve je u rukama igrača. On je iskusan i kad je vladika, kao onaj crnogorski poet. Nije svet ni najmanje, baš zato što je svijetao. Iskusio je od stvaranja. To ga čini nesretnim.

Poslije igre, u ruci mu ostaje samo štap da udari njime ne o zemlju jer je nema, nego o kamen. A kamen odjekuje gromovnički. Ima osobinu da cvjeta: u njegovoj dramskoj idili utvare su stvarne a duh propasti ne sablažnjuje.

88. Putovanje do biblioteke

Agnesa je poslije očeve smrti doživjela nervni slom.

Cijelo jedno ljeto, duga dva topla mjeseca provela je u sanatoriju.

Pored svega, bila je i bez posla.

Itana je svakodnevno prelazila desetak kilometara autobusom do bolnice preko rijeke, pa potom još kilometar ili dva pješice. Bile su žege. Posjete između 15 i 17h.

Paviljon br 1. Zatvoreni odjel. Tri liječnice, jedan stariji liječnik.

Itana kaže da ga sjeća sa studija i da su ga zvali Graždanin. Bio je, kaže, lijep kao slika.

Nitko Agnesi ne dolazi u posjete. Iako se još zajednička zemlja drži na okupu, Itanine sestre, njihova djeca, Agnezini stričevi i tetke s očeve strane i njihova djeca ne odlučuju se doći. Tridesetero njih. Skoro svi odrasli ljudi.Nitko od njih da priskoči. Duga dva ljetna mjeseca.

Itana joj poslije pripovijeda o tome da su dvije njene sestre htjele doći iz Južnozemske - pokrajina Visozemske- ali da im ona sama nije dala. Da još i o njima brinem, dodaje trpko. A nije to, nego je htjela kao i do sada nositi svoju muku kao najteži kamen. Sama samcata.

U busu kojim kreće, onim nešto prije 14h, prepoznaje u figuri vozača svog bivšeg učenika. Poslije nekoliko uzastopnih vožnji i nakon što ovaj zamjećuje da izlazi iza Savskog mosta, priupita Itanu ide li kome u posjete.

-Ne, spremno uzvraća ona. Nego tamo radim honorarno, u bolničkoj biblioteci.

Svaka joj čast, kako je samo domišljata.

No to je tek dio priče.

Kako se započelo valjati ono nevrijeme uoči rata, dinar ništa nije vrijedio. A i zavozila bi dobar dio svoje penzije. Pa joj nije ostajalo za hranu dovoljno. Nego je kuhala supicu iz vrećice i hrenovke. Cio jedan mjesec skoro svaki dan.

Drugi mjesec više nije mogla zinuti, kao logorašica. Idući drugoj logorašici u logorsku posjetu. Nego je jela sir s pamidorom i paprikom.

Nije imala posla Agnesa. Pa ni kolega. Koji bi joj dolazili u posjetu.

Jedina zagrebačka sestrična joj jednom dođe i sretne njenu Itanu.

Vraćaju se zajedno i počne kišiti. I navede ju da uzmu taksi i da svrate u hotel. Skupi hotel preko rijeke. I naruči kolače. Itana to plati. I taksi do tamo, jer je lilo kao pred potop. Moram li vam reći da je zarađivala bar trostruko više majčina nećakinja nego je iznosila Itanina mirovina? I da joj nije ni ponudila ni vratila novac za taksi. I da vam ništa više ne moram reći o familijarnosti. Da sve razumijete.

Ionako Agnesa neće nikad shvatiti čime je zaslužila toliku ravnodušnost.

Familije, prijatelja. A svima je pomagala, koliko je mogla, znala, umjela.

Naučila je to u vlastitoj kući. Nije joj to vraćeno. Nego zaziranjem.

Dvije godine kasnije započeo je rat. S poraćem, užasi su trajali desetak godina.

U tom vremenu uđe u nezin život mnoštvo likova.

Tko će pamtiti tolike kolege, studijske i generacijske, nastavnike i nadzornike, bibliotekare i vozače, stjuardese i pilote, tramvajdžije i urednike, grafičare i prodavače magle?

Po univerzama, sveučilišnim knjižnicama, bolničkim hodnicima, fakultetskim holovima, knjižarama, redakcijama?

Tko će pamtiti sva lica liječnika, sestara, pacijenata, studenata, učenika, kolega, viđenih u zagrebačkim bolnicama ili umobolnicama, zbornicama, kasarnama, vojarnama, kinima i klinikama, odjelima i odsjecima? Od očeve bolesti do njenih i majčinih padova?

Tko će im znati imena, navike, mirise, naglaske, ukuse, htijenja, uvjerenja? Boje glasa i rečenične modulacije, hod i osmijeh, način na koji se rukuju ili prvi puta obraćaju.

Sve je to ostajalo u magazinu Agnesinog duha. Mogla je izlistati neka lica ili događaje, doživljaje ili makar njihov ton, ali nijedan joj nije, kao ovaj koji nije vidjela svojim očima, ni čula svojim ušima, nijedan joj nije jasan kao majčina bijeda u ljeto ’89.

Priča o biblioteci i hrenovkama, u tolikoj mjeri zauzimao, zapremao, okupirao, ojađivao dušu, izazivao osjećaj samilosti. Bila je zapazila majčinu naglu mršavost. Mislila je da ne kuha iz nemara a ne zato što je praznog novčanika. I tada joj sinu kako bi se Itana uvijek obradovala ako bi neka od spremačica prije završetka svoje smjene, ponudila objema zaostali netaknuti puding ili kolač od bolničkog ručka.

Na tom mjestu, kad joj iskrsnu nenadana radost majčina od ponuđene slastice, Agnes shvati da je Agnesina Itana tada bila gladna svega. Ama baš svega, što treba čovjeku u njenoj dobi: pažnje, prijateljstva, ljubavi, brige, novaca, hrane, mira, odmora. Čime je hranila svoj duh, dobri moj bože?

-Time, dušo, što sam vjerovala u tebe. Nikad nisam posumnjala da se nećeš izvući.

-A zašto o tome šutiš tolike godine, mama?

-Bi li bilo ikakve vajde da sam ikome povjerila svoj jad?

Noći joj nisu sagorjele dane. Dani su joj sagorjeli noći.

Mirne noći čovjeka koji je tek ušao u penziju i tek uplovio u luku srednje dobi.

Jedini je mir Agnesinoj Itani, duboko uvjerenoj ateistici, mogla donijeti pomisao na to da će se sve jednoga dana namiriti, i da će nevolje biti za njima kao neugodni snovi.Biva ipak drugačije. Tako da je jad dodavao jadu.

89. Kao prazno poglavlje: autoportret

On je nužno, neizbježno zlo umjetnosti. Zašto zlo, pitaš se, pored toliko divnih slikarskih autoportreta, od vermeerovskih, i rembrandtovskih, do vangoghovskih?

Autoportret je izvjesno zlo stoga što pravi kritički autoportet nije moguće naslikati.

U slikarstvu, a i u svakoj drugoj umjetnosti, autori trpe makar i od minimalnog retuširanja, nastojeći uvijek oko neke nama nerazumljive samodopadnosti. U literaturi je nemoguć koliko i neizbježan. Već i stoga što je ono najbolje u njoj memoarsko, biografsko i autobiografsko. Čak i kad nije svjesno. U prikazivanju nije lako izbjeći subjektivnost bez neophodne daljine u promatranju. A tko je toliko perverzan da uživa, da voajira nad nečijom onanijom?

Ovaj fragment, kao i većinu drugih, Agnes piše frenetično, kao u transu.

Znači li to da je motiv dira kao žalac, kao prutić po svježoj rani?

Svoj bi portret najbolje izradila tako da montira kolaž od tristotinjak , da baš, tristotinjak odaslanih molbi za zaposlenje. I isto toliko dobivenih negativnih odgovora što je ih u ovih tridesetak godina napisala. Radila je između njih, itekako.Nakupila staža.

No svejedno, kojim umjetničkim sredstvom vjerno iskazati osjećaj privrimenosti, neizvjesnosti, nestabilnosti, izmještenosti?

Bio bi to i svojevrsni happening, jer trebalo bi osmisliti kako bih ustrojila svoj kolaž.

Na novom zidu boli? Kad bi se susreli ponizni, molbeni jezik njenih prijava na natječaje i tvrdi jezoviti stil birokratskih jezika. Bratski sraz ili zagrljaj jezika?

Jedan nedavni dragulj poslan iz Zavoda za zapošljavanje donosi vam

u cijelosti:

> *"Poslodavac prvenstveno traži osobu sa znanjem francuskog jezika dok radno iskustvo nije bitan uvjet natječaja. Radni odnos zasniva se na neodređeno vrijeme- radi se o upražnjenim poslovima. Formalno radno iskustvo nije bitan uvjet natječaja. Poslovi obuhvaćaju knjiženja ulaznih i izlaznih faktura, obračun plaća, dnevnica, troškova al i druge uredske poslove.Zainteresirani kandidati trebaju imati informatička znanja u služenju računalom, trebaju biti vozači B kategorije i jako je bitno za poslodavca da potencijalni kandidat za radno mjesto vlada francuskim jezikom u svakodnevnom jeziku i pismu (bitan uvjet natječaja) - budući poslodavac poslovno surađuje sa partnerima iz Francuske.Svi zainteresirani kandidati trebaju se osobno javiti poslodavcu na adresu…AUTOPRIJEVOZNIK…*
>
> *Budući da imate potrebno zanje francuskog jezika molim da se ovim pozivom javite poslodavcu čim prije na razgovor."*

Slijedi fragment uvećanim pismenima:

> *"Odbijanje uključivanja-odbijanja zapošljavanja (nedolazak na razgovor je isto tako odbijanje zaposlenja) s Vaše strane povlači za sobom Vašu odjavu iz evidencije Zavoda za zapošljavanje na 6 mjeseci."*

Kao da i sad smrdi po zaprašenost i zadimljenosti. Prostorija, vremena i duha još iz vremena socijalizma s ljudskim licem.Smrdi još više: prijetnjama iz nepostojeće evidencije, lažima. *Budući da telefonski niste dostupni* - imala je Agnes dva broja javno dostupna i elektronsku adresu, mobilni telefon…

Biografija joj je naplavljena i određena osjećajem neizvjesnosti i potpune nesigurnosti za sutrašnjicu. Doda li udio očeva dugog umiranja u svome životu, znat ćete zašto je prešla i prag podnošljivosti, strpljenja.

Možete li zamisliti jezu kasnog dvadesetogodišnjaka ili zrelog tridesetogodišnjaka koji obilazi zavode za zapošljavanje, a trebao bi jezditi zbiljom plućima punim optimizma? Ili osjećaj čovjeka koji je izdržavan, a odgajan je da bude neovisan i ekonomski i emocionalno?

Zar to nije uvjet svih drugih sloboda? A možete li pojmiti bijedu pedesetogodišnjaka s doktoratom kojemu se nudi da bude vozačica svome

šefu i računovođa neobičnih, nejasnih poslova mutnih poduzeća?

Zato se Agnes gnuša socijalističke retorike jednako kao i tranzicijske pljačke.

Dobila bi sjeća se, ljetni semestar mjesto u nekoj pograničnoj školi i ta bi zamjena trajala do svršetka nastave.

Poslije opet zadimljene prostorije Biroa za zapošljavanje, njihovi namrgođeni službenici i savjetnici, neokrečeni zidovi, zlovolja posvuda, karton u ruci i preporuka za strpljenje i praćenje natječaja. Šalteri, kancelarije, ovjeravanje zdravstvenog kartona, trpki okus trivijalnosti Službenoga lista, namješteni i fingirani natječaji, obilaženje roditeljskih kolega sa studija kojih nikad niste mogli naći na njihovim visoko pozicioniranim mjestima u ministarstvima, hodočašćenje onima koji su naizgled nešto niži u hijerarhiji: šefovima mjesnih komiteta, novim udbašima nakon Preokreta...

Pomisli na kafkijanske urede i njihove likove, opijene lažnim umorom, neradom, izlišnošću.

Dobila je Agnes stalni posao tek 23 (slovima: dvadesetitri) godine nakon diplome i gotovo dvadeset godina radnog iskustva, koje li ironije, u jednom od najžešćih totalitarizama na ovim prostorima, početkom devedesetih. Kad su sunarodnjaci udarali na domaju, a zračne uzbune parale idilu trešnjevačkih četvrti i semestara. Sad zna da ni to nije bilo slučajno. Znali su za rat. Trebali su im dobrovoljci da čuvaju srednjoškolce za uzbuna.

Jedne jadne godine - a koja nije bila jadna - jedan je ugledni književni kritičar, predstavio na ovdašnjoj promociji njene knjige publicirane u Visozemskoj, kao pjesnikinju koja, kao i svi poete, trpi od osjećaja gubitništva, odsustva zakinutosti. Svi su znali o čemu je riječ, jer mnogi su u dvorani gradske knjižnice znali za dugo bolovanje njenoga oca, dugo traganje za radnim mjestom.

Agnes tada pomisli na karijere kolega na Seučilištu. Koliki su se s manje rada i referencija kočoperili po slavističkim simpozijama? A ona u isto vrijeme dirinčila po provincijskim školama. U času kad je doktorirala sedamstotina znanstvenika i sveučilišnih nastavnika sjedilo je po katedrama bez dovršenog magisterija i doktorata, samo na njenom matičnom sveučilištu. Koliki su narkomani i alkoholičari imali katedre, docenture? Koliki spolno nejasni?

Njoj su preporučivali, ne bez cinizma, da ode u raditi Vukovar. Vjerujete li joj? Treba li ovim riječima komentar? Ili je dovoljno slegnuti ramena, uzeti kaput s vješalice, i kao u Prevertovoj pjesmi, otići i sasvim sve napustiti?

90. Otići i sve napustiti?

U času se prisjeti, kao dijete kojega peku jučerašnje pljuske, kako je u Niskozemskoj, ostavila ulice i puteljke, dvorišta i parkove u svome malom gradu koji se diči napoleonskom tradicijom i sredovječnom poviješću, kako je ostavila za sobom većinu mrzovoljnih sugrađana, susjeda i znanaca koji su je nakon što je izašla mala knjiga proze s nekolikim skicama *halucinatorija*- njenog neologizma za Lijepu našu- prestali pozdravljati ili otvoreno, puni bijesa počeli prelaziti ulicu kad bi opazili da im ide ususret.

Tek su je jedan ratni vojni invalid sa štakom i nekoliko učenika njenog oca starijih od nje, nastavljali jednako ljubazno pozdravljati. Ipak, nijedan se više ne bi zaustavio da je pita o Itani ili o tome što sama sada radi, gdje je, kad bi se zimi ili u ljetnoj sparini žustrim korakom vraćala kući.

Na jednom istom bi se mjestu u gradiću kojim je svako svakoga znao, Agnes se prisjećala Prevertovih stihova i pridjevaka iz slavne pjesme o Barbari:

A ti si prolazila, razdragana, očarana, nasmijana…

…Rat je uistinu teška gluparija

I reci mi što je s tobom sada

Pod tom kišom od gvoždja

Vatre čelika i krvi…

Quelle connerie de guerre… bubnjalo je Agnesi u ušnoj školjci i osjećala bi njihovu mržnju, njih koji su domaći, za nju koja je *dotepenka* i koja se usuđuje pisati s toliko ironije i gađenja o jednom domovinskom obrambenom ratu, kako se samo prikrivala sve ove godine, tko zna za koga radi, za svoju južnu mafiju ili francuske novine…

Zastajkivala bi na jednom istom mostu, onom jednom od tri preostala

drvena, što su ljupkom manirom prošćivali ni rijeku ni potok njenog ni grada ni varoši.

Sjenice i kosovi sigurno su na mojoj strani, mislila je kad bi je, udruženi s vrapcima ili jatima lastavica presrijetali s južnih fasada zgrada.

Dok se penjala sjenovitim i hladnim stubištem na njihov drugi kat i predahom na polukatu skraćivala svoj dah, zureći u majčino cvijeće na stubištu- timijan su donijele iz zavičaja, mirisao je opojno, usađen među drugim cvjetovima- Agnesi je podrhtavala brada.

Prije nego će briznuti u plač Agnes zatiče Itanu za vratima. Muči se ponavljajući neku latinsku frazu.

-Što si se tako usplahirila dijete? Jesi li nešto neugodno doživjela?

- Ne, mama, ne. Samo me nešto podsjeti na nešto već viđeno.

-Pa to nije ništa, svaki to čovjek doživi, to ti je déjà vu situacija.

-Jamais vue, jamais…mrmlja Agnes i pali nervozno cigaretu.

Prisjetila se da su češće išli u bioskop *Budućnost* - tek je stotinjak metara bio udaljeno od djedove kuće, nego u kino *Kultura* - da su prošli svi jedinstveni školski program koji je garantirao svijetlu budućnost, koja će osvariti oslobodiljske snove očeva, da su mahali Vođi kad je prolazio u otvorenom i bijelom mercedesu i u svijetom lanenom odijelu, da je Agnesina Itana išla na glavni gradski trg kad je njen grad postao Njegov, Titograd, da su svi o tome svakoga ljeta pričali..

Vani su se pale gradske svjetiljke. Narančaste. U smeđemodroj izmaglici sumraka djelovale su kao mig odozgo. Da.. Večer je već tu. I svatko stoji sam..I one stoje same na obroncima svojih samoća…

91. Niska od granata

Godine su se nanizale kao crvena zrnca na ogrlici od granata.

Ili kao listovi duhana na grivni koja se duguljasta niže na teraci djedovske kuće.

Je li to ona ista ogrlica iz muževa obiteljskog naslijeđa koju joj nije poklonio za njihova kratkog, studentskog braka? I koju će, založiti, negdje u Maksimirskoj, gdje su otkupljivali stari nakit. I ona ista Agnes, ravno trideset godina mlađa, koja poražena odlazi u dućan antikviteta nekoliko puta da pita je li prodana? Kako se nije sjetila da je sama otkupi?

Ili joj to nije ni padalo napamet već i stoga što joj je pomisao da se raznese naslijeđe, koje joj je bar dijelom trebalo biti poklonjeno, bila bogohulna?

Dok je zapisivala svoje slike iz mladosti, Agnes je ljevicom, između kažiprsta i srednjaka pridržavala neupaljen cigarilos. Palila bi ga predvečer, s gašenjem dana.

Kao nagradu koju je zaslužila za cjelodnevni rad: ujutro kućanski poslovi, poslijepodne pisanje, istraživanje, čitanje.

Itana ju izdržava već sedmu godinu. Otkad je zagušćala kriza, brico koji je iznajmio kod njih, ucjenjuje, prijeti otkazom. Nakraju je otkazao. Bez najave. Iz čista mira. Kupio drugdje lokal. Koliko je malo kod njih zaradio.

Rastegne Agneza Itaninu penziju za režije i doda za hranu ono malo honorara od pisanja, pa prežive mjesec nekako. Jedina joj je nagrada cigarilos. Košta dvije kune.

25 centi. Itana je nikad nije kontrolirala. Mogla ju je varati, stavljati na stranu. Nije joj to nikad palo napamet.

Kao ni onda. Da prevari Mirana i da sama otkupi ogrlicu od granata. Tražio je puno. Koliko se Agnes sjeća, i dobio je toliko, premda je trgovac antkivitetima tentao da smanji.

Sjeća se da im je poprilična suma - tridesetak hiljada dinara? - poslužila da plate najskuplji hotel u Zadru, jednog vikenda kad mu je pošla u posjetu. Bio je u vojsci i bez novaca.

I njegovi i njeni dodavali su im u budžet. Svejedno su trošili sve na užitke. Spavali u hotelu, hranili se po najboljim restoranima u gradu i okolici. Išli su te zime, da bila je januarska zima, strogih, britkih zapuha bure, na ručkove i na Pag.

Jeli janjetinu, skupi sir, najbolja vina, prstace, pršut. Jednom su čak naručili jastoga.

U restoranu *Marco Polo*. U zidinama, prema moru, pored palmi.

Sjeća se svega dobro Agnes, tako jasno da joj ne treba boje za retuširanje. Dohvati jedan i iskrsnu joj drugi doživljaji.

Sjeća se da je ljeto poslije nosila traper-suknju i muslinsku košuljicu, gotovo posve providnu, kao plavičasti dim. I da su se nakon gudačkog koncerta u samostanskom vrtu toliko ljubili da joj se činilo, eto tu će sad, nasred Kalilarge i vrele ljetne noći zagrliti. Voljeli su se tako da im

se činilo, nisu mogli jedno bez drugoga.

Ljubili su se cijele te noći, uzimali se, predavali, ponirali.

Jesu li na njih tako djelovala vilončela u kvartetu ili strogoća samostanskog reda koja se osjećala među kolonadama i fontanom u vrtu manastira?

Jesu li osjećali svoju ljubav, sreću bliskosti mladog para? Gušili su se vlastitoj ljubavi, potrebniji jedno drugome više nego ikada poslije. Tonuli, izranjali iz poljubaca, pa ponovo roneći grabili svu silinu beskraja. More koje se valjalo pod hotelskim balkonom, bilo je manje od njihova čuvstva. Jadran je bio neznatniji od njihove blizine.

I nakon toliko srodstva i prianjanja, jesen i stranstvo? Miranovo udaljavanje, korak po korak, sve do Britanije. Ona ostaje s nekoliko kratkih pisama u rukama. I ogrlicom od granata u izlogu antikvarnice u Maksimirskoj.

Nikad više nije ni od koga nije ništa očekivala.

Tek joj je vlastita Itana, što je bolje pamtila datume, decentno dajući do znanja da se na današnji dan -isto je bila subota, naglasila je-vjenčala s Miranom.

Itana je znala za storiju s ogrlicom. U njihovu gradiću s proljeća svake subote bio je sajam antikviteta. Na tezgama stari nakit iznesen suncu i znatiželji prolaznika.Nošena sličnom nakanom, da vrati makar simbolički izgubljeno, zastaje kod jedne znanice i njenih starina.

Itana ogledava prstenje. Agnes, u času opazi lijepu nisku s poludragim simetrično oblikovanim kamenčićima. U sedam boja. Dominiraju koloritom. Neki liče granatama. Kupuju nisku za smiješnu sumu. Agnes je odmah stavlja.

I dok zakopčava za vratom starinsku ogrlicu, zapaža na obližnjem štandu ogrlicu s pravim, pravcatim granatima.

Crvenima kao zrna šipka. I oblikom i bojom preslikana zrnca melagrane.

Misli Agnes: evo, to je možda ona ista ogrlica iz moje mladosti.

Stilizirana ljubav, komprimirano rasuto blago?

Hoće li me čekati muškarac kojeg volim, kad to konačno shvati?

I hoće li me dočekati?

Pita se zdvojna Agnesa dok lebdi nad stvarnošću kao neki dobro prikriveni fakir.

92. Lebdjeti nad stvarnošću: Mansarda snova

Djevojčici su tri ili četiri godine. Već zna brojati na prste, već razlikuje zapetljana ćirilička pismena. Sjedi u sjeni ljetne kužine i kao zarobljena gleda kako baba u pržulinu peče kavu. Zelenkasta zrna postaju najprije smećkasta, a onda tamna kao brabonjci. Baba ljevicom drži dršku pržulina a desnicom okreće ručicu kojom miješa zrna. Povremeno otvara prozorčić na vrhu da provjeri kako napreduje majstorija. Djevojčica najednom presijeca šutnju u kojoj se samo čuje šum okretanja naprave i pita:

-A baba, kad će mama položiti Stari vijek?

Još uvijek mlada žena, gleda je u čudu i umjesto odgovora kaže joj:

-Pođi do Natalije i pitaj je ima li što na njenom *šufitu* za tebe.

Djetetu se odjednom zažare oči kao u mačke spremne na skok. Ona, ta djevojčica iz priče koja je *više nego stvarna*, načas izlazi kroz krila kuće na ulicu i teškim zvekirom kuca na drvenu portu kuće Natalije Novicki. Otvara bunovna starica raspletene kose. Djevojčica pita ubrzano jedva dišući:

-Poslala me baba da vidim ima li što za mene na tvom *šufitu.*

Natalija Novicki odgovara sneno*:*

- Jes, jes, onomadne je stigla od Vidaka iz Pariza kutijica, s minđušama i niskama, ma sve je u paket gore, skinut ćemo ga kad Itana dođe, a ja ću ga dobro skrivat dotle od ove bezobrazne (tu riječ posebno naglasi) đečine…

Djevojčici bljeskaju staričini silazni akcenti na kraju svake riječi kao male munje u svijesti, toliko je uzbuđena dok pretrčava razdaljinu između dviju kuća, i trči sretna, omamljena, onim što je čula. I više od toga: od radosti trči dvaput oko debla velikog čempresa pred kućom Markovića, pa zatim optrčava trostruko, radeći osmice između dva brijesta pred djedovom kućom. Pa onda obilazi oko Ćoška gdje je radnja sa štofovima koju djed iznajmljuje TETEKSU, pa ulježe u kuću s avlijske strane, zajapurena, nasmijana, zadihana. Šiške joj se lijepe od znoja, sjeda na mali tronožac i prepričava svojoj babi pojedinosti onoga što je čula, pridavajući priči soli, zejtina, cukra, slažući iz ne sasvim provjerenih podataka mozaik historije. Ona zna da je *već sada* u kovčežiću optočenom stakalcima, koji mora sigurno da je iz Indije, mnogo dragocjenosti, sve je zapamtila kako su joj rekli: dvije narukvice od

slonovače, jedna s motivom arabeske, druga s prizorom iz lova, divan sličan bjelokosni perorez za otvaranje onih roditeljskih pisama, zatim jedna srebrna i jedna staklena ogrlica, sa zrncima kao kaplje kiše, tri para naušnica s biserima, ahatima i ametistom (za sve joj je ove riječi rekao djed što znače, dok rješava ukrštenicu), jedan zlatni grčki krstić s rubinom u sredini, prstenje za svaki prst po jedan, sva sam ručni rad venecijanski i stambolski (kod tih riječi, ne zna zašto, uvijek joj se zapetlja jezik) kod propalijeh grofova pariških kupljen, jedna prelijepa lepeza sastavljena od tačno 33 pruca fine sandalovine, izrađene u čipkastom motivu, jedno malo zrcalo optočeno safirima, i na kraju, zamisli baba, prava kruna ka' za princezu, sve po pola obruča od srebra s umecima od čeških granata u njoj.

Kod potonjih joj se riječi već sapliće jezik, i samo na kraju kaže:

-Koja, mi sigurno mora stajati *prelijepo*.*Prelijepo*, baba, razumiješ li?

Pita djevojčica zadihana od pariškog inventara i trepće očima i podiže ih prema traku mlaznjaka u ruzmarinskom nebu. Zamjećuje da je iste takve boje i njena haljinica na tregere i da su joj se sandalice *Opatija* prošupljile na plačevima. Onda joj baba daje ona *roza* bokal u ruke da donese freške vode sa česme, a ona pazi da joj se ne prospe ni kaplja. Kad je vojaci pitaju čija je, ona jetko odgovara:

-Tvoja nijesam, i spotiče se, i zamalo prosipa onu vodu iz bokala u *kunetu*.

Misli onih par koraka do kuće, bi li sjutra Simon poštar mogao donijeti kartu od oca i majke gdje maminim šiljatim rukopisom piše, sigurno i neosporno, sasvim tačno:

TATA JE DIPLOMIRAO A JA KONAČNO POLOŽILA STARI VIJEK.

A dok u kutu bude sricala ono na dnu karte: LJUBE TE TATA I MAMA, djevojčica će misliti o tome koliko je plijesni u tome Starome vijeku, te je toliko star?

A onda će, da je niko ne čuje, pitati Simona poštara:

-Je li stigla ona kutijica što mi je iz Pariza šilje Vidak Novicki?

A ovaj će, uvjeren u svoje riječi kao u sunce nebesko, što žari, reći:

-Jes, jes, već je od onomadne tu, na Natalijinu *sofitu*, samo ne smije da joj se da dok ne poraste, nego sva ta čuda skupljaju da ih vidi kad bude VEEELIKA,VELIKA...

X. MART
Martovska plaha iskušenja

93. Crier le cri

Kadaif i kafa, boza i limunada. Tako bi se moglo svođenjem doći do zajedničkog nazivnika jedne od Agnesnih dvojnica. Vršnjakinje, partenice, ispisnice.

U njihovu je rodnom gradu odlazak na kavu značio prost eufimizam za glagol najstarije radnje: ševu. S kim ideš na kavu, to je znak kako stojiš na društvenoj ljestvici.

Jedna od njih je već svašta iskusila: pijanstva očeva, ravnodušnost muževa, mržnju kolega. Druga, nešto mlađa, otvara vrata svojoj zrelosti. Sastaje je natmuren pejzaž, neljubazno društvo, godine kriza- a koje to nisu- besparica, siromaštvo, nezaposlenost.

U to se vrijeme melje o naslijeđu, genetici, eugenetici, depresiji, stresu, PTS-u, PMS-u, flavonaidima, enzimima. Manijakalno društvo ne prestaje istraživati svoje korijene: dođe li do bijelih pčela izumit će i bijeli barut.

Agnes se pomladila, izmijenila frizuru. Skratila je kosu na onu svoju studentsku dužinu: radikalne feministice. Kao u logorašice.

Naučila je da ostrašćeni neprijatelji-a imala ih je sve više kako su odmicale godine- ne zaslužuju ni njene antipatije, mržnje, ni misli ni primisli. Brisala ih je.

Tek bi je srodno prezime ili ime podsjetilo da je postojao netko koga je poznavala.

A ne znači joj više ništa. I ne obilježava ga više ničim. Kao zaključeno poglavlje.

Un capitolo chiuso.

Dnevni su joj snovi jednostavni: neupaljeni cigarilos među prstima, epresso iz kobaltnih šalica, miris jorgovana ili jasmina. Najviša milost?

Šampanjac južnog mora: njegovi tonovi, opseg, dosezi. U primislima i slutnjama.

Dotle se život, porcelanski kič, odvija i remeti, valja i klupča. Mimo njene volje ili upliva.

Agnez je rođena na zadak. Nije kriknula kad su je izvukli iz majke. Polijevali su je vodom u bolnici. Tek je tada zaplakala. Nije li njeno pisanje oslobađanje nečujnog krika rađanja?

Kad ne može putovati u stvarnosti čini to u snovima. Jedne je noći sanjala ovaj čudesan san koji nas vraća na početak ovog rukopisa:

Ponovo je u kraljevskoj varošici, na znanstvenom skupu.

Začudo, nikoga od njenih kolega. Pomišlja, možda još nisu pristigli? Svejedno, žuri se u hotelu, da prije večeri obiđe gradić. Na njeno iznenađenje, nikoga ne susreće putem.

Listovi s lipa su požutjeli i otpali. Zgrade u kojima su dućani, galerije, ljekarne, kafeterije, mahom prizimnice imaju prozore, ali, tek sad to zapaža, slijepe. Zazidani su i prozori i vrata kamenom. Ostala je samo štukatura kao okvir ovoj neobičnoj uličnoj izložbi. Naziru se nabrzinu uzidani i povezani zidovi, prostor sačinjen od većeg krupnog tesanog kamena.

Još miriše na cement kojim je vezana materija kamena.Čini joj se da je još sve žitko od svježine i brzine zazidavanja.

Vidi, potom, pred njom u glavnoj, poetskoj ulici, brzo koracaju dva mlađa kaluđera.

Hoće ih zadržati, viknuti im, reći nešto, pitati? Upinje se, i z sveg glasa da vikne, da krikne. Ništa se ne čuje, ništa ne odjekuje. Čuje li ona sebe samu kako viče?

Prisjeti se izraza*: Crier le cri*. Mogla je slično nazvati i svoju prozu:

Ecrire le cri. Pisati krik. Ispisati krik. Kao ispustiti, kao zazivati.

Bez odjeka, bez svjedoka, u slijepoj i nijemoj varoši. Bez odjeka u maloj književnosti.

Bez odjeka u nešto većem jeziku? Ima li toga u drugih vrlih Evropljana? Da im je jezik veći od literature? Da se više ljudi sporazumijeva jednim srodnim jezikom nego što svaka od njegovih inačica ima govornika?

Predio oslikan gluhoćom, gluvacima, provincijom koja sanja da je centar svijeta?

Jer s drugim periferijama vodi neprekidni rat? Najprije rat riječima. Ideološkim hicima.

Potom propagandom. Zatim stanjem duha koji naziva ratna umjetnost.

Što je to? Instalacija tenisica ili ljudskih glava ? Nova kula bezumlja?

Koju su zaposjeli metafizičari ili lažni nadrealisti? Da, sad im je to pozornica.

Čitav im je grad izložba. Sve im je scena. Podneblje Juga, bokor sredozemnih vjetrova što se miješaju nad zidinama.

Misli uzbuđeno o svom snu. Je li to slikama izražen, mukli bešumni eho njenog pisma?

Sukus njenoga života? Da luta slijepom i bezvučnom scenom, što je drugi zovu bubnjanjem života?

94. Bubnjanje života ili Noć koju je sagorio dan

Svako proživi, probdije takvu noć. *Noć skuplju vijeka*. Netko u njoj posijedi.

Drugi dožive katarzu ili slom. Treći odluče spaliti sve mostove za sobom.

Agnesin je otac u takvoj jednoj noći, nadnesen nad rubom vlastoga života i u prugastoj pidžami od matlasea, odlučivao svoj život. Hoće li ga dalje mrcvariti ili ispiti bočicu lijekova. Nije to bila prva noć koju je probdio. Jednom je u mladosti, još golobrad, doživo strašno poniženje. Htio se dokrajčiti, bilo je nepodnošljivo. Ipak mu je, možda u zadnjim času sinula ekspresija: Jednom će se ovo zvati lani. I lupkalo mu u uhu kao bubnjić.

I zaista, svanuo je dan, s jutrom koje je pametnije od večeri. Nije se više osvrtao.

Prvim je dekretom otišao na studije. I sve mu se tamo posrećilo.

Život mu je ponovo omilio. Do onog poslijepodneva u godini u kojoj je napunio četrdesetisedmu.Ugledni profesor mu je gledajući u njegove nalaze predložio dijalizu.

Jedva se dohvaćao daha. Jedva disao.

Nije htio, ne, da ga jedina kći pamti bolesnoga, bijednoga.

Ni sa kim se nije dogovarao, savjetovao. Kad je svanulo jutro u istočnoj sobi bolnice, jer mu je profesor ustupio dio svojega kabineta, i kad je ušla njegova tajnica, rekao je odlučno:

-Idemo, spreman sam.

Tog je jutra Agnesin otac svoj život, kao kalež na pladnju, poklonio Agnesi. Odluku da se svakodnevno bori, da prkosi smrti.

Nikad joj nitko ni prije ni poslije- a tek je bila navršila osamnaestu i upisala studij književnosti i filozofije- nitko nikad, ni Dragi bog na nebu, nije toliko poklonio.

Je li mogla spoznati, pojmiti visinu očeve žrtve? Je li je bila svjesna toga? Je li Agnesa mislila o tome što predstoji ocu? Premošćenje vena na ruci. Hoće li moći izvoditi liječnici ono što su naumili? Hoće li to podnijeti otac? Najhrabrije biće svemira.

To je ponavljala kao krunicu, dok bi izlazila s klinike u vlažnjikavu i magličastu listopadnu večer. Kupila se nad Z. magla kao u klupcima. Agnesa je palila auto i sijedala. I vozila bi onih pola sata do svoga gradića.

Tamo je Itana drhturila pušeći cigaretu na balkonu sa zapadne strane stana. I ušla bi tiho u otvorenu kuću Agnes i još tiše, jedva se suzdržavajući da ne brizne u plač, objašnjavala Itani o čimu se radi, što su joj rekli liječnici, kako je otac reagirao.

Dotle je Itana ispeglala nekoliko pidžama, končanih čarapa, maramica, očevog veša, dva jutarnja mantila , "da ne nosi one plave bolničke", postavila ih uredno u manju putnu torbicu koju bi nosila za svojih kratkih putovanja u Visozemsku, i dodala neku od knjiga iz repertoara tekućih očevih lektira.

Obje su potom otlazile na spavanje. I potajno jedna od druge plakale. Tek su ih podbuhle oči i tamni kolobari odavali. Itana bi se povezla s Agnezom do klinike, tamo je pravila svom čovjeku društvo do početka dijalize. Potom bi se vraćala u gradić na nastavu, da ju održi. Ili bi pričekala Agnes da se vrati s predavanja.

I tako iz dana u dan, dugih sedamnaest godina. Utorak, četvrtak, subota. Očeve ruke, prvo desna, pa lijeva, s premošćenjima vena kojima struji krv, i osjećaju se po rukom , na dodir, kao šikljanje blagog strujnog mlaza. Otac koji propada i kopni, otac koji se rastvara pred njihovim očima.

Bože, možeš li razumjeti njegovu muku, kad je već dopuštaš ili podnosiš?

I mnoge su joj noći sagorjele dane otad. I ne samo njoj.

Sjedila bi na krevetu i pokušavala razastrijeti svoju nevolju kao plahtu.

Nije išlo. Skvrčila se i zamalo uvrnula u sebe. Od tuge.

Noći koje sagorijevaju dane. Itana je u godini kad je Agnezi bilo četrdeset, u kasnom novembarskom danu doživjela dvostruki srčani udar.

U bolnici ostane polugola na pokretnom ležaju, kao sfinga umotana u bijelu plahtu.

Već je svjesna, i maše dovikujući:

-Budi dobra!

Značilo je to:

-Drži se, ne daj se kerberima, ne daj se gorima od sebe, ne izlaži se, ne budi ni hrabra toliko da to smeta….

Uskrisava nakon pet dana intenzivnog odjela. Prve tri noći u kojima je Onaj gore odlučivao o njenom životu. Agnes sjedi u krevetu, u stanu, posve sama. Ni sedativi ne djeluju. Ne smiruju je.

Nije plakala. Užas je veći od kiše suza. Čekala je da svane. Nazvala u sedam ujutro dežurnog liječnika. Poslije se zahvalila nebesima, popila veliku šalicu kave. Obukla se i otišla na nastavu.

Tek je noć sagorjela dan. I glas. Govorila je jedva. Izgubila je ton. Šaptala je.

Kao kad u snovima želite viknuti i zazvati svoje. A glas vas izdaje.

Napinjete se da iz sveg grla vrisnete a iz vas ne izlazi ništa. Bestonski film.

To je bio Agnesin život, najveći dio rata i poraća. Šutnja kojom je odgovarala na poniženja. Na sramotu. Na bijedu. Na siromaštvo. Na nezaposlenost. Na prazan drob. Na pokrpane čarape. Na stari veš. Na praznan novčanik. Na neplaćene račune.

Na drugove koje je izgubila. Na drugove koji su nju izgubili. Ili zaboravili. Na protraćene godine. Na mržnju. Na ravnodušnost.

Na izgubljeno i protrajbano vrijeme. U traženju posla. Na bijele koverte. Koje su je uljudno obavještavale kako je netko drugi izabran u natječajnom postupku. Bar tridesetak takvih koverti. U samo nekoliko godina.

Noći koje su sagorjele bjeline dana. Bjeline sjedina. Bjeline praznog prostora. Bjeline zrakopraznog prostora. Bjeline pamćenja. Bjeline sjećanja.

Suvenirnice s bjelinama i čistacima. Dani bijeli kao mlijeko. Od magle i drskosti.

Od beznadnosti i bezdomstva. Od oplakivanja sutomorskih žala.

Sutomorske noći koje ste sagorjele sunčane dane, vrelinu podneva i sutona.

Noći, koje ste zapalile i sagorjele dane i more što se bezdušno i nikome nalik, nikome odgovorno, jednako valjaš vremenom, kao beskonačni i trajni metronom, pod teracom kamene vile.

I ona gori: ne znaš više Agneso, plamti li više tvojim pamćenjem ili julijskom žegom?

XI. APRIL
Aprilske kiše

95. Kiši li neprekidano u Kotoru i u vašim prozama?

Jednog se ljeta vraćala trajektom iz Italije u Visozemsku. Ukrcali su se navečer i pred svitanje približavali obali njene pradomovine. Iz daljine je zapazila obrise brda. Svakome od njih znala je ime, oblik i položaj napamet. Učini joj se da će zaplakati.

> *…U podneblju, koje preko Jadrana gleda na blage obale Apulije, jesen je lako stavila svoj otisak na padine okolnih planina: žuta boja strmih šuma počela je da se meša sa tamnozelenim maslinama.Boka više nije bila u veselom zelenilu, već kao dobro očuvana lepotica, u svoj prijatnosti rane jeseni, dok je grimiz vedrog sunčanog smiraja zaodevao njene najogolelije vrhove svojom blaženom blistavošću… Kako se parobrod brzo kretao po mirnoj, kopnom opkoljenoj vodi, svi su izišli na palubu da vide novu promenu čarobne panorame…*
>
> *Bila je noć kad smo bacilli kotvu nad Kotorom, planinski oblici su se slabo nazirali, ali dovoljno da mi pokažu da sam na dnu nekakvog kotla. Svetlosti su treperile na prozorima grada, odblesci buktinja na pristaništu odražavali su se na vodi dugim prugama drhtavo žute boje…*
>
> *…Kakvo je mesto Kotor? to pitanje sam jednoga dana postavio kapetanu broda posle ručka.*
>
> *Evo Kotora., odgovori mi on pokazujući na talog na dnu svoje kafene šoljice.Sunce zalazi u podne, nastavi on duhovito preturajući, a planina preti da se surva i da zatrpa grad.*
>
> *…Preko leta visoke planine pretvaraju Kotor u mesto teške žege, sem kada duva severozapadni povetarac, a zimi ga oblaci , razbijajući se o planine, čine vrlo kišovitim…Redak je prizor videti izvor koji izbija iz zemlje u podnožju jedne litice, već gotovu reku, dvanaest stopa široku, i čistu i bistru kao kristal…”*

Tu je zastala Agnes. Prestaje govoriti o zemlji, o prostoru, o podneblju kakve nikad nije imala.. Jer nije vjerodostojna. Ne može svjedočiti : nije

više od par mjeseci živjela neprestano u njoj. Za nju je Visozemska sa svojim jezerima i brdima, rijekama i morima ipak bila dobro uhranjena fantazija.Neko čudovište koje joj se nametalo i okretalo protiv nje same. Što je više izbivala, bila joj je dalja. Činilo joj se da je dobrano zakasnila da je usvoji. Znaci su joj kao prošupljene zastave u kraljevskom dvoru.

I njeno pristajanje na igru s identitetima - kao da ne zna tko je i što čini - nalikovala joj je na igru skrivača. Najprije bi se sakrila u neki od toponima, potom bi izranjala iz njih, uzela voznu kartu i vozikala se šinobusom tamo amo, uzela kola i odvezla se do mora.

Sišla na omiljenu plažu, Lučice ili Ratac. Plivala dugo, kao prije spavanja u Niskozemskoj. Pažnju su joj krali rijetki septembarski kupači. Pozdravila bi ih i izašla iz mora da se presvuče.

Tek je donekle ispirala gorčinu. Sabrane i hladne glave promatrala je sve što se dogodilo i sve što se nije dogodilo. Ne zaboravlja ali posustaje. Liči onom zapadnom svjetlu što se još jednom pojavi snagom boje i vreline, prije nego zamakne za brdima. Onamo, onamo….

Njenim su licem počele curiti suze. Kao kad se htjela sakriti od svjedoka, nakon poniženja, u tramvaju ili kolima, plakala je suzdržanog daha. Tek bi povremeno obrisala lice maramicom.

Nije pljuštala, ni ridala, tek kišilo je najčešće u njoj iznutra. Nevidljiva kiša suza.

Tekla joj je tijelom, slijevali se vodopadi. Poplavu emocija najčeće je uspješno krila od znatiželjnih lica koja su je okruživala.

Zašto je uzela Boku i Kotor kao idealno mjesto svojeg jastva? Nalikuje li eterični prostor na njenu dušu? Koja je zatvorena i nepristupačna? Suzdržana i hladna, okamena od užasa. Duša kojom prolaze sjene i kamenje. Pobacano gorkim riječima. Njeno srce nalikuje brošu Kotora. Ogradila ga je kamenim zidinama. Tek kiša, ljuta kiša neisplakanih iskustava, povremeno bi joj, kao visoki talas, zasula lice kapljama suza. Nije imala hrabrosti izgovoriti golotinju svojeg života, bijedu situacija u kojima se našla. Ostavlja to za nove tekstove. Obećaje to svojem pamćenju. Jer mora to istisnuti iz sebe. Izmokriti. Tu šporku vodu kojom je život obilato nagrađivao.

> *"... Ne može se zamisliti mesto koje je po celokupnom svom položaju odsečeno od ostalog sveta , kao što je to Boka. Na samoj obali, natkriljena sa svih strana visokim planinama, ona je skoro preko celoga dana lišena čak i sunčeve svetlosti, a to pri kraju novembra nije nemalo prijatno. Kroz Kotor prolazi dalmatinski obalski put, mislim jedini u zemlji, ali verujem da bi svakog osim pešaka ostavio ravnodušnim. Istina, postoji i jedan planinski puteljak, kojim se posle tročasovnog uspinjanja stiže do Crne Gore; on se krivudavo penje od samih kotorskih kapija , pa sve dok se čoveku ne učini da je iščezao u oblacima."*

Mislila je o tome kako je htjela napisati djelo koje je jasno koncipirano, simetrične arhitekture, tvrde gradnje, jasnih oblika, puno svjetlosti i zaštitničkih sjena. Naišla je u jednoj starijoj monografiji na ove retke:

> *"Zbijena cjelina, uokvirena moćnim bedemima, čija čvrsta i snažna plastika, naročito u gornjem dijelu, po obodu stijene, iscrtava upečatljiv lik, grad ima obilježja kamenih mediteranskih naselja. Omeđen još u srednjem vijeku odbrambenim zidovima po trasi koji imaju do danas očuvani bedemi, grad je u rasporedu prostora zadržao, izgleda, svoj srednjovjekovni oblik. Uske ulice, duž kojih su nanizane visoke zgrade, lome se, otkrivajući neočekivano male trgove uz neku od crkava ili javnih zgrada.. a sve u svemu, Kotor je jedan zaista prijatan mali grad. Može da ima oko tri hiljade stanovnika. Opasan je bedemom; sa kopna postoje dve kapije, s mora jedna. Visoko gore, na samom uzvišenju, diže se tvrđava, za koju kažu da se može dobro braniti"."*

Željena poetika djela? Sanjano umijeće? Neočekivano koje obasjava lomeći visinu, bedemi koji čuvaju od rasipanja i od propusnosti, kišne kapi koje se zrnate prosipaju dobujući pogansku brojanicu, metriku koja oponaša nemire vremena podjednako kao i njena desetljeća potpunoga stranstva, sve je to bilo iskazano simbolima jedne vidljive umjetnosti, sazdane u kamenu i njegovim oblicima. Otklesati od jezika kao od kamena, sačuvati ga za obasjanja drugim tuđim očima, sagledati nesvakidašnju rasvjetu kupola i bazilika, između tamnina neba i oblaka, dati svojim protagonistima istinsko meso životnosti….

Svoje drage likove usidriti u tekst. Nalik stupovima na kojima počivaju brodovi njenog malog hrama. Nije li bijeda njihova trpljenja, ispijeni životi i nesreće što su ih sustizale bile prije nalik razvalinama s kojih se vidjela nesreća za sve podjednaka?

"Posle nekoliko trenutaka klizili smo niz divnu rijeku…S vremena na vreme može se videti po neka šljuka ili crvenonoga jarebica…Polovili smo dalje, šćućureni na dnu čamca pošto je bilo veoma hladno, a naša ratoborna pratnja uznimiravala je svojom pucnjavom čitava jata vodenih ptica.Reka se naglo širila ostavljajući za sobom strme obale, koje su se u daljini jedva nazirale, i neosetno se utapala u Skadarsko jezero. Divlje guske i patke letele su u jatima iznad naših glava; sa svih strana , kričeći, uzletale su dostojanstvene čaplje. Među njima nalazila se i vrsta snežnobelih čaplji, nešto većih od običnih.Naročito su lepo izgledale vodomare.Još nikada i nigde nisam video ove ptice u tolikom broju...

Sledećeg dana ipak sam zamolio našeg kapetana da jednim hicem iskuša sreću. On uze na nišan jednog ronca, koji se ispred nas počeo pomaljati iz vode i opali kad se na površini pojavi samo vrat, koji je zrno potpuno prepolovilo, tako da je glava ostala da visi na jednom parčetu kože. Ptica je bila udaljena oko pedeset metara; čamac je bio u pokretu a on je stajao na kljunu. Nije imao toliko sreće sa ostalih nekoliko hitaca".

Našla je u kasnom romantičnom putopisu oblike lagane fabulacije. Ne samo način kazivanja nego i simbole, metafore, usporedbe. Nije li njeno jato, jarebica, čaplji ili šljuka bilo raslojeno, preseljeno, hicima razneseno? Nisu li to čitavi naraštaji zatrti? Nije li kratka stvarnosna priča s gnjurcem otkinutog vrata odviše smiona u svojoj istinitosti da bi bila istinita? I istinosna u neobičnoj upečatljvost za svaki oblik samoće ili udvajanja. Nije li pisac kao lovac tek jedan kobac koji cilja i raznosi pred našim očima jedinstvo stvorenog, potrebu za osamom i individualnom pobunom?

Je li i Agnes samo jedan takav ronac, gnjurac, koji se osmjelio na samački put i let? Kad zagnjuriti se znači izostati a izroniti tek načas sudjelovati?

"Kad su me uputili u jedini hotel u gradu , utvrdio sam da je bedan, jer je Kotor Ultima Thulae austrijskog carstva… Sledećeg jutra posle doručka, nekakav posrednik predstavi se u poslednjem stadijumu otrcane otmenosti i duboko se poklonivši zapita me jesam li Englez, a ja potvrdih da jesam.

-Ovaj grad, reče on klanjajući se opet duboko, ima smisla za umetnost i ako vam je potrebna prostrana soba, ja vam je mogu naći.

-Prostrana soba! Ako mislite da sam pevač ili trgovac slikama u

zabludi ste.

-Pevač ili trgovac slikama, produži on ubedljivo, to je strahovito nisko. Vidim da je tu nekakva greška, jer su mene obavestili da ste vi gutač vatre".Zabluda je bila toliko neobična da nisam mogao da se ne našalim…Šta biste rekli na jednu reklamu ove vrste: Britanski mađioničar i gutač vatre želeći da bude počastvovan kotorskom publikom, raskinuo je sve ugovoro u Parizu i Londonu…"

Zašto je engelski diplomat tražio prostranu sobu ? Je li mu trebala kao scena za teatar vlastitog tijela? Koje će visiti kao klatno nasred prostranog salona visokih stropova?

« Nad tamnim ponornim vodama počiva Kotor i katkada, za velikih kiša, njegovi krajevi su poplavljeni...»

Ona koja je dobro prepoznavala ironiju mislila je da može svoju sudbinu ukrstiti s drugima. Što postavljene jedna uz drugu otvaraju dvije ukrštene sudbine?

I nije li lakoća izlišna, lakoća koja se pripisuje francuskom stiliziranju? Ili se vidljiva i prikrivena zbilja podudaraju u osnovi svake dobro koncipirane pripovijesti?

Naravno, ne kiši u Kotoru stalno. Ili je pred kišu, ili iza kiše.

Počela se brinuti za svoje likove: odviše ih je oslobodila, pustila ih s lanca, dopustila im peripetije. Jednom otrgnuti s veza neće se više vratiti. Sebi. U sebe. Kao u staro , uvodno odijelo. S početnih stranica romana.

Što su ti protagonisti: daš im slobodu, oni se išuljaju kao ispod gvozdene zavjese, daju maha svojim strastima i nagonima, porocima i kapricima i lijepo nestanu.

Emancipiraju se uz svoje analitičare, oslobode srama, seksaju, žive svoje fantazije...

Ne možeš ih više ni elektronskim lasom, mobitelom ili mailom dosegnuti. Hulje jedne.

Dala si im dignitet, uzdigla ih iz prašine anonimnosti a oni se odmetnu u drumske razbojnike. Jedan surfa australskim plažama, druga namiruje svoje mesalinske žudnje, treći je postao fantastični junak pa se vratio u vremenu i eno ga vidim kako slijedi hitlerovce na istočnom frontu, treći čuči u parku gledeći na spomenik Goetheu i masturbira, četvrta je ponovo posegnula za svojim životom, prerezala je sebi vene,

jedva su je spasili...

Jedan je od njih popio kutiju barbiturata sa čašom rakije: uvjeren da ima najgoru bolest.

Poslije se ispostavilo da su zamijenili nalaze u laboratoriju. Ona ista laborantica koja mu je bila ljubavnica. Jer se odlučio za ženu.

Bože sačuvaj, pusto, ludo raslo, manito staralo. To ti je jedna montenegrinska ekspresija za ljude koji nisu prošli dobar kućni odgoj.

Peti je postao dekan, ravnatelj ili mason i vidi ga kako svaki dan sebi ponavlja u zrcalo, kao da je na kvizu pa je on osoba B: Ja sam dekan najstarijeg fakulteta. Ja sam dekan... Ako mi se posreći i rektor, ja ću postati rektor najstarijeg sveučilišta...

Ja ću jednoga dana postati rektor...

Ti si govno, kazuje mu književnica, kako to umeju francuske žene, i vidim je kako ga briše mišem, misleći pritom, Che gumica, blažena elektronika, sve u hipu otpušeš...

Niti se oni više poznaju, niti prepoznaju. Stranci sebi i drugima.

Obezličeni, jer nalikuju lutkama u Nami bez fizionomija i imena, oni se mimoilaze kao putnici na tranzitnom aerodromu. Možda su se i sreli baš na istome letu, ali osim plavičastog ekrana kompjutera koji žmirka njihova imena, nitko i ne zna da su na istoj liniji i letu.

Odavno i nisu na istoj liniji, letu, programu, na ideji ili ideologiji. Ne slušaju ni istu glazbu: nemaju više spona. Izgubljeni su i za sebe i za druge. Nitko se od njih više neće naći.

Izgubili su domovinu, čak i onda kad je nisu napuštali. Brakove, većina. Duhove, svi.

Siti karijera odali su se porocima. Vlastita ih majka ne prepoznaje, kad je posjećuju u domu za stare i nemoćne. Nijedan ih ured nijednim katalogom ne može više popisati, urudžbirati, unijeti u dosje. Oni su ljudi bez smisla i imena, bez znaka i vatre, bez voznog reda i vlaka. Ne sijedaju više ni u isti tramvaj.Svaki o sebi misli da je jedinstven i nezamjenjiv. Nalikuju jedni drugima kao jaje jajetu.

Svaki od njih ipak povremeno kiši: gore ili dolje.

Cmizdri , slini ili se piški po cijeloj uljudbi.

Zamišlja sebe kao Sartrea koji mokri po Chateaubriandovu spomeniku.

Uveseljava sebi dokolicu kupovinom loza za lutriju.

Dobivaju kišu nad Kotorom. Opijaju se potom ili luduju, ojađeni što im stvarnost, vrijeme, zbilja, budućnost, sadašnjost pa i prošlost izmiču pod nogama. Ne mogu podnijeti svoje ništavilo, svoju osamu, ojađenost, što im kao kišni zastor pokriva scenu njihova života. Ostavljam ih bokeljskim, kotorskim kišama. Rekli bi stari: zvonima?

Donijet će im pročišćenje ili uzmak. Mudrost tek rijetkima. Želim im mir i mjeru. Nedosezljive, naizgled neugledne ciljeve naših života.

I čvrsto vjerujem da ih kotorske kiše neće rastopiti. Iako su sačinjeni iz posve ljudskog, samo ljudskog, isuviše ljudskog materijala…

Da, u Kotoru kiši neprestano.

Pokrštava nas iznova, da ne uđemo u kraljevstvo nebesko kao pogani: analfabete, zlice, mrzitelji. Da zemaljskom tavorenju damo privid bivanja, dostojanstvo trpljenja, ogoljelu i nesmiljenu života zbilju življenja.

Kiši, neprestano u Kotoru. Kao što već kiši po fjordovima, u zaljevima, na mjestima gdje su se isprepleli trivijalno i banalno s tajanstvenim i mističnim, groza s gnozom, ružno s lijepim…

Kiši, pljuši, dobujući onim velikim zrnatim kapima, kao da se petrovsko grožđe sručilo preobraženo u suzolike i krupne kapi u zastoru pljuska strahovito rominjajući. Silazi s lica neba na lica zemaljskih mučenika….

XII. MAJ
Svjetlo majske zore

96. Kako napipati zavičajno bilo i stići Onamo gdje je noć sagorjela dan?

Imala sam privilegiju prepričati fragmente iz Agnezina života. Odrasle Agnes i one sasvim male Agnes.

Mogla sam ga imenovati drugačije, mislite? Kao što sam mogla fabulirati njene istinite storije? Ne, nisam mogla. Njena je superstvarnost neka vrst literarne metafizike: uvijek je živjela alternativnu zbilju. Ono što je nevidljivo. Koracajući jednom stranom ulice mislila je na onu drugu, osjenjenu. Ili obratno, idući sjenovitom na sunčanu.

U strazburškim bi kavanicama mislila o sienskim. U srijedi o petku, o ponedjeljku o suboti. I živjela je neprekidno se mimimkrirajući, kostimirajući, zavodeći.

Sveprisustvo budućeg trena? Gadila joj se sadašnjost. Trenutašnjost. Kao unutrašnjost.

Vječno Južno u njoj voljelo je samo vanjsko, pojavno. Samo sjaj fenomena. Kojima je prava priroda da nestanu. Potamne. Ugasnu. Bivaju zaboravljeni. Treba potrošiti sve vrijeme što stoji pred nama. I ne samo to vrijeme. I ono koje nam je izmaklo, prolazeći, potkradajući od nas. I njega treba preraditi, iznova živjeti. Kao stare krpe. Isprati. Izlizati. Poderati. Polizati kao američki sladoled budućnosti. Upresti ga u ljepljivu melasu. Sagorjeti ga. U avansu. Prije i poslije, nikad sada. Tamo i ovamo, nikad ovdje. Onamo, onamo, gdje su noći sagorjele dane. Gdje se dnevi bjelasaju neukrotivom i bezobzirnom svjetlošću.

Nahranit će se takvom jasnoćom. Bez posustajanja, omaglica, dvojbi, neodlučnosti.

Svjetlošću podneva.Bez sjene. Bez suvremenog : u proteklom ili budućem. Agnes se kretala u apsolutu nepostojećeg. Nemjerljivog i nevidljivog vremena. U prostoru koji je zadan balkanskim baštama, evropskim dvorištima i antičkim stadionima.

Bez satova, zamki, odredbi, obaveza.

Ona živi pjesnički? Ne, ne, samo se otima konvencijama. Zapadnom

računanju i istočnom preračunavanju. Otkida svoju fetu svemira. Bokun dinje ili kokosa.

Agnes ne spominje kazalište.

Ne voli ga. Ne posjećuje.

Ne slutite zašto? Sav joj je život bio loša drama. Ponekad bi iscurila u tragediju.

Nije voljela okus korote u ustima svojih zemljaka. Jer, ne zaboravite, i Niskozemska i Visozemska trpe istu shizofreniju. Uskrisuju mrtve, sahranjuju žive. Izbjegavajući društva mrtvozornika, patologa, antropologa, eseteta, dizajnera, arhitekata, stilista, vizažista, proroka, karizmatičara, travara i cvjećara, Agnes se našla pogađate, kao prava žena svoga doba, osamljena u svojim utopijama.

Najbolje se osjećala među starim ukoričenim piscima, slikama ili muzikom.

Napamet je znala razlike u koncertima Brahmsa ili Dvoraka. Zato što je svaku dionicu odslušala bezbroj puta. Najčešće uz pisanje.

U njenim bi se snovima izjutra stapali orkestralni odlomci i nesumnjivo svitanje.

Vrapci su ga postojanije od drugih vjesnika najavljivali svojim sitnim, žustrim, opetovanim cvrkutom.

Cvrkutom koji isključuje svaki dur. Uvijek pjevaju u molu. Posebno ako prethodi kiši.

Kiša curi s božanskih lica. Škropeći i dobujući o lastru prozora.

Pokrštavaju nas iznova, misli u sebi Agnes. Prije nego je podigla rebrenice i pustila da s nje spuzne noćna košulja ….

97. Mirisi zemlje: nepodnošljivo opori

Nije voljela mirise zemlje. Izuzme li crljenicu nakon lakog pljuska.

Prevelika osjetljivost? Otkad je ostala bez posla, prijatelja, ljubavi, jedva se održavala. Plutala je ustajala u kasna jutra, cunjala gradićem, isključivala telefone, internet.

Nije htjela sebe statičnu. Djevojku koja je uskočila u srednju dob.Među mlohave penziće.

Da je nitko nije pitao. Sebe koja jede pahuljice, piletinu. Otac bi uz takve obroke govorio o Romelovoj armiji u Africi koja je pocrkala od piletine. Samo su to jeli.

Tako i ona. Šuti kao riba. S Itanom opći tek koliko treba za opstanak.

Malo piše. Šuti, zuri kroz prozor ili pregledava stare slikarske monografije.

Ne fantazira. Ne sanja.

Neću je ubiti. Neću je ni samoubiti. Staviti pod gume ili na tračnice. Neću je više ni šetati evropskim gradovima. Neću je zacakliti nekim završetkom u kojim pobjeđuju razum, volja, zakon, ili nedajbože, kršćansko milosrđe.

Agnes se navikla da živi bez nade. S drugima. U samoći svoje ćelije.

Da prešućuje ili tek pomalo laže. Ako je pitaju o smislu vjere ili ukusu kolača.

Ne, neću joj dati ni da se zaljubi. Nije ovo ljubić. Niti da se preruši u revolucionarku.

Novu Rosu L. Jok. Ne, ne, podnosi ni ona intimno taj soj.

Ne mogu ići ni protiv njene volje ni protiv njene prirode.

Dat će vam sama nekoliko praznih stranica: dopišite sami epilog ovoj priči.

Što se pripovjedačice tiče, osudit će Agnes na život. Ili nešto još gore: na dugu kaznu traženja posla. Obijanja ureda. Tuđih vratiju.

Bit će joj to gore od ikakva stranstvovanja.

Biti tuđinac u svojoj zemlji. U vlastitom zavičaju. Neću joj dati priliku da predaje, da živi jednu od svojih najvećih strasti. Nalik predavanju u fanatizmu erotskog čina.

Isključivanju svega izvanjskog. Predavati se i predavati? Prosvijetliti se i prosvjećivati.

Ona ne prosvjetljuje, ne oblikuje više druge. Ona nije podobna.

Zašto? Pa to ionako to nitko ne zna. Naročito ne u ovakvo, mrko vrijeme.

Nitko nije htio čuti njenu nevolju. Njen britki jezik. Nitko nije htio njenu hrabrost.

Zove li se to luda hrabrost? Među manje ludima. Nije se bojala.

Treba li reći: nikoga se nije bojala. Nije priznavala hijerarhiju.

Jednom je svom Redaktoru rekla kako joj se čini da su suptilniji, ljuđeniji vozači tramvaja nego sveučilišni profesori. Duguje im bar jedan zapis. Nagledali su se oni Agnesina jada.

I znali ćutati o njemu. Kad bi nakon poniženja što ih je doživljavala u redakcijama i zavodima sjela na tramvaj. Na ono mjesto najbliže vozaču. Zapazili bi tramvajdžije i vozači busa kako je natakla tamne naočale. Svejedno su ispod njihovih okvira curile tihe, bešumne suze Agnezinim licem.

Uzela bi rakamanu maramicu iz torbice i kao da popravlja šminku, otrla oči od slane otopine. Solucija za tugu, mislila bi tamo gdje je izlazila. Na zadnjoj stanici, gdje se tram okretao.

Kao one haljinice na lutkama načinjenema od kartona. Dvije naramenice i promijeni se tip što ga predstavlja tijelo lutke. Jednom dnevna plava haljina do koljena, drugi puta mala crna haljina, treći suknja s dolčevitom pod kaputićem, četvrta s balon-ogrtačem.

Agnesine oči su vam ostale nepoznate, kao i boja njene puti.

Možda su vam ostale strane njene strasti koliko i njene ravnodušnosti.

Čemu onda ova pripovijest? Nije li ona fuga individuuma?

Ili saga o sudbini? Roman indignacije, koliko i imaginacije?

Mislite da je ključ u naslovu? Nedefiniranom predjelu ili porijeklu male obitelji?

Da se se nešto događa oko tajnovitog predjela *Onamo, onamo*?

Zbog krajolika koji je zauzeo mjesto glavnome liku?

Zbog kiše koja ne prestaje padati nad svakim od gradova Agnezinih obitavanja?

Da ste okusili od Agnesine ravnodušnosti kojoj su je naučile evropske sjedeljke?

Ne znamo to. Ostavljamo ta vrata otvorenima. Kao u kući Agnesina djeda.

Na ulična vrata uđete, na avlijska izadjete. Ne presretne vas nitko.

Do vlastitih odraza u starinskom zrcalu.

Tek pokoja mačka, stara koliko i Agnesino djetinjstvo, proteže se na zidovima avlije.

Krzno joj je crvenkasto, u boji hrđe. Ili sivoplavo.

Mi smo meso bogovske stvarnosti, pomisli u snu i u sebi udvostručeni lik Agnese. Ostavljajući vrata svoga teksta tek malo odškrinuta.

Koliko treba da se provuče krhka figura .

I s njom mlaz pozlate antičke svjetlosti…

Mlaz zlatne svjetlosti nalikovao je cijelom orkestru.

Instrument jezika trebao bi biti neko staro glazbalo.

Informatička klavijatura lupetala je isti ritam glupe melodijske dionice što se ponavljala. Luna-park? Cirkus, kao antipod teatru svjetlosti?

Ekvilibristi i klauni, uvijek u rolama rubnih lica?

Onamo, onamo gdje noć sagorijeva dan.Gdje je žeravica uzduha ustupila mjesto vreloj otopini noći. Gdje ni mjesečina nije bila od srebra nego vrela naranča…

Svakako, onamo onamo u dubini ili okviru slike rastvaraju se krila anđelima.

Izrastaju brade i rogovi bogovima. Nadimlju se barkama jedra, pjeni se more, šumi pinija…Prskava kamen, lomi se svaka ikona….

Dotle mijenja point of view.Sabire sva svoja stranstva. Želi isprazniti taj kontejner.

Videz son sac.

Nova američa kritika voli ovu sintagmu. Agnezi ona znači nešto što je ne iznad života već ravno životu. Željna je da se napije Juga. Baš tako, kao vina, stare ljubavi ili uzduha. Aria serena je čeka, za svakom strminom, iza svake vrtače. Uz plaže koje će kao jantarske ogrlice blješnuti na suncu.

Oni koji je čekaju naizgled joj se raduju se. Najavljuju joj dobrodošlicu. Nazdravljaju joj našijenci. Njenijenci? Zna dobro Agnes da je to privid, lak i bezobziran kao proljeće. Plaha dragost ili strah od jednačenja? Što će je obuzeti?

Odlazi nakon odluke koja je dugo kuljala u njoj. Strpava nešto veša i nekoliko neophodnih knjiga - rekvizitu uspomena u ruksak, vozi se pola sata do aerodroma i sjeda u mali klipni avion. Jezdi nad oblacima jedan sat. Kad se spuštaju, zapaža najprije dalmatinske pa južnojadranske gradove.

Ragusa je kao neka velika filigranska potkova.Vidi svako mjesto na

granici dviju državica. Kao da je pod njom savršeno oblikovana maketa: najednom se otvara plavozelena simfonija mora i brda Boke. Nemoguće je i filmom prikazati ono što je zapazilo njeno ošto oko iz aviona. Sjaj popodnevnog sunca osvjetljavao je zrakama kao reflektorima bokeljske gradove.

Kotor joj se učino kao srcolika skulptura. Zubovi na zidinama što se penju gore ka starom cetinjskom putu. Njegove serpentine, potom u plitkoj školjci cetinjski krajolik i stara prijestolnica asimetrično postavljenih ulica. Nad njom lovćenski masiv s mauzolejem. Vladikin duh bdije nad postojbinom iz svojeg lucidnog sna. Plavoljubičasto i zlatno svjetlo Juga obasjava njenu postojbinu. Putevi koji s Cetinja uz Skadarsko jezero vodi ka Podgorici otkrivaju joj kao u snu svako mjesto. Kod Barutane vidi Školu i bogomolju seoskog groblja. Sv. Trojica. Kao njih troje, u njenoj maloj familiji. Zapaža veliki divovski cipres, on je jedini tako moćan. Podno očeva groba je.

Za njom na Sjeveru ostaju tek kiše, kiše, kiše…

Čeka je, takoreći za prvom suhomeđom sva *Onamo, onamo*.

Ušla je u svoje snove jednostavno. Kao kad čovjek iz slabo rasvijetljene prostorije izađe u puninu mediteranske rasvjete. Sve joj je bilo neobično. Kao moderno slikarstvo kad je bila mala.. Ili kao u izrazu: Donatello parmi fauves. No neće ona nikoga povrijediti.

Naprotiv. Nakon ili prije pisanja, pridružit će se svojima. Brat će duhan, nizati ga velikom iglom na duge niske, brati grožđje, uređivati baštu, saditi pomalo povrća. Kupovat će mlijeko, siriti, kiseliti.

Konačno će moći živjeti neku od svojih jednostavnih fantazija. Svest će svoj život na elementarno. Iskonski će živjeti. Skromne odjeće i stanovanja, pojednostavljenih obroka, predavat će se životu strašću potisnute divljakinje.

Do kraljevskog gradića sad ima tek četvrt sata vožnje. Tamo se smjenjuju skupovi i kongresi, fizičari i metafizičari. Svake je godine godišnjica nekom povijesnom divu. Svake se godine ponavlja slična pjesma: sekcije, dikcije, direkcije, predsjedničke palače, političari koji uveličavaju svečana otvaranja, debate, tračevi, strastveni i lažni znanstvenici, istinski znalci i pozeri, po jedna koncertna večer vrhunske glazbe.

Oni pridošli iz sjevernih zemalja dokotrljaju se svako poslijepodne do mora. I vrate crveni kao rakovi. I pripovijedaju o sitnom pijesku koji im ulazi u nos.

Ona koja sve ovo promatra, promatra i pamti, promatra i piše, promatra i opisuje, pita se: koliko bi takve, morske soli trebalo ovim usijanim glavama Sjevernjaka i Zapadnjaka da okuse od istinskih vatri Juga?

Od njegove melankolije, perfidije, zlomisanosti, blagoglagoljivosti, dijaboličkog i erotskog nagnuća: smisla za trajnu korotu i stalnu prevrtljivost? Koliko će još mora naplaviti njihove duhove prije nego shvate, kao što je shvatila ova koja svjedoči, da ni laž ni iskonsko nigdje ne blistaju kao na Jugu?

Koliko će još puta nasjesti uštirkani na ležernu dokolicu što ju podmeću za kulturnu razmjenu i znanstvenu znatiželju?

Tek će more, *Onamo onamo*, tek će more, kaže, znati koliko je trebalo oplakivati litice, hridi. Klatarenje na rubovima ponora i smisao za crni humor.

Ona koja je svjesna tih vatri jer joj kolaju krvlju u tom će tijelu što pliva svoje duge kasne popodnevne pruge morati otresti odviše žara da bi mogla opstati među svojim strancima.

Mes etrangers…

Xenos domesticos.. .

Kao: porcos domesticos…

Kao: agnus dei.

Kao anus dei..

Sram te bilo Agnezo, kako si nihilistična…

I s koliko se žara predaješ nakon nagnuća.

Misliš da si nalik nekoj sutonskoj nimfi.

Dok izranjaš na žalu, u sjaju kasnoga požara nebeskog …

I prije nego što noć sagori dan…

Morala je ipak još jednom sjesti u avion: formalnosti oko papira, diplome, stan, sve je to ostalo neovjereno, nebiljegovano. Morala se vratiti makar na par dana.

Ponovo sjeda u mali avion se elisama, kao u djetinjstvu. Zemlja pored piste nepodnošljivo je crvena. Ponijela je, ne zna ni sama zašto, teglu ruzmarina s grumenom takve crljenice.

I džepove ruksaka napunila malim oblucima što ih je pokupila s petrovačke plaže.

Dok se avion zaustavlja na pisti rulajući pred zalijetanjem i polijetanjem vidi radnika u narančastom kombinezonu kako pušta vodu s hidranta. Blizu stare brižno očuvane stare aerodromske zgrade od tesanoga kamena. Taj je čovjek nakon što je pio kupeći vodu rukama, ispljuskao svoje lice nekoliko puta vodom i zatim mokrim prstima prošao kroz kosu. Agnes ta gesta podsjeti na očeve rituale s vodom kad bi došli na selo. Činio bi to isto. Vodom koja mu je bila opsesija. Voda koja ga je ispunila. Koju više nije mogao ispuštati. Voda čistunica. Voda trovačica. I kad se avion zaletio da se vine u nebo, osjetila je da joj tijelo drhti od ponornice koja joj je tekla licem. Sreća, nitko nije sjedio do nje. Nakon nepunoga sata, pri slijetanju, zapazi velik bijeli suzoliki balon kako lebdi nad njenim rodnim gradom. Pomisli : nije li to duh njenog oca koji joj priređuje neočekivan i nezvan, dobrodošlicu? Nije li joj to znak da i on stanuje tu a ne pod mramornom pločom s upisanim pismenima u obliku krsta na groblju koje je vidjela nekoliko sedmica prije iz aviona? Ta dva znaka, ugravirali su se u njeno srce, njegovu memoriju, kao neka eliptična rečenica. Ostati? Ili otići? Ili lebdjeti između dvaju središta njenog bića, bivajući uvijek i svagda, *Ni tamo ni ovamo*?

98. Ni tamo ni ovamo, i tamo i ovamo?

Čini nam se da je vidimo par sedmica kasnije kako otvara vrata balkona u novome stanu.

Škure se jedva otvaraju, koliko su slijepljene novim premazom boje. Cijeli je prostor, oveći studio sa manjim salonom i kuponicom opasan terasom. Miriše po boji, još se osjeća svježina okrečenih zidova. Agnes otvara vrata terase. Pred njom se rastvara perspektiva grada, rasiječena u horizontu zvjezdastim trgom iz kojih se zrakasto šire bulevari. Zasvođeni su pinijama i palmama. Agnes prizor iščekivan toliko ljeta dočekuje drhteći kao grlica. Misli samo na plavičastosivo nebo, na svjetlo koje se rasulo stanom, na to kako će kao za ulaznim vratima ostaviti svoj niskozemski život. Prebrisati ga kao u snovima, isprati mlazevima svjetla. Mislit će samo o lijepim časovima svjetla doživljenih u Niskozemskoj.

O dobroti liječnika, o slučajnim susretima, o sreći mladenačkih prijateljstava.

Za sve ostalo ostat će prazan bijeli negativ, kao u lošem filmu.

I, nalik triku iz *Diskretnog šarma buržoazije*, jedna će glumica ući a druga izaći iz kadra. Jedna je Agnes izašla a druga ušla na vrata svih dana i svih noći koje joj predstoje.

Iskrcala se iz prošlosti i ujezdila ravno u svoju budućnost. Samo iz navike je ovo što živi sada, što ćuti sada, zvala sadašnjošću.

Imat će vremena Agnes da istraži dvije godine iz očeve biografije koje su joj nedostajale. Da bi pokušala sagledati košmar očeva života u svim aspektima njegova bivanja.Kaos koji ga je neprestano pratio, otkad se otputio s dvanaest godina u kraljevski grad u gimnaziju.

O kojem je kanila pisati. Dužu pripovijetku. Hoće li moći udaljiti blisko. Ono najprisnije? Očevu muku? Stradanje, progonstvo? Izbivanje?

99. Pirovanje bezdomstva

Roman provincije ili individue? Roman imaginacije ili roman sudbine?

Otići ili ostati? Fantazirati ili djelovati?

Roman posveta ili roman posvećivanja?

Roman stranih vremena ili roman stranstvovanja?

Roman biografije ili hagiografije? Roman bez glavnih likova?

Ispuniti ili isprazniti biografiju? Ustanoviti stvorene likove u fikcionalne?

Ili obratno? Kao bezlične protagoniste tvojega nemogućeg i neostvarenog života?

Roman izgnanstva ili pustolovine? Roman o putovanju? Roman o izbivanju?

Roman mirovanja i domstva? Bivanja protiv izbivanja? Poslušnosti i reda, protiv anarhije i kaosa? Pomirenosti protiv avanture?

Roman rekonstrukcije? Roman prisjećanja? Nepouzdani glasovi romanopisca?

Roman bez znatiželje ili fabulacije? Roman bilježaka? Roman feljton? Roman migracija? Roman prostora? Roman vlastitih dvorišta? Policentrični roman? Višeglasan, polifon? Roman jednoga glasa? Kakofonijski? Kontrapunktalan? Dijalogičan? Monokroman? Nefabularan? Zapisnički? Roman zapisa jedne izolirane svijesti?

Roman - mušoara i mušema? Roman trpnje? Snošljivosti? Roman koji tolerira otpor?

Antiroman? Virus - roman? Roman pitanja? Roman odsustava? Otklanjanja odgovora? Roman šutnje? Roman odjeka? Roman replika? Roman u nastajanju? Roman o nestajanju? Jedne, sve rjeđe vrste ljudi? Klase koja čita i piše? Ljudi koji misle? Koji promišljaju? Roman ljudi bez radne dozvole? Bez dozvole boravka? Roman zbrisane generacije?

Roman ravnodušnih? Roman suvišnih? Roman saznanja?

Roman raspršivanja sentimenata? Kao suzavca? Roman posvemašnjeg ukidanja intime? Roman izloženosti, odsustva privatnosti? Roman prikrivanja, pokrivanja, zastiranja osobnog? Roman s ključem?

Ključni roman? Roman ključanja?

Roman kao uspostava neočekivanosti? Univerzalnije sredstvo od disidentskog cmizdrenja? Drhtavog glasa pripovjedačice? Nepouzdanosti njenih sjećanja? Roman bez romana? Roman nad romanom? Roman transcendencije? Metafizički roman?

Romak kiše? Kišni roman? Roman potrage za kišobranima?

Roman pirovanja bezdomstva?

Ima li toga u književnoj teoriji?

Zaključi niz čitatelju. I ne troši mušoara, ne kvasi maramice. Uspni se sokacima, ćorsokacima ovih storija. Krnje su, nedovršene, slijepe ulice Agnezinih iskušenja. Zabrtvljeni putovi. Ona je strpljiva. Čeka. Na posao, putovanja, možda i muškarca koji na nju čeka. Na zavičajni krajolik svakako. Možda najprije..

Čeka da joj se namiri strpljenje. S nadi u boga, koji će joj napuniti bisage dobrom srećom, vidim je kako žmirkajući stoji okrenuta prema Jezeru, na zavojitu putu s Barutane do njihova sela. Između šipurika i smokava, oslonjena na pažljivo složene suhomeđe. Misli o jednom od svoji proročanskih snova: tanka hostija mobitela uloži se u uski prostor između dva kamena suhomeđe. I zoveš koga trebaš, koga hoćeš. Nazvat će, kaže sebi, Nebesnika, kad na nju, lijepo pogleda. Kad joj ispuni kotarine Dobrom srećom….

Upravo je završila svoj roman. Ispunja je dvostruki osjećaj zadovoljstva i očajanja. Da je sve mogla ispisati bolje. Da će s njim, otići dio njenog iskustva. Da će, uživati u njemu ili ga osporavati čudesni, naopaki tipovi. Da jednom predano, djelo se više nikad ne vraća svome autoru….

100. Na kraju: performance

Vrijeme je na granici zime i proljeća. Muškarac i žena su u dugim tamnim kaputima. Koracaju prema kazalištu, jedinom avangardnom u njihovom gradu. Muškarac je znatno stariji od žene. Otac joj je. Upozorava je na zgradu Francuskog paviljona, jer je tu, kaže, pedesetih, kad si se ti rodila, bio Velesajam.

Na putu do kazališne zgrade zamjećuju novi pločnik koji polukružno zavija. Na njemu najednom na stazi od crvenog i crnog asfalta, položen u ravni pločnika oslikan leži zgrčeni lik muškarca u tamnom kaputu i crvenom šeširu. Otac kazuje kćeri:

-Je li ovo nova umjetnost? Trebamo li zaobići ovog nesretnika?

Već su zakoračili. Još meki asfalt lijepi im se za cipele.

Izvlače teškom mukom noge iz tamne melase.

Nekoliko koraka dalje, na sljedećem zavijutku do Kazališta, zjedi naslonjen na zid goli muškarac. Iz ruke mu curi tekućina. Liči na krv.

Kćer zastane, zna koliko je to bolno mjesto za njenog oca. Ovo je samo performans tata, razumiješ li?

-Kako ne, dijete moje, pa ja se stalno performišem na dijalizi. Bi li i ja mogao to zvati umjetnošću? A i izmijenio sam se toliko. Ne prepoznajem se u ogledalu, kad se brijem. Sastane me svaki puta neki drugi Ja.

-I ovo je uvod u predstavu? Pita je lucidno.

-Da, vjerovatno je o tome riječ.

Kad ulaze i odlažu kaputе sve je puno žamora elite. Žena prepoznaje neke znance, književnike, kritičare, upoznaje oca s njima.

-O, pa ja Vas znam iz literature, puno Vas je puta kćerka opisala, kaže neki kolega.

Među uzvanicima je i gradonačelnik. Žena upozorava svojeg oca da je politolog, i da je odrastao u većem njemačkom gradu. Baš dobro, znači da može voditi i ovaj grad.

Nakon što se upoznaju, otac s njim, u šali, izmjenjuje nekoliko njemačkih riječi. Kako ti dobro ide njemački, nisam znala da poznaješ taj jezik.

-Zar ne shvataš da je sve to dio predstave? Uzvraća otac sjetno.

Ulaze u amfiteatralnu salu. Pozornica je na dnu, kao na dnu šalice.

Netom preuređeno kazalište miriše na presvlake od tamnosive kože. Udobno je i polumračno. Svi posjetitelji drže brojanice. Žena zapaža u očevim rukama najveću, s krupnim jantarskim zrnima.

Režiser se pojavljuje iz svoje kabine i poziva njenog oca. Ovaj prihvaća prijedlog da i on sudjeluje u predstavi. Svaki će gledatelj, koji to bude htio, govoriti o sebi, i svojim iskušenjima.

Otac odlazi u kabinu s tehnikom da svlada dikciju i disanje, jer će se sve snimati.

Kad izlazi na pozornicu, u ruci drži veliku jantarsku brojanicu.

I započinje svoju ispovijest.

> *"Kao što je ova brojanica drugačija, i veća, tako je moja muka, čini mi se drugačija, i možda veća od vaših. Stajao sam svakoga dugoga dana pred alternativom: leći na krevet i dijalizu, ili se uništiti. Svaki mi je dan padalo na pamet da se maknem s lica svijeta. I svaki sam se dan borio s tom mišlju. Zrna nevidljivih metaka, suza, kao ova jantarska, padala su na moje srce. Naizgled nijesam imao izbora. Liječnik koji je lijepo i uvjerljivo govorio, odgovarao me od tamnih misli. Svaki bi me puta podsjetio na moju kćer.*
>
> *Bi li mogla živjeti s takvim ožiljkom, pitao bih se , kad bi me obuzela misao o kraju.*
>
> *Izdržavao sam. I otrpio mnogo toga. Nisam posustao. Da to nisam učinio moja kći mi ne bi nikad oprostila. I ne znam što bi bilo s njom. Znam sigurno da ne bi imala snage da sve što se zbilo opiše, da postane književnica.*
>
> *Zato sam zahvalan providnosti što me spasila samouništenja, i sudbini koja je pisanjem spasila moje dijete. Moje jedino dijete.."*

Na tom mjestu otac zastaje, počinje plakati. Dvoranom pljušti pljesak. Netko ocu pomaže da se uspne stepenicama do kćeri. Nakon predstave proglašavaju najboljega. Otac je u foajeu okružen mnogim posjetiteljima. Prilaze mu i čestitaju. Slobodu ispovijesti. Izabranu slobodu.

Oblače svoje kaputе. Vani već dobrano kiši. Obilaze lokvu na pločniku.Otac joj kaže:

-Vidiš, po klobucima koji se šire, da će danima padati…

Majka žene koja spava, ulazi tiho u sobu. I doziva je imenom.Nagluha

je i ne čuje njeno disanje.

Agnes se budi, otvara oči, i nakon što je majku uvjerila da je živa, sjeda u krevet.

Potom se dugo trese od plača….Njeno lice poškorpljeno je suzama, velikima kao kapi kiše u južnim gradovima….

Naputak za upotrebu

Izložiti kiši, suzama ili pljusku ovaj tekst. Potom listove sasušiti nanizane u nisku.

Kao duhanske. Samljeti ih i saviti u fine češke rizle. Zapaliti i otpuhati dimove kolutovima prema vedrom nebu.

Pretvorit će se, budete li imali sreće, list po list, u krila.

I odletjeti bešumno, kao veliki listovi platana na kraju ljeta. Ili kao leptiri ili laste nekom svom Jugu.

Umjesto likova, protagonistice, pripovjedačice.

Onamo, onamo, netko tko zna čitati vodene žigove, znat će koliko je prosutog crnila u podlozi tamnih arabeski mrlja.

Ideja je bila jednostavna: smjenjivati fabule i slike male i odrasle Agnes.

U životu se desilo mnogo više nego što je prikazano. Ili, mnogo manje?

Više, jer je broj dramskih slika mnogo veći.

Manje, jer mnogi Agnesini poslovi dani i nisu zaslužili da postanu dio romana.

Za autentičnost prikazanih odgovara rukopisna ruka pridne svećenice iz Ćelija.

Nije ukrašavala inicijale.Ukrstila je neke od sudbina.

Gdje je tkanica sjećanja prorijeđena a doživljaj nadmašuje događaj dodavala je pripovijesti veziva.

I to od one skadarske srme kakvu je viđala iznimno i kao rijetki ukras u ostrašćivanjima svojih pripovjedačica.

U vrijeme kad je bila vrlo mala pažljivo ih je slušala. Zamišljajući njihove pripovijesti uskrsle iz drevnih vremena.

Labirintske priče s prečacima, sokacima, savrdacima, zavijucima, okaldrmisanim avlijama ili na teferičima, sećijama, otomanima, pripovijedane u suton, dio su velike nikad publicirane povijesti odrastanja.

Možete ih shvatiti i kao basamake kule bjelokosne što vode do čardaka ni na nebu ni na zemlji.

Zrnca priče u nejednakoj niski nisu drugo nego obluci takve djetinje kule.

Sedefasta, školjkasta, crvenkasta, bakrena, tamna, raznolika zrnca

pijeska što pristižu s visokim valovima južnih mora.

Na plaža, žale, hridi. Oteta voljom talasa i smišljena od Tvorca da spasu ono što je preostalo od sjećanja.

Difuzni prostori osoba, mjesta, vremena i zbivanja otimaju se opisu i ne podređuju pripovijedanju.

To je možda ***ovdje*** i otprilike ***ondje***. Ili najprije ***Onamo, onamo gdje noći sagorijevaju dane***.

Napomena

Citati o Boki kotorskoj i Crnoj Gori iz knjiga i tekstova:

F. Alfirević: Kotor, Nova Evropa, 1934.

F. Alfirević: Les Bousches de Kotor et le Littoral Meridional de l Adriatique Yougoslave, 1937. u: Bulletin d' information economoiques de l' office du commerce exterieur,VI,br.3.

F. Alfirević: Putopisi i eseji, Izdanje Hrvatska narodna prosvjeta, Zagreb, 1942.

F. Alfirević: Proza, Izabrani prozni radovi, Zagreb 1956. Putopisi, Boka

G. Marmije: Pisma o Jadranu i Crnoj Gori, CID , Podgorica 1996.

Tri Francuza o Crnoj Gori (Viala, Delari, Lenorman), Istorijski institut Cetinje, 1949.

Alice Nolte : Essai sur le Montenegro, dvojezično izdanje Narodne biblioteke «R.Ljumović» Podgorica,1996.

Sadržaj

I dio
Onamo, onamo gdje je noć sagorjela dan 5

I. Junij

1. Lipanjski mirisi 7
   Onamo, onamo 8
2. Fresche ombre della sera…
   U svakoj pojedinosti koja bi joj zaokupila pažnju 12
3. Neki pripovjedni oblik: pripovijest ili roman? 14
4. Lipanjska nježnost
   Kiši li neprekidno nad Kotorom? 16
5. Tek jedna u letu poludjela ptica 21
6. Trajna uspostava stranstva: Okusi siromaštva 23
7. Ostvareni ideali: usta na usta 26
8. S kraja na početak priče 29
9. Svijet odraslih: Između redaka ili rebrenica? 31

II. Julij
Bješteći žar ilinštaka ili potonje svjetlo Iluminacije

10. Redigiranje romana stranog doba 35
11. Ranjavajući se uvijek na istom mjestu: ni tamo ni ovamo 40
12. Fantazija rastočena otopinama sjećanja 44

III. Avgust
August Gromovnik

13. Zapadniji pogled nego što slutiš Ili: Kako živjeti trajno alternativno 46
14. Dvostruki životi po zapadnim širinama 48
    Koliko nedostaje do raja na zemlji: France, transe, dance? 49
15. Kako postati pjesnik u egzilu? 49
16. Ostvarivanje pisanjem: smisao izgnanstva? 52
17. Kako ostati pjesnik u egzilu? 54
18. Alpski zapusi ili posve francuska dobrodošlica 59
19. C'est l'amour … 62

20. France, trance 63
21. Fantazija o slobodi jednakih: Pissoir international 68
22. Između sagorijevanja 71

IV. Septembre sacre
Svetost rujna: rumene sjene septembra

23. Orgulje 73
24. Comme d'habitude: les confessions occidentaux 76
25. Bjelje od bijelog 80
26. Bez daljnjega 85
27. Potonje svjetlo iluminiranosti ili Naši prijatelji nojevi 88
28. Zašto pišeš? 90
29. A što preostaje od olimpskih uspomena? 93
30. Crveno ili crno, ovdje ili ondje, tamo ili tu?
Siamo dei, aspettiamo fine del mondo… 95
31. Proklete avlije: kako se u njih osidriti? 98
32. Trepte zvijezde nad krovom antike 102

II dio
Onamo gdje je stranstvo stvarno 105

33. Lanjski snjegovi ili Istarska muza u svojstvu puhačice stakla 107
34. Bedemi ljubavi i kako preživjeti u njima 109
35. Kako spoznati sebe i osvojiti muškarca u kišnome danu 110
36. Globalni kaos, komorni logos 113
37. Kao u ljubavi prepoznavanje: ožiljci, drama pjevanja 119
38. Pripovijest prije ovih: Slomljeni snovi kao polupani lončići 121
39. Prvo prva noć, pa potom sagorjeli dani 123
40. Kuferi puni knjiga 125
41. Agnezini izbori 128
42. Zagrljeni od zbilje, zatočeni od snova 131
43. U gluhu provinciju ili u provinciji gluhih? 133
44. Kiša u suncu ili : U progonstvu o progonstvu
Osidriti se u sebe 136
45. Jedna debela knjiga : masa puta težina 140

V. Oktobar
Sjenoviti listopadni sumraci

46. Osidriti se u tebe
Žeravica jedne iste cigarete? 143
47. Neizgovoreno a oćutano
Male noćobdije 145
48. Meandrirati sokacima ili urednikovanje: nekada sam i ja
voleo plavo cveće 150
49. Dekorirani privid ili Sasvim nepristojno mjesto za život? 152
50. Od riječi do riječi: odsustvo biografije
Slovo o slovo ili ne sasvim svetica 156
51. S ljudskim licem?Patos? 158
52. U brabonjcima dana… 160
53. Kanavace 161
54. Putovati a ne maknuti se s mjesta
Dvadeset hiljada noći u Niskozemskoj 165
55. Tamnina krvavih mrlja 166
56. Boravak na strani ili neispušen krik 168
57. I onamo i ovdje: pljuskovi i miline 171
58. Od Breganice do Bregalnice 173

VI. Novembar
Novembarske novosti

59. Usta puna tišine 177
60. Vraćam se tu, na tom mjestu bješe dom 179
61. Sve je važno
Murva, Mur 180
62. Plus–que–parfait
Više nego savršeno: žar 181
63. Na rubu sličnoga teksta: Žar koji si izgubila 183
64. Da, dom: nu, čto takoje? 186
65. Weltschmertz: najprije kao stanje ekonomije 189
66. Fragment sa šmrcanjem oliti za maramice upotrijebit' 194
67. Hlače ili suknja? 199
68. Aro, aro… 201

III dio
Onamo gdje su dani sagorjeli noći 207

VII. Decembar
69. Stranstvo odasvuda suklja i izvire 209
70. Kad kvas djeluje i roman se ukiseli 212
71. Čisto, polirano, uglađeno: Ta to je tvoja zemlja 213

VIII. Januar
Vjetroviti januar
72. Žrtve geografije: i sama strankinja? 216
73. I sama strankinja 217
74. Prosta palanka 220
75. Vozeći unazad 222
76. Kako zamiče ulicom prema jugu 224
77. Avlijski zoo 226
78. Čovjek snuje a bog u ruhu romanopisca određuje: Uličarke 230
79. U ledenom podnevu zime 231
80. Što znači šufit? 233
81. Fantastični trokut 237

IX. Februar
Hiroviti februar
82. Putovanja u Onamo, onamo 241
83. Visozemska: pitanje pripadnja ili upotrebljiva fantazija? 244
84. Trbuhom za baguetteom 246
85. Žena bez kišobrana 249
86. Tekst kao krunica ili kamilica? 253
87. Isključuje li estetika etiku? 255
88. Putovanje do biblioteke 257
89. Kao prazno poglavlje: autoportret 260
90. Otići i sve napustiti? 263
91. Niska od granata 264
92. Lebdjeti nad stvarnošću: Mansarda snova 267

X. Mart
Martovska plaha iskušenja
93. Crier le cri 269
94. Bubnjanje života ili Noć koju je sagorio dan 271

XI. April
Aprilske kiše
95. Kiši li neprekidno u Kotoru i u vašim prozama? 275

XII. Maj
Svjetlo majske zore
96. Kako napipati zavičajno bilo i stići Onamo gdje je noć sagorjela dan? 282
97. Mirisi zemlje: nepodnošljivo opori 283
98. Ni tamo ni ovamo, i tamo i ovamo? 289
99. Pirovanje bezdomstva 290
100. Na kraju: performance 292

Naputak za upotrebu 295

Napomena 297

LIDIJA VUKČEVIĆ

Kiši li neprekidno nad Kotorom?

Izdavač
Skaner Studio d.o.o.

Za izdavača
Dragi Savićević

Urednik
Dimitrije Popović

Grafičko oblikovanje
Ivan Savićević

Slika na omotu
"Kiša" autor Goran Požek

Tisak
Skaner Studio, Zagreb

Naklada
200

Zagreb, rujan 2012.

Skaner studio d.o.o.
ISBN: 978-953-7080-34-1

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 814487

Lidija Vukčević (Zagrebu 1954.) diplomirala jugoslavistiku i filozofiju, magistrirala i doktorirala na Filozofskom fakulteta u Zagrebu. Niz godina predavala u srednjoj školi i na stranim sveučilištima, kao profesor-mentor i viši predavač, na Drugoj ekonomskoj školi u Zagrebu, Sveučilištu Statale u Milanu, Sveučilištu Stendhal u Grenobleu. Predavala filološke kolegije na Učiteljskom i Filozofskom fakultetu u Zagrebu i kao gostujući profesor na Univerzi u Ljubljani. Od 1983.g. sudjeluje na znanstvenim skupovima, objavljuje naučne radove, eseje, kritiku i prijevode s talijanskog i francuskog, i na te jezike.Od 1992. objavljuje poeziju i prozu. Objavila je pet knjiga poezije: *Boja šafrana, Latinska knjiga, Il velo, Lepeza, Zagrljaj jezika* i pet knjiga proze: *Rječnik slučajnosti, Pisma jednog teroriste jednom sadisti, Moj filozofski rječnik, Obične stvari, Fabrika malih utopija*. Od 2009. djeluje kao slobodna književnica.

…A kada dočitamo njen neobični romaneskni eksperiment možda uvidimo da je Lidija Vukčević množinom svojih osjetljivih koliko i oštroumnih opažanja zapravo ponudila krhotine, pokušaj da se ono decentrirano osovi, a puzzle jednog atomiziranog obiteljskog romana pretvori u supstancijalno, preferirajući radije da te krhotine blistaju kao savršeni trenuci osvijetljeni rasvjetom pripovjednog umijeća u dragocjenom prozno-prozaičnom slijedu. U kontekstu naše suvremene proze, posebice one ne-fikcijske, roman *Kiši li neprestano nad Kotorom?* Lidije Vukčević izdvaja se rijetkom istančanošću pripovjedačkog umijeća, ustrajnog u postizavanju svog cilja, koje se poziva na najbolje stranice klasika proze, Andrića, Desnice, Kaleba, Marinkovića.

Zvonimir Mrkonjić

Pisana u maniri iskustva proze dokumentarizma, ali i s dužnim ironijskim odmakom od nje, ova je romaneskna cjelina i svojevrsni vrlo osobni imaginarij ali i univerzalistička, duboko ženska u najboljem smislu, manirizacija vlastitoga rukopisa, unutar kojeg sve postaje upitno…
Čini nam se da je svojim romanom Lidija Vukčević pokušala baciti rukavicu suvremenoj romanesknoj produkciji, nadasve onoj vlastite književne generacije, pa je razumijevamo i kao stanovit «njen obračun s njima».

Velimir Visković

ISBN 978-953708034-1
9 789537 080341
Cijena: 140,00 kn